

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

MARDİN FOLKLORU

Ali Ünal AYAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Öğr. Gör. Dr. Aziz AYVA

KONYA- 2012

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

(İmza)
Ali İsmail AYAN

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Ali Ünal AYAN tarafından hazırlanan ‘Mardin Folkloru’ başlıklı bu çalışma 10/05/2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı

Öğr. Gör. Dr.
Prof. Dr.
Yrd. Doç. Dr.
Yrd. Doç. Dr.

Danışman ve Üyeler

Aziz AYVA
Ali Berat ALPTEKİN
Sinan GÖNEN
Seyit İMİROĞLU

İmza

Three handwritten signatures in blue ink, corresponding to the names listed in the 'Danışman ve Üyeler' column.

ÖNSÖZ

Milletler; ortak geçmişleri olan, ortak değerleri paylaşan belirli kültürel gelenekleri olan aynı düşünceleri, aynı duyguları paylaşan insan topluluklarıdır. Aynı millete ait olan insanlar aynı kültürel değerlere sahiptirler. Böyle güçlü bir kültürel yapının olabilmesi için o milletin köklü bir geçmişe sahip olması gerekir. Ayrıca, bir milleti diğer milletlerden ayıran en büyük etkenlerin başında kültür gelmektedir. Bir millete ait olan kültürün, kaybolmamasını ve gelecek nesillere aktarılmasını sağlayan en önemli unsur da dildir. Milletlerin tarihi, sanatı, dili, edebiyatı, millet olabilme uğrunda verilmiş mücadelelerin tamamı vb. etkenlerin hepsi kültürü oluşturan en önemli ürünlerdir.

Yüzyıllar boyunca nesilden nesile aktarılan bu kültürel değerler sayesinde, milletler günümüze ulaşabilmiş, bu değerlere sahip çıkamayan milletler ya tarih sayfasından silinmiştir ya da başka milletlerin egemenliği altına girmiştir.

Türk milleti, sağlam ve köklü bir geçmişi olan ve her zaman geçmişiyle, kültürüyle gurur duyan yüce bir millettir. Milletimiz, sağlam geçmiş ve kültürü sayesinde, bu coğrafyada yüzyıllardır varlığını sürdürmüş ve dünya döndükçe de sürdürecektir.

Türk halk edebiyatı ürünleri, bir milletin kültürünün temelini oluşturur, aynı zamanda bir milletin aynasıdır. Bu folklor ürünleri, Türk halkının sevincini, kederini, savaşlarını ve gelecekte beklentilerini ortaya koyan birer belgeleridir.

Bu ürünlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için bizlere büyük görevler düşmektedir. Günümüzde teknolojinin gelişmesi, iletişim araçlarının (internet, televizyon, gazete, vb.) çoğalması nedeniyle kültürel değerlerimiz değişime uğramış, insanlar arasındaki ilişkiler azalmış ve toplum olabilme bilinci giderek zayıflamıştır. Bütün bunların sonucu olarak kültürümüzün bir parçası olan anlatmaya dayalı ürünler, eski önemini yitirmiş ve unutulmaya yüz tutmuştur.

Bu geniş kültür hazinesinin, unutulmaması veya yok olmaması için bu çalışmayı yapmaya karar verdim.

Bu çalışma Mardin ve çevresinde hala yaşamaya devam eden halk bilimi unsurlarını bünyesinde bulundurmaktadır. Yaptığım bu çalışmayla Mardin ve yöresinin geleneğe bağlı yapısını ortaya koymaya çalıştım. Bu çalışmayı yapmamdaki temel amacım, teknolojik gelişmeler karşısında günden güne kaybolmaya başlayan geleneksel yapının ve kültürel değerlerin yok olmadan derlenmesi, yazıya geçirilmesi ve edebiyat dünyasına, gelecek kuşaklara aktarılmasıdır.

Çalışmamız derlemeye dayalı bir çalışma olduğu için, il genelinde gezmeye gittiğim yerlerdeki ve öğretmen olarak çalıştığım ilçedeki folklorik malzemeleri, gerek öğrencilerim sayesinde, gerek orada beraber çalıştığım ve doğma büyüme Mardinli olan öğretmen arkadaşlarım sayesinde toplamaya çalıştım. Özellikle geçmişe ait ürünlerin unutulmadığı ve halen yaşatılmaya devam edildiği yerler Anadolu'nun her yerinde olduğu gibi Mardin'de de köylerdir. Ben de bunun için derlemelerimin çoğunluğunu köylerde ve ilçelerde yaptım. Derleme sırasında ses kayıt cihazı, kamera ve fotoğraf makinesi kullandım. Uzun süren bir derleme döneminden sonra topladığım malzemeleri, düzenleyip, konularına göre sınıflandırdıktan sonra yazıya geçirdim.

Derleme sırasında en çok zorlandığım konu dil ve çeviri konusu oldu. Halkın konuşma dili Arapça olduğu için derleme yapmakta ve toplanan ürünlerin Türkçeye çevrilmesinde büyük güçlükler yaşadım. Kaynak şahıslarla yaptığımız çalışmalarda genellikle tercüman, olacak kişilerle birlikte derleme yaptık. Tercüman olarak da beraber çalıştığımız, Mardinli öğretmen arkadaşlar ve öğrenciler, kaynak şahıs bulmama ve görüşme yapmama yardımcı oldular. Yaptığım derlemelerin büyük bir çoğunluğu halkın konuşma dili olan Arapçadır ve daha sonra Türkçeye çevrilmiştir. Çalışmamda bazı ürünlerin Arapça karşılıklarını vermeye çalıştım.

Bu tez çalışması; Ön Söz, Giriş, Kısaltmalar, On İki Bölüm, Sonuç, Kaynakça, Kaynak Şahıslar Listesi, Fotoğraflar ve Harita'dan meydana gelmektedir.

Birinci Bölüm'de; “Anonim Halk Nesri” başlığı altında bölgeden topladığımız masallar, efsaneler, halk hikâyeleri ve fıkralar alfabetik olarak sıralanmış, bu kavramların nereden geldiği üzerinde durulmuş ayrıca ayrı ayrı tanımları yapılmıştı.

İkinci Bölüm’de; “Anonim Halk Nazmı” başlığı altında Mardin ve çevresine ait olan maniler, türküler, ninniler, ağıtlar ve bilmeceler derlenmiş ve bunlar alfabetik sıra ile verilmiştir. Bu kavramların ayrı ayrı tanımları yapılmıştır.

Üçüncü Bölüm’de; “Kalıplaşmış İfadeler” başlığı altında atasözleri, deyimler, dualar, beddualar, sayışmacalar ve tekerlemeler verilmiştir. Derlemiş olduğumuz bu ürünlerin de ayrı ayrı tanımları yapılmış ve alfabetik sıra ile verilmiştir.

Dördüncü Bölüm’de; “Mardinli Ünlü Bir Şair” başlığı altında bir şaire ve onun “Mardin Destanı” adlı bir şiirine yer verilmiştir.

Beşinci Bölüm’de; “Geçiş Dönemleri” başlığı altında; bölgede doğum, evlenme ve ölüm zamanlarında yapılan gelenek ve göreneklere yer verilmiştir. Verilen tüm etkinlikler alt başlıklara indirgenerek ayrıntılarıyla anlatılmıştır.

Altıncı Bölüm’de; “Halk Hekimliği ve Veterinerliği” dir. Doktorların olmağı dönemlerde çeşitli hastalıklara karşı halkın kendi uyguladığı tedavi yöntemleri alfabetik sırayla, insan hastalıkları ve hayvan hastalıkları alt başlıkları şeklinde verilmiştir.

Yedinci Bölüm, “Halk Meteorolojisi ve Takvimi” teknolojinin olmadığı dönemlerde halkın nasıl hava tahminlerinde bulunduğunu, eskiden aylara ve mevsimlere verilen isimler alt başlıklar altında bu bölümde verilmiştir.

Sekizinci Bölüm’de; “Halk Mutfağı” yemekler, çorbalar, tatlılar, çerezler ve içecekler alt başlıkları altında toplanmıştır. Ayrıca verilen ve Mardin’e ait olan bu yemeklerin malzeme listeleri ve yapıları ayrı ayrı anlatılmıştır.

Dokuzuncu Bölüm, geçmişten günümüze kadar Mardin’de çocukların oynadığı oyunlar “Çocuk Oyunları” başlığı altında alfabetik sıra ile verilmiştir. Her oyunun nasıl oynandığı anlatılmıştır.

Onuncu Bölüm’de; “Halk Oyunları” başlığı altında Mardin ve yöresinde nişanlarda, düğünlerde ve özel günlerde oynan halk oyunları alfabetik sırayla sunulmuştur.

On Birinci Bölüm’de; “Mardin Ağızından Kelimeler” kelimeler ve fiiller alt başlıkları altında ve anlamlarıyla birlikte alfabetik sıra ile verilmiştir.

On İkinci Bölüm’de Mardin ve çevresindeki yöresel halk kıyafetleri ve erkeklerin, kadınların taktığı ziynet eşyaları, alt başlıklar halinde “Halk Giyim Kuşamı ve Ziynet Eşyaları” başlığı altında verilmiştir.

On Üçüncü Bölüm’de “Halk İnanmaları” başlığı altında Mardin ve çevresine ait olan halk inanmaları, alt başlıklar halinde ve alfabetik sıra ile verilmiştir.

Sonuç bölümünde, derlenen ürünlerin bir dükümü yapılmış; bilgi, gözlem ve tecrübelerle dayanılarak bir sonuca varılmıştır.

Sonuç bölümünde sonra, “**Kaynakça**” bölümünde, yazar soyadları esas alınarak alfabetik sırayla listelenmiştir.

“**Kaynak Şahıslar Listesi**” başlığı altında kaynak şahıslar hakkında bilgiler verilmiştir. Kaynak şahısların adları esas alınarak bir sıralama yapılmıştır. Hangi ürünün hangi kaynak şahıstan alındığı, o kişinin doğum yeri ve tarihi, öğrenim durumu belirtilmiştir.

“**Fotoğraflar**” bölümünde, Mardin ve çevresini tanıtan 24 fotoğraf verilerek, görsellik sağlanmaya çalışılmıştır.

Son olarak “**Harita**” bölümünde Mardin’in ilçelerini ve komşularını gösteren bir harita verilmiştir.

Çalışmamda engin kültürü, bilgisi ve tecrübelerinden faydalandığım hocalarım Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN, Yrd. Doç. Dr. Sinan GÖNEN ve danışman hocam Öğr. Gör. Dr. Aziz AYVA’ ya saygılarımı sunarken; onların bu güne kadar ve bundan sonra Türklüğe ve ilme verdikleri, verecekleri hizmetlerden dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Derleme çalışmalarında ve toplanan ürünlerin düzenlenmesinde benden yardımlarını esirgemeyen ve sürekli yanımda olan değerli eşim Hatice PERÇİN AYAN, meslektaşlarım Ahmet DEMİR, Mehmet Sait ÇALKA, Yılmaz TAY ve bütün kaynak şahıslara teşekkür eder, şükranlarımı sunarım.

Ali Ünal AYAN

Konya 2012

	T. C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü		
Öğrencinin	Adı Soyadı	Ali Ünal AYAN	Numarası: 024201031005
	Ana Bilim/Bilim Dalı	Türk Dili ve Edebiyatı / Türk Halk Edebiyatı	
	Danışmanı	Öğr. Gör. Dr. Aziz AYVA	
Tezin Adı		Mardin Folkloru	

ÖZET

Farklı kültür coğrafyalarında büyük devletler kurmakla kalmayıp bulunduğu coğrafyanın medeniyet temsilcisi de olmuş Türk milleti büyük yürüyüşleri sırasında daima farklı kültürlerle iletişim halinde olmuş; bu da, kültürel anlamda, karşılıklı etkileşimlerin doğmasını sağlamıştır. Bu etkileşimler sonucunda bir yandan farklı ürünleri ortaya koyan milletimiz diğer yandan kendi harsından doğan kültür ve sanat hayatını terk etmemiş, bir kısım değişikliklerle birlikte milli kültürünü ve onun bir sonucu olan milli sanatını da yaşatmayı bilmiştir.

Türk halk edebiyatı ürünleri, bir milletin kültürünün temelini oluşturur, aynı zamanda bir milletin aynasıdır. Bu folklor ürünleri, Türk halkının sevincini, kederini, savaşlarını ve gelecekte beklentilerini ortaya koyan birer belgeleridir.

Bu çalışma Mardin ve çevresinde hala yaşamaya devam eden halk bilimi unsurlarını bünyesinde bulundurmaktadır. Yaptığım bu çalışmayla Mardin ve yöresinin geleneğe bağlı yapısını ortaya koymaya çalıştım. Bu çalışmayı yapmamdaki temel amacım, teknolojik gelişmeler karşısında günden güne kaybolmaya başlayan geleneksel yapının ve kültürel değerlerin yok olmadan derlenmesi, yazıya geçirilmesi ve edebiyat dünyasına, gelecek kuşaklara aktarılmasıdır.

Bu ürünlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması için bizlere büyük görevler düşmektedir. Günümüzde teknolojinin gelişmesi, iletişim araçlarının (internet, televizyon, gazete, vb.) çoğalması nedeniyle kültürel değerlerimiz değişime uğramış, insanlar arasındaki ilişkiler azalmış ve toplum olabilme bilinci giderek zayıflamıştır. Bütün bunların sonucu olarak kültürümüzün bir parçası olan anlatmaya dayalı ürünler, eski önemini yitirmiş ve unutulmaya yüz tutmuştur.

Türk milleti, sağlam ve köklü bir geçmişi olan ve her zaman geçmişiyle, kültürüyle gurur duyan yüce bir millettir. Milletimiz, sağlam geçmiş ve kültürü sayesinde, bu coğrafyada yüzyıllardır varlığını sürdürmüş ve dünya döndükçe de sürdürecektir.

Anahtar Kelimeler: Mardin, Folklor Ürünleri, Kültür

	T. C. SELÇUK ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü		
Student's	Name Surname	Ali Ünal AYAN	ID: 024201031005
	Department/Field	Turkish Language and Literature / Turkish Folk Literature	
	Advisor	Inst. View. Dr. Aziz AYVA	
Research Title		Folklore Of Mardin	

ABSTRACT

The Turkish nation, which has not only established big states in its different cultural geographies but also has always been in contact with various cultures, as well, so this caused some cultural interactions. As a result of interactions, our nation which created different works in certain ways has never left the cultural and artistic life emerging from its own civilization and it also managed to make its national culture and national art continue to exist as a result of its national culture with a few alterations.

The base of a certain nation's culture is composed of Turkish folk literature works and it is also like a mirror of a nation. Such folklore works are the documents revealing the happiness, the sorrow, the wars and the future expectations of a nation.

This study involves the folklore components that still exist in and around Mardin. With this study, I tried to present the structure based on the traditions in and around Mardin. I mainly aimed that the traditional structure disappearing as a result of ever-increasing technology and the cultural values should be compiled with being damaged and extinct and written and should be transferred to the world of literature and next generations. We are responsible for the protection of these works and transferring them to the next generations. Due to the developments in technology and communication (such as internet, tv, newspapers) our values have undergone some changes and the communication among members become rarer also the national awareness

deteriorated. Consequently, the works based on narration, once an important part of culture, began to lose their importance and were almost forgotten.

The Turkish nation , which has strong a background, has always been proud of its culture. Our nation, thanks to its such strong background and culture, has always existed in this geography and hopefully it will last forever.

Key Words: Mardin, Folklore Products, Culture

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
İÇİNDEKİLER.....	xi
KISALTMALAR	xxii

GİRİŞ.....	1
A. Mardin Adının Menşei.....	1
B. Mardin'in Tarihi	3
1. Selçuklular Zamanı Öncesinde Mardin	3
2. Selçuklular Zamanında Mardin.....	4
3. Osmanlılar Döneminde Mardin	7
4. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Mardin	8
5. Cumhuriyet Döneminde Mardin	9
6. Atatürk'ün Mardin'e Teşrifi	10
C. Seyahatnamelerde ve Dede Korkut'taki Mardin.....	10
1. İbn Batuta (14. yy)	10
2. Evliya Çelebi (17. yy)	11
3. Kâtip Çelebi (17. yy)	11
4. Dede Korkut Hikâyelerinde Mardin	12
Ç. Mardin'in Genel Coğrafyası, İklimi ve Nüfusu.....	12
D. Mardin'in İlçeleri.....	14
1. Kızıltepe.....	14
2. Derik	14
3. Mazıdağı	14
4. Ömerli	14
5. Midyat.....	15

6. Nusaybin	15
7. Savur	16
8. Yeşilli.....	16
9. Dargeçit.....	16
E. Mardin El Sanatları	16
1. Kuyumculuk.....	17
2. Gümüşçülük (Telkâri).....	17
3. Bakırcılık	17
4. Kalaycılık.....	17
5. Kilim Dokumacılığı (Merş).....	17
6. Yün ve İpek Halıcılığı.....	18
7. Taş Oymacılığı.....	18
8. El Nakışları	18
9. Şal u Şepik	18
10. Çömlekçilik.....	19
11. Semercilik	19
F. Mardin'in Tarihî Mimari Yapısı ve Doğal Güzellikleri.....	19
1. Kaleler.....	19
a. Mardin Kalesi.....	19
b. Kız Kalesi	20
c. Rabbat Kalesi	20
ç. Dara Kalesi.....	21
d. Dermetinan Kalesi	21
e. Zarzavan Kalesi	21
f. Savur Kalesi (Sauras)	22
g. Rhapsidium-Hafemtay Kalesi	22
ğ. Merdis-Marin Kalesi.....	22
h. Haytam Kalesi	23
ı. El-Nıhman Kalesi	23
i. Erdemeşt Kalesi.....	23
j. Arur Kalesi	23
k. Aznavur Kalesi	23

2. Medreseler.....	23
b. Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi.....	24
c. Sitradaviyye (Hatuniye) Medresesi.....	24
ç. Şehidiye Medresesi.....	24
d. Muzafferiye Medresesi.....	24
e. Hüsamiye Medresesi.....	25
f. Altun Boğa Medresesi.....	25
g. Melik Mansur Medresesi.....	25
ğ. Şah Sultan Hatun Medresesi.....	25
h. Savur Kapı Medresesi.....	25
3. Cami ve Mescitler.....	25
a. Ulu Camii (Câmi-i Kebir).....	25
b. Bâb Es'sûr (Melik Mahmut) Camii.....	26
c. Latifiye Camii.....	26
ç. Şehidiye Camii.....	26
d. Reyhaniye Camii.....	26
e. Şeyh Çabuk Camii.....	26
f. Zairi (Şeyh Muhammed Ez-Zırrar) Camii.....	27
g. Necmeddin Camii.....	27
ğ. Şeyh Salih Camii.....	27
h. Hamidiye Camii.....	27
ı.Kale Camii.....	27
i. Tekiye Camii.....	28
j. Süleyman Paşa Camii.....	28
k. Zeynel Abidin Camii.....	28
4. Kiliseler.....	28
a. Kırklar Kilisesi (Mar Benham).....	28
b. Meryem Ana Kilisesi ve Patrikhane.....	28
c. Mar Mihayel Kilisesi.....	29
ç. Kırmızı (Sürp Kevork) Kilise.....	29
d. Mar Yusuf Kilisesi.....	29
e. Mor İliye Kilisesi.....	29

f. Mor Yuhanna Kilisesi	29
g. Mar Hırmıs Kilesisi	29
5. Manastırlar	30
a. Deyrülzafaran Manastırı	30
b. Mor Yakup Manastırı	30
c. Mor Yakup (Arur) Manastırı	30
ç. Deyrulumur Manastırı.....	31
d. Mar Behnam Manastırı	31
e. Mor İzozoil Manastırı	31
f. Mor Evgin Manastırı	31
g. Seyde (Meryem Ana) Manastırı	31
ğ. Hammara Manastırı	31
h. Mor Dimet Manastırı	32
ı. Mor Cırcıs Manastırı	32
6. Harabeler.....	32
a. Dara Harabeleri.....	32
b. Merdis-Mariis-Marin Harabeleri	32
c. Gırnavez Harabeleri	33
ç. Telbısım Tepebağ Harabeleri.....	33
d. Fittar Harabeleri.....	33
e. Akbağ Harabeleri.....	33
f. Hofi ve Zorava Harabeleri.....	33
7. Höyükler	33
8. Mağaralar	34
9. Hanlar.....	35
10. Hamamlar.....	36
a. Emir Hamamı	36
b. Cami-i Kebir Hamamı.....	36
c. Maristen Hamamı	36
ç. Stradaviye Hamamı	36
d. Kasımiye Hamamı.....	36
11. Kervansaraylar	36

a. Kervansaray (Sürur Hanı)	36
b. Firdevs Köşk	37
12. Çarşılar	37
13. Türbeler	37
a. Hamla-i Kebir Zaviye ve Türbesi	38
b. Hamza-i Sağır Zaviye ve Türbesi	38
c. Cihangir Bey Zaviye ve Türbesi	38
ç. Şeyh Kasım Halveti Türbesi	38
d. Şeyh Hamid Türbeleri	38
e. Şeyh Çabuk Türbesi	38
f. Sultan Şeyh Musa Türbesi	39
14. Mesireve Ören Yerleri	39
a. Zinnar Bahçeleri	39
b. Bakırkırı, Firdevs (Cennet Bahçeleri)	39
c. Fahriyye ve Ravza	39
ç. Gurs Mesire Yeri	40

I. BÖLÜM

ANONİM HALK NESRİ

A. MASALLAR	42
1. Asıl Halk Masalları	43
a. Bağdaki Peri	43
b. Bir Cinin Doğumu	44
c. Cellat ve Kardeşler	45
ç. Dostluk	48
d. Gülbahar ile Gülbarın	49
e. Güzel Kız ile Yedi Kardeşi	55
f. Hamdaniler	57
g. Koca Karı Masalı	58
ğ. Kurnaz Kan Kardeşler	59
h. Mir Mehmet ve Altı Kardeşi	61
ı. Nartanesi	63
i. Padişah ile Üç Oğlu	68

2. Hayvan Masalları	70
a. Pir Abok (Xul-Xule)	70
b. Hut	71
c. Kaplumbağa ve Bilge Adam	72
B. EFSANELER	74
1. Oluşum ve Dönüşüm Efsaneleri	76
a. Baykuş Efsanesi	76
b. Kaplumbağa Efsanesi	76
2. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler	77
a. Akrep Yılan Efsanesi	77
b. Rabitaka Dağı Efsanesi	77
c. Taş Kesilen Çoban Ve Kuzusu	78
ç. Taş Kesilme Efsanesi	78
3. Tarihî Efsaneler	79
a. Kentin Adına İlişkin Efsane	79
4. Dini Efsaneler	79
a. Melmetun Kızın Efsanesi	79
b. Şeyh Sabun Efsanesi	80
c. Üç Kardeş Efsanesi	81
ç. Cizre'nin Kuruluşuna İlişkin Efsane	82
d. Kalat Mara Efsanesi	82
C. DİĞER HALK HİKÂYELERİ	84
1. Akıl ile Şans	85
2. Harun Reşit ve Kardeşi Behlül	85
3. Padişah ve Oğlu	86
4. Tüccar ile Hamal	87
Ç. FIKRALAR	89
1. Kişileri Belli Halk Tipleri Olan Fıkralar	90
a. Hoca ve Zalim Adam	90
b. Nasrettin Hoca ve Karısı	91
2. Güldürücü Maceralarını Konu Edinen Fıkralar	92
a. Göz Kulak Ol	92
b. Mazot ile Çalışır	93

II. BÖLÜM

ANONİM HALK NAZMI

A. MANİLER.....	94
B. TÜRKÜLER	98
1. Hikâyesi Olan Türküler.....	99
a. Sabiha Türküsü ve Hikâyesi.....	99
b. Yola Çıktım Mardin'e Türküsü Ve Hikâyesi	100
2. Bölgelere ve Bireylere Özgü Türküler.....	101
a. Ah Meryem!	101
3. Diğer Türküler	105
C. NİNNİLER.....	108
Ç. AĞITLAR.....	112
D. BİLMECELER	116
1. Gökyüzü ve Gökcisimleriyle İlgili Bilmeceleer	117
2. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceleer.....	118
3. Hayvanlarla İlgili Bilmeceleer.....	119
4. Alet ve Edevatla İlgili Bilmeceleer.....	120
5. Yakacak ve Aydınlanmayla İlgili Bilmeceleer.....	121

III. BÖLÜM

KALIPLAŞMIŞ İFADELER

A. ATASÖZLERİ.....	122
B. DEYİMLER.....	128
C. DUALAR / ALKIŞLAR.....	132
Ç. BEDDUALAR / KARGIŞLAR.....	134
D. SAYIŞMACALAR.....	136
E. TEKERLEME	138
1. Masal Tekerlemeleri	139
2. Oyun Tekerlemeleri	140

IV. BÖLÜM

MARDİNLİ BİR ŞAİR

A. İbrahim Gürşen KAFKAS	141
--------------------------------	-----

V. BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİ

A. DOĞUM	144
1. Doğum Öncesi	144
2. Doğum Sırası	146
3. Doğum Sonrası	148
4. Sünnet	150
B. EVLENME	152
1. Dünür Gezmesi	152
2. Kız İsteme	154
3. Nişan (Şerbet, İmlek)	155
4. Çeyiz Götürme	156
5. Kına Gecesi	157
6. Düğün Yemeği	157
7. Damat Tıraşı	158
8. Gelin Getirme ve Düğün	158
C. ÖLÜM	161
1. Ölüm Öncesi	161
2. Ölüm Sonrası	161
3. Meleklerle Emanet Etme	164
4. Yas Tutma	166
5. Şiva Mıri (Ölü Yemeği)	167

VI. BÖLÜM

HALK HEKİMLİĞİ VE VETERİNERLİĞİ

A. İnsan Hastalıkları	169
B. Hayvan Hastalıkları	175

VII. BÖLÜM

HALK METEOROLOJİSİ VE TAKVİMİ

A. Halk Meteorolojisi	177
B. Halk Takvimi	178
1. Ayların Yöresel Adları	179
2. Mevsimlerin Yöresel İsimleri	179
3. Rüzgârların Yöresel Adları ve Özellikleri:	180

VIII. BÖLÜM

MARDİN HALK MUTFAĞI

A. YEMEKLER	182
1. İkbebet (İçli Köfte)	182
2. Sembusek (Kapalı Lahmacun)	183
3. I'rok (Aya Köfte)	183
4. Kibe (İşkembe Dolması)	184
5. Hamis	185
6. Kaburga Dolması	185
7. Ebu Ğannuc (Közlenmiş Patlıcan)	186
8. Dev Şeviti (Ağız Yakan)	186
9. Belloi (Mercimekli Köfte)	186
10. Merge	186
11. Kardi	187
12. Avsirk	187
13. Keçelok	187
B. ÇORBALAR	188
1. Lebeniyye (Yoğurt ve Yarma Çorbası)	188
C. TATLILAR	188
1. Zerde	188
Ç. ÇEREZLER	189
D. İÇECEKLER	189
1. Mırra (Acı Kahve)	189

IX. BÖLÜM

ÇOCUK OYUNLARI

A. ÇOCUK OYUNLARI	192
1. Âşık (Kab) Oyunları	192
2. Bello (Çelik- Çomak).....	193
3. Çırre (Kovalamaca).....	193
4. Çukli Oyunu.....	193
5. Damdamina	194
6. Hılluke.....	194
7. Hingulisk (Yüzük)	195
8. İlç	195
9. Kaluç Oyunu	195
10. Kaşo	196
11. Prey Oyunu	196
12. Tuşte.....	197

X. BÖLÜM

HALK OYUNLARI

XI. BÖLÜM

MARDİN AĞZINDAN KELİMELER

A. KELİMELER.....	203
1. Kelimeler	203
2. Fiiller.....	207

XII. BÖLÜM

HALK GİYİM KUŞAMI VE ZİYNET EŞYALARI

A. HALK GİYİMİ.....	208
1. Geleneksel Bayan Giysileri.....	208
2. Geleneksel Erkek Giysileri	210
B. GELENEKSEL ZİYNET EŞYALARI.....	212
1. Kadın Ziyet Eşyaları	213
2. Erkek Ziyet Eşyaları	214

XIII. BÖLÜM

HALK İNANMALARI

A. HALK İNANMALARI	215
1. Kurşun Dökme	216
2. Kurtağzı Bağlama	216
3. Göbek Düşmesi.....	216
4. Nazarlık Taşımak	217
5. Tütsülemek.....	217
6. Bel Kayması (Berke).....	217
7. Muska ve Hamail	217
8. Sıkcane (Yeni Yıl)	218
9. Buka Barane (Yağmur Gelini).....	218
10. Kara ve Kırmızı Çarşamba / Nevruz.....	218
11. Dek (Dövme)	219
12. Günlerle İlgili Halk İnanmaları.....	219
13. Geceyle İlgili Halk İnanmaları.....	220
14. Hayvanlarla İlgili İnanmaları.....	221
15. Ölümle İlgili Halk İnanmaları.....	222
16. Mübarek Kişiler, Gün ve Gecelerle İlgili İnanmalar	223
17. Rüya ile İlgili İnanmalar	224
18. Mevsimlerle Doğa Olaylarıyla İlgili İnanmalar	224
19. Seyirme İle İlgili İnanmalar	225
20. Hamilelik, Doğum ve Bebeklerle İlgili İnanmaları	225
21. Diğer Halk İnanmaları	227
SONUÇ.....	232
KAYNAKÇA	234
KAYNAK ŞAHISLAR	237
RESİMLER	241
MARDİN HARİTASI	252

KISALTMALAR

Ank.	: Ankara
Ansk.	: Ansiklopedisi
C	: Cilt
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
Hız.	: Hazreti
İsl.	: İslâm
İst.	: İstanbul
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
Mad.	: Maddesi
km	: Kilometre
km²	: Kilometre kare
S	: Sayı
ss.	: Sayfa sayısı
TDK	: Türkiye Dil Kurumu
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

Dicle ve Fırat nehirleri arasında, Mezopotamya denen bölgede, bir dağın tepesinde kurulmuş, Türklerin Anadolu'daki ilk duraklarından biri olan Mardin, tabiatın kendisine verdiği güzelliği, muhteşem dış yapı manzarası, mükemmel iklimi ve tarihe beşiklik eden mimari yapısıyla övmekle bitirilemeyecek ender şehirlerimizden biridir.

Çeşitli dinlerin ve türlü inançların toplandığı bir kültür mozaiki görünümü içerisinde bulunan Mardin'de; Sünniler, Şiiler, Ermeni Katolikleri ve Ermeni Mu'tezilesi, Rum Hristiyanları, Ya'kubiler, Aziz Yahya mezhebine bağlı Hristiyanlar, Keldâniler, Yahudiler, Şemsiler, Gebrler ve Yezidler tarih içerisinde varlıklarını sürdürmüşlerdir ve halen de çeşitli dinlere sahip kişiler bu şehirde yaşamını sürdürmektedir.

Çeşitli inanç ve görüşe sahip olan bu topluluklar arasında ise hiçbir dönemde bir anlaşmazlık çıkmamış, barış içerisinde, nefrete yer vermeden yaşayarak dinler arası hoşgörünün en güzel örneğini vermişlerdir. Bu durum, günümüzde de geçerliliğini korumakla birlikte, başta batı ülkeleri olmak üzere hemen herkesin dikkatini çekmektedir.

Binlerce yıllık tarihi geçmişiyile, zengin folklorik zenginliğiyle ve her dine, her inanç ve görüşe saygılı olan Mardin halkının kültür yapısını, kültürel kurumlarını ölümsüzleştirmek için bu çalışmayı yapıyoruz.

Mardin'in bu güzelliklerini anlatmaya satırların yetmeyeceğini de bilmekteyiz. Bu tarihi doku içerisinde bize sınırsız malzeme sağlayan Mardin halkı ise; araştırılmaya değer, konuşulmaya ve kitaplarda ölümsüzleştirilmeye değer birer cevher niteliğinde olduğunu söylemeden geçemeyeceğimizi söylemek isterim. Mardin de kaldığım sürede derlediğim ve yazılı kaynaklardan aldığım Mardin folkloruna ait bilgileri ve Mardin'in güzelliklerini aşağıda vermeye çalıştım.

A. Mardin Adının Menşei

Mardin isminin nereden ve hangi olaya binaen kullanıldığı hakkında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Aşağıda bu rivayetlerden bazıları verilmiştir.

J.A. Dupre ve J. Von Hammer, Mardin'e Marde denildiğini eski Yunan tarihçilerinden naklen zikrederek bu kelimenin anlamının, savaşçı bir kavim olan Marde'lerle ilgili olduğunu yazarlar. Hammer'e göre Marde'ler, İran hükümdarlarından olan Arşedir (226-241) tarafından Mardin bölgesine yerleştirilmişlerdir.

Şehir ve kavim arasındaki bu benzerlik, Mazıdağı civarında oturan Yezidiler'in şeytana tapmaları, eski bir İran geleneğinin devamı olarak kötülüğe ibadet eden Marde'lerin bu bölgeye yerleştirildiklerinin bir delilidir.

Arap tarihçilerinden olan Vakidi'ye göre ise bu konuda şu tespiti bulunmaktadır:

Din adında bir İranlı zahidin Mardin dağının bulunduğu yere yerleştiği, orada vaktini ibadetle geçirdiği ve zamanla şöhretinin Horasan'a ve doğunun diğer ülkelerine kadar yayıldığını belirtmiştir.

Bir gün, Hareklius tarafından gönderilen bir kumandanın buraya gelerek ilk önce zahitle önce dostluk kurup daha sonra da onu öldürdüğünü ve buraya bir kale inşa ettirdiğini, daha sonra da Hareklius'un kızı da bu kalenin karşısına bir kale yaptırdığı söylenir. İşte, "Din öldü" anlamına gelen Arapça "**Mete-Din**" adı verildiğini, Mete-din kelimesinden, Mardin kelimesi türetildiğine dair bir halk rivayeti vardır.

Aktarılan bir diğer rivayet ise şöyledir:

İran hükümdarlarından birisi, hasta olan oğlunu doktorların tavsiyesi üzerine Mardin'e getirilmiştir. Mardin'in havasının Şehzade Mardin'e iyi gelmesine karşın hükümdar buraya oğlunun adı olan "Mardin" adını vermiştir.

Süryani kaynakların verdiği bir diğer rivayette ise Mardin'in asıl adının Merdin olduğu söylenmektedir. Zira halkın çoğu da bu kelimeyi kullanmaktadırlar. Süryani dilinde kale anlamına gelen "**Mardo**" kelimesinin çoğulu olduğunu söylerler. Şehre bu ismin verilmesine sebep ise Mardin şehrinin yakınlarında birden fazla kalelerin bulunmasındandır.

Evliya Çelebi ise Seyahatnamesinde Mardin'den bahsederken "**Taht-ı Dâra**" (Dara'nın tahtı) yani "**Kal'a-i Mardin**" başlığı altında bahseder. Mardin kalesinin Hz. Yunus tarafından yaptırıldığını söyler. Hz. Yunus'un kışları Musul'da, yazları ise Mardin dağında istirahat edip ibadet ettiğini belirtir. O asırda bu dağa Şahika dağı derlerdi. Bu mağaraların birinden bir ejderha çıkıp Hz. Yunus'a iman edenlerden binlercesini yedi. Sonra inanmayanlar

Hız. Yunus'tan bir mucize isteyip bu ejderhayı öldürürse kendisine iman edeceklerini söylediler.

Hız. Yunus peygamberlik kuvveti ile ejderhaya bir taş vurmuş ve onu öldürmüş sonra inanmayanlar iman etmiş ve Hız. Yusuf'a komşu olmuşlar. Bunun için bu dağa “**Mar**” (Yılan) dağı, şehre de Mardin isminin verildiğini söyler.

Bunların yanında tarihte Mardin için birçok isim kullanılmıştır. Bunlar: Erdobe, Merdin, Merdö, Merda, Merdi, Merdia, Tidu, Merde, Kartal Yuvası, Kuşlar Yuvası, Mardin... (*Öztürkatalay*, 1995: 37-38).

B. Mardin'in Tarihî

1. Selçuklular Zamanı Öncesinde Mardin

Mardin şehri ve çevresi, Roma ve Bizans imparatorluğunun Sasaniler ile yaptıkları mücadelelerinde (224-642) ehemmiyetli bir yere sahiptir. II. Costantius, İranlıların bu mıntıkaya yaptıkları ve kısa aralarla birbirini takip eden baskınları önleyebilmek için iki kale yaptırmış ve Nusaybin’den Ra’ülayn (Ceylanpınar)’a kadar uzanan bu sahayı, bölgenin en müstahkem şehri olan ‘Amid (Diyarbakir)’e bağlanmıştır. Söz konusu bu iki kalelerin biri Hesna de Kepha (Hasankeyf)’de, bir diğeri ise Tur Abidin’de Hâtem-i Ta’i kaleleridir.

İmparator Anastasius (491-518) zamanında, 507’de Nusaybin’in bu iki kaleden çok uzak bulunduğu ve bu havalinin sık sık el değiştirdiği göz önünde bulundurularak ordunun müşkül anlarında iltica edinilebileceği yeni bir kale yapılmasına teşebbüs edilmiştir.

Mardin’e üç fersah (5 km) mesafede, Dara yakınlarında büyük bir müstahkem mevkiî inşa ettirilerek buraya Anastasiopolis adı verildi.

Anastasiopolis, Justinianus zamanında tekrar tahkim ettirilerek su tesisatları (Su kanalları) yaptırıldı. Bu yerleşim merkezinin dışında, küçük çaptaki yerleşim merkezleri olan Mardin, Savur ve Lorne kaleleri de tahkim edilmiştir. Bu kaleler, Bizans ile Sasaniler arasında birçok defa el değiştirmişlerdir.

Mardin, Tur-Abidin ve Dara ile birlikte Hicri 19, Miladi 640 senesi ile Hicri 20 senesinin Muharrem ayının başlarında (Miladi 21 Aralık 640) ‘İyaz B. Ganem komutasındaki İslam ordusu tarafından Sulhen fethedilmiştir. Şehrin, 750-751’de Beni Rebia kabilesinin reisi

Burayka adlı bir kişinin elinde olduğu, IX. yy'ın ikinci yarısında Hamdan b. Hamdun'un şehri zapt etti. 895 yılının ocak ayı sonlarında halife Mu'tezid, bu zatın üzerine yürüyünce, şehrin müdafaasını oğullarından birisine devrederek kaçtığı, daha sonra halifenin gelerek şehri muhasaraya aldığı, neticesinde şehrin teslim edilmesiyle şehir tahrip edildiği bilinmektedir. Bununla beraber kalenin X. yy'ın ikinci yarısı başlarında, aynı hanedana mensup Hamdan b. al-Hasan tarafından yeniden inşa edildiği söylenir (*Göyünç*, 1991:6-7).

2. Selçuklular Zamanında Mardin

Sultan Melikşah döneminde (11. yy) Büyük Selçuklu devletinin hizmetine giren Fahrü'd-Devle Muhammed b. Cuheyr, Sultan'a Mervanlılar'ın ellerindeki ülkelerin zenginliklerinden bahsederek Diyarbekir havalisinin kendisine verilmesini temin ederek, namına hutbe okutmak ve para bastırmak müsaadesini aldıktan sonra, Mervanlılar'a karşı savaşmıştır. Emir Artuk gibi bir kısım Selçuklu ümerası ve Türk askerlerinin yardımı ile giriştiği harekât esnasında Mardin şehrini de ele geçirmiş, uzun süren bir muhasaradan sonra Mardin kalesi de teslim olmuştur (1086) (*Kafesoğlu*, 1993: 46-54).

Sultan Melikşah'ın ölümünden sonra önemli olaylara sahne olan Mardin, Bayboruk tarafından şarkıcısına verilmiş, 1103'te de Artuk Bey'in oğlu ve Hasan-ı Keyfa'nın hâkimi olan Sökmen'in yeğeni Yakuti'nin eline geçmiştir. 1104'te ise Sökmen'in eline geçen şehir, 1106'da yine Artuk Bey'in oğullarından Necmeddin İlgazi tarafından zapt edilmiş ve burada Artukoğulları Devleti'nin Tabaka-i İlgaziy'ye denilen Mardin kolu kurulmuştur (*Göyünç*, 1991: 8).

Artukoğulları Devleti'nin Mardin kolu, XII. yy'ın başlarında Anadolu ve Suriye'de bulunan Selçuklu Türkleri ile birlikte Haçlılara karşı yapılan mücadelelerde büyük bir rol üstlenmiş ve çeşitli başarılar kazanılmıştır. Zira bu sülalenin ilk hükümdarları zamanında vergiler, komşu bölgelerdekilere nispetle düşük tutulmuş ve Diyar-ı Rebi'a halkının Mardin ve çevresine akın etmeleri sağlanmıştır. İşte bu dönemden sonra Mardin ve çevresi büyük bir kültür merkezi haline gelmiş ve büyük bir kısmı XVI. ve XVII. yy 'da yapılmıştır. Günümüze kadar varlığını sürdürmüş cami, medrese, kervansaray, han, hamam gibi toplum hayatı üzerinde çeşitli yönlerden çok önemli bir yere sahip olan eserler yaptırılmıştır (*Alptekin*, 1991: 415).

Mardin ve havalisi Tur-‘Abidin bölgesi, Hristiyanlık tarihinde de önemli bir yer işgal eder. Sasani hükümdarı II. Hüsrev (590-628)’in Yukarı Mezopotamya’da Musul ve Tekrit havalisine yerleştirdiği Monofizist Bizanslı harp esirleri VIII. ve IX. yy’lerde inançlarını yayarak bu havalide çoğunluğu elde etmiş ve Nasturiler’i de kendi mezheplerine katmağa muvaffak olmuşlardır. Bunun neticesi olarak da Tur-‘Abidin bölgesi bunların merkezi haline gelmiş ve burada birçok manastır ve kilise inşa olunmuştur. Bu manastırların en meşhurları, Tur-‘Abidin’deki Kartmin (Deyrû’l Umur) ve Mardin’in doğusunda yer alan Deyrû’l Za’faran manastırlarıdır.

XII. yy’in başlarından itibaren üç yüz sene hükümranlığını sürdüren Mardin ve çevresindeki Artukoğulları kolu, Diyarbakır bölgesinin tarihinde de önemli bir rol oynamıştır.

Bu hanedan zamanında Mardin kalesi ve Mardin şehri pek çok defa dışarıdan gelen taarruzlara karşı göğüs germiş, şehrin birkaç defa zapt ve tahrip edilmesine mukabil, kalenin çok yüksekte, gayet sarp bir kayalığın üzerinde oluşu, giriş kısmının da dar oluşu sebebiyle fethedilememiş, ancak uzun kuşatmalar sonunda teslime zorlanabilmiştir. Bu taarruzların ilk birkaçı Mısır’daki Eyyubiler dönemine rastlar. 1188’de Salahaddin Eyyubi, şehrin hemen güneyine, Harzem’e kadar gelmiş, lâkin şehri alamamıştır. Bununla beraber İlhanlılar döneminde de (1260) Mardin, Hüloğu’nun oğlu Haşmut tarafından sekiz ay muhasara altına alınmıştır. 1366’da ise Mardin, Karakoyunluların kurucusu Bayram Hoca (ölüm: 1380) tarafından muhasara edilmiş, zor durumda kalan Mardin kolu Artuklu hükümdarı Melik Mansur’un yardımına Cezayirli Sultan Üveys gelmiş ve Mardin’i kuşatmadan kurtarmıştır. 1383’te de Karakoyunlu Kara Mehmed (1380-89) Mardin havalisine gelmiş, Melik İsa’yı yenmiş ve kız kardeşi ile evlenmek şartıyla Artuklu hükümdarı ile sulh akdine razı olmuştur (*Göyünç*, 1991: 9-10).

Mardin ve çevresi iki kez de Aksak Timur’un istilasına uğramıştır. Timur, 1393 yılında çıktığı seferde Bağdat, Musul ve Güneydoğu Anadolu’yu ele geçirmek istemiş ve 1394’te bu düşüncesini gerçekleştirerek otağını (çadırını) Kızıltepe’ye kurar. Mardin’deki Artuklu sultanı Melik İsa, Timur’a hediyeler sunarak ziyarette bulunur. Ancak Timur kendisinden Mardin kalesini ister. Melik İsa ise kaleyi teslim edemeyeceğini, zira halkın buna müsaade etmeyeceğini söyler. Bu duruma çok kızan Timur, Melik İsa’yı tehdit eder. Bir süre sonra da şehrin dış tarafını istila ederek çocuk, kadın, genç, ihtiyar demeden birçok insanı öldürür (*Bayram*, 2003: 15).

Bu olayda Mardin'in önemli mimari eserlerinden olan Ulu Camii ve Zinciriye Medresesi zarar görür. İstila sonrasında Sultan Melik İsa ve adamları tutuklanarak Suriye'ye sürülmüş, kale halkı da vergiye bağlanmıştır. Bir müddet sonra ise Uluğ Bey'in dünyaya gelmesiyle Mardin halkı Timur'un affına uğramıştır (**Göyünç**, 1991: 11).

Melik İsa'nın ölümü üzerine, kardeşi Melik Salih hükümdarlığa getirilmişti. Timur'un ilk Mardin muhasarasından sonra Melik İsa'nın Sultaniye'ye götürüldüğü devrede vekâleten Mardin'de hükümdarlık yapmış olan bu zat, mal ve asker sayısı bakımından kendi zaafını anlamış ve ayrıca Kara Yülük Osman Bey'in emellerini de görünce; Kara Yusuf Bey'i

Mardin'e davet eder. Kara Yusuf Bey ise Mardin'i kendisine teslimi şartı ile çağrıya icabet edeceğini beyan eder. Teklifin kabul görmesiyle de Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'i mağlup eder.

Mardin, Karakoyunluların hâkimiyetinde olduğu sürede (1402-1432), şehirde kendileri tarafından tayin olunmuş bir vali bulunmaktaydı. Bunlardan birisi 1420 yıllarında vali olan Kara Yusuf Bey'inin hizmetkârlarından olan Tanrıvermiş idi. Mardin'deki Ulu Camii'nin doğu giriş kapısında kitabesi bulunan işte bu zattır. XV. yy'ın ilk yarısına rastlayan bu devir, Mardin'in Karakoyunlu ve Akkoyunlu mücadelesinin sahne olduğu bir devirdir. 1432 yılına kadar Karakoyunluların elinde olan Mardin şehri, bu tarihten itibaren Akkoyunluların eline geçer.

Mardin, Akkoyunlu devletinin eline geçtikten sonra, Karakoyunluların şehri tekrar ele geçirmek için teşebbüsleri olmuş, hatta Karakoyunlu hükümdarı Cihanşâh zamanındaki kumandanlardan olan Rüstem Tarhan'ın Mardin'i yağma ettikten sonra 1451'de şehri işgal ettiği, fakat kaleyi düşüremediği bilinmektedir. Mardin'deki Akkoyunlu devresi XVI. yy'ın başlarına kadar sürmüş, bu müddet zarfında Hamza b. Kara Yülük Osman (1435-1444), Cihangir b. Ali b. Kara Yülük Osman (1444-1469) ve Kasım b. Cihangir (öl: 1503) Mardin'de saltanatlarını icra etmişlerdir.

Karakoyunlulardan sonra Mardin'in hangi tarihler arasında Akkoyunluların eline geçtiği kesin tarihlerle bilinmemekle birlikte 1508'in ilkbaharında şehrin ve çevresinin Safevîlerin hâkimiyetinde olduğu görülmektedir. Bu durum, 1517'de Mardin kalesinin Osmanlı idaresine geçinceye kadar devam etmiştir (**Göyünç**, 1991: 13).

3. Osmanlılar Döneminde Mardin

Osmanlı İmparatorluğu, 1514'te Çaldıran zaferinden bir müddet sonra bütün Doğu Anadolu ile beraber Mardin'in de ele geçirilmesi için çalışılmaya başlanılmış ve bu iş için de aslen Bitlisli olup, bu bölgede büyük bir nüfuzu bulunan Şeyh Hüsameddin'in oğlu İdris-i Bitlisi'yi memur edilmiştir. Onun gayreti sonucunda 1515'in Eylül ayında Diyarbakır, Ekim ayında ise kalesi hariç Mardin şehri Osmanlıların hâkimiyetine girmiştir. Kumandanlar arasında çıkan anlaşmazlık dolayısıyla, Osmanlı kuvvetleri kısa bir süre sonra tekrar Diyarbakır'a çekildiğinden şehir yeniden Safeviler'in eline geçmiştir. Mardin'in kesin bir şekilde Osmanlıların eline geçmesi 1516 Mayıs'da Dedekarkın (Kızıltepe-Viranşehir yolunun solunda bulunan Derik'e bağlı Dede köyü) sahrasında İranlılar 'la yapılan muharebenin Osmanlı kuvvetleri lehine sonuçlanmasından sonra olmuştur. Savaşın sonunda Mardin şehri Osmanlı kuvvetlerine teslim olmuş, ancak Mardin Kalesi 1517 başlarına kadar direnmiştir.

1517'de kalenin de teslim olması üzerine Mardin ve çevresi, bir sancak haline getirilmiş, idari bakından da Diyarbakır Beylerbeyliği 'ne bağlanmıştır. 1515'te Diyarbakır Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa, Amid ve Mardin kadıları, Mardin'in ileri gelen kimseleriyle birlikte bu havalideki yürürlükte olan nizamlar derlenmiş, Mardin ve havalisinin tahriri yapılarak bir deftere işlenmiştir. Baş tarafta kanun-nâmesi de bulunan ve Miladi 1518 tarihli bu defterden anlaşılacağına göre o tarihte Mardin'de 3600 kadar Müslüman, 4100 kadar Hristiyan, 500 kadar da Yahudi olmak üzere toplam 8200 nüfus bulunmaktaydı. Ayrıca bu defterde, şehirde bulunan mahalle sayısı da belirtilmiş ve şehrin surlarla çevrili olduğu ifade edilmiştir.

Surlarla çevrili olan Mardin kalesi, bu yüzyılda birkaç defa restore edildiği ve en son tamirin 1549 yılında yapıldığı ve bu onarımda 1621 işinin çalıştırıldığı da kaynakların bize ulaştırdığı bilgiler arasındadır. Mardin, Osmanlıların eline geçtiği zaman yapılan ilk idari teşkilatta Savur ve Nusaybin'in civarındaki bir kısım köylerle birlikte Mardin sancağına bağlandığı görülmektedir. Mardin sancağı 1526'da daha da büyümüş, güneyde bugünkü Suriye sınırındaki bir kısım köylere, kuzeyde Dicle'ye, doğuda Savur'a, batıda da Viranşehir'e kadar uzanan sahaya yayılmıştır.

16. yy'in ikinci yarısında Nusaybin ayrı bir sancak haline getirmiş, fakat zaman zaman Nusaybin ve Mardin aynı vali tarafından idare olunmuştur. 1635'te Mardin ve Nusaybin beyi olarak bulunan, Yakup Paşa adlı bir zat olduğu bilinir.

Mardin XVIII. yy 'da ise idari bakımdan Bağdat'a bağlanmıştır. Bu durum, muhtemelen 1840'a kadar devam etmiş, 1840 yılında Musul'a, 1869 yılında ise yine Diyarbakır Beylerbeyliği 'ne bağlanmıştır. Bu durum Cumhuriyet dönemine kadar devam etmiştir (1967Mardin İl Yıllığı: 53-55).

4. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Mardin

Tarihi kaynaklarının tümünün hemfikir olduğu bilgilere göre Mardin, Kurtuluş Savaşı'nı kan dökmeden ve sıkıntılı günler yaşamadan atlattır. Bu muzafferiyet tabii ki, halkın akılcı ve politik davranışları sayesinde olması da dikkate şayandır.

Kurtuluş Savaşı'nın başlarında İngilizler Mardin'i işgal etmeye kalkışmış ve bu nedenle bu işi gerçekleştirmek için Irak valisi Nüel görevlendirilmiştir. Nüel, halkın ileri gelenleri ile görüşmüş, merkezin teslimini istemiştir. Ancak Mardin halkının bu isteğe şiddetle karşı çıktığını gören Nüel, hayal kırıklığına uğrayarak şehri terk etmek zorunda kalmıştır.

18 Ocak 1919 yılında Paris'te toplanan itilaf devletleri, Anadolu'yu kendi aralarında paylaşır ve bu paylaşım sonunda pastanın Mardin dilimi Fransızların nasibi olur. Fransız komutan Norman, Mardin'i savaştan kan dökmeden almayı düşünüyordu. Şehrin Fransızlar tarafından işgal edileceğini duyan Mardinliler, milis kuvvetlerini oluşturarak hazırlanırlar. Bu arada Erzurum Kongresi toplanmış ve Mustafa Kemal Paşa önderliğinde ülkenin geleceği konusunda kararlar alınmıştı. İşte Mardinliler Erzurum Kongresi'ne iki temsilci yollamış, Mustafa Kemal Paşa ile görüş alış verişinde bulunmuş ve oldukça moral kazanılmıştır.

Norman'ın şehre geleceği gün istasyonda bulunan tepelere ve Kartal Yuvası'na çadırlar kurulur, soba boruları yerleştirilir, böylece topçu ve askeri birliklerin bulunduğu izlenimi verilir. Mardin'in mozaik yapısını oluşturan Türk, Arap, Kürt, Süryani gibi ırk ayrımı yapmaksızın, kadın, erkek genç, ihtiyar demeden eline silah alan herkes şehrin önemli yerlerine mevzilenerek büyük bir halk ordusu meydana getirilir. İşte Fransız komutanı Norman, Mardin'e geldiği gün bu kalabalığın tepkisi ile karşılaşır. Erzurum Kongresi'nde Atatürk'ün önerisi ile hazırlanan bu plan başarıyla sonuçlanıyordu.

Güvenliği sağlayan silahlı milisler, Norman'a saldırmaya çalışan halkı durdurmaya çalışıyor, bu tepki karşısında ne yapacağını bilemeyen Norman Belediye binasına sığınmak zorunda kalıyordu. Mardin Belediyesi'nde halkın yöneticileri bu olayı görüşmek üzere toplanmışlardı. Bu arada Norman'ın belediyeye geliş haberini duyan herkes bina çevresinde toplanmıştı. Halk Norman'ı istiyordu. Norman, şehrin ileri gelenlerine, Mardin'i teslim etmeleri halinde Avrupa'nın en büyük şehirleri arasına girdireceklerini, işsizliği ortadan kaldıracaklarını ve yönetimi de yerli halktan oluşturacaklarını beyan ediyordu. Mardin'in deneyimli yöneticileri ise Norman'a, şu anda binlerce askerin şehrin belirli yerlerine mevzilenmiş olduğunu ve kanlarının son damlasına kadar savaşıacaklarını ve şehri savunacaklarını tercümanlar vasıtasıyla iletiler. O esnada şehrin ileri gelenlerinden olan Osman ve İbrahim Bayraktar ile Davut Milli, Fransız heyetinden Mardin'e dikilmek üzere getirilen Fransız bayrağını alır ve parçalar. Durumun ciddiyetini anlayan Norman kendisine istasyona kadar eşlik edilmesini ister, isteği kabul edilen Fransız komutan, trene bindirilerek eli boş bir şekilde geri yollanır.

İşte Atatürk'ün önerileri, halkın inancı ve tek yürek olmaları sayesinde şehir, düşman çizmelerinden kurtulmuştur (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 35-36).

5. Cumhuriyet Döneminde Mardin

Halkın üstün bir heyecanla ve milli duyguların doruğa ulaşmasıyla Kurtuluş Savaşı'nda muvaffak olan Mardin bu yıllarda dayanışmanın en güzel örneğini sergilemiştir. Cumhuriyet yıllarında da devletle her fırsatta dayanışma içerisinde bulunmuş ve yapılan yeni uygulamalara, yeni inkılaplara harfiyen uymuştur.

Cumhuriyetin ilan edilmesi ile birlikte vilayet olan Mardin, Cumhuriyetin topluma sunduğu sosyal haklarla birlikte hem sosyal hem de ekonomik açıdan gelişmeye ve modernleşmeye başlamıştır. Bu gelişmenin en önemli etkenlerden birisi hiç şüphesiz Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kurulan halk eğitim merkezleri ve okullar olmuştur.

Özellikle Mardin Belediyesi'nin kurulmasıyla altyapı faaliyetlerine girilmiş yol-su-elektrik gibi temel hizmetler Mardin halkına sunulmuştur. İşte tüm bu yeniliklere karşı Mardin halkı son derece çabuk uyum sağlamıştır.

Cumhuriyet sonrasında Mardin'de toplum içerisinde bulunan ihtiyaca binaen bazı kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur. Bu kuruluşlar, halk arasında sosyal yaşamı

bütünleştirmek amacını güdüyordu. Doğal afet, savaş vb. durumlarda halkı koruyacak ve yaralarını saracak kuruluş olarak T.C. Kızılay derneği kurulmuştur (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 39).

6. Atatürk'ün Mardin'e Teşrifi

Daha önce de belirttiğimiz gibi Kurtuluş Savaşı mücadelesinde Mardin ilimizin kan dökülmeden ve savaş yapılmadan kurtulmasında Atatürk'ün engin bilgisi ve ileri görüşlülüğüyle olmuştur. Zira Mardin halkının gönlünde taht kuran Atatürk 1916 yılında ilk defa Mardin'e geldiğinde tüm Mardin halkının sevgi dolu alkışları ile karşılanmıştı.

Ayrıca Mardin ilimiz, Atatürk'ün hayatında önemli bir dönüm noktasını da teşkil etmektedir. Zira Atatürk, general olduğunun müjdesini Mardin'de almış ve bu olayı birçok yerde ve zamanda dile getirmiştir. Yine Albaylıktan, Tuğgeneralliğe yükseltildiğini de Mardin ilimizdeyken aldığı telgraftan öğrenmiştir. Mardinliler bir gece önce aralarında Albay olarak gördükleri Mustafa Kemal'i ertesi gün pırıl pırıl General apoletleriyle Mustafa Kemal Paşa olarak selamlamışlardır (1916).

Atatürk'ün Mardin'e ikinci gelişi yaklaşık bir yıl sonra 1917 yılının Şubat ayında gerçekleşmiştir. Bu gelişi de coşkuyla kutlanmış ve o gece Belediye Başkanı Hıdır Çelebi'nin evinde misafir olmuştur. Belediye Başkanı'nın verdiği ziyafette Mardin'in ileri gelenleri hazır bulunmuştur. Şehrin ileri gelenlerinden Abdurrahman Kavvaz, Atatürk'e Samur derisinden bir kürk armağan etmiştir. Bu değerli armağan halen Konya'daki Atatürk Müzesi'nde bulunmaktadır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 40).

C. Seyahatnamelerde ve Dede Korkut'taki Mardin

Bir kültür mirası olan Mardin tarih boyunca çeşitli seyyahların da uğrak yeri olmuştur. Bu seyyahlar Mardin gezilerini kaleme almışlar ve bilgilerin günümüze kadar gelmesini sağlamışlardır. En önemli Türk seyyahlarından olan İbn-i Batuta (14. yy), Evliya Çelebi (17. yy) ve Kâtip Çelebi (17. yy) Seyahat-nâmelerinde, Mardin hakkındaki bilgiler şöyledir:

1. İbn Batuta (14. yy)

İbn Batuta seyahatnamesinde Mardin şöyle anlatılmaktadır:

Dağ eteğinde kurulmuş, büyük bir kenttir. İslam uygarlığının en yetkin yapıt ve yapılarıyla donamıştır. Çarşıları düzenletmemiz ve geniştir. Dağın doruğundaki yüksek kalesi, gerçekten çok ünlüdür.

Yörede “Mer’az “denilen tiftikten “akmeşe” kumaşlar dokunur. Biz Mardin’e vardığımızda, yönetimde Artuklu Şemseddin Salih bulunurdu. Mısır’da, Şam’da ve Irak’ta bu beyden daha yardımsever, daha yiğit, daha erdemli bir bey yoktur. Katına sığınan yoksulların ve ozanların tümüne elini cömertçe uzatırdı. Kenti medrese, zaviye ve imaretlerle donatmıştır.

Veziri, Tebriz’de öğrenim görmüş, büyük bilim adamı Cemalettin-i Sincari’dir. Kentin kadısı Burhaneddin Muslu, ulu ermişlerden Şeyh Feth-i Muslu’nun soyundandır (*Parmaksızoğlu*, 1993:132).

2. Evliya Çelebi (17. yy)

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Mardin şu şekilde anlatılmaktadır:

Mardin Kalesi, Dicle yayının içinde ve Fırat Irmağı’na iki menzil (2 günlük yol) uzaklıkta ovada; bulut rengi yüksek bir kayanın üzerindedir. Tanımlanmasına ve betimlenmesine ne dil, ne de kalem yeter. Bu kale öyle yüksektir ki; burçları ve bedenleriyle Samanyolu kadar göklere komşu, Samanyolu gibi bulutlarla iç içedir. Kalenin doruk kesimi, sislerin ve bulutların arasından gözükmeyiz. Nice ünlü kaleler gördüm ama hiç birisi bu kalenin şaşkınlık ve hayranlık uyandıran görkemine yetişemez. Hangi yoldan gelerseniz gelin kaleyi 3-4 günlük yoldan görebilirsiniz.

Hile ve kurnazlıkla alınmadıktan sonra, kalenin ele geçirilmesi olası değildir. Kaledeki yüzlerce mağara, yüzyıllarca, kızıl darı, kara darı, çeltik ve pirinç ambarı olarak kullanılır. Öbür mağara ve mahzenler arpa, buğday türünde ürünlerle ağzına dek doludur. Savaş araç gereçleriyle cephanenin sayısı ve hesabı belli değildir kadar çok kara barut, gülle, humbara ve top var ki, anlatılması ciltlere sığmaz.

Kalenin kenarında hendek yoktur. Çünkü çevresi tümüyle uçurum ve som kayadır (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 5819).

3. Kâtip Çelebi (17. yy)

Kâtip Çelebi seyahatnamesinde Mardin’den şöyle bahseder:

Mardin, Amid'in (Diyarbakır) güneybatısına düşer. Kalesi yaslandığı dağın tabanıyla doruğu arasında tam ortaya kurulmuştur. Tabanla doruk arası iki saatlik bir yoldur. Kalenin ön bölümü daha geniştir. Çarşı pazar, hamam ve medreseler buradadır. Kalenin suyu yetersizdir. Su sarnıçta bekletilir ve çökertilip öyle içilir.

Nusaybin, bağ ve bostanlarıyla ünlüdür. Kırk binin üstünde bostanı olduğu bilinir. Bahçıvanları güzel çiçekler yetiştirir. Nereye gitseniz beyaz gülle karşılanırsınız. Kırmızı güle ya hiç rastlamaz ya da pek seyrek rastlanır.

Nusaybin Dağı'na Cudi Dağı da derler. Nuh'un Gemisi'nin altı ay sekiz gün süren tufandan sonra bu dağda karaya oturduğu söylenir.

Yörenin çok korkunç ve öldürücü akrepleri vardır (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 5820).

4. Dede Korkut Hikâyelerinde Mardin

Dede Korkut kitabında “Salur Kazanın Evinin Yağmalandığı destanda” Mardin aşağıdaki gibi geçmektedir:

...Bunun ardınca hanım görelim kimler yetişti: Hemid ile **Merdin** kalesini tepip yıkan, demir yaylı Kapçak Melik'e kan kusturan, gelerek Kazan'ın kızını erlik ile alan, Oğuz'un aksakallı ihtiyarlarının görünce o yiğidi takdir ettiği, al ipekli şalvarlı, atı deniz ördeği püs-küllü, Kara Göne oğlu Kara Budak dörtmala yetişti. Çal kılıcını, ağam Kazan, yetiştim dedi. (*Ergin*, 1999: 53).

Ç. Mardin'in Genel Coğrafyası, İklimi ve Nüfusu

Mardin, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alıp, doğusunda Şırnak ve Siirt; batısında Şanlıurfa; kuzeyinde Batman; güneyinde ise Suriye sınırları bulunmaktadır.

39.56° – 42.54° Doğu boylamları ile 36.55° – 38.51° Kuzey enlemleri arasında yer alan Mardin, 1990 yılında Türkiye idari bölümlerinin bazılarında yapılan değişikliklerle Gercüş, İdil, Silopi ve Cizre ilçelerini kaybetmiştir. Günümüzde 9 ilçesi, 6 bucağı ve 521 köyü vardır. Bünyesinde bulunan ilçeler: Kızıltepe, Nusaybin, Midyat, Ömerli, Dargeçit, Derik, Mazıdağı, Savur ve Yeşilli ilçeleridir. Bu ilçeler dâhil olmak üzere Mardin'in yüzölçümü 8.891 km²'dir. Denizden yüksekliği ise 1.110 m'dir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 45).

Mardin Kalesi, şehrin 100/110 metre kadar üstünde ve tepenin en yüksek yerinde 1200-1800 metrelik düz bir saha üzerindedir. Şehir yamaç üzerinde, doğudan batıya 2500 metre uzunluğunda ve 800 metre genişliğinde uzanır. Eskiden, tepedeki kaleye dayanarak bütün şehri kuşatan dış surlardan bugün hiçbir kalıntı kalmamıştır.

2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Mardin ilimizin toplum nüfusu 835.173'tür. Bu rakam, Türkiye toplam nüfusunun % 1.02'sini, Güneydoğu Anadolu Bölgesi nüfusunun ise % 10.55'ini barındırmaktadır.

Mardin ilimizin nüfus dağılımının tablodaki şekli şöyledir.

2000 Yılı İtibariyle Mardin Nüfusu	
İL NÜFUSU	835.173
ŞEHİR MERKEZİ	65.789
KÖY NÜFUSU	371.377
MERKEZ İLÇELERİ	434.153
NÜFUS YOĞUNLUĞU km ²	94 kişi

Mardin ilimizin iklimi üzerinde kuzeydeki yüksek dağlar etkili olmakla birlikte, bölgede kış döneminde oluşan yüksek basınç alanı, kış aylarının soğuk geçmesine neden olmaktadır. Bir yandan güneydeki çöl ikliminin etkisi altında bulunması, bir yandan da kuzeydeki yüksek dağların, kuzeyden gelecek olan serin hava kütlelerin gelişini engellemesi üzerine ilin genelinde yazlar çok sıcak geçer ve karasal ikliminin tipik özelliği görülür (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 40).

Mardin dağlarının, Mazıdağı, Derik, Midyat, Savur ve Nusaybin yörelerine sokulan yüksek kesimlerinde bitki örtüsü olarak meşe ağaçlarına rastlanır. Bu küçük orman parçalarında ayrıca Sakız ağacı, Dişbudak, Söğüt ve Çınar ağaçları da bulunmaktadır.

Yöre halkınca yetiştirilen ve bu ağaçlardan gelir sağlanan Kavak, Badem, Bıtım, Ceviz, Samak, Kiraz ve Mahleplerin dışında ilin genelinde bozkırların egemen olduğu görülür.

Bölgede bulunan ve hayati önem taşıyan su kaynakları ise şöyledir: Beyazsu, Karasu, Savur Çayı, Bugur Çayı (Derik) ve Gurs Suyu. Bunların haricinde Büyükdere, Cehennem Deresi, Gümüş Çayı, Zerkan ve Seyhan Deresi de yörede yetiştirilen elma, erik, kayısı, kiraz, söğüt ve kavaklar için hayati değer taşımaktadır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 51).

D. Mardin'in İlçeleri

Mardin'in bünyesinde bulunan dokuz ilçesi vardır; Kızıltepe, Nusaybin, Midyat, Ömerli, Dargeçit, Derik, Mazıdağı, Savur ve Yeşilli ilçeleridir.

1. Kızıltepe

Eski adı Koçhisar veya Düneysir olan ilçemizin denizden yüksekliği 500 metre, yüzölçümü ise 1403 km²'dir. 2000 yılı nüfus sayımına göre ilçenin nüfusu 121.302'dir. Mardin-Şanlıurfa yolunun 27. kilometresi üzerinde bulunmaktadır. 198 köyü vardır. Mardin'in güneye doğru uzanan ovanın batı kısmındadır. Ortaçağda ve özellikle Artuklular döneminde, Diyarbakır-Musul yolu üzerindeki en önemli bir ticaret merkeziydi. Artukoğullarından kalma, Ulu Cami şehrin en değerli bir tarihi eseridir (*Öztürkatalay*, 1995: 81).

2. Derik

Mazıdağı kütesinin güney eteklerinde ve denizden yüksekliği 780 metre, yüzölçümü ise 1367 km²'dir. 2000 yılı nüfus sayımında da 20.700'dür. İkliminin müsait olması nedeniyle zeytin üretimine önem verilmiş ve bu konuda büyük bir gelir kaynağı sağlamıştır. İlçede birçok zeytinyağı imalathanesi ile sabun imalathaneleri vardır. 58 köyü vardır. Bu köylerin birçoğu zeytin üretmektedir.

3. Mazıdağı

Eskiden buraya Basius Mons veya İzala' da denirdi. Mardin eşiğinin doğu kesiminde olup, denizden yüksekliği 1250 metredir. Yüzölçümü ise 869 km²'dir ve 2000 yılında yapılan nüfus tespitine göre ilçemizin toplam nüfusu 32.443 'tür. İlçenin eski adı Şamrah' tır. Bu yörede asırlar önce Şamra adında bir kaleden bahsedilir. Bu kale civarındaki yuva köyünde Bizanslıların gümüş madeni bulup işlettiklerinden dolayı, burasını güvence altına almak için bu kaleyi yaptırdıkları kaydedilmektedir. Mazıdağı'nda sulu ziraat ile hayvancılık yapılmaktadır. 50 köyü vardır.

4. Ömerli

Mardin-Midyat yolunun 38. Kilometresinde denizden 1100 metre yüksek yüzölçümü 433 km²'dir ve 2000 yılında yapılan nüfus tespiti sonuçlarına göre nüfusu 7.353'tür.

39 köyü olan Ömerli’de, tarım hayvancılık ve tiftik keçisi, bağcılık yapılmaktadır. İlçe sınırları içerisinde Fatih kalesi olarak anılan bir kale ile birkaç kilise kalıntısına rastlanmaktadır.

5. Midyat

Tür- Abdin (ibadet edenlerin diyarı-dağı) olarak nitelendirilen yörenin Sasaniler tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Midyat’ta Bizanslılar döneminde kurulmuş bazı Kilise kalıntılarına rastlanmaktadır. Artukoğullarından kalma bir tek cami ayakta kalabilmiştir. En önemli tarihi eserlerin başında ise, Deyr-ul Umur (Mar Gabriel) Manastırı gelir. Midyat’ın bir mahallesi iken gelişerek genişleyen Estel’e, sonraları hükümet binaları ile bir kısım resmi daireler taşınarak önemi bir kat daha artmıştır.

Midyat, Mardin-Cizre yolunun 80.kilometresinde kurulmuştur. Denizden yüksekliği 950 metredir ve yüzölçümü ise 1577 km²’dir. 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 56.669’i merkez, 71, 416’i köy olmak üzere toplam ilçe nüfusu 128.085’tir. Gercüş’ten geçen bir yolla Siirt’e bağlanır.

İlçede tarım, hayvancılık, bağcılığın yanı sıra kuyumculukta, gümüş, telkâri işi, ipekböcekçiliği, ipek dokuma, bez dokuma gibi iş sanatları yapılmaktadır.

6. Nusaybin

Tarihte adı (Nisibis) olarak geçmektedir. Türkiye-Suriye hududunun tam üzerinde ve Suriye’nin Kamışlı kasabasına bitişiktir. Denizden yüksekliği 1500 metredir. Yüzölçümü 1177 km² ve 67 köyü vardır. 2000 yılı nüfus sayımına göre ilçenin nüfusu 81.899 kişidir.

Nusaybin’in en az Mardin kadar eski bir tarihi vardır. İlçenin, Sümerler zamanında kurulduğu kuvvetle muhtemeldir. Araplar buraya Nasibeyn yani (iki nasip-iki kısım) derler. Tabak gibi dümdüz ve ekime elverişli arazisi olan ilçede tahıl üretilmekte küçükbaş hayvan yetiştirilmekte, son yıllarda da pirinç, pamuk üretimine ağırlık verildiği belirtilmektedir. Nusaybin’de Romalılar döneminden kalma bir Mar Yakup Kilisesi ile bu Kilisede Süryani Azizlerinden Mar Yakub ‘un mezarı bulunmaktadır. Akkoyunlu Cinangir’den kalma Zeynelabidin adıyla anılan bir Cami ile Hz. Muhammed’ in berberliğini yapmış olan Selmani Pak’ın ziyaretgâhında burada bulunmaktadır.

7. Savur

Yüzölçümü 1049 km² ve 2000 yılı nüfus sayımına göre ilçenin nüfusu 11.240'tır. İlçenin tarihi, Mardin kadar eskidir. Her Mardin'e yapılan saldırıda, Savur'da etkilenmiş tahrip edilmiş ve ahalisi asırlarca çileli bir yaşam sürmüştür.

Artukoğulları ile Karakoyunlular döneminde sık sık el değiştirmiş ve son olarak da Safevilerden Mardin'in (1517 de) Osmanlıların eline geçişiyle Osmanlı topraklarına bağlanmıştır.

Savur'un en gözde tarihi eseri Savur kalesidir. Bu kale Mardin-Savur-Midyat ve Hasankeyf ile Cizre kervan ve fetih yolları üzerinde çok eski ve stratejik açıdan güçlü bir kaledir. Bu kale, Araplarla Bizanslılar arasında büyük çekişmelere neden olmuştur. Mardin'e düzgün bir yolla bağlı olan Savur'un yeşilliği, bağları ve bahçeleri bol suları ile de ünlüdür.

8. Yeşilli

Yeni bir ilçe olan Yeşilli'nin 2000 yılı nüfus sayımına göre nüfusu 30.000'dir. Mardin'e 14 km mesafede merkeze bağlı bir köy iken, halkının çok çalışkan oluşu ve köylerine olan bağlılıkları köyü ilçeye çevirmişlerdir. İlçeye bağlı 12 köy mevcuttur. Burada sulu ziraatın yanı sıra, bağ, bahçe ve canlı hayvan ticareti yapılmaktadır. Eski adı Rişmil'dir.

9. Dargeçit

Mardin'in 96 km kuzey doğusunda 40 köyü olan ve 2000 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre Dargeçit ilçesi nüfusu 26.240'tır. Eski adı Kerburan olan ilçede, genel olarak tahıl olarak üretilmekte, hayvancılık yapılmaktadır. Yüzölçümü 1383km²'dir (*Öztürkatalay*, 1995:82-83).

E. Mardin El Sanatları

Sosyal toplumun sosyal olma ön koşullarından olan el sanatları tüm Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Mardin ilimizde de vazgeçilmez uğraşlardandır. El emeği göz nuru sonucu ortaya çıkan bu el sanatları, özellikle son yıllarda daha fazla rağbet görmüş ve unutulmaya yüz tutmuş bazı el sanatlarının yeniden canlandırılması için büyük çabalar verilmektedir.

Mardin ve çevresinde günümüzde icra edilen el sanatlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kuyumculuk

Mardin ili Kuyumcular arşısı diye tabir edilen muhitte icra edilen bu sanat, altının ziynet yönü göz önünde bulundurularak değişik ebatlarda, değişik ayarlarda el emeği göz nuruyla işlenmektedir. Mardin'de bu sanat, hem Müslümanlar hem de Süryaniler tarafından icra edilmektedir.

Özellikle Mardin'e özgü incili ve değişik renkteki taşlarla imal edilen ziynet eşyalarına talep çok fazladır.

2. Gümüşçülük (Telkâri).

Özellikle Mardin-Midyat ilçesinde daha fazla gelişen Telkâri, tel şeklinde olan gümüşün veya altının bir tahta zemininin oyularak üzerine yapılan süsleme şeklidir.

3. Bakırcılık

Yüzyıllardan beri geleneksel el sanatları içerisinde dâhil olmakla birlikte, Anadolu'nun hemen tüm yörelerinde olduğu gibi Mardin yöresinin de vazgeçilmez el sanatlarındanr. Çalışma şartlarının zor olması ve tamamen kol gücüne dayalı olması sebebiyle günümüzde bu sanatı icra edenlerin sayısı sınırlı sayıdadır.

4. Kalaycılık

Bakırdan yapılan mutfak eşyalarının yılda en az bir kere kalaylanması gerekli olduğu için bu el sanatı da tarih sahnesinde yerini almış; ancak bakırcılığın eskisi kadar önemli olmaması, kalaycılığın da önemini günden güne zayıflamıştır. Günümüzde bu sanatı icra edenlerin sayısı sınırlı sayıdadır.

5. Kilim Dokumacılığı (Merş).

Mardin'in köylerinde halkın kendi imkânlarıyla icra ettiği bu el sanatı, günümüzde ise yerini makinalarda üretilen dokumacılığa bırakmıştır. Özellikle halkın Merş diye tabir ettiği uzunlamasına kilimler, ilkel yöntemlerle, evlerde eğrilen ve boyanan ipliklerle dokunmuştur.

6. Yün ve İpek Halıcılığı

Yüzlerce yıl tarihi geçmişe sahip olan bu el sanatı, yörede çeşitli boy ve ebatta yapılan halılarla sürdürülmüştür. Bu el sanatının en önemli özellikleri arasında, yöresel motiflerin dokunan halılarda kullanılmasıdır. Daha önceki dönemlerde ilkel yöntemlerle evlerde kurulan tezgâhlarla sürdürülen bu el sanatı günümüzde ise dokuma makinalarında yapılmaktadır.

7. Taş Oymacılığı

Mardin evlerinin dış cephelerini süslemek için kesme taşlar üzerine ince bir zevkle işlenen motifler ve desenler yıllara meydan okuyan türdendir.

Artukoğulları döneminden kalma birçok devasa yapıtta ve evlerin kapı, pencere çevreleri ve sütunlarında doğu kültürü estetiğinin inceliğini görmek mümkündür.

Bugün bu sanatı devam ettiren ustalar Mardin'in merkezinde ve merkeze bağlı Midyat ilçesinde bulunmaktadır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000:163).

8. El Nakışları

Bayanların boş zamanlarında el emeği göz nuru döktükleri el nakışları, evlerin önemli köşelerini, misafir odaların nadide noktalarını süslemekte, eşsiz renk, motif ve desenlerle hem göze hem ruha hitap eden ürünler verilmektedir.

Özellikle Mardin merkezinde ve merkeze bağlı Midyat ilçesinde bulunan bayanların ilgi odağı olan el işi nakışları, yöreye özgü desen ve motifleriyle sadece Mardin halkının değil; diğer illerin de beğenisini kazanmaktadır. Yapılan motifler arasında Midyat gülü, lale, dağ hıyarı, menekşe, üzüm dalı, bıtım yaprağı vb. motifleri bulunmaktadır.

9. Şal u Şepik

Tiftik yünden yapılan kumaş, dokumacıtezgâhlarında dokunmaktadır. Tezgâhtan çıkan kumaş 30 cm genişliğinde, 7 cm uzunluğundadır. Kumaşta genellikle bir hat oluşmakta ve bu oluşan hat mekik ipinin bitiş noktasıdır. İki hat arası 10 cm'dir. Dikişte hatların karşılıklı gelmesi için de son derece uygun bir şekilde birleştirilir.

10. Çömlekçilik

Yörede bulunan kırmızı toprak, testi, küp, çorak, çömlek, saksı gibi eşyaların yapımında etkin rol oynamakla birlikte son yıllarda bu işle uğraşan ustaların sayısında gözle görülen bir azalma görülmüştür. Ancak Mardin'de ve Mardin'e bağlı Midyat ilçesinde maharetli ustalar bulunmakta ve testi geleneğini sürdürmeye çalışmaktadır.

11. Semercilik

Çömlekçilikte olduğu gibi semercilik de son yıllarda önemini yitiren sanatlardan olup; bu el sanatını icra eden ustaların sayısı oldukça sınırlıdır. Günümüzde bu sanatı icra eden ustaların başında herkes tarafından tanınan Münir usta, maharetli elleriyle yaptığı semerleriyle dikkat çekmektedir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 159-160).

F. Mardin'in Tarihi Mimari Yapısı ve Doğal Güzellikleri

Tarihi, M.Ö. 3000 yıllarına kadar uzanan, Mezopotamya ovasının hemen kuzeyinde, verimli toprakların ortasında uzanan ve bir dağın yamacında bulunan ve tarihi bir kent olan Mardin ilimiz, eşsiz mimari güzellikleriyle, tarihi dokusuyla, tarihe meydan okuyan eserleriyle adeta bir açık hava müzesi görünümündedir. M.Ö. 3000'den başlayarak yerleşim yeri olan, Mardin'de kent dokusu içinde Artuklu, Akkoyunlu ve Osmanlı dönemlerine ait yapıların yanında, önemli sayıda Süryani manastırları ve kiliseleri de yer almaktadır.

Bu bölümde, Mardin ilinde bulunan doğal ve yapay kaleler, medreseler, camiler, kiliseler, manastırlar, hanlar, hamamlar... vb. önemli tarihi yapıtlar hakkında bilgi verilmiştir.

1. Kaleler

a. Mardin Kalesi

Mardin kalesinin diğer bir ismi "Kartal Yuvası"dır. Şehrin büyük bir bölümünün dayanmış olduğu yüksek tepenin üzerine kurulmuştur.

Mardin kalesi, X. yy'de Hamdaniler tarafından yaptırıldığı sanılmakla birlikte çeşitli dönemlerde birçok defa tamir edilmiş, yıkılmış ve yeniden restore edilmiştir. Kalenin yüksekliği doğu yönünde 1200 m, batı yönünde ise 1180 m'dir. Genişliği de 30 m ile 150 m arasında değişmektedir.

M.S. 975-976 yıllarında Hamdaniler'den olan Hamdan Bin Al Hasan Nasır El Devle Bin Abdullah Bin Hamdan, binlerce yıldır hâkim bir konumda olan bu doğal kaleyi, bir takım eklemelerle daha korunaklı bir hale getirmiştir.

İbn Batuta, Evliya Çelebi ve Kâtip Çelebi gibi ünlü seyahatçilerin methine nail olmuş olan bu kale, tarihte sırasıyla Subari, Sümer, Babil, Asur, Pers, Bizans, Emevi, Abbasi, Hamdani, Selçuklu, Artuklu, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi ve Osmanlı dönemine şahit olmuş, kimi zaman zaferleri, kimi zaman hayal kırıklıklarını yaşamıştır.

Doğal bir kale olması dolayısıyla, çevresine tam anlamıyla hâkim, elde edilmezliği ile ün kazanmış bu kale, X. yy'de Al-Baz (Şahin Kalesi) XIV. yy'de Kal'at Şahba Kal'at Kuh (Dağ Kalesi), Kal'at Gurûb (Karga Kalesi) diye anılması savunma özelliğini yeterince ifade etmektedir.

Toprak altındaki mağara ve mahzenlerinde tahıl, baklagiller; sarnıçlarında ise su biriktirilen bu kale uzun süre iskân edilmiştir. Kalede XV. yy'de 300; XVIII. yy'de 80'inde yaşanabilir bir halde 200; XIX. yy'de ise çok az sayıda evin bulunduğu bilinmektedir. Ancak XX. yy'in başlarında bu evlerin harap olduğu ve yalnızca bir konağın olduğu bilinir. Günümüzde ise sadece birkaç anıtsal yapıların kalıntıları mevcuttur (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 56).

b. Kız Kalesi

Kız kalesi, Mardin'in 5 km doğusunda bulunur. Tarihte çok önemli bir kuruculuk görevi üstlenmiştir. Hareklius tarafından Mardin'e gönderilen komutanın kızı tarafından inşa edildiği ve bundan dolayı da adına Kız Kalesi verildiği rivayet edilmektedir.

Bu kalede kral kızına ait taştan yapılmış bir tahtın haricinde ayrıca, su sarnıçları, kuyular, mağaralar ve o dönemden kalma kalıntılar da mevcuttur (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 56-57).

c. Rabbat Kalesi

Bu kale, Derik kasabasının 15 km batısında ve Hisaraltı köyü sınırları içerisinde. Köyün kuzeyinde dar bir vadinin doğusunda 150 metre kadar yükselen bir tepenin üzerinde kurulmuş bir kaledir. Kale, 1500 metre genişliğinde, 15 burçlu, her burcunun yüksekliği de 15 metredir. Dört köşeye sahip olan kalenin her köşesinde bir gözetleme kulesi vardır.

Doğudan ve batıdan iki giriş kapısına sahip olan kalenin içine girilince, kalenin içinde bir iç kale daha olduğu görülür. Yer altında saray, erzak ambarları kalıntıları vardır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 59).

ç. Dara Kalesi

Mardin şehrinin 30 km doğusunda bulunan Dara Kalesi, meşhur Dara Harabeleri içindeki yığma bir tepenin üzerinde yükselmektedir. Kalenin bulunduğu muhit eski Mezopotamya bölgesinin en ünlü tarihi şehri iken bugün ufak bir köy halindedir. Kaleyi meşhur İran hükümdarı Dara Yuvaşinin kurmuştur. Miladın ilk yıllarına kadar İranlılarla Romalılar arasında el değiştirmiştir (*1973 Mardin İl Yıllığı*: 169).

d. Dermetan Kalesi

Mazıdağı ilçesinin 20 km kuzeybatısında bulunan bu kale, Gümüşsuyu Köyü sınırları içerisinde. Bu kalenin ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte Bizans imparatorluğu zamanında yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Kaynaklarda en çok Timur'un adı ile anılmaktadır. Mardin'den sonra Diyarbakır'ın da fethine karar veren Timur, Mezopotamya'ya Karadağ istikametinden açılan boğaza hâkim olmak, Mardin ve Diyarbakır'ın birbirlerine yardım yollarını kapamak ve birbirlerine geçiş yollarını kontrol altına almak amacıyla arazi üzerinde keşifler yaptırmıştır. İlk iş olarak da, kendisine geçit vermeyen Dermetan kalesinin fethini emretmiştir. Ancak kalenin fethi, Timur'un düşündüğü kadar hiç de kolay olmamıştır. Zira 150 m yüksekliğinde bulunan bir tepenin üzerinde kurulan bu kaleyi ele geçirmek pek de kolay olmayacaktı. Ancak uzun uğraşlardan sonra kale, Timur'un eline geçebilmiştir. Sekiz burcu, gözetleme kuleleri ve kuzeye açılan tek kapısı vardır (*1973 Mardin İl Yıllığı*: 167).

e. Zarzavan Kalesi

Mardin-Diyarbakır karayolu üzerinde, Mardin il sınırının tam üzerinde 50 m yükseklikte bir tepe üzerinde inşa edilmiştir. Bu kalenin yapılış amacı, tamamen kervan ticaretiyle uğraşanların güvenliğini sağlamak içindir. Timur'un Mardin'i zapt etme girişimleri esnasında bu kale de ele geçirilmiştir. Bu kalenin alındığı sırada kaleyi teslim etmek istemeyenler öldürülmüş ve ardından geride bir harabe bırakılıp gidilmiştir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 59).

f. Savur Kalesi (Sauras)

Savur ilçesinin yakınlarında bulunan bir tepenin üstünde tek bir beden halinde kurulmuş olan bu kale, Mardin, Savur, Midyat, Hasankeyf ve Cizre'nin kervan ve fetih yolları üzerinde bir kontrol kulesi olan bu kale Romalılar tarafından yörenin stratejik önemine binaen yaptırılmıştır. Özellikle Romalıların Araplarla yaptıkları mücadelelerde önemli olaylara sahne olan Savur Kalesi, devamlı olarak el değiştirmiş ve uzun bir müddet bu önemini kaybetmemiştir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 60).

g. Rhapsium-Hafemtay Kalesi

Nusaybin ilçesinin 20 km kuzeydoğusunda, Suriye sınırına yakın bir tepe üzerinde Romalılar tarafından inşa edilmiştir. Tepenin doğusunda bulunan vadiden Nusaybin-Midyat kervan yolu geçmekteydi. Romalıların Suriye'den gelecek tehlikeler için bir karakol görevini verdiği bu kale uzun zaman Araplar ile Romalılar arasında çekişme konusu olmuş, bu nedenle de bu kalenin adı kaynaklarda pek kanlı geçmektedir. Güneyden kuzeye doğru uzanan kalenin 14 burcu, iki gözetleme kulesi mevcut olup, uzunluğu 1500 m'yi bulan surların yüksekliği 10; burçların ve gözetleme kulelerin yüksekliği ise 20 metre kadardır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 60).

ğ. Merdis-Marin Kalesi

Nusaybin ilçesinin 15 km kuzeydoğusunda bulunan bu kale, eski Merdis şehrinin içinde yüksek bir kayalık üstünde inşa edilmiştir. Çevresi 1500 metre olan kalenin, 12 kule ve burcu mevcuttur. Güneye açılan kapısı eskiden bir kapı ile korunduğu için kalenin etrafında hendek karılmıştır. Kalenin doğusunda Merdis kralının şatosu bulunmaktadır. Bu şatonun altında kayalara oyulmuş, derinliği 5 m, uzunluğu 18 m, genişliği ise 5 metre olan bir mahzen vardır. Bu mahzenin hemen yanında da suyu hiç eksik olmayan bir sarnıç vardır. Söz konusu olan bu şato daha sonra Süryani kralları tarafından tamir edilmiştir.

Kalenin kimler tarafından yaptırıldığına dair elde herhangi bir yazılı kayıt olmamasına karşın, inşa tarzının Bizans eseri olduğu tahmin edilmektedir. Tarih içinde birçok kez tamirden geçen kalenin burç ve surları günümüze kadar varlığını korumuştur (*1973 Mardin İl Yıllığı*: 169).

h. Haytam Kalesi

Bu kale, Günyurdu-Dibek köyleri arasında olup, servis yolunun 500 m doğusunda 1254 rakımlı Bagok (İzlo) dağının doğusunda yer alır. M.S. 351’de Roma İmparatoru Büyük Konstantin’in oğlu Kustus tarafından inşa edilmiştir. Kaleye bağlı Basibrin köyü vardır. Bu kale tarih içerisinde birçok defa el değiştirmiş, M.S. 1462’de Uzun Hasan Beğ’in hizmetçisi olan Kôr Halil isminde bir Tür Amiri tarafından işgal edildi (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 63).

ı. El-Nıhman Kalesi

Bülbül köyü yakınlarında harabe halindedir.

i. Erdemeşt Kalesi

Bu kale de Bülbül köyü yakınlarındadır.

j. Arur Kalesi

Mardin’e 5 km uzaklıkta, Deyrulzafaran manastırının arkasında bulunan tepenin üzerinde bulunmaktadır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 57).

k. Aznavur Kalesi

Kale, Nusaybin ilçesinin 14 km. kuzeydoğusundadır. Kale, geniş bir vadinin üzerinde iki tepenin zirvesinde kurulmuştur. Kale 14 burç, 2 gözetleme kulesi ve güneye açılan tek kapıdan oluşmaktadır. Güneyde Suriye Ovasına hâkim olan kalenin kulesi hala ayaktadır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 60).

2. Medreseler

a. Kasımiye (Sultan Kasım) Medresesi

Şehrin güneybatısında bir tepenin altında, yüzü Mezopotamya ovasına bakan Kasımiye Medresesi, Mardin’de yapılmış yapıların en hacimlilerindendir.

Tek bir avlu etrafında yapılmış iki katlı mekânlarla ve batıda diğer kısımlarla, aynı girişe sahip bağımsız bir mescitle teşkilatlıdır. Pencere üstleri yarı dilimlenmiş kubbelerle bezenmiş iki dilimli kubbeleri türbe mekânı arasında dışa açılan revaklarının sivri kemerleri

ile teşkilatlanmıştır. Yan revakların arkasında yer alan odalar, beşik tonozlarla örtülüdür ve duvarlarında ocaklarla nişler bulunmaktadır. Avlunun ortasında havuza bağlanan bir çeşme vardır. Üst katta ise medrese hücreleri vardır.

Medresenin Akkoyunlu Sultanı Cihangir'in oğlu Kasım döneminde, 1487/1502 yılları arasında bitirildiği sanılmaktadır (*Öztürkatalay*, 1995: 92).

b. Zinciriye (Sultan İsa) Medresesi

1385 Melik Necmeddin İsa Bin Muzaffer Davut Bin El Melik Salih tarafından yaptırılmıştır. İki avlu ve iki katlı olup, avlunun dışında kalan mekânlarla, dilimli kubbeleriyle dikkati çeken bir medresedir. Dikdörtgen geniş bir alanı kaplayan cami, Sultan İsa türbesi ek mekânlarla oluşturulmuştur. Medresenin yüksekte yapılmasının sebebi rasathane olarak kullanılmasındandır. Mekân müze olarak da kullanılmaktadır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 77).

c. Sitradaviyye (Hatuniye) Medresesi

Gül mahallesinde bulunan bu medrese ve camii bugün itibariyle aynen muhafaza edilmektedir. Tarihin çeşitli dönemlerinde tahrip olmuş bu tarihi yapı günümüzde yenileme çalışmaları ile eski ihtişamlı görüntüsüne kavuşturulmak istenmektedir.

Değişik zamanlarda bu yapı ile çok fazla oynandığı için özelliğini yitirme tehlikesi geçiren yapının esas planı yok olmuştur. Bu medresenin bir bölümünde iki sanduka bulunmaktadır. Bir sandukanın üzerindeki kitabeye göre bu medrese, Artuklu Ebu'l Muzaffer Artuk Arslan Bin İlğazi Bin Alpi Bin Timurtaş Bin İlğazi Artuk'un emri ile 1206'da inşa edilmiştir (*Öztürkatalay*, 1995: 90).

ç. Şehidiye Medresesi

Şehidiye Camii ile aynı tarihte yapıldığı rivayet edilen bu medresenin 1214 tarihinde Melik Mansur Nasreddin Artuk Arslan tarafından yaptırılmıştır. Medresenin güneyinde küçük bir camii vardır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 77).

d. Muzafferiye Medresesi

Artukoğlu Melik Muzaffer Karaaslan tarafından siyah beyaz taşlardan yapılan bu medreseden günümüzde hiçbir kalıntı kalmamıştır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 78).

e. Hüsamiye Medresesi

Artukoğulları'dan Hüsameddin Timurtaş tarafından 1123 yılında yaptırılan bu medrese şimdiki Cumhuriyet İlkokulu civarlarında idi ancak günümüzde herhangi bir kalıntısı mevcut değildir (*1973 Mardin İl Yıllığı*: 122).

f. Altun Boğa Medresesi

Bu medresede Zinciriye Medresesi'nin doğusunda bulunmaktadır. Bugün çeşme olarak kullanılan bu yerde bir avlu mevcuttur. Halk arasında Altun Boğa çeşmesi diye adlandırılan bu yer, Melik Mansur Ahmet Küçük 'ün veziri Atun Boğa tarafından 1364'te yapılmıştır (*1973Mardin İl Yıllığı*: 122).

g. Melik Mansur Medresesi

Günümüzde küçük bir mescit durumunda bulunan Melik Mansur Medresesi, Gül mahallesinin kuzey doğusunda bulunmaktadır. Artuklu dönemine ait bir eserdir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 78).

ğ. Şah Sultan Hatun Medresesi

Akkoyunlu hükümdarı Kasım Bin Cihangirin yeğeni İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır. Medrese, Teker mahallesindedir.

h. Savur Kapı Medresesi

Artukoğlu dönemi mimarisini yansıtmaktadır. İki hücresi mevcuttur (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 78).

3. Cami ve Mescitler

a. Ulu Camii (Câmi-i Kebir).

Mardin'de bulunan camilerin en eskisidir. Ulu camii mahallesindedir. Mimarisi Artuklu hükümdarı Kudbettin İlgazi zamanında 1176 yılında yapılmıştır. Mardin'in en önemli İslami merkezlerinden biri olan Ulu Cami, ihtişamlı yapısıyla, minaresiyle göz kamaştırmaktadır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 78).

Duvarları kesme taştan örülen ve üç giriş kapısı olan caminin tek şerefeli minaresi yazılarla süslüdür. Mihraptaki ve ahşap minberindeki süsler göz kamaştırıcıdır.

b. Bâb Es'sûr (Melik Mahmut) Camii

Bu camii Savur Kapısı'na giden yolun üzerindedir. Camii, yatık bir dikdörtgen alan kaplayan ve diğer yanda dar sokaklarla evlerden ayrılan taş işlemeli bir yapıya sahiptir. Bu caminin yapımı 14. yy'ın üçüncü çeyreğine yani 1367 tarihlerine denk gelmektedir. Artuklular döneminde Melik Mansur Ahmed'in babası Melik Şemseddin Mahmud tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir (*Öztürkatalay*, 1995: 89-90).

c. Latifiye Camii

1371 yılında Artuklu sultanlarından Melik Salih ve Melik Muzaffer'in adamlarından Abdullatif Bin Abdullah tarafından yaptırılmıştır. Minaresini de zamanın Musul valisi olan Gürcü Mehmet Paşa yaptırmıştır (*Öztürkatalay*, 1995: 89).

ç. Şehidiye Camii

Şehidiye mahallesinde bulunan bu caminin banisi Artuklu Ahmed Nâsiruddin'dir. Câmî, Nâsiruddin'in ölüm tarihi olan 1240 yılından önce yapılmıştır. Cami'nin minaresi vaktiyle yıkılmış iken 1913 senesinde ve seferberlik yıllarında şimdi mevcut bulunan çift merdivenli minare, hayır sahiplerinin yardımlarıyla inşa edilmiştir.

d. Reyhaniye Camii

1756 tarihinde Ahmet Paşa'nın kızı Adile Hanım tarafından bu camii Hasan Ayyar çarşısında bulunmaktadır. Minaresi sekiz köşelidir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 79).

e. Şeyh Çabuk Camii

Ana caddenin güneyinde Cumhuriyet alanından Diyarbakır kapısına doğru giderken yolun hemen altındadır (*Öztürkatalay*, 1995: 89).

Duvarlarla çevrili geniş avlusu bulunmaktadır. Zaman içerisinde yapısı ile fazla oynandığı belli olan caminin, basık kemerli ve tek kapısı vardır. M.S. 1170 yılında İslam hâkimiyeti döneminde Mor Yusuf Kilisesi iken camiye dönüştürüldüğü rivayeti vardır.

Peygamber efendimiz (S.A.V)'in postası olan ve Şeyh Çabuk diye bilinen Abdullah Bin Enes El Cüveyni'nin türbesinin burada bulunması dolayısıyla bu ismi almıştır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 80).

f. Zairi (Şeyh Muhammed Ez-Zırrar) Camii

Necmeddin mahallesinin güneyinde, mezarlıkların arka kısmındadır. Giriş kapısının üstünde bulunan yazıtta caminin 17. yy sonunda yapıldığı yazılıdır. Ayrıca caminin içerisinde Şeyh Muhammed Ez-Zırrar'ın türbesi de mevcuttur (*Öztürkatalay*, 1995: 89-90).

g. Necmeddin Camii

Emin Necmeddin Gazi Artukoğlu tarafından yaptırılmıştır. 1116'da vefat eden Necmeddin İlgazi'nin de burada gömülü olduğu söylenmektedir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 79).

ğ. Şeyh Salih Camii

Hangi tarihte ve kim tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Teker mahallesinde, mezarlığın içerisinde bulunan caminin yanında kubbeli bir yerde Şeyh Salih türbesi mevcuttur. Cami'nin 50 metre batısında ise yontma taşla çevrili, dört köşeli bir türbede ise Şirin Dede adında bir zat defnedilmiştir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 80).

h. Hamidiye Camii

Savur kapısına giden yolun sağında Melik Mahmud Camiinin batısında bulunmaktadır.

1882-1883 yıllarında Şeyh Hamid Efendi tarafından onarıldığı için bu ismi almıştır. Ana mekânın dışında geniş olmayan bir avlusu ve yan taraflarında birkaç tekke veya zaviye olarak kullanılabilecek mekânları vardır. Bu caminin M.S. 1347'de Şeyh Zebuni tarafından yapıldığı bilinmektedir. Caminin içerisinde Şeyh Zebuni'nin türbesi de bulunmaktadır (*Öztürkatalay*, 1995: 89).

ı.Kale Camii

Mardin kalesinin içerisinde bulunup ne zaman ve kim tarafından yapıldığı hakkında kaynaklarda herhangi bir kayda rastlanmamaktadır. Fakat 1269 yılında Necmeddin İlgazi tarafından tamir edildiği bilinmektedir.

i. Tekiye Camii

Aynı adı taşıyan mahallede bulunmaktadır. M.S. 1445'te Kasım Padişah'ın yeğeni İbrahim Tekye tarafından yaptırılmıştır.

j. Süleyman Paşa Camii

Şehidiye mahallesinde bulunan bu cami, M.S. 1195 yılında Melik İsa'nın veziri Kudbiddin Bin Emir Ali Bin Alaaddin tarafından inşa edilmiştir (*1973 Mardin İl Yıllığı*: 119).

k. Zeynel Abidin Camii

Nusaybin ilçesinde, Hz. Muhammed (S.A.V)'in 13. torunlarından olan Küçük Zeynel Abidin'in adıyla yapılan camide, Zeynel Abidin'in türbesi haricinde kız kardeşi Zeyneb'in ve

Hz. Muhammed (S.A.V)'in berberliğini yapmış olduğu söylenen Selman-i Pak'in türbeleri mevcuttur (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 81).

4. Kiliseler

a. Kırklar Kilisesi (Mar Benham).

Şor Mahallesinde bulunan bu kilise V. yy 'da yapılmıştır. Kilise, üç giriş kapılı, ince taş işçiliği ile işlenmiş, mihrapları, dört yüz yıllık ahşap kapıları, 1500 yıllık kök boya ile basma perdeleri, geniş avlusu içinde çan kulesi ve adeta dantel gibi işlenmiş taş oymacılığı örneklerinin yer aldığı divan mevcuttur. 1170 yılında kırk şehitlere ait kemikler bu kiliseye getirildiği için bu adı almıştır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 69).

b. Meryem Ana Kilisesi ve Patrikhane

1860 yılında Patrik Antvan Semheri tarafından yaptırılan kilisede, kemer, yuvarlak taş sütunlar ve avluda korkuluklar bulunmaktadır. İçi yirmi bir sütun üzerinde "Vernadun, Baharan" koro balkonu bulunmakla birlikte son derece akustiktir.

1895 yılında Antakya patriği İğnatuos Benham Banni tarafından inşa edilen patrikhane günümüzde müze olarak hizmet vermektedir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 71).

c. Mar Mihayel Kilisesi

Emineddin Mahallesi, şehrin güney kısmındadır. Kilise M.S. 186 yılında, Kefertut valisi Yuhanna ile Dara Kralı Kubat'ın emriyle yaptırılmıştır. İçerisinde Mar Yusuf, Mar Mihayel ve Mar Siras'a ait üç mezar bulunmaktadır (*Öztürkatalay*, 1995: 96).

ç. Kırmızı (Surp Kevork) Kilise

Bu kilise, Teker mahallesinin güneyinde bulunmakla birlikte M.S. 569 yılında inşa edildiği bilinmektedir.

d. Mar Yusuf Kilisesi

Meclis-i Mebusan üyesi Hovsep Kazasyan'ın öncülüğünde ve Mardin Ermeni Katolik Cemaati katkılarıyla Patrik VIII. Grigoryus tarafından Mardin Metropolitliğine getirilen Melkun Nazaryan'ın görevi sırasında Mardin Surp Hovsep Kilisesinin inşaatına 1864'te başlanmış, 1894'te de ibadete açılmıştır. Kilisenin yan tarafında Ruhbanların yeri vardır. Bu kilisenin mimarı meşhur mimar, Lole'dir. Rutubeti önlemek için kilisenin inşaatı sırasında temeline tonlarca tuz dökülmüştür (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 71).

e. Mor İliye Kilisesi

Yapım tarihi bilinmeyen bu kilise Çiftlik köyünde bulunmaktadır. Kilise içerisinde yan bölümünde iki oda mevcuttur. Bu odalara geçiş çok alçak tavanlı kapıdan yapılmaktadır. İnanca göre bu, bölmede bulunan ve taka diye adlandırılan şifalı bir bölme bulunmaktadır. Sık sık ziyaret edilmektedir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 72).

f. Mor Yuhanna Kilisesi

Turabidin Dağı'nın kayalık bir yamacındadır. Birçok yapıdan oluşmaktadır. Mor Evgin manastırına 5 km uzaklıktadır.

g. Mar Hırmıs Kilesisi

M.S. 430'da yapılmış olan bu kilise, 1552'ye kadar Nasturilerin kullanımında kalmıştır. Bu kilisede iki metropolit mezarı vardır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 71).

5. Manastırlar

a. Deyrölzafaran Manastırı

Mezopotamya'nın en tanınmış tarihi yapıtlarından olan Deyrölzafaran Manastırı Süryani Kadim Cemaati'nin de dini merkezi konumundadır. Mardin şehrinin 5 km doğusunda bulunan manastırın etrafı bağlarla çevrilidir.

Yapılış tarihi M.Ö.'sine dayanan bu manastır, M.S. 4. yy'in sonlarında manastır olarak kurulmuş ve Mor Şeymun adıyla tanınmıştır.

Yaklaşık 1600 yıllık bir mabet olan bu manastırın en önemli özelliklerinden biri, yapılışından günümüze kadar toplu bir halde ve özel bir yerde muhafaza edilmiş olmasıdır.

52 değişik Süryani Patriğin mezarlarının bulunduğu manastırda çeşitli devirlere ait üç ayrı ibadethane bulunmaktadır. Bunlardan biri M.S. 4. yy'e aittir. Bu yüzyıla ait mozaiklerin de bulunduğu mabet, yüksek duvarlarla çevrili ve etrafında çok eski mahzenler, kemerler ve burçlar yer almaktadır (*1973 Mardin İl Yıllığı*: 175).

Deyrölzafaran Manastırı geçmişten günümüze kadar gelen ilgi çekici kiliseleri, kubbe ve sütunları ahşap el işlemeli kapılarıyla geçmişin en güzel mimari örnekleriyle Süryanilerin dini ve tarihi değerleri arasında dünya çapında eşsiz bir abide niteliğini bütün görkemliliğiyle muhafaza etmektedir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 75).

b. Mor Yakup Manastırı

Nusaybin'de bulunan Mor Yakup Manastırı, Mor Şabo ve 11 öğrencisinin şehitliğine kadar Mecusi tapınağı olarak kullanılmıştır. Tapınağın kalıntıları üzerine M.S. 328 yılında Mor Yakup'un ölümünden sonra adına ithaf edilerek inşa edilmiştir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 74).

c. Mor Yakup (Arur) Manastırı

Arur Kalesi üzerinde I. ve II. yy'ler arasında kale içerisinde kayaların oyularak 2 katlı olarak inşa edilen manastırın, üst katında birçok küçük oda ve kilise, alt katında ise büyük bir kilise bulunmaktadır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 75).

ç. Deyrulumur Manastırı

Süryani Kadim Cemaati'ne mensup bir diğer önemli Manastır olan Midyat'ın 18 km doğusunda bulunan Deyrulumur Manastırı, Mor Gabriel'in şaheser sanat motifleri ve mozaikleri ile süslenmiş bir sanat abidesidir. 615 ve 1049'da Metropolitlik merkezliği yapmıştır.

Bu kıymetli eser, eski yapılarla çevrilmiş olan palamut meşeleri ile süslü, bir ormanın yüksek tepesinde kurulmuştur. Bu manastırın temelleri M.S. 397'de atılmış olup, mimarları ise Savurlu Mor Scmuel ve Kartminli Mor Şemun'dur (*1973 Mardin İl Yıllığı*: 177).

d. Mar Behnam Manastırı

Bu Manastır da Hristiyanlığın ilk yayıldığı yıllarda, kayanın oyularak yapılan tapınaklardandır. Mevki olarak Mor Yakup Manastırı'nın kuzeyindedir.

e. Mor İzozoil Manastırı

Bu Manastır da, Bakire Meryem (Darüsseyyide Manastırı) ile şehit Mor Teodoros Manastırı ve Mor Yakup Manastırı arasındadır. M.S. 4. yy'e ait bir manastır olan bu yapıt, 18. yy'e kadar faal durumdaydı.

f. Mor Evgin Manastırı

Girmeli Bucak'ının 7 km kuzeyinde bulunan bu manastır, Tur-Abidin dağının yamacında, ovadın 500 metre yükseklikte mağara ve yontma yapılardan oluşmaktadır.

g. Seyde (Meryem Ana) Manastırı

M.S. 326 yılında kayaların içi oyularak yapılmış bir manastır olup günümüzde faaliyette değildir.

ğ. Hammara Manastırı

M.S. 326'da yapılmış olan bu manastır Diyarbakır Kapı Mahallesi Kırkız civarlarındadır.

h. Mor Dimet Manastırı

Savur ilçesi Dere içi köyünde bulunmakta olan bu manastırda Romatizma hastalığı için şifa arayanların buraya gelmeleriyle bu Manastıra, Romatizma Manastırı da denilmektedir.

ı. Mor Cırcıs Manastırı

Derik ilçe merkezinde bulunan bu manastır, yüksek tavanı ve mihraba bakan U şeklindeki kilise içinden görülmeyen koro balkonuyla ayrı bir mimari bulunmaktadır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 73-76).

6. Harabeler

a. Dara Harabeleri

Mardin ilinin 30 km güneydoğusunda bulunmaktadır. Mezopotamya'nın bu ünlü antik şehri bugün ufak bir köy görünümündedir. Şehri, meşhur İran Hükümdarı Dara Yuvarışın kurmuştur. Şehir, miladın ilk asırlarına kadar İranlılarla Romalılar arasında el değiştirmiştir. Miladın yedinci asrın sonlarına doğru, Emeviler'in, daha sonra Abbasiler'in ve nihayetinde 15. yy'de Türklerin eline geçmiştir.

Harabe ve kalıntıları arasında büyük parçasız taşlarla ve ara sıra toprak içinde bulunan eski paralara bakılacak olursa Dara'nın tarihte büyük ve muhteşem saraylara, zengin hazinelere sahip bir şehir olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle su sarnıçları ve su kanallarıyla, tiyatro gibi etkinliklere de bakılacak olursa, şehrin önemli bir kültür merkezi olduğu da apaçık ortaya çıkar (*1973 Mardin İl Yıllığı*: 172).

b. Merdis-Mariis-Marin Harabeleri

Nusaybin'in 15 km doğusunda bulunmaktadır. Marin de aynen Mardin gibi tarih içerisinde karışık günler geçirmiş ve bir kraldan öbür kralın, bir devletten öbür devletin hâkimiyeti altına girmiştir. Bu harabede Roma dönemlerine ait kalıntılar mevcuttur. Bu kalıntılarda dikkati çekenler arasında kiliseler ve su kanalları bulunmaktadır (*1973 Mardin İl Yıllığı*: 174).

c. Gırnavaz Harabeleri

Bu harabe de Nusaybin ilçesinin 4 km kuzeyinde, Habur Nehri kollarından biri olan Çağçağ deresinin doğusunda takriben 300 m çapında ve 24 m höyük karakterinde bir yerleşim yeridir.

Arkeolojik bir merkez olarak ilk kez 1918’de bilim dünyasına tanıtılan Gırnavaz, daha sonraki yıllarda çeşitli araştırmalara konu olmuştur. 1991 yılında yürütülen çalışmalarda ise Gırnavaz’ın M.Ö. 4000’den M.Ö. 7000’e kadar sürekli olarak iskân edildiği anlaşılmıştır. Kazılar sonucu bulunan mezarlarda metal süs eşyaları, vazolar, kandiller ve mühürler bulunmuştur. Özellikle çivi yazılı belgelerden bir tanesi tarihi coğrafya açısından büyük önem taşır.

ç. Telbısım Tepebağ Harabeleri

Derik ilçesinin 1 km güneyinde ve Mardin-Derik devlet karayolu üzerinde 300 hanelik bir köy görünümündedir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 63-65).

d. Fittar Harabeleri

Bu harabe de yine Derik ilçesinin 13 km batısında bulunmaktadır. Kuzeyden güneye doğru uzayan, gittikçe genişleyen bir vadi içerisinde 1 km uzunluğunda 500 m genişliğinde büyük bir şehir kalıntısı görünümündedir. Harabeler arasında kilise, saray ve bazı hacimli binalar mevcuttur (*1973 Mardin İl Yıllığı*: 174).

e. Akbağ Harabeleri

Şehir merkezine 13 km uzak olan Akbağ köyündedir.

f. Hofi ve Zorava Harabeleri

Büyük bir ilim ve ticaret merkezi olan harabe Derik ilçesinin 18 km uzağındadır. Roma medeniyetine ait çok sayıda ev eşyası ve kalıntılarıyla antik ve yaşanmış bir medeniyetin günümüze bıraktığı bir harabedir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 65-66).

7. Höyükler

Ortaköy Höyüğü (Mardin-Merkez-Ortaköy)

Kızıltepe Höyüğü (Mardin-Kızıltepe ilçesi).

Kıleybin Höyüğü (Mardin-Kızıltepe ilçesi-Halkalı Köyü).

Salah Höyüğü (Mardin-Kızıltepe ilçesi-Salah Köyü).

Cirhari Höyüğü (Mardin-Kızıltepe ilçesi-Cirhari Köyü).

Abdülislam Höyüğü (Mardin-Kızıltepe ilçesi-Abdülislam Köyü).

Abdülislam Höyüğü (Mardin-Kızıltepe ilçesi-Katarlı Köyü).

Heşeli Höyüğü (Mardin-Kızıltepe ilçesi-Dikmen Köyü).

Büyük Bagaziye Höyüğü (Mardin-Kızıltepe ilçesi-Büyük Boğaziye Köyü).

Bünyas Höyüğü (Mardin-Kızıltepe-Büyükdere Köyü).

Bektaş Höyüğü (Mardin-Kızıltepe-Bektaş Köyü)

Gibrel Höyüğü (Mardin-Kızıltepe-Gibrel Köyü).

Elet Mevki Höyüğü (Mardin-Midyat-Acırlı Beldesi).

Hapisnas Höyüğü (Mardin-Midyat-Mercimekli Köyü).

Gırnaz Höyüğü (Mardin-Nusaybin-Cağlar Köyü).

Harzem Höyüğü (Mardin-Kızıltepe-Ziyaret Köyü) (Yaşayan Tarih Mardin, 2000: 67).

8. Mağaralar

Dağlarla ve sarp kayalarla çevrilmiş olması dolayısıyla Mardin’de birçok mağara ile karşılaşmak mümkündür. Bu mağaraların bir kısmı çöküntü mağarası, bir kısmı yapay mağara, bir kısmı da kalkerli taşların erimesiyle oluşmuş mağaralardır.

Özellikle Midyat ve çevresinde bulunan mağaralar şu şekilde sıralanabilir:

Midyat’a bağlı Gelinkaya Beldesinde bulunan ve tavanından akan suyun kaşıntı hastalığına iyi geldiği söylenen Linveyri Mağarası

Midyat-Şenköy’de **Kefilmelep**

Midyat-Merkez’de Kefilsannur Mağarası, Kefilmerdin, Tınat ve Hopisnas Mağaraları

Kızıltepe’de Hanike, Salah ve Hamazambari (Arı Köyde) Mağaraları

Nusaybin’de, Hessinmeryem, Sercahan ve Zivinganter Mağaraları

Mazıdağı’nda, Gümüşyuva ve Avruhan (Yavru Köyünde) Mağaraları

Derik’te ise içinde fırınların bulunduğu **Dağ Mağarası, Dirkup, Derinsu ve Haramiye Mağaraları** bulunmaktadır.

Bu mağaraların dışında Mardin Merkezde Saracoğlu Mahallesinin alt kısmında yer alan ve 60 kadar mağaranın iç içe girmiş olduğu İplik Mağaraları bulunmaktadır. Bu mağaraların bu adı alması, bu mağaralarda çok eskiden beri iplik imalatı yapılmasındandır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 67).

9. Hanlar

a. Kervansaray Sürur Hanı: 16-17. yy’de yapılmıştır.

b. Çeçço Hanı: Yapım tarihi belli değildir.

c. Cumhuriyet Çarşısı Hanı: Yapım tarihi belli değildir.

ç. Selim Kamil Hanı: Bu hanın da ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte; günümüzde dükkânlara çevrilmiştir.

d. Hacı Hasan Daravi Hanı: Bu hanın da yapım tarihi bilinmemektedir. İnekler çarşısı civarında bulunan bu han günümüzde kullanılmamaktadır.

e. Kayseriye Hanı: Kasım Padişahın evkafından olup (16. yy) günümüzde Kayseri’ye Pasajı olarak bilinmektedir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 82).

10. Hamamlar

a. Emir Hamamı

Sultan İsa'nın veziri olan Mir Feyyâz b. Emir Ali b. İlmuddin Sincari tarafından M.S. 1378-1388 yılları arasında yaptırılmıştır. İki kubbeli ve çok onarım görmüş bir hamamdır.

b. Cami-i Kebir Hamamı

Ulu Cami'nin güneydoğusunda bulunan bu hamam, daha sonraki yıllarda yapılan ekleme, boya ve badanalardan dolayı görünümü değişmiştir. Bu hamamın Artuklu Sultanı Melik Salih tarafından (1312-1363) Ulu Cami'ye vakıf olarak yaptırıldığı kaydedilmektedir.

c. Maristen Hamamı

Emir Necmeddin İlgazi'nin kardeşi Eminateddin'in yapmış olduğu yapıtlardan birisi olan bu hamam, 1108-1109'da yapıldığı bilinmektedir.

ç. Stradaviye Hamamı

Stradaviye (Hatuniye) Medresesinin güneyinde bulunan bu hamamın yapılış tarihi, medresenin bir kitabesinde bulunan bilgiye göre 12.yyı göstermektedir. Savurkapı Mahallesindedir.

d. Kasımiye Hamamı

Akkoyunlu hükümdarı Kasım Padişaha ithaf edilmiş olan bu hamam, 1526 tarihine ait bir kayıta Mardin'deki Artuklu Hükümdarlarından Melik Muzaffer'in mülkü olduğu belirtilmektedir (*Öztürkatalay*, 1995: 93).

11. Kervansaraylar

a. Kervansaray (Sürur Hanı).

Mardin ana caddenin üstünde, bir bölümü garaj olarak kullanılan yapı bazı kaynaklara göre 16-17. yy'lerde, Gabriel'e göre ise 17. yy ile 18. yy arasında yapılmıştır. Dikdörtgen avlu çevresinde, iki katlı revaklı mekânlardan oluşmaktadır.

b. Firdevs Köşk

Mardin’de Nusaybin’e giden yolun sağında, Vali Parkı’nın hemen yanında bulunmaktadır. Dıştan düzgün kesme taşlarla örülmüş olan bu kervansaray niteliğinde bulunan bu köşkte, batıya açılan eyvanlar, arada iki katlı mekânlar ve ön tarafında ise havuzu ve ayvanın içerisinden havuza akan sel sebili bulunmaktadır. Yapının Melik Mansur Necmeddin Karaaslan tarafından 1285-1286 yılında yapıldığı bilinmektedir (*Öztürkatalay*, 1995: 94).

12. Çarşılar

Mardin şehir merkezinde bulunan tarihi çarşıları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Ayakkabıcılar Çarşısı

Baharatçılar-Leblebiciler Çarşısı

Bakırcılar Çarşısı

Bilebil (bülbüller) Çarşısı

Kasaplar Çarşısı

Kuyumcular ve Gümüşçüler Çarşısı

Marangozlar Çarşısı

Hasan Ayyar Çarşısı

Meşkin Çarşısı

Sûku’d Dakîk (Un Çarşısı).

Tellalcılar (Sipahi) Çarşısı

13. Türbeler

Mardin ve çevresinde bulunan türbeler ve ziyaret yerleri aşağıda verilmiştir.

a. Hamla-i Kebir Zaviye ve Türbesi

Meydanbaşı yakınında, anayolun sağındadır. Günümüze yalnızca türbe ulaşmıştır. O da değiştirilmiş mescit yapılmıştır.

Akkoyunlu Hamza Bey'in yaptırmış olduğu öne sürülen yapının yazıtından 1438-1439'da yapıldığı anlaşılmaktadır. Türbenin görünürde olmaması dolayısıyla türbe için ziyarete geleni bulunmamaktadır.

b. Hamza-i Sağır Zaviye ve Türbesi

Hamza-i Kebir Türbesi'nin tam karşısında bulunan zaviye, 1474-1475 yılları arasında Akkoyunlu Cihangir'in oğlu Hamza Bey tarafından yapıldığı kaydedilir.

c. Cihangir Bey Zaviye ve Türbesi

Kasımiye Medresesi'nin batısında, kentin dışındadır. Akkoyunlu hükümdarlarından Cihangir Bey tarafından 15. yy'ın başlarında yapılan bu zaviyede Cihangir Bey'in türbesi de bulunmaktadır.

ç. Şeyh Kasım Halveti Türbesi

Yenikapı Hamamı yakınında, evler arasındadır. Yapım tarihi bilinmemekle birlikte 15-16. yy'den sonra yapıldığı sanılmaktadır.

d. Şeyh Hamid Türbeleri

Meydanbaşı'ndan Savur'a giden yolun üzerindedir. Marinli Sadık Hamidi'nin belirttiğine göre türbelerin yapımına 1880-1881 yıllarında başlanmıştır. Bu yapı topluluğu dört türbe mekânı ile bir mescidin birleşmesinden oluşmaktadır.

e. Şeyh Çabuk Türbesi

Aynı adı taşıyan camiin içerisinde bulunmaktadır. Asıl adı, Abdullah Bin Enes El Cüveyni olan Şeyh Çabuk'un, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (S.A.V)'in postası olduğu bilinmektedir.

f. Sultan Şeyh Musa Türbesi

Mardin-Diyarbakır kara yolunun 20. km'sinde bulunmaktadır. Halk arasında Sultan Şehmus Türbesi olarak anılan türbede H. 470-560 yıllarında Mardin'de yaşamış ve Hz. Ömer'in neslinden gelen Sultan Şeyh Musa El Zûli yatmaktadır. Mardin'de bulunan türbeler arasında en fazla ziyaret edilen türbe olmasının yanında, Mardin'e gelip de bu türbeyi ziyaret etmeyen Mardin'e tekrar geleceği söylenir (*Yurt Ansiklopedisi*, 1983: 5830).

14. Mesireve Ören Yerleri

a. Zınnar Bahçeleri

Tarihe konu olmuş yörenin ilk sahipleri, tanımlanamayacak güzellikteki büyük bir vadide cennet bahçelerini andıran bu mesire yerinde, buz gibi fişkırان suların üzerinde eyvanlı konaklar inşa etmişlerdir. Toprağın tüm cömertliğini sergilediği eşsiz meyveler diyarı, görenleri hayrette bırakan üzüm bereketiyle cennetten bir görünüm sunan Zınnar Bahçeleri tam bir huzur mekânıdır. Milattan öncesinin insan estetiği, kültürü ve zevkiyle inşa edilen devasa yapılar bugün bile dimdik ayaktaadır. Büyük İskender'in Hindistan'a kadar uzanan fetih zinciri içerisinde uğradığı Mardin'de Zınnar bahçelerine hayran kalmış ve kendi adıyla anılan muhteşem konakta kalmış ve birçok stratejik kararı da bugün halen ayakta kalan bu devasa yapıdan verdiği bilinmektedir.

b. Bakırkırı, Firdevs (Cennet Bahçeleri).

Taşın ve inancın şiiri Mardin ilinde, sadece taş yığınının bulunmadığını, doğal güzelliklerin en mükemmel görüntülerinin de bulunduğunu gösteren bir diğer mesire yeri de, Bakırkırı ve Firdevs (Cennet Bahçeleri)'dir.

Suyun taşa işleyen motiflerini, berraklığını, eyvanlı yapılarda, kesme taşların mükemmel birlikteliğinde vücut bulan konaklarda bulmak mümkündür.

c. Fahriyye ve Ravza

Karakoyunlu Hükümdarı Kasım Bey'in, kızları Fahriyye ve Ravza adına yaptırdığı bahçeler, övünç ve cennet anlamlarını ihtiva eden isim karşılıklarına sadık güzellikteki mesire yerleridir.

. Gurs Mesire Yeri

Mardin'in kuzeyinde, Şehir merkezine 10 km uzaklıkta Mardin EŐiĐi diye tabir edilen sıradağların gÜreye bakan yamaçlarında bulunan bu mesire yerleri hem çeşitli yaz meyvelerinin yetiŐtirildiĐi yer, hem ab-ı hayat niteliğindeki su kaynaklarıyla Mardin'in hayat damarı özelliğine sahiptir.

Suyunun berraklığı, Őelalelerinin gizemli akıŐıyla gezilmeye ve görülmeye değer olan bu mesire yerleri, Mardin ilinin güzelliğine güzellik katmaktadır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 83-84).

Ey Mardin Acıların ve Aşkların Vurdu

Tarihin şefkatli anası
 Ben garip şairin sevdası Mardin
 Geceleri altın gibi parlar
 Işıkların ovaya doğru saçar
 Mezopotamya'yı birbirine bağlar
 Güzellerin güzeli Mardin
 Dargeçit'ten Ömerli'sine
 Yüzün Buğday köyüne bakar
 Güzellerin güzeli Mardin
 Derik'te zeytinlik var
 Göz görünce sevda bağlar
 Ne bereketli bu topraklar
 Anaları sensin Mardin
 Sırtını Savur'a dayar
 Nice sevdaları bağrında saklar
 Kızıltepe'den Nusaybin'e
 Karış karış her yerine
 Sevdalandım güzel Mardin
 Midyat, Yeşilli, Mazıdağı
 Serin olur sıcak yazı
 İncir, üzüm ve kirazı
 Bir hoş olur güzel Mardin
 Kürdü, Türkü ve Arap'ı
 Süryani, Ermeni ve Müslüman'ı
 Farklı dili, dini ve insanı
 Koynunda yatıran Mardin
 Güvercinlerin kanat çırpışını
 Suyu tuzlu çeşmenin akışını
 Konakların betonsuz yapılışını
 Hayret ve hayran kaldım Mardin
 Her ustada ayrı hüner
 Kimisi sevdasını gümüşe işler
 Bilinmeyen birçok değer
 Sende saklı güzel Mardin
 Mardin ne güzel bir memleket
 Anlatılmaz görmek gerek
 Yazmaya ne kâğıt yeter ne mürekkep

(*Genç Adım, Bilim Kültür Edebiyat Dergisi*, Yıl:2, sayı:3:27).

I. BÖLÜM

ANONİM HALK NESRİ

A. MASALLAR

Anonim Halk edebiyatının en önemli türlerinden biri masaldır.

Halk edebiyatımızın anlatmaya dayanan türleri arasında yer alan masallar, sözlü kültürümüzün en güzel örneklerindendir. Kitle iletişim araçlarının fazla yaygınlaşmadığı dönemlerde; anlatılması birkaç gece süren masallar; hoş vakit geçirmek için tek vasıtaydı. Usta anlatıcının, etrafına oturan dinleyiciler, bir taraftan işlerini yaparken, bir taraftan da Zümrüdüanka'nın sırtında masal dünyasına doğru süzülürler; bazen yedi başlı ejderha ile savaşırlar; bazen de padişahın güzel kızına kavuşmak için türlü sınavlara girerlerdi (*Sakaoğlu-Alptekin*, 2005: 53).

Saim Sakaoğlu: “Kahramanlarında bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyicileri inandırabilen bir sözlü anlatın türüdür.” şeklinde tanımlamaktadır (*Sakaoğlu*, 2002: 4)

Prof. Dr. Ali Berat Alptekin ise masalın tarifini şöyle yapmaktadır: “Masalı, büyük ölçüde nesir anlatılmış ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası olmayan, hayal ürünü olan nesir şeklindeki anlatmalar olarak tarif edebiliriz.” (*Alptekin*, 2002a: 11)

Hayal ürünleri olan masallar sözlü edebiyatın ürünlerindendir. Nesilden nesile aktarılacak ve değişikliklere uğrayarak gelen masallar Anonim Halk edebiyatının ürünlerindendir.

Masallar sadece olağan üstü olaylarla örülü ürünler değildir. Gerçeğe uygun olaylarla örülü masallar da vardır.

Masalların kahramanları oldukça zengindir. Çok çeşitli kahramanlar masallarda karşımıza çıkar. Bu kahramanlar bazen bir dev, bazen bir tilki, bazen bir aslan ve bazen bir padişaktır. Kahramanlar, kimi zaman hüznü, kimi zaman neşeli ve sonunda ders verici yaşantılarıyla masal dünyasında yer alırlar.

Masalların başında, ortasında ve dinleyicinin dikkatini arttıracak yerlerde tekerlemeler vardır. Masalı anlatan kişi bu tekerlemeleri dinleyicinin heyecanını arttırmak, ilgisini toplamak ve olaylar arasındaki bağlantıyı kurması için iyi bir şekilde kullanılır.

“Bir varmış, bir yokmuş...”, “Az gittik, uz gittik...”, “Sözü uzatmayalım...” gibi tekerlemeler bunlardandır.

Mardin ve çevresine ait olan aşağıdaki 15 tane masalın, 4 tanesi kaynak şahıslardan derlenmiş, geriye kalan 11 tane masal da yazılı kaynaklardan alınmıştır.

Biz de bölgeden derlenen ve yazılı kaynaklardan alınan masalları Thompson’un The Types of the Folktale (Halk Masallarındaki Tipler) isimli eserinde yapmış olduğu sınıflandırmaya göre ayırdık. Thompson’un sınıflandırması şöyledir:

1. Hayvan masalları
2. Asıl halk masalları
3. Fıkralar
4. Zincirleme masallar
5. Bu grupların dışında kalan masallar (*Sakaoğlu*, 2002: 55).

Asıl Halk Masalları ve Hayvan Masalları şeklinde gruplandığımız masal örnekleri aşağıda alfabetik sıra ile verilmiştir.

1. Asıl Halk Masalları

a. Bağdaki Peri

Köylerin birinde yaşlı bir nine varmış. Nine küçük kulübesinde işlerini yapar, sonra da bağa gider, sonra da bağdaki üzümleri toplamaya gidermiş. Bir gün üzüm toplarken etrafında bir gölgenin dolaştığını fark etmiş.

Öğlen sıcaklığında hayal gördüğünü zannederek aldırmamış. Ama yine de içini belli belirsiz bir korku kaplamış. Akşam eve gelmiş; ocakta yemeğini ısıtırken aynı gölgenin yine etrafında dolaştığını görmüş. Korkmuş, bildiği bütün duaları okumaya başlamış. Sabaha kadar korkudan gözüne uyku girmemiş. Ertesi gün her zamanki gibi işine koyulmuş.

Öğlen aydınlığında bu olağanüstü yaratığın görülemeyeceğini düşünerek yine bağa gitmiş. Üzüm toplama işine başlamış ki, gölge yine etrafında görülmüş. Ve bildiği ayetleri okumaya vakit bulamadan yaratık tarafından boğulmuş.

Meğerse söz konusu bağda bir peri ailesi yaşamaktaymış. Peri, çocuğunu öğlen sıcağından korumak için bağın gölgelik kısmına getirmiş. Bir gün yaşlı nine dolaşırken, farkına varmadan, perinin çocuğunu üzerine basmış, ezmiş ve öldürmüştü. İşte bu nedenle peri, nineyi boğarak öldürmüştü ve öcünü almış (Ahmet DEMİR).

b. Bir Cinin Doğumu

“Cinlerin Miri” Mir Osman’ın karısının doğumu gündeme gelmiş. Cinler, periler ne yapmışlarsa kadınının doğumunu gerçekleştirememişler. Aralarından biri, Kışla Mahallesi’nde oturan Fatma isimli bir kadının bu işten çok iyi anladığını söylemiş. Bunun üzerine Osman Fatma’yı getirmeleri için iki cine görev vermiş. Görevli cinlerde akşam ezanından sonra saklandıkları yerden çıkıp insan suretinde Kışla Mahallesi’nin etrafında keşif gezisi yapmışlar.

Yatsı namazından sonra Fatma’yı evinden alıp, Mir Osman’ın bulunduğu Veysike köyüne götürmüşler. Bir ara Fatma:

“Beni nereye götürüyorsunuz? ” diye sormuş.

Cinler fazla konuşmamasını söyledikten sonra normal hallerine dönmüşler. Fatma, ayaklarının ters olduğunu görünce, bunların cin olduğunu anlamış. Gazaplarına uğramamak için, her söylediklerini yapmaya karar vermiş.

Nihayet Osman’ın huzuruna çıkmışlar.

Cinler:

“İşte mirim; sözünü ettiğimiz kadın bu.” demişler.

Cinlerin Miri de:

“Bak kızım, benim karım doğum yapamıyor, sancılar içinde kıvranıp duruyor. Onu doğurtursan ve bir erkek çocuk olursa, benden sana kıymetli bir hediye vereceğim; doğurtamazsan, sana ne yapacağımı çok iyi bilirsin.” demiş.

Fatma cinlerin elinden bir an önce kurtulmak için bütün bildiklerini uygulamaya başlamış. Nihayet kadını doğurtmuş, üstelik dünyaya gelen de bir oğlan çocuğuymuş.

Osman, Fatma'nın ödülünü vermek için büyük bir tören düzenlemiş. Ödül olarak Fatma'nın kucağına soğan kabuklarıyla doldurmuş.

Fatma'yı sabah ezanına yakın, iki cinin refakatinde evine göndermiş. Eve yaklaştıkları sırada ezan okunmuş, cinler ezan sesini duyar duymaz ortalıktan kaybolmuş. Özgürlüğüne kavuşan Fatma da eteğindeki soğan kabuklarını yere atıp kocasına seslenmiş. Evin salonunda kocasıyla karşılaşmış ve olup bitenleri kocasına anlatmış. Kocasını hayretler içinde:

“Sen ne yaptın Fatma soğan kabukları altındı. Baksana, birkaçı eteğine takılmış; hemen gidip diğerlerini alalım” demiş.

Fatma ve kocası bir hışımla gitmişler ama soğan kabuklarının yerinde yeller esiyormuş. Fatma ve kocası olanlara çok üzölmüş ama ne fayda (*Tarihin Tanığı Nusaybin*, 2001: 169).

c. Cellat ve Kardeşler

Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, bir adamın üç oğlu varmış. Kardeşler ve baba bir gün dağda bir hazine bulmuşlar. Babaları çocuklarını toplamış ve onlara:

“Ben öldükten sonra bulduğumuz hazineyi iyi kullanın, gün gelir de hazinedeki altınları bitirirseniz, sakın ola celladın yanında çalışmaya başlamayın, o güvenilir biri değildir.” diye öğüt vermiş.

Cellat da o bölgedeki kötü niyetli, herkese kötölük yapan biriymiş.

Aradan yıllar geçmiş ve baba ölmüş. Üçkardeş baba öldükten sonra kardeşler, ellerindeki hazineyi çarçur etmişler ve altınları bitirmişler. Kardeşler bir araya gelmiş ve bu durum karşısında ne yapacaklarını düşünmüşler ve iş aramaya karar vermişler.

Büyük olan oğlan iş aramak için evden ayrılmış ve günlerce iş aradıktan sonra hiç kimse iş vermek istememiş. Bunun üzerine mecbur kalmış ve celladın yanına iş istemek varmış.

Cellat, oğlana:

“İş mi arıyorsun.” diye sormuş.

Oğlan:

“Evet, iş arıyorum ama senin yanında çalışmam.” demiş.

Cellat:

“Benim yanımda çalışırsan sana çok para veririm, çok iyi para kazanırsın.” demiş.

Oğlan mecbur kalmış ve celladın yanında çalışmaya başlamış fakat cellat oğlana bir şart koşmuş:

“Eğer benim yap dediğim işlerden bıkar ve bana karşı çıkarsan senin derini yüzdürürüm.” demiş.

Cellat, oğlana sürüyü veriş ve dağa otlatmaya götürmesini istemiş.

Cellat:

“Dağa gittiğinde köpek nereye oturursa orada kan akıtacaksın.” demiş.

Oğlan dağa gittikten sonra köpeği takip etmeye başlamış ve köpek gidip bir kayanın üzerine oturmuş. Bunun üzerine oğlan düşünmeye başlamış tam o sırada celladın kızı bir kap yoğurtla ve bir parça ekmekle gelmiş.

Kız:

“Çobana, babam ekmekten yesin ama yoğurttan yemesin dedi.” demiş.

Akşam olmuş oğlan eve gelmiş. Cellat onu dört gözle beklemiş, oğlan gelince hemen celladın yanına gitmiş ve:

“Neden, öyle yaptın?” diye sormuş.

Cellat:

“Yoksa bana darıldın mı?” demiş.

Oğlan da darıldığını söyleyince cellat onun derisini yüzdürmüő.

Ortanca oğlan ağabeyinin nerede olduğunu merak etmiş ve onu aramaya yollara koyulmuş. Belli bir süre aradıktan sonra bulamamış. Geri dönerken yolunu cellat kesmiş ve olanları anlatmış. Aynı koşullarda yanında çalışırsa, çok para vereceğini söylemiş. Bunun üzerine ortanca oğlan da çalışmaya başlamış ama verdiği sözü tutamamış ve onun sonu da ağabeyi gibi olmuş.

Sıra en küçük oğlana gelmiş o da ağabeylerine ne olduğunu öğrenmek için yollara koyulmuş. Oğlan giderken cellat onun da yolunu kesmiş ve olanları anlatmış, aynı şartlarla gelip çalışmasını istemiş. Oğlan da şartları kabul etmiş.

Oğlan sürüyü dağa götürmüş ve köpek yine bir kayanın başına oturmuş. Bunun üzerine oğlan bir taş alıp köpeği öldürmüş. Öğleye doğru celladın kızı yemeklerle gelmiş ve babasının bunları gönderdiğini ama yemesine izin vermediğini anlatmış. Oğlan bunları dinlememiş ve getirilenlerin hepsini yemiş. Akşam olmuş ve oğlan sürüyle birlikte eve gelmiş bakmış ki cellat onu bekliyor. Cellat oğlana eziyet etmeye başlamış sabaha kadar saman çekmesini, ineklerin altını temizlemesini istemiş. Oğlan söylenilenlerin hepsini yapmış. Cellat baktı ki oğlanla baş edemeyecek, kaçmaya karar vermiş.

Kızına:

“Kızım yağlı ekmek falan yap akşam kaçacağız.” demiş.

Akşam olmuş ve herkes uyuyunca cellat ve kızı ne varsa bırakıp ekmekleri de alıp kaçmışlar. Ama oğlan onların kaçacağını önceden öğrenmiş ve yanlarında götürecekleri bir çuvalın içine saklanmış. Cellat ve kızı sabaha doğru kaçmışlar tabi bilmeden oğlanı da yanlarında götürmüşler. Cellat ve kızı sabaha kadar yol gitmişler ve deniz kenarına gelmişler. Dinlenmek için bir yere oturmuşlar ama etraflarını eşkıyalar sarmış.

Cellat:

“Keşke becerikli oğlan burada olsaydı da bizi kurtarsaydı.” demiş.

Tam o sırada becerikli saklandığı çuvaldan çıkmış ve onları kurtarmış. Cellat bu olaydan yine ders almamış ve becerikli oğlanı öldürmeye karar vermiş.

Kızına:

“Akşam olunca ben pıt diyeceğim, sen de çıt dediğinde oğlanı denize atalım.” demiş.

Kız anlatılanları zorla da olsa kabul etmiş ve akşam olmuş herkes uyumuş yalnız söylenenleri oğlan önceden duymuş. Herkes uyuyunca oğlan pıt diyerek kıza seslenmiş, kız da çıt deyince yerde yatanı tutup denize atmışlar. Sabah olmuş kız bir bakmış ki babası yok sonra akşam babasını denize attıklarını hatırlamış. Olanları sonradan anlamış ama iş işten geçmiş daha sonra oğlan ve kız evlenmişler, mutlu bir hayat sürmüşler. Cellat da hak ettiği cezayı böylece almış (Muharrem TAŞ)

ç. Dostluk

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde ülkenin birinde yaşlı zengin bir adan yaşarmış. Ölüm döşeginde yatan yaşlı adam hayatta olan tek oğlunu yanına çağırarak oğluna:

“Eğer bir gün bütün mal varlığını bitirir ve annenin ibriğini satacak duruma gelersen, sana tavan arasında bir darağacı hazırladım kendini oraya as.” demiş.

Oğlan önce babasının vasiyetine itiraz etmiş ama babasının mal varlığına çok güvenmiş, nasıl olsa bu para bitmez vasiyeti kabul edeyim diye düşünmüş.

Aradan bir süre geçtikten sonra yaşlı adam ölmüş. Yaşlı adamın yas günleri bittikten sonra oğlan arkadaşlarıyla birlikte zevke ve eğlenceye dalmış, elindeki paralar da yavaş yavaş tükenmeye başlamış.

Gel zaman git zaman oğlan, elindeki malı mülkü yavaş yavaş satmış, elinde avucunda ne varsa tüketmiş. Günün birinde arkadaşları kendi aralarında bir eğlence düzenlemişler ama fakirleşen oğlanı eğlenceye çağırmamışlar.

Oğlan eve gidip annesinden kalan bakır ibriği almış ve eskiciye satmış. Eskiciden aldığı parayla bir kova yoğurt almış ve arkadaşlarının yanına gitmek için yola koyulmuş. Yolda arkadaşıyla karşılaşmış, onanla sohbet ederken bir köpek gelip yoğurdu dökmüş ve yemiş. Eli boş eğlence yerine gitmiş, oturmuş.

Arkadaşları:

“Ellerin boş mu geldin?” demişler.

O da:

“Gelirken bir kova yoğurt almıştım ama köpek onu döktü ve yedi.” demiş.

Arkadaşları:

“Köpek hiç yoğurt yer mi, bu ne biçim yalan?” diye onu kovmuşlar.

Oğlan mahcup bir şekilde eve gelmiş ve babasının vasiyetini yerine getirmeye karar vermiş. Babasının söylediği yere gelmiş sandalyeye çıkmış ve başına ipi geçirmiş. Sandalyeden atlayınca, başından aşağıya bir küp dolusu altın dökülmüş ve altınların içinde şöyle bir yazı varmış:

“Ben, senin bu duruma geleceğini biliyordum.”

Oğlan yine aynı zenginliğe kavuşmuş, etrafındaki dalkavuk arkadaşları yine çevresine toplanmaya başlamışlar.

Oğlan bir gün, bir eğlence düzenlemiş ve kendisini daha önce kovanları da çağırmış.

Arkadaşlarına:

“Benim ambarda demir vardı, geçen gittim fareler demirleri yiyorlar.” demiş.

Arkadaşları da ona yalakalık olsun diye onu onaylamışlar.

Oğlan:

“Demek öyle, köpek yoğurt yemez ama fareler demiri yer.” demiş.

Arkadaşlarının gerçek dost olmadığını anlayan oğlan onları yanından kovmuş ve gerçek dostlarla arkadaşlıklar kurmuş, mutlu bir ömür sürmüş (İsmail Hakkı PEKİNCİ).

d. Gülbahar ile Gülbarin

Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, bir ülkenin zengin bir padişahı ile onunda yakışıklı bir oğlu varmış. Bu oğlan, zaman zaman kılık değiştirip halkın içine karışır ve onların dertlerini öğrenmeye çalışırmış.

Öte yandan bu ülkede, yoksul bir kadınla üç kızı yaşarmış. Bu kızlar elişi yaparak geçimlerini sağlarlar ve bu arada da birbirlerine hayallerini anlatırlarmış. Bir gün padişahın oğlu kılık değiştirip, kenar mahallerde gezerken, yolu bu kızların sokağına düşmüş ve onların konuşmalarını duymuş. En büyük kız:

“Ah kızlar... Padişahın oğlu beni alsa, ona altından bir halı dokurdum. “ demiş.

Ortanca kız:

“Aman abla sende! O da bir şey mi, Padişahın oğlu beni alsa, ona saf altından bir takım elbise yapardım” demiş.

En küçük kız ise:

“Aman ablalarım, sizin hayallerinizde hep madde üstüne. Padişahın oğlu beni alsa ona saçlarının bir teli altın, bir teli gümüş olan çocuklar doğururdum.” demiş.

Bunları duyan padişahın oğlu, sarayına dönünce günlerce düşünüp taşınmış ve sonunda babasına söyleyip, büyük kızını istemiş. Kırk gün kırk gece süren bir düğünle evlenmişler. Aradan bir zaman geçince oğlan karısına:

“Hani sen benimle evlenince, altın bir halı dokuyacaktın. Aradan bunca zaman geçti daha ortada bir şey yok, ne zaman dokuyacaksın.” diye sormuş.

Bunu duyan kızda padişahın oğluna gülüvermiş ve:

“Aman sende bey, ne kadar safsın, her duyduğuna inanıyorsun, o yalnızca bir hayaldi” demiş.

Bunun üzerine oğlanda hemen onu boşayıp, hizmetçilerinin arasına göndermiş. Bir zaman sonra ortanca kızla evlenen oğlan, ona da:

“Hani sen benimle evlenince altın bir takım elbise yapacaktın hadi göster bakalım marifetini.” demiş.

Kız da ona:

“Aman bey benim asıl amacım seninle evlenmekti ne altını, ne takımı, sende her söylenene inanıyorsun” demiş.

Bu kızını da boşayan oğlan bu kez de küçük kızla evlenmiş ve bir zaman sonra ona da aynı soruyu sormuş: “Hanım hani bana, saçlarının bir teli altın bir teli gümüş çocuklar doğuracaktın ne oldu?” deyince,

Akıllı kız ona:

“Bey bey, senin çocuk dediğin öyle şıp diye olmaz ki, hele bekle aradan dokuz ay geçsin bakalım da gerisine Allah kerim” demiş.

Gel zaman git zaman kız hamile kalmış ve dokuz ay sonra da doğum sancıları başlamış. Saray halkını bir telaştır almış ve en yakını ablaları olduğu için de onları alıp, kardeşlerinin yanına getirmişler. Çok kötü kalpli olan ablaları küçük kardeşlerini kiskandıkları için, onun doğurduğu altın ve gümüş saçlı iki çocuğu alıp bir sandığa koyarak, denize atmışlar ve çocukların yerine de iki tane köpek yavrusu koymuşlar. Sonra da gidip padişahın oğluna:

“Sen bu kardeşimizi bir inek derisine sardırıp dört yol ağzına attır, önüne de bu kadın lanetlidir diye yazdır, oradan her gelip geçen yüzüne tükürerek onu lanetlesin” diye de bir akıl vermişler.

Oğlan da onların dediklerini yaptırmış. Ablalar bu sonuçtan çok memnun olmuşlar.

Öte yandan denize atılan çocukların bulunduğu sandık gide gide bir köylünün kıyısına varmış orada balık tutan yoksul bir balıkçı da bu sandığı bularak alıp evine karısına götürmüş. Sandığın içinden çocukların çıktığını gören karı koca çok sevinmişler, çünkü onların hiç çocukları yokmuş. Oğlanın adını Mehmet kızın adını da Gülbahar koymuşlar. Kadın hemen leğen getirip çocukları yıkamaya başlamış. Çocukların başlarına su döküldükçe leğen altın ve gümüşle doluyormuş. Buna çok sevinen yoksul ihtiyarlar zamanla bu sayede zengin olmuşlar ve rahat bir hayat yaşamaya başlamışlar.

Gel zaman git zaman çocuklar büyümüşler. Çok yaramaz olan Mehmet ele avuca sığmaz ve komşuların çocuklarını dövermiş. Bir gün yine oynarken bir çocuğun kulağını çekip yırtmış. Buna çok kızan çocuğun annesi de Mehmet’e:

Kimin dölü olduğu belirsiz çocuk, sen benim oğlumu nasıl döversin?” diye bağırılmış. Bu lafa çok içerleyen Mehmet hemen ana bildiği ihtiyar kadının yanına giderek, olanları anlatmış ve:

Ana ana! Seni ana belledim ama komşu kadın böyle dedi ne olur bana gerçek anamın kim olduğunu söyle. “diye yalvarmış.

Kadın da ona gerçekleri anlatarak asıl ana babasının kim olduğunu kendilerinin de bilmediklerini söylemiş. Bunu duyan oğlan son bir kez daha yıkanıp, ihtiyaçlara bolca altın bıraktıktan sonra, kız kardeşini de alıp, helallik isteyerek oradan ayrılmış.

İki kardeş gide gide ıssız bir yere varmışlar ve yorgunluktan uzanıp yatmışlar. Oğlan hemen uyumuş. Başlarına gelenlerden çok üzgün olan Gülbahar ise ağlayarak:

“Allah’ım ne olur, bize acı ve padişahın sarayının karşısında tıpkı onun ki gibi bize de saray ver de içinde rahatça oturalım “diye yalvarmış. Masal bu ya... Kızın duası kabul olmuş ve birden bire kendilerini padişahın sarayının karşısında yer alan büyük bir sarayın içinde buluvermişler. Mehmet ava gidiyor Gülbahar da ev işlerini yapıyormuş. Günler böyle geçerken bu saray zamanla herkesin ilgisini çekmeye başlamış. Bu arada hain kız kardeşlerde bu sarayda oturan çocukların kendi yeğenleri olmasından şüphelenmişler ve birisi ihtiyar kadın kılığına girip saraya gitmiş. O sırada Mehmet avda olduğu için Gülbahar evde yalnızmış. Kadın kapıyı açması için kıza yalvararak:

“Aman kızım canım kızım ben hacca gidiyordum ama diğer hacılar beni bırakıp gittikleri için yalnız kaldım. Kapıyı aç da girip bir namaz kılayım” demiş.

Kız da acıyıp onu içeri almış. Kadın ona kim olduğunu, nereden sormuş ve özellikle de saçlarından, tahmininin doğru olduğunu anlayarak, kızı öldüresiye dövmüş. O günden sonra da her gün gelerek kızı suya sokup, ölmesine çok az kala çıkarıyor ve kardeşine bir şey söylememesini de iyice tembih ediyormuş. Bir gün kıza yine böyle işkence ettikten sonra, “Kardeşin Mehmet’ten Gülbarın çiçeğini getirmesini iste.” demiş.

Kardeşinin böyle günden güne sararıp solduğunu gören Mehmet, ona derdinin ne olduğunu sorunca, kız da:

“Bana Gülbarın çiçeğini getirirsen iyileşebilirim” demiş. Kardeşini çok seven oğlan hemen bir ata binip, bu çiçeği bulmak üzere yola çıkmış. Giderken ermiş bir ihtiyara rastlamış.

İhtiyar ona: “Oğlum Mehmet nereye gidiyorsun?” demiş. Oğlan da olanları anlatmış.

Bunları dinleyen ihtiyar:

“Oğlum seni bu çiçeği bulmak için gönderen her kimse ölümüne göndermiş. Ama mademki gidiyorsun, şu iki tel saçımı al, ne zaman başın sıkışırsa birbirine sür, o zaman işin kolaylaşır ayrıca, çiçeği bulunca üç kere Gülbarin diye seslen eğer çiçek daha da açılırsa kurtuldun demektir, açılmazsa daha önce oraya gidenler gibi taş kesilirsin” demiş.

İhtiyarın bu öğütlerini dinleyen Mehmet yoluna devam edip, büyük bir denizin kıyısına gelmiş. Karşıya geçemeyeceğini anlayınca, ihtiyarın verdiği saç tellerini birbirine sürtmüş ve sürmesiyle de kendisini karşı kıyıda bulması bir olmuş. Çiçeğin bulunduğu yere geldiğini anlayıp üç kere, “Gülbarin” diye seslenmiş. Birinci seslenişinde atının yarısı taş kesilmiş, ikinci seslenişinde kendisi dizlerine kadar taş kesilmiş, üçüncü seslenişinde ise, renk renk ve büyüleyici güzellikleriyle, Gülbarin çiçekleri açıvermiş. Tekrar eski haline dönen oğlan hemen bunlardan bir demet toplayıp, cebindeki tüylerin yardımıyla da denizi geçerek, evine dönmüş.

Mehmet’in sağ salim eve döndüğünü gören teyzeler çok sinirlenmişler ve bu defa da Gülbahar’a:

“Mehmet’ten Gülbarin çiçeklerinin sahibi olan, Gülbarin kızını iste” demişler. Zavallı oğlan, kardeşinin bu isteği üzerine yeniden yollara düşmüş ve cebindeki saç tellerinin yardımıyla yine oraya varıp üç kere Gülbarin diye seslenmiş. Üçüncü seslenişte, çiçeklerin açmasıyla beraber Gülbarin kız da görünmüş. Oğlan ona olanları anlatıp birlikte gelmesini istemiş ve yola çıkmışlar. Sihirli olan Gülbarin yolları üstündeki, daha önceden taş kesilen delikanlıları üfürerek, onları yeniden canlandırmış. Mehmet’ le Gülbarin, yine o iki tel saçın yardımıyla denizi geçip, kardeşlerinin sarayına dönmüşler. İşin aslını bilen Gülbarin, hain teyzeyi eve almamış. Ondan kurtulan Gülbahar da yine eski sağlığına kavuşmuş.

Bir gün Gülbarin Mehmet’e bir demet çiçek vererek, bunları yol üstündeki inek derisine sarılı kadına koklatmasını söylemiş ayrıca, kadın bu çiçekleri koklarken ne diyecek onu da dinle demiş. Oğlan götürüp çiçekleri kadına verince, onları koklayan kadın:

“Oh aynı Mehmet’imle Gülbahar’ım gibi kokuyor” demiş.

Bu duyduklarını Gülbarin’ e anlatan Mehmet, bu sözlerin ne demek olduğunu sorunca, Gülbarin de kardeşlere bütün gerçekleri anlatmış ve o kadının asıl anneleri olduğunu söylemiş. Bunları öğrenen çocuklar, hemen gidip annelerini eve getirerek iyice yıkamışlar, tedavi etmişler ve birlikte yaşamaya başlamışlar.

Günlerde bir gün, Mehmet’le babası karşılaşmışlar ve babası onu bilmeden yemeğe davet etmiş. Oğlan yemeğe giderken, Gülbarın ona bir kedi yavrusu vermiş ve:

“Kedi hangi yekten yerse sen de ondan ye, çünkü zehirli olabilir” demiş. Tam yemeğe başlayacağı sırada, Mehmet kediyi çıkarıp masanın üzerine koymuş. Kedi de yalnızca padişahın oğlunun yediğinden yemiş. Meğer Mehmet’in önüne koyulan yemekler zehirlemiş. Çünkü teyzeleri onu zehirlemek istiyorlarmış. Bundan bir zaman sonra padişahın oğlu Mehmet’i ikinci kes yemeğe çağırmış. Gülbarın oğlana bir yüzük verip yine bazı tembihlerde bulunmuş. Tam yemek yeneceği sırada oğlan bu yüzüğü çıkarıp masaya bırakmış. Babası ona:

Neden yemediğini sorunca da:

“Benin yerime yüzüğüm yiyor efendim” demiş.

Şaşırın adam:

“Aman oğlum, hiç yüzük yemek yer mi?” deyince de, Mehmet daha önce Gülbarın’ın öğütlediği gibi, “ Aman efendim, siz daha önce hiç it yavrusu doğuran bir kadın gördünüz mü, eğer ona inanıyorsanız, bu yüzüğün yemek yediğine de inanmalısınız” diyerek, padişahın oğlunun kafasını karıştırmış. Giderken de babasını ve askerlerini kendi sarayına yemeğe çağırmış.

Bu davete gidenler, oğlanın bu kadar insana nasıl yemek yetiştireceğini merak ederken, Mehmet elinde bir kutuyla içeri girmiş ve masal bu ya, “ Açıl” demesiyle, ortaya görülmedik bir sofraya açılmış. Yemekten sonra ne yaptıysa sofraya kapanmamış. Bunun üzerine Mehmet, sofradan bir kaşığın çalındığını söyleyerek, herkesin üstünü aramış ve kaşığı babasının üstünde bulmuş. Tüm bu olanlar karşısında hayretler içinde kalan padişahın oğlu, bir kutudan nasıl böyle bir sofranın çıktığını sorunca Mehmet de ona yine:

“Peki, efendimiz söz hiçbir kadının it yavrusu doğurduğunu gördünüz mü” demiş ve sonra da başından beri bütün olup ve Gülbarın’ı çağırıp babasına göstermiş.

Bütün bu olanlara bir daha şaşırın padişahın oğlu, karısına ve çocuklarına sarılarak, bin bir pişmanlıkla onlardan af dilemiş. Hain kız kardeşleri de, kırk gün aç bırakılmış atlar bağlatarak parçalatmış. Gülbarın’ı Mehmet’e, Gülbahar’ı da padişahın vezirine vererek kırk gün kırk gece düğün yapmışlar.

Onlar ermiş muradına biz çıkalım kerevetine (*Helimoğlu Yavuz*, 2002: 225-231).

e. Güzel Kız ile Yedi Kardeşi

Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde, develer tellal pireler berber iken, ülkenin birinde masala anlatan bir bitle bir pire varmış. Bunlar masal anlatmaya çoğunlukla söyle başlarırmış.

Gün ve gece boyunca yeri kazmışlar
 Tulum dolusu nohut bulmuşlar.
 Demişim, ben de yiyeceğim payım nerde?
 Dövdüler, kovdular, dediler: işte.
 Dedim ki: işte babanız geliyor yolda
 Bakınız çok yorduğun. Bir çuval un var sırtında.
 Yanında kocaman bir tazi
 Taziya gerek ekmek,
 Ekmeğe gerek tandır,
 Tandıra gerek onun,
 Oduna gerek balta
 Balta demircide fakat
 Demirciye gerek yumurta.
 Tavuk yumurta vermiyor,
 Çünkü yemini istiyor,
 Yem sandıkta kilitli,
 Sandığın anahtarı nerde peki?

İşte bu sandığın anahtarı çok uzun süre önce, yürekli ve hayırsever bir padişahın yönettiği, mutlu insanların çok olduğu bir ülkedeymiş, bu ülkede ayın zamanda çok güzel bir kız ve bununu yakışıklı yedi erkek kardeşi yaşarmış. Zamanla bu kız daha güzelleşiyor, erkek kardeşlerinden de daha bir yiğit hale geliyormuş.

Az zaman sonra mı, çok zaman sonra mı bileyeceğiz ama bir zaman sonra bu ülkede, halk geçiminin sağlayamaz olmuş. Ülkenin üstüne lanet mi yağmış bilinmez ama buradan kaçan kurtuluyor. Kalan da ölüyormuş. İnsanların kimi doğuya, kimi batıya bizim sekiz kardeş ise bilinmeyen bir yöne kaçmışlar. Az gitmişler uz gitmişler ve bilinmeyen dağların, bilinmeyen bir köşesinde yerleşip, avcılıkla geçinmeye başlamışlar. Sabahın erken saatlerinde ava gider, geç saatlerde de dönerlermiş, güzel kız kardeşleri ise, her sabah erkenden uyanır, ocaktaki küllerle örttüğü ateşi çıkarır ve kardeşlerine çorba pişirmiş. Bunların bir de kedileri varmış.

Günlerden bir gün kız yine çorba pişirmek için erkenden kalkmış fakat kedinin üzerine işeyerek ateşi söndürdüğünün görmüş. Ne yapacağını bilemeyen kız ateş bulmak için uzağa bakmış, yakına bakmış, derken uzaklarda bir ışık görmüş. Hemen oraya gitmeye karar vermiş. Az gitmiş uz gitmiş, uzunca bir yol gitmiş, derken büyük bir saraya varmış. Bu sarayda kırk canavarla, onların insan kılıklı anları otururmuş. Güzel kız bu kadından bir parça ateş istemiş. Kadın o sırada uyuyan canavar yavrularına bakarak, veremem çünkü çocuklarım uyumadan önce korları tek tek saydılar demiş. Ocakta kırk tane büyük kor ve üstünde de kırk kulplu büyük bir kazan varmış bu kazanda da yemek kaynıyormuş. Kızın yalvarmalarına dayanamayan kadın eline makas alıp, her kordan bir parça keserek kıza vermiş. Ayrıca pişen yemekten de kızın peştamalına bir parça koymuş. Kız sevinçle oradan uzaklaşıp evlerine dönmüş. Bu arada peştamalı yırtık olduğundan, içindeki yemekler de gittiği yol boyunca dökülmüş.

Bir zaman sonra canavar yavrularının en büyüğü uyanarak annesine, bir insan kokusu aldığını söylemiş. Annesi ona, yavrum burada insan kokusu ne arasın, buraya kim cesaret edip gelebilir, dediyse de onu inandıramamış. Çevreyi araştıran canavar, gördüğü yemek izlerinin takip ederek, sekiz kardeşin evine varmış ve içerdeki kıza:

“Etini mi yiyeyim, kanını emeyim? “ diyerek seslenmiş. Çok korkan kız da kanımı em diyerek, anahtar deliğinden parmağını uzatmış. Canavar bundan sonra her gün gelerek kızın kanını emmeye başlamış. Kardeşlerinin günden güne zayıfladığını gören oğlanlar, ona bunun nedeninin sormuşlar. Kız her ne kadar olanları anlatmak istememişse de sonunda dayanamayıp kardeşlerine her şeyi anlatmış. Bu duruma çok üzülen kardeşler sırayla nöbet bekleyerek, canavarı öldürmeye karar vermişler. İlk gün büyük kardeş beklemiş ve canavar gelince kılıcını çekerek saldırmış ama öldürememiş. Diğer kardeşler de sırayla beklemişler ama onlar da başaramamışlar. Sonunda sıra küçük kardeşe gelmiş, pusuya yatan oğlan canavar gelince, kılıcını çektiği gibi onu öldürmüştü. O günden sonra da sekiz kardeş, hep bir arada mutluluk içinde yaşamışlar.

Ne kimse rahatsız etmiş, ne de onlar kimseyi.

Gökten üç elma düşmüş. Biri masalı anlatan, ikisi de dinleyenlere... (*Helimoğlu Yavuz*, 2002: 284-286).

f. Hamdaniler

Bir varmış bir yokmuş, zamanın birinde bir memlekette Hamdaniler diye çok iyi bir aile yaşarmış. Yalnız bu aile yoksul mu yoksulmuş.

Günlerden bir kış günü baba, çocuklarına biraz un bulurum ümidiyle yola düşmüş. Az gitmiş, uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, üç otuzluk gün ile artı on gün daha gitmiş.

Derken bir yerden kendine un bulmuş. Unu sırtlayıp sevine sevine evinin yolunu tutmuş. Ancak unu eve getirmekle iş bitmemiş. Bu sefer de unu yoğurup pişirmek için odun gerekmiş.

Her neyse, odunu bulmak için ormana dalmış, ama odun da balta istemiş, balta için demirciye koşmuş, demirci de baltaya karşılık bir yumurta istemiş. Zavallı adam yumurtayı tedarik etmek için tavuk hazretlerine başvurmuş.

Bu sefer de tavuk hazretleri bir yumurtayı vermek için yem istemiş. Baba, yemi bulmak için yollara düşmüş.

Nihayet, yemi, kapalı bir sandıkta bulmuş ama sandık da:

“Anahtarı getirip beni açmadan yem alamazsın.” demiş.

Baba, bu sefer de anahtarı bulmak için yola düşmüş. Sora sora anahtarın Sabahat Teyze isimli yaşlı bir kadında olduğunu öğrenmiş ve Sabahat Teyze’yi bulmuş, yalvararak sandığın anahtarını istemiş.

Sabahat Teyze çok iyi yürekli bir insan olduğu için hiçbir karşılık istemedi anahtarı bu fakir babaya vermiş.

Anahtarı büyük bir sevinçle kapıyı açan baba, hemen sandığa gelerek sandığı açmış, sandıktaki yemi alıp tavuğa yedirmiş, karşılığında yumurtayı alıp hemen demirciye koşmuş, yumurtayı vererek karşılığında demirciden de baltayı almış ve ormana dalmış, odunları kesip eve getirmiş.

Baba bir yandan odunları kırarken diğer yandan da anne, hamuru yoğurup pişirmiş. Çocuklarıyla bir arada oturup güzelce karınlarını doyurmuşlar. Masal da mutlu bir sonla bitmiş (Mehmet Sait ÇALKA).

g. Koca Karı Masalı

Bir varmış bir yokmuş, uzak bir ülkede çok yaşlı bir kadın yaşarmış. Bu yaşlı kadın günlerden bir gün evini süpürürken yerde bir altın bulmuş, öylesine sevinmiş, öylesine sevinmiş ki, hemen bu altın parayla kendine pekmez almış.

Ama gelin görün ki bizim bu yaşlı kadın çok cimri olduğu için bu pekmezi yemeyip bir rafta saklamış.

Aradan günler geçmiş, haftalar geçmiş.

Derken günlerden bir gün bir kara kartal süzülerek gelmiş ve rafta bulunan pekmezi kaptığı gibi havalanmış.

Bunu gören yaşlı kadın; kartalın peşine düşmüş, ama nafile, tuta tuta ancak kartalın kuyruğundan bir tüy koparabilmiş.

Elindeki tüy ile kalan yaşlı kadın, memleketin kadısına gidip başından geçenleri bir bir anlatmış.

Kadın : Ey kadı efendi, günlerden bir gün evimi süpürdüm.

Kadı : İyi ya paklandın.

Kadın : Yerde bir altın gördüm.

Kadı : Bahtiyar oldun.

Kadın : Hemen onunla kendime pekmez aldım.

Kadı : Hayatın tatlılaştı.

Kadın : Sonra pekmezi rafa koydum, diye devam etmiş,

Kadı : Yükseldin diye cevap vermiş

Kadın : Derken bir kartal rafa koyduğum pekmezi alıp götürdü, arkasından koştum ama nafile, ancak onun kuyruğundan şu elimde gördüğün tüyü kopara bildim.

Kadı :

İyi ya ödeştin, cevabını alan kadın şaşkın şaşkın kadı efendinin yüzüne bakarak:

“Bu da ne demek oluyor Kadı Efendi?” demiş.

Kadı efendi, gözlerini bir noktaya dikmiş, beyaz sakalını eliyle sıvazlayarak, tane tane konuşmaya başlamış:

Bak kadın, bu demek oluyor ki;

Hay'dan gelen Hu'ya, selden gelen suya gider.

İkincisi de yemeyenin malını yerler, demiş.

Böylece bizim yaşlı kadın, ömrünün son günlerinde de olsa iyi bir ders alarak evin yolunu tutmuş. Bizim masal da burada sona ermiş (*Çalka*, 2004: 91-92).

ğ. Kurnaz Kan Kardeşler

Bir varmış bir yokmuş. Bir köyde iki kurnaz kan kardeş yaşarmış. Bunlar sık sık biraya gelirler ve çevrelerindeki olup biten olaylar hakkında konuşurlarmış. Yine bir gün böyle konuşurlarken birisi diğerine:

“Duydun mu kardeş köyün patriği ölmüş. Hıristiyan âdetine göre gömerken ayaklarına altın terlikler giydirmişler, ayrıca öbür dünyada dağıtması için de yanına bir torba altın koymuşlar” demiş.

Diğer kardeş:

“Ne yapalım?” deyince de;

“Yanımıza azığımızı alıp, o köyün yakınında bekleyelim. Gece olunca da mezarı açar altınları alırız “ demiş.

İki kardeş hazırlanmışlar ve yola çıkıp az gitmişler uz gitmişler sonunda köyün yakınına varıp gizlenerek, gecenin olmasını beklemişler. O zamana kadar her şey yolunda gitmiş ama gece olup da sıra mezarın açılmasına gelince, biri diğerine:

“Hadi mezara önce sen gir.” demiş.

O da:

“Hiç sen varken bana önce girmek yakışır mı, hadi önce sen buyur. “ deyip, onu mezara indirmiş. Mezara inen, altınları yukarıdakine verince de yukarıdaki, hemen mezardakinin üstüne toprakları yığıp, altınları da alarak oradan uzaklaşmış. Fakat acelesinden yolda giderken altın terliklerden birisini düşürmüş. Onu aramak için geri döndüğünde de diğerini kaybetmiş. Sonunda bu altınlar beni yorduğu için rahat arayamıyorum diyerek, altınların bulunduğu çantayı bir taşın yanına koymuş ve aramasını sürdürmüş.

Öte yandan, diri diri mezara gömülen kardeş, bin bir zorlukla mezardan çıkmış ve köyüne dönmek üzere yola koyulmuş. Giderken yolda hem terlikleri hem de altın dolu çantayı bularak sevinç içinde köye dönmüş. Başından geçenleri karısına anlatarak:

“Bu durumda kardeşin beni rahat bırakmaz. En iyisi ben ölü numarası yapayım, sen yarın dama çıkarak kocam öldü diye bağıra çağıra ağla, ama sakın kardeşimi yakınama yaklaştırma, ölmediğimi anlar. Sonra da götürüp beni gömün, sen gece olunca gel, mezarımı açıp git. Sabah olunca ben eve gelirim ve bütün altınları da öbür dünyadan getirdiğimi söylerim.” demiş.

Ertesi sabah kadın kocasıyla anlaştıkları gibi yapmış. Tam o sırada kaybettiği altınlarını aramaktan dönen adam, kardeşinin ölüsüne yaklaşarak, ona bir çimdik atmış ve:

“Vah benim sevgili kardeşim ölmüş.” diye ağlamaya başlamış. Bunu gören kadın hemen koşarak, ona:

“Hemen ölünün yanından uzaklaş, yoksa onun hastalığı sana da geçer.” diyerek adamı oradan uzaklaştırmış. Köylüler götürüp ölüyü gömmüşler ama olanlardan şüphelenen kardeşi mezarı açmış ve oradaki ağaçların arasına gizlenerek olacıkları gözlemeye başlamış. Tam o sırada başka bir köyü soymaktan gelen hırsızlar, mezarlıktaki bir ağacın altına oturup altınları saymak istemişler, bunu gören adam hemen saklandığı yerden çıkıp:

“Ey ölüler, hırsızlara saldırın!” diye bağırılmış.

Mezardaki kardeşi de kefeniyle çıkıp saldırınca, hırsızlar korkularından her şeyi bırakıp kaçmışlar. İki kardeş de onların altınlarını alıp köylerine dönmüşler, diğer altınları da aralarında paylaşıp, yine eskisi birlikte yaşamlarını sürdürmüşler, vesselam... (*Helimoğlu Yavuz*, 2002: 404-405).

h. Mir Mehmet ve Altı Kardeşi

Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, pireler berber iken karşı hamam içinde.

Zamanın birinde, büyük bir şehirde, bir padişah yaşarmış. Ünü şanı her tarafa yayılan bu padişahın yedi oğlu varmış ve yedisi de bekarmış. Gel zaman git zaman, günün birinde padişah ölmüş. Yedikardeş de aralarında toplanarak evlenmeye karar vermişler. En küçükleri olan Mehmet, yörede yiğitliği ve yürekliliği ile tanınırmış. Herkes onu “Mir” lakabıyla anarmış. Mir Mehmet kardeşlerine:

“Bizim evleneceğimiz kızlar da kardeş olsunlar, böylece ailemiz dağılmaz, hep bir arada yaşarız.” demiş.

Bu öneriyi yerinde bulan oğlanlar, nasıl ederiz de akli başında yedi kız kardeş buluruz diye, düşünmeye başlamışlar. Babalarının ölümünden sonra, bu şehirde kalamayacaklarını anlayan kardeşler, başka bir şehirde oturan amcalarının yanında kalmak üzere yola çıkmışlar. Oraya varışlarının üçüncü gününde amcaları onlara:

“Sizin bir derdiniz mi var?” diye sormuş.

Onlar da evlenme konusundaki düşüncelerini anlatmışlar. Bunun üzerine amcaları:

“Şu düşündüğünüz şeye bakın hele, benim yedi tane kızım var, alın onları götürün, yalnız yolda giderken asla Üç Yayla’ da konaklamayın.” demiş.

Çok sevinen kardeşler, gereken yol hazırlığını tamamlayıp, amcalarının yedi kızını da alarak yola çıkmışlar. Az gidip uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler, sonunda gece bastırırken, amcalarının “Asla kalmayın!” dediği yaylaya gelmişler.

Mir Mehmet’in bütün uyarılarına rağmen de orada gecelemeğe karar vermişler. Kardeşlerine söz dinletemeyen Mehmet, uyumayarak nöbet tutmaya başlamış. Gecenin bir vaktinde, tüyler ürperten korkunç bir ejderha gelip, oğlanın karşısına durmuş:

“Benim kuş uçmaz kervan geçmez yaylamda, nasıl olur da konaklarsınız?” diye bağırarak, Mir Mehmet’in üzerine yürümüş.

Sabaha kadar, ejderhayla dövüşen oğlan, sonunda onu öldürerek yanlarındaki dereye atmış. Sabah olunca, her şeyden habersiz uyanan kardeşlerine de hiçbir şey söylememiş ve onlarla beraber yola devam etmiş. Gün batarken ikinci yaylaya ulaşmışlar ve Mehmet'in dışındaki herkes yine yatıp uyumuş. Gecenin bir yarısında, birincisinden daha korkunç bir ejderha çıkagelmiş ama oğlan sabaha kadar dövüşerek bunu da öldürmüş ve yine kardeşleriyle birlikte yola devam etmiş. Akşama kadar yürüdükten sonra da hava kararırken, üçüncü yaylaya ulaşmışlar ve yatıp uyumuşlar. İki gecedir uykusuz ve yorgun olan Mir Mehmet de bir zamandır nöbet tuttuktan sonra uykuya yenilmiş ve sızıp kalmış.

Gecenin bir yarısında çıkagelen bir azgın ejderha gibi, Mehmet'in boğazına sarılıp:

“Yörede sözü edilen kahraman sen misin?” diye sormuş.

O da:

Benim, deyince:

“Öyleyse git ve sana tarif edeceğim ülkenin kralının kızını al gel, sana ancak o zaman inanırım.” demiş.

Sabah olunca, kardeşlerine ve amcakızlarına, uzun bir yolculuğa çıkacağını söyleyen Mehmet, dönüp dönmeyeceğini de bilmediğini belirterek, herkesle vedalaşıp yola koyulmuş. Dere tepe giderken, küçük bir akarsuyun karşısına geçemeyen karıncaların telaşını görerek, hemen kılıcını çıkarıp, suyun üzerine uzatmış ve karıncaların karşıya geçmelerine yardımcı olmuş. B u adamın Mir Mehmet olduğunu anlayan karıncalar da ona iki tüy vererek:

“Ne zaman başın sıkışırsa bu iki tüyü birbirine sürt, biz gelir sana yardım ederiz.” demişler.

Karıncalardan ayrılıp, yoluna devam eden oğlan giderken, denizlerin sularını kurutabilecek kadar çok su içebilen bir adama rastlamış. Adam, bu yolcunun Mir Mehmet olduğunu öğrenince:

“Her zaman sana hizmet etmeye hazırım, ne zaman başın sıkışırsa beni ara.” demiş. Yine yoluna giden oğlan, bu kez de çok obur ve çok güçlü bir adama rastlamış. O da kendisine yardım edebileceğini söylemiş.

Mir Mehmet sonunda, ejderhanın tarif ettiği ülkeye varmış ve kralın huzuruna çıkıp kızını istemiş. Oğlanı dinleyen kral, bıyık altından gülererek, ona bazı şartları olduğunu söylemiş ve bunları şöyle sıralamış:

“Sana üç tandır fırın ekmeği getireceğim, bunların hepsini bir oturmada yiyeceksin.”

“Üç araba odunu ateşe vereceğim, sen bu yangını bir çırpıda söndüreceksin.”

“Arpa, mercimek ve buğday karşımı tahılı, bir gecede, birbirinden ayıracaksın.”

Çaresiz kalan oğlan bu şartları kabul etmiş etmesine ya, bir yandan da bu işi nasıl başaracağını düşünüyormuş. Ertesi gün, kralın önüne koyduğu üç fırın ekmeğin başına oturmuş ama bitirmesinin mümkün olmadığını görmüş. Tam o sırada aklına, yolda rastladığı obur ve güçlü adam gelmiş. Hemen çağırarak bütün ekmekleri yemesini istemiş. Ateşi de yine yolda rastladığı çok su içebilen adama söndürtmüştü. Sıra, tahılların ayrılmasına gelince de hemen karıncaları çağırmış ve onlar bir gecede üç araba tahılı ayırıp, ayrı ayrı kümeler halinde yığmışlar. Bütün bu olup bitenler karşısında şaşkına düşen kral sonunda kızını Mir Mehmet’e vermek zorunda kalmış.

Kızı alıp ülkesine dönen oğlanı, herkes büyük bir sevgiyle karşılamış. Bütün kardeşler, geri kalan ömürlerini mutluluk içinde yaşamışlar (*Helimoğlu Yavuz*, 2002: 215-217).

1. Nartanesi

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde, pireler berber iken develer tellal iken ben babamın beşiğini tıngır mıngır salları iken bir yetim kız varmış. Bu kızın adı Nartanesi’ymiş.

Amcasının yanında yaşıyormuş ama amcasının karısı ona çok kötü davranıyormuş. Hep azarlıyor, bazen de dayak atıyormuş. Kızın amcası, bütün bu olanlardan habersizmiş. Bir gün yengesi, Nartanesi’ni kendi kızı ile birlikte oduna göndermiş. İki kız, yeterince odun topladıktan sonra da dönmeye karar vermişler. Eve gelinceye kadar hem çok yorulmuşlar, hem de çok susamışlar. Kadın onların dönme zamanlarına yakın eline iki testi alıp, beklemeye başlamış. Bu testilerden eski olanında berrak temiz bir su, yeni olanın da ise kirli bulanık bir su varmış. Ayrıca bu bulanık suyun içine kadın birde küçük yılan yavrusu koymuş.

Kızlar gelip de su isteyince, içinde yılan yavrusu bulunan yeni testiye Nartanesi'ne temiz su bulunan eski testiye de kendi kızına vermiş. Nartanesi' nin aklına hiç kötülük gelmemiş, çünkü kendisi çok iyi kalpli olduğu için, herkesi de öyle sanıyormuş. Ama amcasının kızı annesine darılıp:

“Niye bana eski testiyle su veriyorsun.” demiş.

Kadın da:

“Senin yükün az, çok yorulmamışsın. Nartanesi çok yorulmuş, hem o yetimdir, zavallıdır, bırak yeni testiyle o içsin.” demiş.

Nartanesi testiye başına dikip suyu içtikten sonra, yengesine:

“Sanki bir saman çöpü yuttum, boğazım yandı.” deyince, kadın da ona:

“Yok, kızım, su temizdi bir şey olmaz.” demiş ve onu yatıştırmış.

Derken aradan günler, haftalar, aylar geçmiş. Bu zaman içinde Nartanesi'nin karnı devamlı büyümeye başlamış. Bu olacıkları önceden hesaplayan yenge, hemen kızın erkek kardeşlerini çağırıp:

“Kardeşinizin karnı gün geçtikçe büyüyor, bir şeyler yapmanız lazım. Yoksa bize söz gelir. Konu komşuya rezil oluruz. Korkarım ki, namusumuz beş paralık oldu, kardeşinizin birisiyle ilişkisi olmalı.” demiş.

Kızın en büyük kardeşi, Nartanesi'ni uzak bir yere götürüp bırakmayı düşünmüş ve ona:

“Haydi, dayımların düğünü varmış, onların köylerine gideceğiz, kalk giyin süslen, hazırlan.” demiş. Kız olup-bitenlerden habersiz hazırlanırken, ağabeyi de atını hazırlamış. Önce kendisi atın sırtında yol aldıktan sonra, sonunda hiç bilinmeyen uzak bir yere varmışlar. Dinlenmek üzere orada durunca kız ağabeyine

“Dayımlara daha ne zaman varacağız.” demiş.

Ağabeyi de:

“Daha çok yolumuz var, burada biraz yatıp dinlenelim.” demiş ve atını bir ağacın altına bağlamış. Yatmaya hazırlandıkları sırada, kız ağabeyine:

“Kemerinle elini elime bağla, çünkü senin beni burada bırakıp, gitmenden korkuyorum.” demiş. Oğlan da onun isteğini yerine getirmiş. Hemen oracıkta uyuyakalan Nartanesi, biraz sonra uyanınca, ne ağabeyini ne de atını görebilmiş. Bileğinde, ağabeyinin bıçakla kestiği kemerinin bir parçası duruyormuş. Yalnız ve çaresiz bir başına kalan kız, rasgele yürüyerek yiyecek bir şey aramaya başlamış. Biraz sonra, yağmur sularının oluşturduğu küçük bir su birikintisi görmüş. Koşup içmek istemiş. Suyun içinde de bir yılan varmış. Kızın karnındaki yılan sudaki bu yılanla seslenerek:

“Bu gölde tek başına ne yapıyorsun, hadi benim yanıma gel” demiş.

Sudaki yılan da ona:

“Asıl o daracık yerde sın ne yapıyorsun, burası güzel ve geniş, sen buraya gel” demiş.

Kızın içindeki yılan dışarda olup bitenleri çok merak ediyormuş. Bunun için kızın ağzından çıkıp suya dalmış. Ayağa kalkan kız, karnındaki şişliğin kaybolduğunu görmüş.

Etrafta kimseler yokmuş. Yırtıcı hayvanlardan korkan kız, bir ağaca çıkıp etrafını seyretmeye başlamış. Bir zaman sonra uzakta bir atlı görmüş. Bu ava çıkan bir beyin oğluymuş. Atını sulamak için suya doğru sürmüştü ama at ürküp geri çekilmiş. Bunu gören Beyoğlu şaşırıp etrafına bakmış.

Kimseyi göremeyince de, başını kaldırıp yukarı bakmış. Ağaçta ayın on dördün gibi güzel bir kızın oturduğunu ve suya vuran görüntüsünden de atın ürktüğünü anlamış. Sonra kıza:

“Kimsin nesin, in misin, cin misin, senin gibi güzel bir kız tek başına buralarda ne arar?” diye sormuş. Kız da ona başından geçenleri bir bir anlatmış. Bir görüşte Nartanesi’ne âşık olan Beyoğlu, ona.

“Eğer kimin kimsen yoksa seninle evlenmek istiyorum. Seni şu anda atımın arkasına alıp götürürüm ama bu benim şanıma yakışmaz sonra, herkes Beyoğlu düğünsüz derneksiz bir kız alıp getirdi der. Sen burada bekle, ben gidip davullu zurnalı bir düğün alayı getireyim de seni öyle götüreyim.” demiş ve atını hızla sürüp, gözden kaybolmuş.

Beyoğlu gittikten sonra, bir çingene kervanı gelip, o suyun başında konaklamış. İçmek için su başına yaklaşan hayvanlar ürkererek geri çekilmişler. Suda güzel bir kızın yüzünü gören

kervanın kadınları ise, bu görüntünün kendilerine ait olduğunu söyleyerek, birbirleri ile kavga etmeye başlamışlar. Bunun üzerine, çingene kadınlarına seslenen Nartanesi:

“Birbirinizle boşuna kavga etmeyin, o görüntü benimdir.” demiş. Bunu duyan kadınlardan birisi ağaca tırmanıp, kızın yanına çıkmış ve ona kim olduğunu, burada ne aradığını sormuş. Kız da başından geçen her şeyi olduğu gibi anlatmış. Bunları dinleyen çingene kadın, Nartanesi’ni suya itip, kendisi onun yerine oturmuş. Bu sırada da uzaktan, düğün alayı görünmüş ve davul zurna sesleri duyulmuş. Düğün alayındakiler gelip de ağaçtaki çirkin çingeneyi görünce çok şaşırılmışlar. Çünkü Beyoğlu herkese kızın güzelliğini anlata anlata bitirememiş. Alaydakiler:

“Bu mu bize çok güzel dediğin kız?” diye söylenmeye başlayınca, oğlan hemen ağaca tırmanıp, oradaki çingeneye:

“Sen de kimsin, dudakların niçin çatlak?” diye sormuş. Çingene de ona:

“Ben senin âşık olduğun kızım, seni beklerken sabırsızlıktan dudaklarıma çok dokunduğum ve Beyoğlu ne zaman gelecek diye çok sorduğum için, dudaklarım böyle çatladı.” demiş. Beyoğlu bu defa da:

“Peki, ayakların niçin çatlak?” diye sormuş. Çingene de:

“Düğün alayı ne zaman gelecek’ diye sabırsızlıktan ayaklarımı ağaca vurduğum için çatladı?” demiş.

Öte yandan, suya düşen yetim kız çok güzel bir gül olmuş. Düğün alayı gelin diye çingene kızını götürürken, alaydan birisi bu gülü görüp, kopararak almış. Bunu gören çingene:

“O gülü sakın yanına alma, yere at!” diye bağırmış. Adam yere atınca, gül çok güzel bir tay olmuş ve düğün alayını izlemeye başlamış. Bir süre sonra şehre varmışlar. Beyoğlu o gece, bütün olup bitenleri rüyasında görmüş ve sabah erkenden kalkıp adamlarına, iki at getirmelerini söylemiş. Sonra da:

“Bu atlardan birini üç gün aç, diğerini de üç gün susuz bırakın.” demiş. Dördüncü günü çingenenin bir ayağını bir ata, diğerini de öteki ata bağlamış. Sonra da susuz olan atın önüne ot, aç olan atın önüne de su koydurmuş. Susuz olan suya, aç olan da ota doğru koşunca, çingene kadın iki parçaya ayrılıp ölmüş.

Bir taya dönüşen Nartanesi ise, düğün alayından ayrılıp eski köyüne dönmüş ve yine insan görüntüsünü almış. Köyde akrabalarından kimseyi bulamamış çünkü tüm yakınları, söylentilerden dolayı başka yerlere taşınmışlar. Komşular da nerede olduklarını bilmiyorlarmış. Oysa Nartanesi'nin kardeşlerinden her biri kılık değiştirip, başka bir işte çalışmaya başlamışlar. Birisi çoban, birisi gemi kaptanı, birisi de balıkçı olmuşlar ve üçü de görür görmez kızı tanıyıp, onu bir namus sınavından geçirmeye karar vermişler. Onları tanımayan kız önce gidip çobana:

“Benim akrabalarımın nereye gittiklerini biliyor musun” demiş. Aslında kızın kardeşi olan çoban da ona:

“Eğer kendini bir kere öptürürsen, akrabalarının nereye gittiğini söylerim” demiş.

Kız da:

“Dünyada böyle bir şey mümkün olamaz.” demiş.

“Kendimi kuyuya atarım, ama yine sana bir öpücük vermem.” diyerek oradan uzaklaşıp, gemi kaptanının yanına varmış ve:

“Ailemin nereye gittiğini biliyor musun, belki senin geminle gitmişlerdir. Biliyorsan ne olur bana söyle” demiş.

Gemi kaptanı da:

“Eğer bana bir öpücük verirsen söylerim.” deyince, kız ona da olmaz deyip, bu defa da balıkçının yanına gitmiş ve ona da akrabalarının yerini bilip bilmediğini sormuş. Balıkçı da diğerleri gibi bir öpücük isteyince, umutsuzluk içinde kalan kız, kendisini öldürmek için orada bulunan bir kuyuya doğru koşmaya başlamış.

Onun niyetini anlayan kardeşleri, arkasından koşarak:

“Biz senin kardeşleriniz, seni denemek için böyle yaptık” diye seslenmişler ama yetişemedikleri için, kız kendisini kuyuya atmış. Üzüntü içinde, kardeşlerinin cesedini kuyudan çıkaran oğlanlar, onu muayene ettirip, bakire olduğunu anlayınca, durumu amcalarına söylemişler. Amcaları da karısını paramparça etmiş.

Masalımız dağlara, Allah rahmet eylesin arkadaşların anne ve babalarına, lanetler olsun şeytana, okuyanın da anlatanın da dinleyeninin de anne babasına Allah rahmet eylesin... (*Helimoğlu Yavuz*, 2002: 433-437).

i. Padişah ile Üç Oğlu

Evvel zaman içinde, bir padişah ile üç oğlu varmış. Bu padişah oldukça iyi yürekli ve halkın mutluluğunu düşünen biriymiş. Günün birinde, yaşlı bir kadın padişahın huzuruna çıkıp:

“Padişahım, ne olur derdime bir çare bul.” demiş. Padişah derdinin ne olduğunu sorunca da:

“Benim güzel bir bahçem var, fakat her gün bir canavar gelerek meyvelerimi çalıyor ve bahçeme zarar veriyor” demiş. İyi yürekli padişah da kadına, bahçesini bu canavardan kurtaracağı konusunda söz vermiş. Kadın gidince de üç oğlunu yanına çağırıp olanları anlatarak:

“Gidip sırayla yaşlı kadının bahçesinde nöbet tutun, kim bu canavarı öldürürse ona ödül vereceğim.” demiş.

O gece ilk nöbeti, büyük oğul Mehmet tutmuş ama canavar gelince korkusundan saklandığı yerden çıkamamış. Sabah olunca da babasına gidip, o gece canavarın gelmediğini söylemiş. İkinci gece ortanca oğul Ahmet nöbet tutmuş. O da canavarın karşısına çıkmaya cesaret edemeyerek gelmediğini söylemiş. Sonunda sıra en küçük oğlan Hasan’a gelmiş.

Hasan gece olunca, eline kılıcı alıp nöbet tutmaya başlamış. Gece yarısına doğru canavarın bahçeye girdiğini görünce de saklandığı yerden çıkıp, canavara sessizce yaklaşıp, kılıcını sallamış. Oldukça ağır bir yara alan canavar, hemen oradan uzaklaşmış. Onun yarasının ağır olduğunu gören hasan da ikinci kez ona saldırmış.

Kan lekelerini izleyerek onun mağarasına varmış. İçeri girince canavarın yerler kanlar içinde ölüsünü görmüş. Mağaranın içinde üç tane oda varmış. Odaları teke tek açan oğlan, üç tane güzel kızla karşılaşmış. Bu çok güzel kızların birine âşık olan Hasan, hemen onunla evlenmek istediğini söylemiş. Kız, Hasan’a:

“Her Cuma günü burada bir ak koçla bir kara koç dövüşürler. Döğüş başladığında, eğer ak koçun üstüne atlamayı başarırsan, buradan kurtuluruz ama yanlışlıkla kara koçun üstüne atlarsan yerin yedi kat dibine gidersin ve ömrünün sonuna kadar da oradan çıkamazsın.” demiş.

Bu tehlikeyi göze alan Hasan, sabırsızlıkla cumayı beklemiş. Koçlar dövüşmeye başlayınca, ak koçun üstüne atlamak isterken de beceremeyip, kara koçun üstüne atlamış ve

kendini yerin yedi kat dibinde bulmuş. Buradan nasıl kurtulacağını düşünce düşünce giderken, yorulduğunu anlamış ve bir ağacın altına uzanarak, derin bir uykuya dalmış. Biraz sonra, ağacın üstündeki kartal yavrularının çığlıklarıyla uyanan Hasan, ağaca tırmanıp yavruları yemek isteyen bir yılan görmüş. Yerdeki bir sopayı alarak, bir vuruşta yılanı öldürmüştü. O sırada yuvasına dönmekte olan kartal, Hasan'ın yaptığını görerek ona.

“Dile benden ne dilerse.” demiş. Hasan da şu anda bir dileği olmadığını, gelecekte yardıma ihtiyacı olursa ona bildireceğini söyleyerek oradan ayrılmış ve uzun bir yürüyüşten sonra, büyük bir şehre varmış. Aç ve susuz olan genç, gördüğü ilk eve girip bir tas su istemiş. Evin sahibi olan ihtiyar kadın, ona bir tas suyla biraz yiyecek getirmiş. Suyun çok bulanık olduğunu gören Hasan, kadına bunun nedenini sormuş.

Kadın da ona:

“Bu şehrin bir su kuyusu vardı onun da başını bir dev tuttu. Bir her hafta yemesi için ona, süsleyerek bir genç kız veririz. O da bunun karşılığında bize biraz su verir. Elimde kalan bütün su bu, ister iç, ister içme.” demiş. O hafta deve verilecek kız da padişahın kızıymış. Bunları öğrenen delikanlı, hemen ayrılıp padişahın huzuruna çıkarak:

“Ben bu devi öldürebilirim. Sen kızına yaptıracağın gelinliğin eteğini biraz bolca yaptır ve onu deve götürürken, beni de eteğinin altına saklayarak götür. Dev kızını yemek isteyince ben de ona saldırır ve öldürürüm, eğer öldürmezsem, kızınla beraber ölürüm.” demiş. Padişah, Hasan'ın bütün bu dediklerinin yapılmasını emretmiş. Dev tam kızı yiyeceği sırada, onun eteğinin altında gizlenmiş olan Hasan, kılıcını çekerek devin kellesini koparmış.

Devin ölümü bütün şehirde büyük bir sevinç yaratmış. Padişah kızını ve şehri bu devden kurtaran delikanlıya, ne isterse vereceğini söylemiş. Bunun üzerine Hasan da padişahın, kırk tane koyun eti, kırk tandır ekmek ve kırk tulum su istemiş. Bütün istekleri hemen gerçekleştirilen oğlan, aldığı bu yiyeceklerle birlikte, hemen daha önce karşılaşmış olduğu kartalın yanına gitmiş ve getirdiklerini göstererek, ondan kendisini yedi kat yukarıya, yeryüzüne çıkarmasını istemiş. Hasan'a iyilik borcunu ödemek isteyen kartal da onu sırtına alıp, yedi kat yukarıya çıkarmış. Kendi dünyasına dönmek isteyen oğlan, kartala teşekkür ederek, ülkesine gitmek üzere yola çıkmış.

Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş, günlerden bir gün bir köye varmış. Köy meydanı çok kalabalıkmış. Bunun nedenini sorunca adamın biri ona:

“Burada bir kızı zorla evlendiriyorlar. Kız da odasına kapanıp, eğer yanıma yaklaşan olursa intihar ederim diyor, biz de olanları seyrediyoruz.” demiş. Bu kızı merak eden Hasan, yaklaşıp da pencereden bakınca, bunun mağaradayken âşık olduğu kendi sevgilisi olduğunu görmüş ve kızın mağaradayken kendisine verdiği yüzüğü, köyün en güvenilir adamıyla kıza göndermiş. Adam da götürüp, kapının aralığından içeriye atmış. Yüzüğü gören kız, Hasan’ın geri döndüğünü anlayarak, dışarı çıkıp köylülere:

“Evlenmeyi kabul ediyorum, ancak düğünümü şu tepenin arkasında yapacaksınız.” demiş. Kızın bu isteğini kabul eden köylüler o tepeye doğru uzaklaşınca, köyde yalnız kalan kızla Hasan birbirlerine sarılarak, oğlanın ülkesine kaçmışlar ve orada ömürlerinin sonuna kadar mutluluk içinde yaşamışlar (*Helimoğlu Yavuz*, 2002: 301-303).

2. Hayvan Masalları

a. Pir Abok (Xul-Xule)

Pir Abok saç bellerine kadar uzamış; dişleri uzun ve eğri; yüzü benekli; gözbebekleri korkunç, çirkin ve vahşi bir yaratıkmış. Pir Abok ısız yerlerde dolaşır, çevredeki mağaralarda gezinirmiş. Kimseye görünmemeye çalışır, rastladığı kişileri taş atarak, kendine özgü türküsünü söyleyerek onları korkutmaya çalışırmış. İğneden başka hiçbir şeyden korkmazmış.

Adamın biri Pir Abok’un bulunabileceği yerlerde günlerce beklemiş, Pir Abok’u gördüğü an çaktırmadan elindeki iğneyi ona saplamış. Çirkin yaratık hemen oracıkta on beş yaşında bir kız oluvermiş. Adam da onunla evlenmiş. Bir süre sonra Pir Abok bir kız çocuğu doğurmuş. Derken, çocuk annesine yardım edecek yaşa gelmiş.

Bir gün annesinin yıkanmasına yardım ederken vücudundaki iğneye gözü takılmış ve annesine:

“Karnında bir iğne görüyorum, bundan rahatsız olmuyor musun, bu zamana kadar aldırmaı düşünmedin mi?” diye sormuş.

Annesi iğneden korktuğunu belli etmemek için, sözü başka konulara çevirmiş.

Bir gün Pir Abok yıkanmak için kadınlar hamamına gitmiş. Bir kadın Pir Abok’un karnındaki iğneyi görmüş:

“Karnındaki iğneyi neden aldırmiyorsun, sağlığın için tehlikeli değil mi?” demiş.

Pir Abok, iğneyi kendisinin çıkaramayacağını söyleyince, kadın iğneyi almaya çalışmış. İğne çıkınca, Pir Abok hemen kaybolmuş. Bu duruma şaşan kadın, hamamdakilere durumu anlatmış. Kadınlar buna bir anlam verememişler. Bu arada olay dilden dile yayılmış. Sonunda Pir Abok'un kocası da olayı duymuş. Adam olup bitenleri meraklılara anlatmış. Pir Abok'un kızı, annesiz kalmanın üzüntüsü içinde günlerini geçirmekteymiş. Pir Abok ise kızı da dâhil kimseye görünmeden kızını görmeye geliyor, yemeklerine gıdalı şeyler katıp gidiyormuş. Bu durum kızın ölümüne kadar devam etmiş. Pir yıllarca kendi kızını kollamış ve gözetmiş (*Tarihin Tanığı Nusaybin*, 2001: 170).

b. Hut

Hut, ayı ile insan arası bir görünümü olan tüylü, çok yiyen dev bir yaratıkmış. İnsan gibi duygulara sahip olduğu söylenen bu devin en önemli özelliği, dişilerinin erkekleri; erkeklerinin de kadınları kaçıırıp onlarla evlendirmekmiş.

Eski zamanlarda, köyün birinde güzelliği ve billur gibi sesiyle tanınan genç bir kız yaşarmış. Köyün ileri gelen ailelerinden birine de mensup olduğu için birçok delikanlının gözü hep onun üzerindeymiş.

Bir gün nasıl olmuşsa kırlara yalnız başına gezmeye çıkmış. Derken, aniden Hut'u karşısında bulmuş. Hut güzel kızı omzuna alıp mağarasının yolunu tutmuş. Bu arada, kızın dönmesi üzerine telaşlanan aile aramaya koyulmuş fakat izine bile rastlayamamışlar. Sonunda kızdan ümitlerini keserek aramaktan vazgeçmişler.

Aradan tam yedi yıl geçmiş. Aynı köyden bir çoban, kızın kaybolduğu bölgede koyunlarını otlatıyormuş. Bir yandan da, yalnızlığını gidermek ve koyunlarının toplanmasını sağlamak için, kavalını yanık yanık çalıyormuş.

Yakınlardaki bir mağarada bulunan kız, kaval sesini duyunca dillere destan sesiyle karşılık vermiş. Çoban, kızın sesini duyar duymaz sesin geldiği yöne doğru yürümüş ve mağara ağzının büyük bir taşla kapatılmış olduğunu görünce, boşluklardan mağaranın derinliğine doğru seslenmiş:

“Hey! Mağaradaki in misin, cin misin, söyle!

Kız da:

“Dillere destan sesimle ve güzelliğimle tanınan falanca kızım. Yedi yıldır Hut’un elindeyim, ondan yedi çocuğum var. Şu anda Hut burada yok, avlanmaya çıktı. Çabuk buralardan uzaklaş ve köye, anneme, babama haber ver, gelip beni buradan kurtarsınlar” diye seslenmiş.

Çoban sürüsünü alıp köyün yolunu tutmuş. Köylü kazmasıyla, küreğiyle, urganıyla olay yerine gelmiş. Beraberlerinde getirdikleri ipler yetmemiş; yedi köyün ipini birbirine ekleyip mağaradan aşağı sarkıtıp kızı çıkartmışlar. Köyde yedi gün yedi gece düğün yapmışlar, sonunda da herkesin gözünün üzerinde olduğu kızı çobanla evlendirmişler, çoban ve kız yıllarca mutlu yaşamışlar (*Tarihin Tanığı Nusaybin*, 2001: 171).

c. Kaplumbağa ve Bilge Adam

Mevsim kış, aylardan şubat olmasına rağmen soğuktan eser yok. Doğa, uzun ve soğuk geçen kışın yorgunluğuyla bahara merhaba demenin heyecanı ve coşkusu içinde halk, doğada bu coşkulu ve şiirsel özlem yaşanırken, katılır güzel havayla doğanın şenliğine.

Ilık havayla eriyen karlarla birlikte tatlı bir sis sarmış dört yanı.

Bu güzel sıcak havayla birlikte köylüler, hayvanlarıyla güneşin doğuşuyla birlikte daha önce kırlarda buluşup sözleşmişçesine yayılır, dağılırlar kırlara, dağlara doğru.

Köyün yaşlı bilge adamı, her gün olduğu gibi bugün de erken kalkmış, çoktandır bütün vücudunu sarmış baharın heyecanı ile işe koyulmuş.

Emrinde çalışan sığırtmaçlara, çobanlara, çift sürenlere bir komutan edasıyla seslenir:

“Kalkın! Keçileriniz koyunlarınız, davarlarınız gitmek ister dağlara, kırlara deyip çalışanları kaldırır.

Yaşlı bilge adam, tam köyden çıkıp, dağlara doğru giderken, alışık olmadığı bir olaya tanık olur. Bir kaplumbağanın hızlı, telaşlı bir halle sanki birileri arkasında koşturuyormuşçasına köye doğru yol aldığını görüyor.

Bilge adam, kaplumbağanın bu olağan dışı hareketinden bir şey anlamaz önce kaplumbağayı izler büyük bir heyecanla. Kaplumbağa sokaktan avluya, avludan ahıra, ahırdan samanlığa girer peşinden yaşlı bilge adamla.

Samanlığın en sıcak köşesine çekilir ve samanı üzerine örter. Sanki çok büyük felaketin ve fırtınanın geleceğini haber verircesine samanların altına saklanır.

Yaşlı bilge adam, kaplumbağanın bu olağan üstü davranışıyla adeta sarsılır. Büyük bir heyecan ve korkuyla kırlara doğru çıkmakta olan köylüleri, insanları kıra dağlara bahçelere çıkmamaları gerektiğini söyler. Yalvarır dinleyenler dinler dinlemeyenler yaşlı adamın delirdiğini düşünüp pek inanmazlar onun söylediklerine.

Günlük güneşlik olan baharı andıran hava öğleye doğru yerini telaşlı, fırtınalı, kara bulutlarıyla birlikte rüzgâra bırakmış. Aydınlık gün yerini mahşeri, zifiri bir karanlığa bırakmış. Fırtına, tipi ve göz gözü görmeyen bir sis kaplamış her yanı.

Yağmurlar boşanır gökten, yerden de sanki sular fişkirir. Her tarafi seller kaplar tam bir felaket yaşanır. Yaşlı adamı dinlemeyenler, bağa bahçeye gidenler hayvanlarıyla birlikte sele kapılır ve yok olur giderler.

Yaşlı adamı dinleyenler ise canlarını kurtarmış ve hayvanlarıyla birlikte başka diyarlara göç edip yeni yerleşim yerleri kurmuşlar ve hepsi bilge adama teşekkür etmişler. İnsanlar mutlu ve bilge adama minnettar bir şekilde yaşamışlar (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 147-149).

B. EFSANELER

Eski çağlardan beri söylene gelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikâye, söylence (*Türkçe Sözlük*, 2005: 206).

Saim Sakaoğlu bu türün özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- a) Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılanlar.
- b) Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.
- c) Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı vardır.
- ç) Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatmadır (*Sakaoğlu*, 1992a: 10).

Efsaneler, temelinde inanç unsuru bulunan, gerçek olduğuna inanılan sözlü edebiyat geleneğinin mensur ürünleridir.

Efsanelerin temelinde dini inanışlar vardır. İçinde mutlaka inanç unsuru bulunur.

Efsaneler geleneklerden, göreneklerden, dini inançlardan, insanların yaşam tarzlarından örülü olaylardan oluşur. İnsanların hayâl dünyasını zenginleştirir.

Gerçekliğine inanıldığı gibi efsanelerde olağanüstü olaylar ve kahramanlar vardır. Burada kahramanların bazı olağanüstü güçleri ve tarafları vardır.

Pertev Naili Boratav; Türk efsaneleri için şu tasnifi yapar:

- a. Yaradılış efsaneleri
 - i) Oluşum ve dönüşüm efsaneleri (evren, dünya, yerin, göğün, yıldızların, taş kesilme, ağaç, canlı-cansız varlıklar vb.
 - ii) Evrenin sonunu anlatan (mahşer ve kıyamet günlerini) anlatan efsaneler;
- b. Tarihlik efsaneler.
 - i) Adları belli yerler (dağ, göl vb.) üzerine anlatılanlar.

- ii) İnsan topluluklarının oturdukları yerler (şehir, köy vb.).
 - iii) Ünlü büyük yapılar (kilise, cami, köprü vb.).
 - iv) Tarihlik sayılan kişilerden ya da uluslardan kaldığına inanılan defineler.
 - v) Milletler, hükümdar soyları;
 - vi) Büyük afetler;
 - vii) Tarihlik niteliği olduğuna inanılan ünlü kişilerin savaştıkları olağanüstü güçlü yaratıklar;
 - viii) Savaşlar, fetihler, yayılışlar;
 - ix) Yerleşmiş bir düzene başkaldırmalar.
 - x) Başkaca tarihlik önemli olaylar ya da sivrilmiş kişiler (uygarlıkta kılavuz olmuş kişiler, bilginler, şairler, şeyhler, mürşitler vb.).
 - xi) Sevda maceraları ile ün almış âşıklar; kişilerin aile içi çeşitli ilişkileri;
 - xii) Çeşitli başka olaylar içindeki yerleri ile bir toplumun tarihinde iz bırakmış “önemsiz” kişiler (örneğin: çoban, hizmetçi vb.) üzerine anlatırlar.
- c. Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler;
- i) Alın yazısı;
 - ii) Ölüm ve ötesi;
 - iii) Tekin olmayan yerler;
 - iv) Tabiatın bir parçası olan yerler (orman, göl vb.) ile hayvanların “sahip”leri (koruyucuları);
 - v) Cinler, periler, ejderhalar vb. tabiatüstü güçte yaratıklar;
 - vi) Şeytan;
 - vii) Hastalık ve sakatlık getiren varlıklar (albastı gibi);

viii) Olağanüstü güçleri olan kişiler (büyücü, üfürükçü, afsuncu gibi);

ix) Mythinque nitelikte hayvan ve bitkiler (adamotu gibi) üzerine anlatmalar.

ç. Dinlik efsaneler. (Boratav, 2000b: 122-129).

İnceleme sonucunda, Mardin ve çevresinde masallar ve efsanelerin birbirinden ayrılmadan, harmanlanarak anlatıldığını gördük. Efsaneler de masallar gibi anlatılmaktadır. Mardin ve çevresine ait olan efsaneleri; Yaradılış Efsaneleri, Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler, Tarihî Efsaneler ve Dini Efsaneler başlıkları altında topladık.

Aşağıda, yazılı kaynaklardan alınmış 2, kaynak şahıslardan derlenmiş 8, toplam 10 tane efsane, alfabetik sıra ile verilmiştir.

1. Oluşum ve Dönüşüm Efsaneleri

a. Baykuş Efsanesi

Efsaneye göre baykuş eskiden bir kızmış ve erkek kardeşiyle buğday toplayıp bir çuvala dolduruyorlarmış.

Allah tarafından delik olan çuvala her ne konulursa içinde durmuyor, dökülüyormuş. Kız çuvalın boş olduğunu görmüş ve erkek arkadaşına çok kızmış, elindeki baltayla kardeşini öldürmüş. Daha sonra çuvalın delik olduğunu gören kız, kardeşini boşuna öldürdüğünü görmüş ve çok pişman olmuş.

Kız Allah’a yalvarmış:

“Allah’ım beni sürekli kardeşi için bağırp, çağıran bir hayvana çevir.” demiş.

Bunun üzerine Allah onu baykuşa dönüştürmüş ve kardeşi için baykuş her gece kardeşi için bağırp, çağırırmış (Şenay TANIŞ).

b. Kaplumbağa Efsanesi

Kaplumbağa, önceden ticaretle uğraşan bir kadınmış. Halka bir şeyler satarken terazide hile yapıyormuş. Ticarete alırken çok alır, verirken az verirmiş

Allah da kadının bu yaptıklarına çok kızmış ve çok aldığı terazinin kabını sırtına, az verdiği terazinin kabını altına bir yük olarak vermiş.

Kaplumbağayı ömrünün sonuna kadar bu yükü taşımaya mahkûm etmiş (İdi TANIŞ).

2. Olağanüstü Kişiler, Varlıklar ve Güçler Üzerine Efsaneler

a. Akrep Yılan Efsanesi

Mardin dağlık bir bölgede kurulmuş bir kenttir. İşte bundan ötürü çok eski zamanlarda Mardin'de yılanların ve akreplerin sayısı oldukça fazlaymış. Bunun üzerine şehrin ileri gelenleri efsun ve tılsım yapmada ustalık gösteren kişilerin yanına giderek sorunlarını anlatmışlar.

Devrin metafizik ve remil âlimleri bu konunun çözümü için büyük çaba sarf etmişler ve sonunda akrep ve yılan tılsımlarının yaparak, akrep tılsımını Zinciriye Medresesi'ne, yılan tılsımını da Mardin Ulu Camii'nin kubbelerine asmışlar. Ulu Camii ve Zinciriye Medresesi kubbelerine ayet ve tılsımlar yazılarak üçlü zincir şeklinde asmışlar. Böylece akrep ve yılanların sayısında gözle görülür bir azalma olmuş. Bir süre sonra şehir akrep ve yılanlardan hemen hemen tamamen arınmış. Yıllar geçmiş, bir gün akrep tılsımı kaybolmuş ve o günden beri akrepler şehirde rahatça gezinmeye başlamış ve bazen de insanları sokmuşlardır. Ancak yılanların tılsımı günümüze kadar varlığını sürdürmesi üzerine, şehirde yılan zehirlenmesi yok denecek kadar azdır (Sultan KUDAD).

b. Rabitaka Dağı Efsanesi

Yeşilli İlçesi merkezin güney doğusunda bulunan Rabitaka dağının doğu yamaçlarındaki kayalıklara gelincik kayalığı denir. İnanişâ göre, vaktiyle buradan bir gelin alayı geçerken çocuklardan biri altına pislemiş, annesi sağa solo bakınmış ve çocuğun altını temizleyecek bir şey bulamayınca yavrusunun pisliğini heybesinden çıkardığı yufkayla temizlemeğe kalkışmış.

Tanrının gazabına uğrayarak bütün alay gelinle birlikte taş olmuş. Uzaktan bakıldığında gelin alayı gibi görünen bu taş yığınları halen bu dağdadır (Ahmet DEMİR).

c. Taş Kesilen Çoban Ve Kuzusu

Ağreçki geçidi Mardin ilimizdedir. Bu geçidin üst tarafında, tepelerin birindeki kayalar dikkati çekmektedir. Bunlar bir insanı ve kuzuyu andıran kaya parçalarıdır. Bu kayalarla ilgili efsaneler şöyledir:

Efsanelerin ilkinde çobanın çok sevdiği kuzusu yardan aşağıya düşer. Çoban, eğer kuzusu kurtulursa başka bir kuzuyu kurban edecektir.

Çoban uzun uğraşlar sonucu kuzusunu kurtarmayı başarır, ancak adağını yerine getirmez. Sözünü yerine getirmemesi sonucu çoban ve kuzusu taş haline getirilir ve bu şekilde cezalandırılır.

İkinci efsanede çoban inatçının biridir. Sürüsüyle şehre dönerken güneşle yarışmaya kalkar. Güneşten önce şehre varırsa yarışı çoban kazanacaktır; aksi takdirde taş kesilecektir. Yarışı çoban kaybeder ve kuzusuyla birlikte taş kesilir.

Son efsanede çoban bütünüyle masumdur. Çobanın karısı, çocukların alt temizliğini ekmekle yapar. Böylece kadın günah işlemiş olur. Ancak taş kesilen, kadın ve çocuğu değil, çoban ve sevgili kuzusudur (*Sakaoğlu*, 2004: 210-211).

ç. Taş Kesilme Efsanesi

Bir zamanlar çok ama çok fakir bir anne ve çocuğu yaşarmış. Günlerden bir gün anne çocuğunu alıp dağa gitmiş, çocuğun karnı acıkmış ve anne çocuğun karnını doyurmak için hamur yoğurmaya başlamış. Bu sırada çocuk altına işlemiş, anne çocuğun altını elindeki hamurla silivermiş. O anda Allah tarafından çocuk, annesi ve kadının önündeki leğen taşa dönüşmüş.

Mardin'in Yeşilli ilçesinde anlatılan bir efsanedir. Ovadan bakıldığında çok rahatlıkla görülebilen bir taştır. O günden sonra Yeşilli'de "Meryemit İl Mefsağ" (Çarpılan Meryem) denilmektedir (Fatih TANIŞ).

3. Tarihi Efsaneler

a. Kentin Adına İlişkin Efsane

Bir görüşe göre kentin adı, İran Hükümdarı Ardeşir'in kent kurmak için batıya gönderdiği Mard boyundan gelmektedir. Mardlar yörede bir kent kurmuş buraya 'Mardlar Kenti' anlamında Mardiyon demişlerdir. Sonra da bu ad Mardin'e dönüşmüştür.

Kenti Sasani komutanı Mardiyus'un kurduğunu, adının kurucusundan geldiğini öne sürenler de vardır.

Bir görüşe göre de burayı, ateşe tapan bir rahip, kızı Marta için kurdurmuştur. Kente 'Marta'nın kenti' anlamında Martaion denmiş, sonra bu ad Mardin olarak söylenmeye başlamıştır.

Halk arasında yaygın bir söylenceye göreyse kent, adını bir kral oğlundan almıştır.

Mardin yiğit bir kral oğludur. Günün birinde hastalanır. Ülkenin tüm hekimleri bir araya gelir, iyileştiremez. Sonunda kral, oğlunun acısını görmemek için onu, günümüzde kentin bulunduğu düzlüğe bıraktırır. Sürünerek bir ırmak kıyısına gelen Mardin bir söğüdün gölgesinde uyuyakalır. Uyandığında canlanmıştır, ırmakta yıkanır, suyundan bol bol içer. Birkaç günde iyileşir, babasının sarayına döner. Kral oğlunu coşkuyla karşılar, iyileşmesine neden olan yerde bir kent kurar, oraya oğlunun adı olan Mardin ismini verir (Süleyman AYKUL).

4. Dini Efsaneler

a. Melmetun Kızın Efsanesi

Mardin-Kızıltepe ilçesinin 25-30 km. kuzeyinde, Arslan Dağı'nın eteklerinde, Yurderi Köyü'nde bulunan Melmetun pınarı hakkında anlatılan efsane şöyledir:

Çok eski zamanlarda Yurderi Köyü (Eski adıyla Haferi) Hristiyanların elinde imiş. Yani buralarda Hristiyanlar yaşarmış. Burada halen o zamandan kalma kilisede çok zengin ve güçlü papazlar yaşarmış. Bu papazların en büyüğünün adı Nemrut'muş. Çok dirayetli bir papaz olan Nemrut'un sözü bu yörede çok geçermiş. Bu papazın bir de çok güzel, endamlı namı ile ünlü Melmetun isimli bir kızı varmış.

Melmetun, çok güzel olmasının yanı sıra çok güçlü, boylu poslu, pehlivan yapılı bir kız imiş. Anlatılana göre bu köyün üst kısmında Arslan Dağı'nın hemen yakınında bu papaza ait bir de kalesi ve kalenin içinde evi varmış. Evine hiç kimse izinsiz giremezmiş. Bu evin her ihtiyacını bu Melmetun denen kız temin edermiş. Koca bir mandanın derisinden yapılmış büyük bir su tulumunu alır, aşağıdaki dereden tulumu doldurur ve ta üst kaleye kadar hiç yorulmadan, aksamadan gelir gidermiş. Yorulmak nedir bilmezmiş.

O zamanlarda Hristiyanların yanı sıra Müslümanlar da o yörede yaşıyormuş. Bu köyün biraz yakınında bir mağarada inzivaya çekilen bir derviş varmış. Bu derviş, zaman zaman namaz kılar, zaman zaman da Kuran-ı Kerim okuyormuş. Derviş bir gün sesli bir şekilde Kuran-ı Kerim okunurken Melmetun sesin geldiği tarafa gelmiş ve oturup dinlemiş. Derviş'e ve o sese âşık olan Melmutun o günden sonra gücü ve takati zayıflamaya başlamış. Öyle bir an gelmiş ki, Melmutun o koca tulumla bir daha su almaya gidemez olmuş.

Durumu sezen Nemrut, bu duruma çok üzülmüş ancak işin sebebini öğrenince çok kızmış ve Melmutun'un saçından tuttuğu gibi kaleden aşağıya doğru atmış. Hatta bazı söylentilere göre Nemrut, Arslan Dağı'nın tepesine mancınıklar yerleştirerek kızını oradan aşağıya doğru fırlatmıştır. Zavallı Melmetun, kayalara çarparak param parça olmuştur.

Melmetun'un parçalandığı yerde hemen sular akmaya başlamış ve o günden sonra bu pınarlar bu yöreye hayat vermiş. Ayrıca, Melmetun çeşmesinin civarında bulunan çakıl taşlarının üzerinde görülen kırmızı lekelerin Melmetun'un kanından ileri geldiğine inanılmaktadır. Bu arada bu çeşmeden yararlanan çevredeki zeytin, dut ve incir ağaçlarından birer adet zeytin, dut ve incir yiyenlerin kısmeti bol, şansları açık olacağı inancı hâkimdir (*Çalka*, 2004: 95-96).

b. Şeyh Sabun Efsanesi

Eski zamanların birinde büyük bir ticaret kervanı çok değerli yükleriyle Mardin sınırına girmişler. Bu sırada bir zatla karşılaşmışlar. Bu mübarek zat kervanı selamladıktan sonra kervanbaşına yüklerinin ne olduğunu sorar.

Kervanbaşı, altın, gümüş ve ipekten oluşan değerli yükünün güvenliğinden endişe duyuyor olsa gerek, yüklerin sabun olduğunu söylemiş.

Yoluna devam eden kervan, gidecekleri yere ulaştıklarında yüklerini açmışlar. Bir de ne görsünler, yüklerin hepsi sabuna dönmüş. O sırada kervanbaşının aklına hemen o zat ve o zata söylediği yalan gelmiş. Bunun üzerine hemen geriye dönerek aynı yolu takip etmişler. Böylece zatın bulunduğu mekâna gelmişler.

Zat tekrar o sorusunu sorduğunda kervanbaşı bu kez doğru cevaplamış ve yüklerindeki tüm eşyaları hiç çekinmeden saymış. Bir süre sohbet etmişler.

Zat kervanbaşına:

“Allah malına bereket versin, yolun açık olsun.” demiş.

Kervan eski kaldıkları yere geri dönüp yüklerini kontrol ettiklerinde, yüklerin eski halini aldıklarını görmüşler. Bu olay üzerine de o zata Şeyh Sabun adı verilmiştir (Mehmet Sait ÇALKA).

c. Üç Kardeş Efsanesi

Hindi Baba, Baba Gaybi (Yitik Baba) ve Abdurrahman Baba adlarında üç kardeş varmış. Hindistan'da yaşıyorlarmış. Günlerden bir gün ilim yaymak ve öğrenci yetiştirmek için Mardin'e gelmeye karar vermişler. Hindistan'dan yola koyulmuşlar, uzun ve yorucu bir yolculuktan sonra Mardin sınırına ulaşmışlar.

Aç ve yorgun olan kardeşler, ceplerindeki paraları ülkemizde geçerli değilmiş. Nitekim üç gün kadar uğraşmışlar, didinmişler nafile. Sonunda pes edip geri dönmeye karar verdiklerinde; istemiş oldukları tüm yiyecekler peşlerinden sürüklenmeye başlamış. Onlar yürüdükçe peşlerinden yürüyen yiyecekleri gören insanlar: “Bunlar büyücü” diye haykırmaya başladıkları an, kardeşler birden bire kaybolmuşlar. Bu üç kardeşin, erenlerden oldukları çok sonra anlaşılmış.

Büyük kardeş olarak bilinen Hindi Baba'nın mekânı Diyarbakır'da, Baba Gaybi ve Baba Abdurrahman'ın mekânları da Mardin'de bulunmaktadır. Kökenleri Hindistan'a kadar dayanan Hindizâdeler lakabıyla tanılan nüfuzlu Mardin eşraflarının ataları olarak bilinmektedir. İnanişâ göre Hindizâdeler soyundan herhangi bir kişi dünyanın neresinde olursa olsun öleceği zaman Yitik Baba'nın sancağını örten parçalardan biri veya birkaçı yere düşer. Görenler ise hemen bir ölüm haberi alacaklarını bilirmiş (Mehmet Sait ÇALKA).

ç. Cizre'nin Kuruluşuna İlişkin Efsane

Yörede Nuh'un gemisinin, Cizre'nin yaslandığı Cudi Dağı'nın doruğunda olduğuna inanılır. Cizre'yi de Nuh'un oğlu Yafes kurmuştur.

Bir zamanlar yeryüzünü haksızlık, zulüm, kötülük sarmıştır. İnsanlar tanrıtanımaz olmuşlardır. Nuh iyi huylu, inanmış biridir. Bir gece tanrı, düşüne girerek ona bir gemi yapıp, yanına bolca erzak almasını ve her canlıdan bir çifti bu gemiye yerleştirmesini söyler. Nuh denilenleri yapar.

Tüm hazırlıklar bittiğinde yeryüzü sular altında kalır. Yalnızca Nuh ve gemisi kurtulmuştur. Yol almaya başlarlar. Aradan epey zaman geçer. Nuh, suların çekilip çekilmediğini anlamak için bir güvercin uçurur. Hemen dönüşünden, konacak yer bulamadığını, suların çekilmediğini anlar. Bir süre sonra yeniden güvercini uçurur. Döndüğünde ayakları çamurludur. Suların çekilmiş ama yeryüzünün daha kurumamış olduğunu anlar. Üçüncü kez uçurulduğunda güvercin dönmez. Artık yeryüzünden sular çekilmiş, toprak kurummuştur.

Gemidekiler karaya çıkar. Burası Cudi Dağı'nın doruğudur. Yeryüzünde yeniden yaşam başlar. Nuh'un oğullarından Yafes Cudi dağının eteklerine iner. Burada bir kent kurar. Bu kent Cizre'dir. İnaniş'a göre Dicle üzerindeki Yafes Köprüsü'nü de o yapmıştır.

Cizre'nin bir camisinde bulunan beş metre uzunluğundaki sandukada Nuh Peygamber'in yattığına inanılır. Burası günümüzde de bir ziyaret yeridir (Muhammet FATİH).

d. Kalat Mara Efsanesi

Yörede çok yaygın olan bu menkıbe, Müslümanların kenti ele geçirmesine ilişkindir. Mardin Kalesi beyi, günümüzde Kalat Mara (Kadın Kalesi) diye anılan yerin yönetimini kızı Marya'ya bırakmıştır.

Marya, kaledeki bir rahibe sevdalanır. Rahip de ona tutulmuştur. Gizlice buluşmaya başlarlar. Bir gün sonra Marya gebe kalır. Dinsel gereklere göre rahibin Marya'yla evlenmesi olanaksızdır. Birlikte bir plan uygularlar. Marya gebeliğini son aya değin bol giysilerle gizler. Doğum yaklaşınca hasta olduğunu öne sürerek bir odaya kapanır, yanına kimseyi sokmaz.

Hastalığının ağır olduğunu yaydığından rahip, dinsel gerekleri yerine getirme bahanesiyle Marya'yı ziyaret edebilmektedir.

Bir süre sonra Marya'nın bir oğlu olur. Rahip çocuğu alıp Amuda'ya (Suriye sınırlar içinde bir yer) götürür. Dirsekler üstüne yaptığı bir yere yatırıp, üstüne annesinin sırma işli çevresini örter. Amudalı avcılar onu bulur, hiç çocuğu olmayan krala götürürler. Kral çok sevinir, kendisine Tanrı'nın armağanı saydığı çocuğu evlat edinir. Aradan yıllar geçer, çocuk on yedi yaşına gelmiş, yiğit bir delikanlı olmuştur. Kral, dostluk ilişkilerini pekiştirmek amacıyla oğlunu, Mardin Kalesi beyinin kızı Marya'yla nişanlanır.

Bu sırada Halife Ömer, yönetimindeki İslam ordularıyla Amuda önlerine gelmiştir. Bir çarpışmada kralın oğlu tutsak düşer. Marya nişanlısını görmek için Amuda'ya gelir. Halife Ömer'in huzuruna çıkar. Marya'yı dinleyen,

Ömer:

“Görmek istediğin nişanlın, vaktiyle Amuda'ya gönderip direkler üstündeki yere bıraktığın oğlundur.”der.

Marya şaşırır. Bu bilgiyi, kendisinden ve rahipten başka bilen yoktur. Ömer çocuğun bir işareti olup olmadığını sorar. Marya sırtında bir ben olduğunu söyler. Tutsak getirilir, gerçekten sırtında bir ben vardır. Ana oğul kavuşurlar.

Olanlardan çok etkilenen Marya Müslüman olmak ister, Ömer gerekleri yerine getirir.

Halife Ömer kalenin kapılarını açmasını isteyince Marya, çeyiz sandığı gibi kırk sandık hazırlatır, içlerine adamlarını yerleştirmelerini söyler. Bu yolla içeri giren adamlar, kapıları açar, kale kısa sürede düşer (*Taşın Belleği Mardin*, 2001: 415).

C. DİĞER HALK HİKÂYELERİ

Anonim halk edebiyatının mahsullerinden olan Halk Hikâyelerini Ali Berat Alptekin: “Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatımlardır.” şeklinde tanımlamaktadır (*Alptekin*, 2002b: 18).

Ayrıca, Türkiye’de halk hikâyeleri terimine karşılık olarak da ’ ’Azerbaycan’da dastan, hekaye, Özbekistan’da halk dastanı, Türkmenistan’da erteki epos, Kazakistan’da anız tarihi cır, epos, Kırgızistan’da dastan, Başkurtlar ’da kobayoir, cır, Gagavuzlar ’da annatmak, Altay Türklerinde kay çörçök, Tuvalarda tool, Hakas Türklerinde nımah” ifadesinin kullanıldığını görürüz (*Alptekin*, 2002b: 20-21)

Pertev Naili Boratav, halk hikâyelerinin sözlü gelenekteki özelliklerini de göz önünde bulundurarak konuları bakımından tasnifini yapar.

1. Kahramanlık hikâyeleri.

a. Köroğlu kolları,

b. Diğer kahramanlık hikayeleri.

2. Aşk hikâyeleri.

a. Kahramanları hayal ürünü olanlar,

b. Âşık-şairleri romanlaşmış hayatları.

3. Bu kategorilere tamamıyla girmeyen hikâyeler.

a. Aşk maceraları,

b. Meşhur koçaklama ve kabadayılara ait hikayeler (*Boratav*, 1988: 36).

Geleneksel halk hikâyeciliğinde, manzum ve mensur ögeler genellikle birlikte verilir ama yöreden derlediğimiz halk hikâyelerinde manzum bölümler yoktur. Ayrıca halk hikâyelerindeki gibi anlatıcılar âşıklar veya meddahlar değil halktan biri tarafından anlatılmaktadır. Yörede halk hikâyesi anlatımının yetersiz olduğu görülmektedir.

Mardin ve yöresinden derlenmiş 2, yazılı kaynaktan alınmış 2, toplam 4 Halk Hikâyesi aşağıda alfabetik sıra ile verilmiştir.

1. Akıl ile Şans

Akıl ile şans çarşının ortasında her zaman yaptıkları gibi yine kapışmışlar.

Akıl:

“Ben insanla için daha fazla çekiciyim” demiş, şans ise bunu kabul etmeyip kendisinin daha çekici olduğunu iddia etmiş. Böylelikle atışma ve tartışma ateşlendikçe ateşlenmiş, derken iddiaya girmişler.

Akıl, hemen kasap dükkânının önünde duran koç kellesinin içine girerek beklemeye koyulmuş, saatlerce bekleyerek durumu gözlemiş. Koç kellesinin yanından geçenlerin hepsi bu koç kellesini gördüklerinde suratlarını ekşitmiş, burunlarını tutmuş ve birbirlerine, bu kellenin ne iğrenç bir şey olduğunu söylemişler.

Akıl, kellenin içinden çıkmış ve sefer onun yerine şans girerek beklemeye başlamış; biraz sonra kellenin çevresinde toplanan insanlar, bu kelleyi derin ve hayranlıkla seyrederek; ne kadar çekici, ne kadar güzel ve harika bir şey olduğunu söylemiş ve bunu almak için birbirleriyle yarışmışlar.

Bu koç kellesine en fazla parayı sayıp alan kişi kendisini çok şanslı saymış ve böbürlenerek aldığı bu paha biçilmez kelleyi evinin başköşesine asmış...

Böylelikle bir yarışmanın daha galibi her zaman olduğu gibi yine şans olmuştur (Mehmet Sait ÇALKA).

2. Harun Reşit ve Kardeşi Behlül

Abbasi halifelerinden Harun Reşit, fakirlik deryasında yüzen, fakat gönlü zengin olan kardeşi Behlül'e (Halk arasında Divan-ı Behlül olarak bilinir.) maddi yardımda bulunabilmenin bir yolunu düşünürken; Behlül'ün baklavayı çok sevdiğini, fakat parası olmadığından yiyemediğini öğrenmiş

Bunun üzerine Harun Reşit, baklavacıyı huzuruna çağırıp, büyük bir baklava tepsisi hazırlamasını ve her diliminin içine birer altın koyup bunu hemen Behlül'ün evine

götürülmesini ve baklavanın kim tarafından gönderildiğinin kesinlikle söylenmemesini emretmiş.

Harun Reşit'in bu emrini yerine getirilmiş ve baklava tepsisi Behlül'ün evine götürülmüş, hiçbir şeyden haberi olmayan gururlu Behlül, bu hediyeyi alamayacağını söylemişse de, yapılan ısrarlara daha fazla dayanamayıp almış, fakat daha sonra fikrini değiştirip bu hediyeyi kendisinden daha fakir olan komşusuna göndermiş. Komşusu da, çocukla birlikte büyük bir keyifle hem baklavayı yemişler hem de çil çil altınları sevinç çılgınlıkları toplamışlar.

Bu olayı duyan Harun Reşit, çok üzülmüş, ama yine de yufka yüreğine kapılarak bu gururlu kardeşine yardım etmenin başka yollarını düşünmeye başlamış. Aklına derhal bir parlak fikir gelmiş ve bunu hemen uygulamaya koyulmuş.

Behlül'ün her gün gidip geldiği yola gizlenen Harun Reşit'in görevli adamları, Behlül'ü uzaktan görünce Harun Reşit'in emrettiği gibi, yanlarında getirdikleri altın dolusu çuvalı yolun ortasına bırakıp gizlenmişler. Ancak Behlül hiçbir şeyden habersiz bir şekilde düşünceli düşünceli yürürken tam çuvala yaklaştığı anda:

“Acaba zavallı körler yollarını nasıl buluyorlar?” diye merak etmiş ve gözlerini kapatmış.

Böylelikle altın dolusu çuvalı geride bırakarak yoluna devam etmiş (*Çalka*, 2004: 89).

3. Padişah ve Oğlu

Uzakça bir ülkenin padişahı, yeni doğmuş biricik erkek evladının, on yaşına gelince, akrep sokmasıyla öleceğini müneccimden öğrenmiş. Bunu önlemek için ortasına camdan bir kule yaptırmış ve oğluyla beraber dadıları ve bakıcılarını da oraya gönderip orada yaşamalarını emretmiş.

Aradan yıllar geçmiş, çocuk on yaşına basmış. Merak ederek, hocasına, niçin burada yaşamaya mecbur tutulduğunu sorunca hocası da durumu olduğu gibi Şehzadeye anlatmış. Çocuk biraz daha meraklanmış ve hocasına akrebin nasıl bir hayvan olduğunu sormuş.

Çocuğun hocası da çocuğun bu merakını gidermek için mumdan bir akrep yapıp çocuğun eline vermiş.

Mumdan yapılan bu akrep, Allah'ın takdiriyle canlanıp çocuğu sokmuş ve çocuğun ölümüne neden olmuş.

Çocuğunun ölümünün haberini duyan padişah, kadere karşı gelinemeyeceğini böylelikle öğrenmiş (Mehmet Sait ÇALKA).

4. Tüccar ile Hamal

Tüccarın biri, aldığı cam mamullerini hamala taşıtırmak mecburiyetinde kalınca, hamala ücret ödememek için yolda bir kurnazlık düşünmüş ve bunu hemen uygulamaya koyulmuş:

“Hamal kardeş, taşıma ücretine karşılık sana yaşamın boyunca yararlı olacak üç öğüt vereceği ister misin?” diye sormuş.

Yükün altında ağır ağır ilerlemekte olan hamal, içinden:

“Bu ücreti alsam da bugün harcayacağım ama akıllı tüccarın öğütleri hem daha yararlı hem daha kalıcı olur, öyle ya deneyimli ve akıllı olmazsa bu kadar varlıklı olur mu?” diye düşünmüş ve bu öneriyi hemen kabul etmiş. Cimri tüccar, gayet memnun ve kurnazca gülümseyerek söze başlamış:

Bak hamal kardeş:

Sana “aç ile tok birdir” deseler sakın inanma! Bu birincisi...

Hamal içinden:

“Vay hınzır vay! ... Bunu bilmeyecek ne var ki, haydi neyse belki diğer öğüt işe yarar.”

Hamal kardeş; sana “çalışkan ile tembel birdir” deseler sakın inanma! Bu ikincisi...

Hamal bu tüccara dayanamamış ama kendini zor tutup dinlemeye devam etmiş.

Hamal kardeş; sana “güzel ile çirkin birdir” deseler sakın buna da inanma! Bu da üçüncüsü...deyince,

Hamal:

“Vay adi insan, demek bana oyun yaptın ha! Şimdi sen görürsün gününü, fakir hamalın ücretine göz dikmek neymiş anlarsın!” diye içinden geçirmiş ve güçlü bir hamle yaparak sırtındaki yükü yere atmış, böylelikle cam mamulü olan yükün hepsi şangur şungur tuzla buz olmuş. Gariban hamal, tüccarın şaşkın bakışlarına aldırmayarak:

- Ne haber Beyzadem? Sana da tek bir şey sağlam kalmıştır deseler sakın sakın inanma! ... demiş (*Çalka*, 2004: 89-90).

Ç. FIKRALAR

Fıkra, güldüren güldürürken de düşündüren kısa, özlü sözlerdir.

Saim Sakaoğlu bu tür için;” Fıkra, bence gülen bir kelimedir, bir kavramdır.”der (*Sakaoğlu*, 1992b:5).

Şükrü Elçin’de fıkrayı:” Umumiyetle gerçek hayat hadiselerinden hareketle “hisse” kapmayı hedef tutan ve temelinde az çok nükte, mizah, tenkit ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa mensur hikâyelere ‘fıkra’ adı verilir.” diye tanımlar (*Elçin*, 1986: 566).

Sözlü edebiyat ürünlerinden olan fıkranın kendine özgü bir yapısı vardır.

Sade açık ve anlaşılır bir anlatım dili özelliğine sahip olan fıkralar; dinleyiciyi güldürmenin yanında onların gülerken düşünmelerini hedefler.

Fıkralara konu olabilecek çok malzeme vardır. Yaşanılan ve yaşanması muhtemel olan olaylar fıkranın konusu olabilir.

Arapça bir kelime olan fıkra, Türk edebiyatına XIX. yüzyıl sonlarına doğru girmiştir.

Divânü Lügâti’t Türk’te fıkra kelimesinin yerine kullanılan bir kelime kullanılmamıştır. Sadece Divan’da “**külünç**” ve “**külüt**” kelimeleri vardır.

Türk dünyasında fıkranın karşılığı olan lâtife terimi oldukça yaygın kullanılmıştır. Hâlâ da fıkranın yerine kullanılır.

Fıkraların şahıs kadrosu da oldukça zengindir. Şahıs kadrolarında bir sınırlama ya da bir kesinlik yoktur.

Edebiyat ve kültür hayatımızda önemli bir yere sahip olan fıkraların hayatımızda vazgeçilmez bir fonksiyonu vardır. Fıkralar dinleyenleri, sıkıcı keyifsiz halinden hemen uzaklaştırır ve neşeli biri yapar.

Pertev Naili Boratav, fıkraların çeşitlerini:

I. Kişileri belli halk tipleri olan fıkralar.

1.Ünlü adlar taşıyan ve gerçekten tarihe mal olmuş sayılan kişilerdir: Bekri Mustafa, İncili Çavuş gibi.

2.Özel adlarla anılmayıp bir toplum zümresini temsil eden kişilerdir: Bektaşî, Tahtacı, Yörük gibi.

II. Belli bir topluluk tip, ünlü bir kişi söz konusu olmaksızın, ortadan insanların güldürücü maceralarını konu edinen fıkralar: karı-koca, çocuklarla ana-baba, uşak-efendi, asker-subay vb. hikâyeler gibi. Şaşırtıcılığı ve eğlendiriciliği, sadece açık saçık olmaktan gelen fıkralarda bu bölüme girer. Şeklinde ele alır (*Boratav*, 2000b: 106-107).

Yaptığımız incelemede Mardin ve yöresinde çok fazla fıkra anlatımına rastlayamadık. Derlediğimiz fıkraların iki tanesi Türkçenin konuşulduğu coğrafi alan içinde ve dünyada ünlü kabul edilen tiplerden olan Nasrettin Hoca fıkrası, ikisi de gündelik hayatta anlatılan fıkralardır.

Aşağıda Mardin’den derlenmiş olan 4 adet fıkra alfabetik sırayla verilmiştir.

1. Kişileri Belli Halk Tipleri Olan Fıkralar

a. Hoca ve Zalim Adam

Eskiden zalim bir adam varmış. Vardığı her yerde insanlara:

“Âlim misin, zalim misin?”, diye soruyormuş.

Âlimim diyenin de, zalimim diyenin de kafasını vurduruyormuş.

Bu adam Nasrettin Hoca’nın olduğu yere doğru yaklaşmaya başlamış. Buradakiler telaşlanmışlar. Hoca’nın yanına varmışlar ve:

“Hoca, ne yaparsan sen bir şeyler yaparsın bizi sen onun elinden kurtarırsın ancak” demişler.

Bunun üzerine hoca köyün dışında bir yer yaptırmış kafasına da bir sürü poşu sarmış ve hocanın kafası kocaman olmuş, değirmen taşı gibi. Sonra bu zalim adam gelmiş. Gelmiş bakmış ki hoca bu çardağın altında kocaman kafasıyla oturuyor.

Hoca’ya sormuş:

“Âlim misin, zalim misin?”

Hoca'da:

“Ben âlimim, sen ise zalimsin” demiş.

Bunun üzerine adam bir şey söyleyemedi oradan çekip gitmiş (Yılmaz TAY).

b. Nasrettin Hoca ve Karısı

Nasreddin Hoca'nın köyünde bir şölen düzenlemişler ama hocayı ve karısını çağırmamışlar.

Hoca:

“Hatun, herkesi çağırmışlar ama bizi çağırmamışlar. Ben senin arkandan, elimde bir değnek kovalayayım şölen yerine kadar varalım, sonra sofraya oturalım.” demiş.

Karısı koşmuş, hoca elinde değnek kovalamış ve şölen yerine varmışlar.

Şölen yerindekiler:

“Aman Hocam, etme Hocam yakışır mı sana” demişler. Hocayla, karısını ayırmışlar ve ayrı ayrı odalara oturtmuşlar.

Ortaya et haşlama ve pilav gelmiş ama etler hocadan tarafa değil, diğer tarafa denk gelmiş.

Hoca:

“Cemaat beni bıraksaydınız da karının kulağını şöyle bir çevirseydim.” deyip, pilavın etli yerini kendi önüne çevirmiş sonra da yemeği güzelce yemiş ve kalkmış gitmiş (Süleyman AYKUL).

2. Güldürücü Maceralarını Konu Edinen Fıkralar

a. Göz Kulak Ol

Halen hayatta olan ilçe halkımızın saf bireylerinden biri olan ve herkes tarafından tanınan gariban bir insanımızın başından geçen bir olaydır. Belirtilen şahıs günün birinde evinde boş boş otururken, annesi evin işlerini bitirdikten sonra,

Anne:

“Oğlum ben teyzenlere kadar gidip geleceğim. Gelinceye kadar evde kal sakın bir yere gitme. Bak kapıyı kilitlemiyorum, kapıya göz kulak ol. Gözünü kapıdan ayırma. Emi!” demiş.

Oğul:

“Tamam, anne hiç merak etme sen.” demiş.

Annesi böylece kız kardeşine gitmek için yola koyulur. Evde kalan oğul bir saat iki saat bekler canı sıkılır. Can sıkıntısından dışarı çıkabilmek için çözüm yolları düşünmeğe başlar: yahu annemin geleceği yok. Bana da kapıya göz kulak ol dedi. Demek ki kapı evden daha önemli olacak. Dışarı çıkarsam kapıyı da yanıma alabilirim der.

Ve böylece kapıyı yerinden sökerek sırtına koyup, annesinin gittiği teyzesinin evinin yolunu tutar. Teyzesinin evine vardığında;

Oğul:

“Anne, nerde kaldın.”

Anne:

“Oğlum o getirdiğin ne. Sana evde kal demedim mi?” demiş.

Oğul:

“Kapıyı getirdim anne. Sen bana kapıya göz kulak ol dedin. Ben tek başıma sıkıldım. İşte kapıyı da yanıma alıp geldim.” demiş.

Oğlunun bu davranışı karşısında kâh üzülüp, kâh gülen anne eve hırsız girmesin diye koşa koşa evin yolunu tutar (Ahmet DEMİR).

b. Mazot ile Çalışır

Cumhuriyetin ilk yıllarında, Mardin milletvekillerinden biri enerji bakanından istekte bulunur:

“Efendim bizim Mardin’e elektrik sağlayan motor çok zayıf, çok güçsüz, daha büyük bir motor göndere bilir misiniz?” demiş.

Bakan da motorun kaç beygir olduğunu sormuş.

Milletvekili de:

“Efendim bizim elektrik motoru beygirle çalışmıyor, mazotla çalışıyor.” demiş (Ahmet TAY).

II. BÖLÜM

ANONİM HALK NAZMI

A. MANİLER

Anonim halk şiirinin en küçük nazım şekillerin olup aynı zamanda en çok kullanılan nazım türüdür.

Şükrü Elçin maniler için: “Her türlü hayat hadiseleri arasında, aşk, gurbet, kıskançlık, hasret, kırgınlık, tabiat vb. temaları işleyen manilerde ilk iki mısra bir bakıma duygu, düşünce ve hayalinin girişini teşkil eder. Dinleyenin veya okuyanın dikkat ve ilgisini çekmeye yarayan bu iki mısradan sonra üçüncü ve dördüncü mısra asıl konuyu vermeye çalışır, nadir olarak dört mısraın bütün bir duygu, fikir ve hayali işlediği görülür.” der (*Elçin*, 1986: 281)

Genellikle 7’li hece ölçüsüyle söylenen bazen 8’li hece ölçüsü de kullanılan, dört mısradan oluşup tek kıtadan ibaret olan aşk, sevgi, gurbet, nefret, doğa ve ayrılık gibi konuları işleyen küçük manzumelere mani denir.

Manilerin uyak düzeni genellikle aaxa şeklindedir. Fakat bazen aaab, abcb gibi farklı uyak düzeni de kullanılır.

Manilerin konularının çeşitlilik göstermesine karşı en çok işlenilen sevgi konusu olmuştur. Kızların, delikanlıların sevdiklerine olan aşkını, sevinçleri, gurbete veya askere gidenlere duyulan özlemleri, kıskançlıkları, hayranlıkları maniler dile getirmiştir.

İnsan yaşantısının her kesitinden, doğadan, hayvanların verdiği bilgilerle maniler, Türk kültür ve folklorunda önemli bir nazım türü haline gelmiştir.

Derlediğimiz ve yazılı kaynaklardan almış olduğumuz aşağıdaki Mardin ve yöresine ait olan manilerin, tamamı klasik mani kalıbı olan “aaxa” şeklinde kafiyelemiş, 7 ve 8’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Konu olarak genellikle sevgi, ayrılık, gurbet, cesaret, sevgilinin güzelliği, gelin kaynana çekişmesi gibi temalar üzerine söylenmiştir. Ülkemizin başka yörelerinde olduğu gibi Mardin’de de maniler; sevginin, sevgiliye iletilmesinde, gurbette yaşanan özlemlerin dile getirilmesinde, gelin kaynana çekişmesinin anlatılmasında seçilen en güzel yoldur.

Aşağıda Mardin ve çevresine ait 47 mani alfabetik sıra ile verilmiştir:

Ağızları kaparım,
Sanma yoldan saparım,
Amcaoğlu ne imiş,
Sevgilime taparım.

Bir ay doğmuş karşıdan,
Yârim gelir çarşıdan.
Ne sen buradan eksil,
Ne de ben dam başından.

Akdere düzden gelir.
Suyu kaleden gelir.
Bir erkek hasta ise,
Şifâsı yardan gelir.

Bu gece buralıyam,
Ne bahtı karalıyam
El beni âşık sanır,
Yürekten yaralıyam.

Ak yârim, çağla yârim,
Hem gül, hem ağla yârim,
Sonunda kavuşmak var,
Bana bel bağla yârim.

Çaya indim susuzum,
Uç gündür uykusuzum.
Girsem yârin koynuna,
Ne belalı huysuzum.

Alçacık duvardayım.
Herkesten hovardayım.
Nerde bir güzel görsem,
Gece gündüz ordayım.

Çay içinde kâmiş var.
Deste gül bağlamışlar.
Git yâre selam söyle,
Benim onda gözüm var.

Aman aman kara kız,
Saçlarım tara kız.
Baban bekçi tuttu mu?
Koynunda ki nara kız.

Dağlarda aslan gezer.
Rüzgârdan hile gezer.
Komşular bize geldi.
Bana senden söz eder.

Armut daldadır sıra,
Yârim gitmiş Mısır'a.
Sen güvercin, ben palaz,
Gelirim ardın sıra.

Dam başında yatıyor.
Yel yorganı atıyor.
Öte git kuru gelin,
Bak kemiklerin batıyor.

Arpa ektim iz iken,
Topladım temiz iken.
Gel yârim sarılalım,
Ortalık sessiz iken.

Dam üstünde damımız,
Çifte yanan mumumuz,
Sen orada ben burada,
Nice olur halimiz?

Bahçeye kuzu girdi.
Bağrıma sızı girdi.
Bacısını ararken,
Baktım kendisi girdi.

Elma attım nar geldi.
Şu sokaktan yâr geldi.
Eğildim bir öpeyim,
Al yanaktan kal geldi.

Benim elimde değil,
Kılıç belinde değil,
Sana gelmek isterim.
Vallah elimde değil.

Elma kestim soyasın,
Sevdim seni bilesin.
Bu mâniler sanadır,
Kapıya gel duyasın.

Çadır kurdum düzlere.
Diken oldum gözlere.
Ben buradan gideyim,
Mardin kalsın sizlere.

Eve serdim kilimi,
Tut kaynanadilini,
Akşam oğlun gelende,
Kıracak kambur belini.

Gelene bak gelene,
Can verilir sevene.
Vallahi kız vermezler,
Mardin'de çok gezene.

Gelmem fazla şakaya,
Kolay gelmem dalgaya.
Bilmem güveneyim mi?
Parmaktaki halkaya.

Gülmem fazla şakaya
Kolay gelmem dalgaya
Bilmem güveneyim mi?
Parmaktaki halkaya

Hafta değil ay değil.
Sözlerim alay değil.
Başlığımıza râzı ol,
Erkeklik kolay değil.

Halep'in çıbanı var.
Mardin'in kavunu var.
Gençlik damarlarında,
Deliliğin kanı var.

İki hafta arası,
Bulduk mısır parası,
Kızın gönlü olursa,
Ne yapacak anası.

Kaleden iniş olur.
Şu dalda yemiş olur.
Akşamdan söz verirken,
Sabahtan geliş olur.

Kale kaleye bakar.
Urfa Mardin'e bakar.
Öyle sevdim o yâri,
Her bakışı can yakar.

Kara kara kazanlar,
Kara yazı yazanlar,
Cennet yüzü görmesin.
Aramızı bozanlar.

Karşıda köy evleri,
Yayılr inekleri,
Oturmuş koyun sağıar,
Terlemiş bilekleri.

Kızın adı Melek'tir.
Entarisi bir tektir.
Yakası açık olan,
Sevdalıyım demektir.

Kiremit kiremit gezerim.
Kiremitleri ezerim.
Çok konuşma kaynana,
Patates gibi ezerim.

Mardin'imın gülleri,
Öter mi bülbülleri?
Yar utanır naz eder.
Hiç konuşmaz dilleri.

Mardin ovan var mıdır?
Kışın dağın kar mıdır?
Yâre kavuşamadım
Yolların hep dar mıdır?

Mendilim dalda kaldı.
Gözlerim yolda kaldı.
Ela gözlü sevgilim,
Bilmem nerede kaldı.

Rafa fincan koydum.
İçine mercan koydum.
Kaynanamın adını,
Kuyruklu sıçan koydum.

Şu kalenin gerisi,
Beni ister birisi.
Adını söyleyemem,
Kalbimdedir kendisi.

Tabağa koydum reçel,
Fani dünyadır geçer.
Yâri güzel olanın,
Ömrü sefayla geçer.

Tane tane üzüksün,
Benim iki gözüksün,
Sanma ki unutmuşum,
Gece gündüz sözüksün.

Tarlam biraz taşlıdır.
Yârim karakaşlıdır.
Şu Mardin'in kızları,
Gerçek ağır başlıdır.

Tüfeğim arıma vurma.
Genç kız karşımda durma.
Alır kaçarım seni,
Sakın kabahat bulma.

Uzaklarda seçilmiyor.
Gönüldür geçilmiyor.
Uzun olur çarşılar,
Yârim seni karşılar.

Yârimin karakaşı,
On dörde bastı yaşı,
Yâr benden uzakmış.
Gelir gözümün yaşı.

Yaza yaz geldi.
Çarşıya kiraz geldi.
Daha fazla yazacaktım.
Kocam eve erken geldi.

Yeni doğarken ay,
Sevgilim günleri say.
Haber getirdin bize.
Merhaba mübarek ay.

Zeytine vurdum nacak.
Dalları kırılacak.
Gel yârim sarılalım.
Hemen sabah olacak.

Zülfünün al parçası,
Kunduranın cılası,
Benim sevdiğim oğlan,
Sanki bir ay parçası.

Yukarıda alfabetik sıra ile verdiğimiz 47 maniden, 27'si Arif İLHAN, Mehmet Sait ÇALKA, Mesude ÖZTÜRK ve Sonay BUCUT adlı kaynak şahıslardan derlenmiş; 20 tanesi de Yaşayan Tarih Mardin adlı eserden alınmıştır.

B. TÜRKÜLER

Türkü, Türk halk şiirinin en yaygın ürünlerindendir. Türkünün menşei Türk kelimesine dayanmaktadır. Türk kelimesinin sonuna nispet “î”sinin getirilmesiyle Türkî olmuş ve zamanla bu kelime Türkü haline gelmiştir.

Kaynağı Türk sözcüğü olan türkü, Türk kelimesine nispet ekinin eklenmesiyle oluşan bir kelimedir. Anlamı ise Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkılarıdır (*Güzel- Torun*, 2003: 168)

Doğu ve kuzey Türkleri türkü karşılığı olarak cır, jır, yır, kojan gibi kavramlar kullanılmaktadır. Günümüzde bunların dışında, eldik ir, türkü (Kırgızistan), halk aydımı (Türkmenistan), halk cırı (Tataristan), halk yırı (Başkurdistan), mahnı (Azerbaycan), nahşa, koça nahşisi (Uygur/Doğu Türkistan), türki, halk koşığı (Özbekistan), türki, türük, halık eni (Kazakistan), yır (Kumuklar) kavramları da kullanılmaktadır. Anadolu’da türkü kelimesinin yerine zaman zaman şarkı, deyiş, deme, hava gibi terimler kullanılmaktadır (*Sakaoğlu-Alptekin*, 2005: 38)

Batı Türkçesinde yeni bir türkü oluşturma anlamına gelen “**türkü yakmak**”deyimi kullanılmaktadır (*Elçin*, 1986: 189)

Türküler genellikle 11’li ve 8’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Bununla birlikte aruz vezniyle de söylemiştir.

Aruzla meydana getirilmiş örneklerine de az sayıda rastlanmakta, divan edebiyatı nazım şekilleriyle ortaya konulan bu türkülere divan, selis, semai, kalenderi, satranç adları da verilmektedir (*Özbek*, 1981: 63-63)

Önceden Türküleri yazarların veya söyleyenlerin adları belliyken zamanla bu kişilerin adları unutulmuştur. Nesilden nesile aktarılırken birtakım değişikliklere uğramış ve halkın malı olmuş yani anonimleşmiştir. Bununla birlikte anonimleşmiş türküler olduğu gibi söyleyeni belli olan, âşığın adını içinde bulunduran türkülerde vardır.

Genellikle sevgi, doğa, ayrılık, aşk, hasret, sosyal konular vb. türkülerde işlenmiştir. Askere veya gurbete giden sevgilinin ardından duyulan özlem, vatana duyulan sevgi, sevgiliye duyulan aşk veya bir olayın sonunda türküler söylenmiştir.

Mardin ve yöresinde söylenen türkülerin çoğunluğu aşk ve sevgi üzerine söylenmiştir. Bunun yanında Mardin'in güzelliklerini anlatan türkülerde aşağıda verilmiştir. Şekil, yapı ve ezgi olarak baktığımızda türkülerin büyük bir çoğunluğunun birbirlerinden farklı hece sayısı, kafiyeye şeması ve ezgiyle söylendiği görülmektedir. Uzun hava ve halay şeklinde söylenen türküler yörede daha fazladır. Türküler düğünlerde, kına gecelerinde, gelin getirme alaylarında söylenmektedir.

Araştırmacılar, türkülerini konularına göre değişik şekilde sınıflandırmışlardır Ali Rıza (Yalman) Yalçın; halk arasında söylenen türkülerini altı kısma ayırarak vermiştir. Bunlar; öğüt üstüne türkü, övüt (övgü) üstüne türküler, ağıt üstüne türküler, yiğit üstüne türküler, yavuk üstüne türküler ve ağıt (düşman- Karaçar) üstüne türkülerdir (*Yalçın*, 1993: 240-241).

Türk halkının maddi ve manevi kültürü, bir yörenin giyimi, yemekleri, düğünleri, dilleri, eğlenceleri türkülerde işlenmiştir. Mardin'de söylenen ve tamamı yazılı kaynaklardan alınan aşağıdaki türkülerini; Hikâyesi Olan Türküler, Diğer Türküler, Bölgelere ve Bireylere Özgü Türküler başlıkları altında, alfabetik sıra ile 20 türküyü veriyoruz.

1. Hikâyesi Olan Türküler

a. Sabiha Türküsü ve Hikâyesi

Belediyenin ardında sevdiğime rastladım
Belediyenin ardında le le yar Sabiha
Ayağında beyaz papuç çorapları gümüş
Çorapları gümüş le le yar Sabiha

Saçları omuzlarına açık, gözleri ela
Gözleri ela le le yar Sabiha
Dedim ey yar nereden geliyorsun dedi düğünden
Dedi düğünden le le yar Sabiha

Bir avuç çekirdek çıkardı önlüğünün cebinden
Önlüğünün cebinden le le yar Sabiha

Duydum ey güzel seni istemeye gelmişler
İstemeye gelmişler le le yar Sabiha

Kapıyı çaldıklarında boynunu bükmüşsün.
Boynunu bükmüşsün le le yar Sabiha.
İçeri girdiklerinde hüznünden için erimiş.
İçin erimiş le le yar Sabiha.

Defteri yazdıklarında gözyaşın akmış.
Gözyaşın akmış le le yar Sabiha.
İstemiyorum sevdiğim var dediğinde sana köle oldum.
Sana köle oldum le le yar Sabiha.

Allah'ı ve Peygamberi seversen gel seni kaçırayım.
Gel seni kaçırayım le le yar Sabiha.
Nusaybin'e götürüyim seni orda kimse tanımaz.
Seni orda kimse tanımaz le le yar Sabiha.

Eğer biri tanırsa, ben senin teyze oğluyum
Ben senin kuzenim le le yar Sabiha.

Bu Türkü de, Mardin'de yaşamış iki genç arasındaki ölümsüz bir aşkın hikâyesinden esinlenerek yazılmıştır. Ancak bu türkü, Yola Çıktım Mardin'e Türküsü'nün hikâyesinin aksine mutlu sonla sonuçlanmıştır.

Zira Sabiha, sevgilisiyle evlenmiş ve bu ölümsüz aşk da yıllanmış bir şarap gibi günümüze kadar taşınmıştır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 118-119).

b. Yola Çıktım Mardin'e Türküsü Ve Hikâyesi

Yola çıktım Mardin'e düştüm senin derdine
Ay ley ley deley, ley ley deley, ley ley Halime
Mevlam sabırlar versin yârini yitirene
Ay ley ley deley, ley ley deley, ley ley Halime
Estel Midyat arası, yaktın kaşın karası
Ay ley ley deley, ley ley deley, ley ley Halime
Senin baygın bakışın, bende yürek yarası
Ay ley ley deley, ley ley deley, ley ley Halime
Bana gurbet gezdirir, kırkbin başlık parası
Ay ley ley deley, ley ley deley, ley ley Halime

Vakt-i zamanında, Midyat ilçesinde, bir köyde zengin bir ağa yaşarmış.

Bu ağanın dillere destan Mardin güzeli sayılacak Halime adlı bir kızı varmış. Halime hem güzel, hem de pek marifetli imiş. Halime'nin marifetlerini duymayan kalmamış. İsteyenleri de çokmuş ama babası onu başlık parası yüzünden kimseye vermiyormuş.

Kız da kolay kolay kimseyi beğenmiyormuş. Onu istemeye gelenler her zaman elleri boş olarak geri dönmek zorunda kalıyormuş.

Bir gün Mardin'den bir kadın yollara düşüp ta Estel'e Halime'ye dünür olmak için gitmiş. Bu arada kız, damat adayını, damat da kızı görüp birbirlerine sevdalanmış. Bu arada kızın babası ihtiyar kadından kırk bin lira başlık parası istemesin mi?

İhtiyar kadın geldiğine pişman olmuş ama kadının cebinde kırk bin değil; kırk lirası dahi yokmuş. İhtiyar kadın bunun üzerine evin yolun tutmuş ve oğluna durumu anlatmış. Fakir genç nereden bulsun kırk bin lirayı?

Parayı kazanmak için gurbet yoluna düşen genç, başlık parası uğruna çok uzak diyarlara gider, lakin bir daha kendisinden hiçbir haber alınmaz. Halime ise döner diye sevdalısının yolunu gece gündüz gözler ama ne çare, sevdalısı bir daha geri dönmez.

Halime de kaderiyle baş başa kalır. Bu türkü de yıllardır bu âşıkların sevdalarını gelecek nesillere taşımıştır (*Yücesoy*, 2003, S: 1: 14).

2. Bölgelere ve Bireylere Özgü Türküler

a. Ah Meryem!

Ah Meryem Meryem'im,
Ölene dek seni beklerim,
Göklerin Rabbinden,
Selvi boyunu dilerim.

(Nakarat).

Salınarak yürüyüşün ceylan gibi,
O uzun boyun selvi gibi,
Aklım başımdan gitti.
Görünce selvi boynunu

(Nakarat).

b. Dalal

Bir ay doğdu karşıdan
 Yar bakıyor damdan Dalal oy Dalal
 Bir kez yanımdan gel geç
 Aklım al başımdan Dalal oy Dalal
 Gözlerin badem içi
 Ey kalbimin sevinci Dalal oy Dalal
 Gözümden akan yaşlar
 Sanki birer inci Dalal oy Dalal
 Şu Mardin'in gülleri
 Öter bülbülleri Dalal oy Dalal
 Değer dünya malına
 Mardin güzelleri Dalal oy Dalal
 (Yaşayan Tarih Mardin, 2000: 116-117).

a. Halep'e Gidiyorum

Halep'e gidiyorum ey sevdiğim
 Benden dileğin nedir, sevdiğim oy sevdiğim
 Senden tarak ve ayna bir de sürmelik dilerim

Ana bana tüfeğimi ver (2 kez).

Baba bana mermiliğimi ver, sevdiğim oy sevdiğim.
 Kız seçimine ineyim.
 Bahtıma ne çıkarsa seçip geleyim sevdiğim oy sevdiğim

ç. Halime

Bir araba devrilmiş, Vali konağının yanında,
 Oy le le le le, diyar diyar Halime'ye,
 Kara üzümler büzülmüş karşıki dağda,
 Oy le le le le, diyar diyar Halime'ye.

Mardin'in yolları hep iniş yokuştur.
 Oy le le le le, diyar diyar Halime'ye

Ah aman kız, o bakış, nasıl bakıştı,
 Oy le le le le, diyar diyar Halime'ye,
 Altın dişin görünsün, özlenen bir gülüştür.
 Oy le le le le, diyar diyar Halime'ye
 (Yaşayan Tarih Mardin, 2000: 116).

b. Mardin Ovası

Deniz gibi engindir Mardin Ovası
 İnsana huzur verir sağlam havası...

Güneydoğu gülüdür, bura Mardin ilidir.
 Mertler, yiğitler yeridir

Gece gerdanlık gibi parlar ilimiz,
Söyleyelim daha yorulmaz dilimiz...

Göge doğru yükselmiş Mardin Kalesi
Bağlar ile bezenmiş kale gerisi

Akşam güneş batarken, Mardin gökleri
Alev gibi uzanır renk demetleri

Yazın tahtlar kurulur, hoştur ilimiz,
Söyleyelim daha yorulmaz dilimiz.

Sıra sıra dizilmiş Mardin evleri
Tünellerle örtülmüş merdivenleri

Anlatmaya çalıştık ilimizi biz
Söyledik daha amma yoruldu dilimiz

c. Memo

Yağmur yağdı, çok yağdı.
Kamışlı doldu taştı
Haber gelmiş Halep'ten
Deriyeliler şaştı.

Oy Memo, Memo, Memo, Memo Mardinli (ye).
Oy Memo, Memo, Memo, Memo Diyarbakırlı (ye).
(Nakarat 3 kez).

Gerbiz kahvesinde anam.
Beni bıçakladılar.
Hastaneye götürüp,
Ameliyatta parçaladılar.

Yar yar diyar yar,
Yar ar diyar güzelim.

Yüreğim oldu pare,
Aşka bulunmaz çare,
Burada kalmaz giderim.
Kaçarım o yâre.

(Nakarat 3 kez).

(*Yaşayan Tarih Mardin, 2000: 113*).

f. Sabiha Mardin Gülü

Sabiha Mardin gülüdür, gülleridir bülbülün.
Kırmızı fistan giymiş beyaz gibi görünür.
(Nakarat).

Uçan bülbül olsaydım da bardağına konsaydım.
Mardin'deki bülbülüne Sabiha'mı sorsaydım.

(Nakarat).

Sabiha bekle beni, anlamazlar seveni
Gözyaşıma bakarsan neler verirdim sevenim

(Nakarat).

Mektubu attım canımla, haber gelmiyor senden
Korkarım aşkımdan ölem, gururum Sabiham'dan

(Nakarat).

(*Yaşayan Tarih Mardin, 2000: 113*).

g. Şen Mardin'in Çocukları

Şen Mardin'in çocukları,
Koşunuz!
Işın saçan yollar sizi bekliyor.

Nur dağından ovaya ulaşınız
Yaşa Mardin yaşı,

Tarihsin...

(*Yaşayan Tarih Mardin, 2000: 114*).

ğ. Şevko 1

Ah!Şu gelen kimin gülü.
İlkbaharın bülbülü.
Yaktı yandırdı beni.
Savurlu Mardin gülü.

Yar aman yar aman,
Ah yaraman Şevko!

(Nakarat).

Ah! Ben gül olam ez beni.
Tülbentlerden süz beni.
Sen kalem ol ben kâğıt.
Ak gerdana yaz beni.
(Nakarat).

Ah! Balıktır suda yüzer,
Kekliktir kanat düzer,
Kız vefasız olunca,
Sevdiği Mecnun gezer.

(Nakarat).

(*Yaşayan Tarih Mardin, 2000: 114*).

h. Şevko 2

Çok hoş olur Mardin'in güzü ve baharı,
Bağlarında üzümle, inci gibi narı,

Ah yar aman yar aman, ben yârin olayım.
Ah yar aman yar aman, kurbanın olayım.

(Nakarat).

Mardin'in çölünde köyler, sıra sıra Şevko!
Ne olursun bize gel ara sıra Şevko!

(Nakarat).

Arabamız yokuşta, birden bire durdu.
Kırpiklerin okları, ta kalbime vurdu.

(Nakarat).

Arabamın kornası, acı acı çaldı.
Gözlerin gözlerime, birden bire daldı.

(Nakarat).

(*Yaşayan Tarih Mardin, 2000: 114*).

3. Diğer Türküler

a. Bahar Geldi Gül Açtı

Bahar geldi gül açtı.
Bülbül yuvadan uçtu
Şu benim garip gönlüm,
Başıma neler açtı.

(Nakarat).

b. Bak

Bak bak bak bak... Bakışınla beni yak (2 kez Nakarat).
Herkes gülüp oynuyor, haydi durma sen de kalk.
Çiftetelli çalışıyor haydi zillerini tak (2 kez Nakarat).

Tatlı tatlı bakarsın, çiçek gibi kokarsın,
O güzel gözlerinle, dünyaları yıkarsın.
O güzel gözlerinle, şu Mardin'i yıkarsın
(Nakarat).

İnce ince giyersin soranlara gidersin (2 kez Nakarat).
O güzel gözlerinle, beni deli edersin.
O tatlı bakışınla, beni deli edersin.
(2 kez Nakarat).

(*Yaşayan Tarih Mardin, 2000: 115*).

c. Gelin

Bugün düğün gecesi,
Hepimizin neşesi,
Darısı bekârlara
Gelsin zılgıtın sesi.

Bilezikler kolunda,
Gülleri var elinde,
İşte gelin gidiyor.

Ana ağlar peşinde,
 Gelinin duvağına,
 Gül takın yanağına,
 Sevmeyen kurban olsun.
 Gelinin tırnağına,
 (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 118).

ç. Esmerani

Ben bir keklik olaydım,
 Dallarına konaydım,
 Gelen geçen yolcudan,
 Haberini soraydım.

Ay ye Esmeri loy,
 Habibi il Esmerani,
 Esmer ebu 'uyûn üssud,
 Ehet 'akli helleni,

Gidiyorum ağlama.
 Karaları bağlama,
 Saçlarından bir tel ver.
 İlaç olsun yarama.

d. Hırkam (Haleki).

Ana kalbim içten yandı.
 İçki yaktı alevlendirdi.
 Çok ararım durdum.
 Hiç bulunmadı çaresi.

Vallahi çaldın hırkamı.
 Billahi çaldın hırkamı.

Ah şu sarmanın derdinden!
 İçini bulduk yaprağından.
 İki dirhem biber taşıyamamış.
 Vallah beladır burkulduğundan

Vallahi çaldın hırkamı.
 Billahi çaldın hırkamı.

Hırkam hırkam çıt ve pıt.
 Damdan dama zıpla zım zım.
 Onu çaldı ibni'l gıd.
 Vallahi o çaldı hırkamı.

Vallahi çaldın hırkamı.
 Billahi çaldın hırkamı.
 (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 115).

e. Kirpiklerin Ok Mudur?

Kirpiklerin ok mudur oy oy.
Kalbime batıyor diyar Mardin güzeli.

Gözlerin güneş midir oy oy.
Kalbim kan ağlıyor diyar Mardin güzeli.

Güllere bak sevdiğim oy oy.
Bülbül kıskanıyor diyar Mardin güzeli.

Gülen yüzüme bakma oy oy.
Kalbim kan ağlıyordiyar Mardin güzeli.

d. Sevdim Seni

Sevdim seni sevdim seni kalbime gömdüm seni, (2 kez).
Yemin ederim ki vallahi sevmişim seni, (2 kez).

(Nakarat)

Seviyorum seviyorum inan seni seviyorum (2 kez).
Yalan varsa canım çıksın inan seni seviyorum (2 kez).

(Nakarat).

Ben aşkını kadehlerde yudum yudum içiyorum (kez).
Gözlerime baksaydın, deli gibi seviyorum (2 kez).

(Nakarat).

e. Sevdiğim Halaya İnmiş

Sevdiğim halaya inmiş, herkes onu istiyor.

Sen kolla Meryemi,

Acem kuşağı bağlamış, püskülleri sarkık,

Sen kolla Meryemi,

Utanmasaydım onun elini tutardım.

Sen kolla Meryemi,

Çıkın izlemeye koyulun, Süleyman Peygamber geçiyor.

Sen kolla Meryemi,

Gelinlikler ve damatlıklar getirmiş.

Sen kolla Meryemi,

Reyhan çiçekleriyle süslenmiş damatlıklar.

Sen kolla Meryemi,

Çıkın izleyin ay nurlanmış.

Sen kolla Meryemi,

Allah beni göğsü açık birinin derdiyle belemiş.

Sen kolla Meryemi.

(*Yaşayan Tarih Mardin, 2000: 117*).

C. NİNNİLER

Ninniler Anonim halk şiiri örneklerinden biri olup, çocuğu kucağa alıp, ayağa yatırıp ya da beşiğe koyup sallayarak dinlendirmek, çocuğun ağlamasını durdurmak veya çocuğu daha çabuk uyutabilmek için annelerin özel bir ezgi ile söyledikleri sözlerdir.

Ninniler; uyutulmaya çalışan çocuğa veya çocuğu hoplatıp severken söylenen ve birtakım duygu, düşünce, inanç, umut ve hayalleri, sevinç ve acıları ihtiva eden; çoğunlukla dört mısra ile söylenen ve mısra sonlarına bir takım klişe sözler ilave edilerek ezgi ile terennüm edilen manzum sözlerdir (*Kaya*, 1999: 341).

Ninni kelimesinin Türkçe’de ne zamandan beri kullanıldığı bilinmemekle birlikte XI. yüzyıldan itibaren oluştuğu veya dilimize girdiği düşünülmektedir. **Divan-ülLügat-it Türk**’te bir ninni metni geçmemekle birlikte, ninni kelimesinin karşılığı olarak “balu balu” ifadesi kullanılmaktadır.

Ninni kavramına, Türk dünyasında başka adlar da verilmektedir. Bunlar; alday alday (Kırgızistan), allay allay (Uygurlar/Doğu Türkistan), allo (Özbekistan), ayya ayya (Kırım Tatarı), beşik jırı, elde eldi (Kazakistan), bişik cırı, bölü cırı (Tataristan), elle elle (Çağatay Türkçesi), laylay (Türkiye, Azerbaycan), leyle (Türkiye, Kerkük), ninni (Türkiye) (*Sakaoğlu-Alptekin*, 2005: 8)

Ninniler sade bir dille ve hece vezni ile söylenir. Çoğunlukla dört mısradan oluşur. Ninnilerin bazıları koşma tarzında, bazıları ise mani tarzındadır. Ninnilerin sonu genellikle “Uyusunda büyüsün ninni”, “E, e, e, e, ey”, “Ninni yavrum ninni” gibi sözlerle bitmektedir.

Aşağıda Mardin ve çevresine ait olan ninnilerden örnekler verilmiştir. Konu olarak çoğunluğu; uyumayan çocukları uyutmak için veya çocukların çabucak büyümesi veya yürümesi için söylenen ninnilerdir. Kafiye şeması veya ölçü olarak dizeler biri birinden farklıdır. Aşağıda kaynak şahıslardan derlemiş olan 10 tane ninni örneği alfabetik sıra ile verilmiştir. Ayrıca bir ninninin de Arapça karşılığı verilmiştir.

1.

Ala beşiğim dalda kaldı.
Gözümüz yollarda kaldı.
Uyusun da büyüsün ninni.
Tıpış tıpış yürüsün ninni.

Ninni ninni nesi var?
Ala beşikte nesi var?
Ninni deyem uyusun.
Allah derim büyüsün.

(Sühem ÇAVUŞOĞLU).

2.

Allah diyelim büyüsün,
Şeker verelim yürüsün,
Tıpış tıpış yürüsün,
Nenni yavrum nenni!

Akraba diye gördüğüm,
Allahtan dilek dilediğim,
Poşularıma doladığım,
Nenni yavrum nenni!

(Hülya DEMİR).

3.

Ay doğdu kırlarda, her şey uykuya daldı.
Hep kuşlar yuvada büzülüp kaldı.
Gözlerinde neden uyku azaldı?
Bebeğim, bebeğim meleğim ninni, ninni!

Ninni bebeğim, canım bebeğim!
Bebek bebek, ninni bebeğim,
Bebeğim bebeğim, benim bebeğim.
Canım bebeğim, benim bebeğim ninni, ninni!

Deydi deydi bebeğim deydi.
Lori lori bebeğim lori,
Uyutacağım seni de uyuyacağım.
Ninni benim güzel yavrum.
Uyusun da büyüsün ninni!
Uyumadan büyümeden yapamaz.
Eee!..... eee! eee!

Dandini dandini dastana,
Analar gelir bostana.
Uyuşunda büyüsün.
Eee!...eee!...eee!
(M. Fatih ACU)

4.

Dandili, dandili destana
 Danalar girmiş bostana
 Kov bostancı danayı
 Eeeeeee...

Bahçede kurdum salıncak
 Eline verdim oyuncak
 Benim yavrum uyuyacak
 Uyuyacakta büyüyecek
 Eeeeeee...

Ağlama bebeğim ağlama,
 Üç gün kaldı bayrama.
 Eeeeeee...

Yavru kuş ninni,
 Yuvada sindi,
 Bu gece ninni,
 Gülsün yüzün şimdi.
 Eeeeeee...

Ay parlar gökte nenni,
 Nasıl da soldu nenni.
 Eeeeeee...

Uyusun da büyüsün de nenni,
 Sağlıklı da büyüsün nenni,
 Eeeeeee...
 (Sonay BUCUT).

5.

Dandini dandini da ister,
 Al bezinden don ister,
 Keten bezini beğenmez.
 Şalvardan şalvar ister.
 Ninni, ninni!
 (Çelebioğlu, 1982: 154).

6.

Nenni deyeyim uyudayım.
 Allah deyeyim büyüdeyim.
 Nenni bebeğim nenni.

Bebeğimin beşiği çamdan,
 Yuvarları verdi damdan,
 Nenni yavrum nenni.
 Kuzumun kuzusu derim.

Ciğerimin sızısı derim.
Nenni bebeğim, yavrum nenni.
(Sonay BUCUT).

7.
Nenni diye uyuttum.
Allah diye büyüttüm.
Nenni yavrum nenni.

Deveyi deveye bağladım.
İpini sırtıma attım.
Nenni bebeğim nenni. (Hülya DEMİR).

8.
Ni-ni-ni-ni-ni (Ni-ni-ni-ni-ni).
Fi dahru zenbil tini (Sirtında bir sepet incir.).
Yit fe il bab fi icru (Ayağıyla kapıyı iter.).
Yikul mama il hakini (Anacığın yetiş der.).
Ni-ni-ni-ni-ni (Ni-ni-ni-ni-ni).

Kurban la Allah atana (Veren Allah'a kurban olayım.).
Mahrumumin mekil hâllene (Bizi mahrum bırakmadı.).
Kil atana hedel velet (Bize bu çocuğu verdi.).
İlel memet yikfene (Ölene kadar bize yeter.).
Eeeee... (Eeeee...).

(Fikrîye GÜLER).

9.
Oğlum gelir Mardin'den,
Dolanır damın ardından.
Oğlancığım bir kız almış,
Kaçmış yağmurun altından.
Ninni, ninni!

(Nuray ÇAVUŞOĞLU).

10.
Yavru kuş ninni,
Yuvada sindi.
Bu gece ninni,

Gül yüzün şimdi ninni.
Ay parlak gökte ninni,
Nasıl da soldun ninni.
Ninni bebeğim, canım bebeğim.

Uyusun da sabahtan kalksın.
Uyumazsan seni sevemem bebeğim.
Ninni ninni bebeğim.
(Fikrîye ACU).

Ç. AĞITLAR

Ölen bir kişinin ardından, onun kahramanlıklarını, gençliğini, güzelliğini, meziyetlerini veya bir felaketin bıraktığı acı izleri dile getiren sözlere veya ezgiye ağıt denir. Anonim halk edebiyatının önemli şiir türlerinden olan ağıt, ayrıca çok zengin bir türdür. Ağıtlarda ana tema olarak ölüm konusu işlenir. Bununla birlikte yaşanan bir acı olayın veya felaketin ardından da ağıt söylenir.

Ağıtlar, sızlayan kalplerin, dayanılmaz acıların, akan gözyaşlarının, yanık yüreklerin çare arayan feryadıdır. Yavrusunu yitiren ana, sevgilisine kavuşamayan âşık, yatağında inleyen hasta, sıra hasretiyle yanıp tutuşan garip, duygularını, ıstıraplarını, ağıtlarla dile getirir (*Şimşek*, 1993: 1).

Çocuğu ölmüş veya oğlunu askere göndermiş bir anne, hasret çeken biri, savaş, sel, deprem vb. olayları yaşamış insanlar bu acılarını, duygularını, yaşadıklarını, kayıplarını ağıtlarla dile getirmişlerdir.

İslamiyet'ten önceki dönemlerde **sagu** kelimesiyle karşılanan ağıt, Orhun Abidelerinde **sıgit** olarak geçmektedir. Ağıt söyleyene de **sıgitçi** denilmektedir.

Ağıtlar genellikle dördlüklerle yazılır ya da söylenir. Bazen de beş, altı dizeden oluşan ağıtlara rastlanır. Genellikle 7, 8 ve 11'li hece ölçüsüyle ağıtlar oluşturulur.

Divan-ülügat-it Türk'te iki ağıt parçası vardır. Bunlardan biri en çok bilineni **Alp Er Tunga** sagusu, diğeri ise bilinmeyen bir kahraman için söylenmiş bir ağıttır. Divân'da yer alan bu iki ağıt da 4+3 duraklı, 7'li hece vezniyle ve aaba kafiye örgüsü ile yazılmıştır.

Divan edebiyatında ağıtın karşılığı **mersiye**'dir.

Ağıt söylemeye genellikle **ağıt yakma** denmektedir ve ağıt yakma en çok kadınlar tarafından yapılmaktadır.

Ağıt kelimesi bölgelere göre değişik adlarla da anılmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: bayatı (Kars), deme (Sivas), deşet (adana), deyiş (Malatya), deyişet (Samsun), dil (Doğanşar-Sivas), las (Doğanşar-Sivas), lavik (Kırşehir), ölgülü (Burdur), sabu (Muş), sızilatna (Doğu Anadolu), şin (Elâzığ), şivan (Diyarbakır), yakım (Mersin-İsparta), yas (Antalya, Balıkesir, burdur, Karaman, Muğla) (*Kaya*, 1999: 245).

Mardin yöresinde ağıtlar genellikle Arapça ve Kürtçe olarak söylenir.

Aşağıda Mardin ve çevresinde söylenen bazı ağıt örnekleri alfabetik sıra ile verilmiştir. Ağıtların 5 tanesi kaynak şahıslardan derlenmiş 1 tanesi de yazılı kaynaklardan alınmıştır. Aşağıda verdiğimiz ağıtların tamamı şahısların ölümü üzerine söylenmiş ağıtlardır. Ağıtlara, şekil olarak bakıldığında genellikle dörtlükler şeklinde ve hece ölçüsüyle söylendiği görülmektedir ama serbest söylenen ağıtlar da çoğunluktadır. Bunun sebebi ise ağıtların genellikle doğaçlama söylenmesinden kaynaklanmaktadır.

1.

Ak fistanlım benim,
Meydan emeklim benim,
Hem anam hem babam oldun,
Nerelerde bıraktın beni?

Kaynar kazan taşmaz mı?
Benim yüreğim coşmaz mı?
Giden canlar ciğerleri yakmaz mı?
A anam a cancağımız.
(Hülya DEMİR).

Yukarıda söylenen ağıt, bir evladın anasının ölümü üzerine duyduğu acıyı anlatmak için söylenmiştir.

2.

Al sevdiğimi eller aldı,
Ben köşelerde kaldım.
Bir yerden bir yere,
Nice ellere kaldım.

Emzirdim büyüttüm.
Kızıl etten sarı saçtan,
Hiçbiri bana bakmadı.

Allah'tan dilerim.
Varlıkta olsun,
Sağlık olsun,
Vücuduna hastalık olmasın.
(Nuray ÇAVUŞOĞLU).

Yukarıdaki ağıt, bir annenin çocuğunu nasıl büyüttüğünü ve onun ölümü üzerine duyduğu acıyı anlatmaktadır.

3.

Atın ırasına ocağına,
 Işığı vursun bucağına.
 Verin al gelinin kundağını kucağına.
 Mezarını kazın derin olsun,
 Sular serpin serin olsun.
 Üstüne lale, sümbül boğulsun.

Çalışı mahlep çalışı,
 Üstüne yayılır keklik sürüsü,
 Yine mi öldü al gelinin birisi,
 Elbisesi asılı kaldı.
 Kitabı duvarda asılı kaldı.
 Nişanlısı, sılada küstü kaldı.
 Yine mi gitti al gelinin birisi?

Ağaçları budarlar,
 Altında koyun, kuzu güderler
 Yavrusunu yitirene deli mi derler?
 Yine mi gitti al gelinin birisi?

Koyun meler kuzusunun adı yok.
 Kuzusuz yayların hiç bir tadı yok.

Uzun uzun ovalar,
 Yayılıyor koyunla, kuzular.
 Al geline doymadık, doysun kara topraklar.
 (Fikrîye SENÜK).

Yukarıdaki ağıt, bir gelinin ölümü üzerine yakınları tarafından söylenmiştir. Ağıtta gelinin ölümünün sadece yakınlarını değil, bütün toplumu derinden üzdüğü anlatılmaktadır.

4.

Beyim, beyim!
 Neden acele gittin?
 Bizleri kime bıraktın, gittin?

Hepimizi kimsesiz,
 Çocukları öksüz bıraktın gittin.
 Bak, gözyaşlarımın rengi yok.
 Sana olan sevgimin dengi yok.
 Dul bıraktın beni,

Yetim bıraktın çocuklarını.
 Neden, erkenden bıraktın gittin?

Evimin direği,
Gözümün nuru,
Neden, bizi koydun gittin?

(*Taşın Belleği Mardin*, 2005: 392).

Yukarıdaki ağıt, kocasını kaybeden bir kadının, feryadını anlatmak için söylenmiştir. Kadın çocuklarının ve kendisinin duyduğu acıyı dile getirmiştir.

5.

Kardeşimin kuzusu,
Ciğerimin sızısı
Göğsü sütlü gelini
Kime bıraktın gittin kardeşimin kuzusu.

Yavrum derim sana,
Hurma dalım derim sana,
Al gelini kime bıraktın gittin.

Vay benim kör gözlerim
Damarlarımın kanı derim sana,
Bizi kime emanet ettin gittin,
Kırk yaşında kör oldu gözlerim.

(Nuray ÇAVUŞOĞLU).

Yukarıdaki ağıt, yeğenini kaybeden bir kadının, acısını anlatmak için söylenmiştir. Genç yaşta hayatını kaybeden bir yeğenin ardından duyulan acıyı dile getirmiştir.

6.

Vay benim emeklerim,
Köşe başı beklerim,
Canlı yüklü gelini,
Beş yavruyu emdirdim büyüttüm.
Bana bir bakan olmadı.

Mardin dağında, kuzu beklettim.
Eller yılan veriyse yılan yedim.
Akrep veriyse akrep yedim.
Al sevdiğim derim sana.

(Sonay BUCUT).

Yukarıdaki ağıt, sevdiğini kaybeden bir kadının, acısını anlatmak için söylenmiştir. Sevdiği öldükten sonra kimsenin ona bakmadığını anlatmaktadır.

D. BİLMECELER

Bir şeyin adını anmadan, niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyen veya okuyana bırakan oyun, muamma (*Türkçe Sözlük*: 189).

Bütün uluslarda örnekleri görülen çok eski bir halk edebiyatı türü. Her toplumda hoşça vakit geçirmek amacının doğurduğu yaygın bir zekâ ve söz oyunudur (*Akalin*, 1954: 49-50).

Bilmeceler eski zamanlardan günümüze kadar gelen halk edebiyatı ürünlerindendir.

Divan-ü Lügat-it Türk'te bilmece karşılığı olarak bazı kelimeler verilmiştir. **Tabuzguk, tapzug, tapzuguk** vb. kelimeler bunların bazılarıdır.

Bilmece “**bilmek**” fiilinden türemiştir. Anadolu'nun bazı yörelerinde bilmeceler metel, bulmaca, söz vb. kelimelerle karşılanmaktadır.

Anonim bilmeceler çoğunlukta olmakla birlikte, söyleyeni belli olan bilmeceler de vardır. Bilmeceler manzum ve mensur olmak üzere iki tarzda karşımıza çıkar.

Bilmeceler, tabiat unsurlarıyla bu unsurlara bağlı hadiseleri insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nev'inde mücerret kavramlara dini münasebetler çağrışımlarla düşünce, muhakeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir (*Elçin*, 1986: 607).

Eskiden bilmeceler, akşamları evlerde bir araya toplananlar ve gündüzleri bir yerlerde buluşan erkekler arasında biri birilerine sorulurmuş. Toplananlar iki grup halinde birleşirler ve gruplar biri birilerine bilmeceler sorarlarmış.

Amil Çelebioğlu, Yusuf Ziya Öksüz bilmeceleri konularına göre 12 bölümde incelenir:

1. Dinî, kudsî ve bazı manevî hususiyetlerle ilgili bilmeceler.

2.a) Gökyüzü ve zamanla ilgili bilmeceler.

- b)Yeryüzü ve tabiat hadiseleriyle ilgili bilmeceler.
- c) Madenlerle ilgili bilmeceler.
- 3. Bitkilerle ilgili bilmeceler.
- 4. Hayvanlarla ilgili bilmeceler.
- 5. İnsanlarla ilgili bilmeceler.
- 6. Giyim kuşak ve süsle ilgili bilmeceler.
- 7. Yiyecek ve içeceklerle ilgili bilmeceler.
- 8.Yakacak ve aydınlanmayla ilgili bilmeceler.
- 9. İnsani hususiyet ve malzemelerle ilgili bilmeceler.
- 10. Ev içi eşyasıyla ilgili bilmeceler.
- 11 Alet ve edevatla ilgili bilmeceler.
- 12. Çeşitli bilmeceler (*Çelebioğlu-Öksüz*, 1979: 49).

Mardin yöresine ait aşağıdaki bilmeceleri yukarıdaki tasnife uygun olarak, cevaplarına göre alfabetik sıra ile veriyoruz. Ayrıca yöreden derlediğimiz 36 bilmecenin; 11 tanesi Gökyüzü ve Gökcisimleri, 10 tanesi Yiyecek ve İçecek, 8 tanesi Hayvanlarla ilgili, 6 tanesi Alet ve Edevatlar ve 1 tanesi de Yakacak ve Aydınlanma ile ilgidir.

1. Gökyüzü ve Gökcisimleriyle İlgili Bilmeceler

C iken O olur.

O iken C olur.

(Ay).

Gök gürler güdümen çatlar.

Çıplak dana suya atlar.

(Dolu).

İki arkadaş,

Biri birini kovalar.

(Gece-gündüz).

Bundan büyük kuşak olmaz,

Kimse beline bağlamaz,

Çok hoş a gider süsleri.

Tam yedidir renkleri,
Yerde midir, göktemidir?
Bilin bakalım bu nedir?
(Gök kuşağı).

Mavi atlas, sonu bitmez.
(Gökyüzü).

Ben giderim o gider.
Arkamdan tin min eder.
(Gölge).

Benim bir avuç boyum var.
Bütün dünyayı boyar.
(Güneş).

Her akşam yatar.
Sabah kalkar.
Hiç uyumaz.
(Güneş).

Ben varmadan o varır.
Her şeyden çok yol alır.
(Işık).

Buradan attım kılıcı
Mardin'den çıktı bir ucu
(Şimşek).

Gece dizildik
Gündüz bozulduk
(Yıldız).

2. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceleler

Türlü türlüsü olur.
Bol sulusu olur.
Aptala ad koyarlar,
Uzun boylusu olur.
(Armut).

Ağaç üstünde,
Kilitli sandık.
(Ceviz).

Burnum kırmızı,
Kuyruğum yeşil.
(Havuç).

Bir vurdum bunbur düştü.
 Bir kokulu meyve düştü.
(Hurma)

Altı deri, üstü deri,
 İçinde bir avuç darı.
(İncir)

Karatavuk,
 Karnıyarık.
(Kahve)

Dürüm dürüm, dürüldüm.
 Kuşak gibi sarıldım.
 Göbeğimi yardılar.
 Benden dolma sardılar.
(Lahana)

Sevimlidir sarıdır,
 Yemeklerin canıdır,
 Şekli fiçıya benzer,
 Ayrılmanın sırrıdır.
(Limon)

Tarlada çiçek,
 Evde yağ,
 Üstümüzde giyecek.
(Pamuk)

Bana imambayıldı.
 Olurum karnıyarık,
 Turşu bile yaparlar,
 Kimim anlayın artık.
(Patlıcan)

3. Hayvanlarla İlgili Bilmeceleler

Hangi sudur soğumaz?
 Suyu girer boğulmaz.
 Kendi doğar anadan,
 Fakat yavru doğurmaz.
(Balık, katır)

Dağa gider, takır tukur.
 Eve gelir keten dokur.
(Eşek)
 Karşıdan baktım bir taş,

Yanına gittim, baktım.
Dört ayak bir baş.

(Kaplumbağa)

Bir küçük kumbara,
Erzak taşır ambara,
Bilinen bir gerçektir,
En çalışkan böcektir.

(Karıncı)

Uzun bıyıklı, kova kulaklı,
Kürklü, mantolu, tüylü yanaklı.

(Kedi)

Dalda durur,
Elde durmaz.

(Kuş)

Üstü çayır, biçilir.
Altı çeşme, içilir.

(Koyun)

Gece uçar, gündüz kaçar.

(Yarasa)

4. Alet ve Edevatla İlgili Bilmeceleler

Bir üzüm asılı
Ortası nur asılı

(Ampul)

Dağdan gelir yak gibi,
Kolları dudak gibi,
Eğilip su içer,
Bağırır oğlak gibi.

(Kağrı)

Gelir leylam, gider leylam, tek ayaküstündedir leylam.

(Kapı)

Sapı uzun beli ince,
Mide dolar sevince.

(Kaşık)

Yükü deve yükü kadar
Kendisi keklık kadar

(Takunya)

Kaldırsan ağlar,
İndirsen susar.
(Zincir)

5. Yakacak ve Aydınlanmayla İlgili Bilmeceler

Oğlu babasından daha büyüktür.
(Baca Dumanı)

Yukarıdaki bilmeceler Ahmet DEMİR, Sultan KUDAD, Yılmaz TAY, Nuray ÇAVUŞ OĞLU, Hülya DEMİR, Mehmet Sait ÇALKA, Fatih TAY adlı kaynak şahıslardan derlenmiştir.

III. BÖLÜM

KALIPLAŞMIŞ İFADELER

A. ATASÖZLERİ

Atasözleri uzun hayat tecrübelerine gözlemlere dayanılarak söylenmiş, hayat felsefesi olacak fikir ve düşünceleri veren, toplumun malı olmuş, kalıplaşmış ifadelerdir.

Atasözlerinin etkileyici kalıcı bir anlatım şekli vardır. Asırlardır unutulmayarak, eskimeyerek fazlaca kullanıldıkları halde değerlerinden bir şey kaybetmeden günümüze kadar gelmişlerdir.

Atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimde bulunan, kamuca belirlenmiş söz (*Aksoy*, 1988a: 37)

Türkçenin ilk yazılı metinlerinde sav şeklinde karşımıza çıkan kelime daha sonraki yıllarda Arapça ve Farsçanın etkisiyle mesel, masal, emsal, durub-i emsal, darb-ı mesel, vb. şekillerinde görülmüştür. 20.yüzyıldan itibaren de atasözü, atasözleri, atalar sözü, kavramları kullanılmaya başlanmıştır (*Sakaoğlu, Alptekin*, 2005: 160).

Divânü Lügâti't Türk'te **sav** olarak geçen atasözleri, anonim halk edebiyatı ürünlerindendir. Divan'da geçen **sav** kelimesi üç yerde kullanılmıştır. Ayrıca Divan'daki bu atasözlerinden bazıları unutulmuş, bazıları değişikliklere uğramış ve bazıları da aynen günümüze kadar gelmiştir.

Tam bir zekâ ürünü olan atasözlerinde zıt fikirlerle, taşlamalarla, mizahî nükteli sözlerle ve mecazlı ifadelerle anlatılmak istenilen verilir.

Kalıplaşmış ifadelerden olan atasözlerinde bir milletin geleneklerini, göreneklerini, adetlerini, maddi ve manevî kültürünü ve folklorunu bulmak mümkündür.

Aşağıda Mardin ve çevresine ait olan 197 atasözü alfabetik sıra ile ayrıca bu atasözlerinin 31 tanesinin Arapça karşılıkları da verilmiştir.

A

Acı acura samyeli vurmaz.
 Ağacın düşmanı, ağacın içinde olmazsa ağaç çürümez.
 Ağız var inci döker, ağız var zehir söker.
 Ağzın; yemin, iftira ve küfürlerden sakınsın.
 Ahmak adam, zalim adamdan daha tehlikelidir.
 Ak akçeyi, kara gün için ayır.
 Akan sudan korkma; duran sudan kork.
 Akçesi ucuz olan yiğidin kendisi kıymetli olur.
 Akıl altından bir taçtır, ama herkesin başında bulunmaz.
 Akraba akrabasıyla, yabancı tek başıyladır. (Il ehil bi ehlü, vıl ğerib ğele mehlü)
 Akrabaların en iyisi serin ihtiyacını temin edendir, silahların en iyisi seni koruyandır.
 Alçakta yatma sel alır, yüksekte yatma yel alır.
 Allah büyük evi küçültmesin ve küçük evi de büyütmesin.
 Allah'ım beni güzel yarat, çirkinin şansını ver.
 Altı ıslak olan, yerinde rahat duramaz.
 Ambara ne koyarsan onu çıkarırsın.
 Anasına bak, kızını al.
 Annesinin gözünde, maymun yavrusu, geyik gibidir
 Arkadaşının eşeğine binen, bir gün mutlaka inecektir.
 Asil çeşmeden su eksik olmaz.
 Asil ile evlen, hasır üstünde yat (Hızıl asil u nem ğel hasır).
 Aslan köpek doğurmaz, köpek de aslan doğurmaz.
 Ateş olmayan yerden duman çıkmaz (Mozağ lı me fiyu nar, mo yıtlağ dıhhen).
 Ayak dolaşırsa ya köpek ısırır, ya da haber getirir (Sek lı darıt ye kelb tı ızza, ye heber ticcib)
 Aza kanaat etmeyen, çok olana hiç kanat etmez.

B

Baba kırk evladı besler, kırk evlat bir babayı besleyemez.
 Bağlın aslana tavşan da saldırır.
 Başını yumuşak yastığa, karnını pahalı yemeğe alıştıрма, ileride bulamazsın.
 Başkasının kapısını çalsan, başkası da senin kapını çalar.
 Başkasının kavurmasıyla, kendi ekmeğini yeme.
 Başkasıyla alay etme, sana alay edecekler olur.
 Bazı insanlar, sırtında taşıdığın heybenin içerisinde saklanır.
 Beni dövdü, ağladı ve şikayet eve benden önce gitti.
 Beş parmağın beşi bir değıldir.
 Bilmemek rahatlık demektir.
 Bin sözü, bir söz keser.
 Bir alim, bin alemde üstündür.
 Boş çuval ayakta durmaz.
 Boy deve boyu, akıl keçi aklı (It tul tul cemel, akıl akıl ğanem)
 Boynuzuz keçi, bulgurluk buğdayı yemeğe almış.
 Bozuk mal, sahibine döner.

Büyük evden kız alırsan, büyük masraf edersin.

Büyük gitti, tedbir bitti.

Büyük kütükleri marta sakla.

Büyük taş, yerinde ağırdır.

C

Cahilin cevabı sukuttur. (Cevabıl cehil, bıl sukut).

Cimrinin malı, hoş'a gider.

Ç

Çalışan insanı, halk gönülden sever.

Çaya varmadan çemrenme (Paçalarını sıvama!).

Çobanın gönlü isterse tekeden süt çıkarır.

Çocuğa bir ceviz versen, senden iki tane daha ister

Çocukluğunda alçakgönüllü ol ki, yaşlılığında yüceltilesin.

D

Dağ ne kadar yüksek olursa olsun, üstünden geçen olur (İccebeler eşked Likun geli tihkem aleyu devse)

Dağdan gelen tavuk, evdeki tavuğu kovdu (Ce çeç iççebel tarat çeç ıddar).

Davetsiz gelen ayakta kalır. (Lİ yıce bele ısyeh yıpke bele ıpsat).

Deli kız akıllı gelin olur.

Delinin sakızı dağ kadar olurmuş.

Denenmiş ayran, denenmemiş yoğurttan iyidir.

Derin vadilerde uyuyan kötü rüya görür.

Deve besleyen kapısını yüksek tutar.

Deve besleyen, avlunun duvarını yükseltecek.

Deve fiyatı bir kuruş oldu, bulunmaz o kuruş (Ce ıccemel lıl fıl, fıl mefi)

Dışı beni içi eli yakıyor.

Dibi görünmeyen kaptan su içme.

Dilini yorana kadar elini yor.

Dostun attığı taş baş yarmaz.

Duvarların da kulakları vardır.

Dünya tükenir dert tükenmez.

Düşenin dostu olmaz. (İlvakığ melu sedik).

Düşmanın tuzağı, ayağının dibindedir.

E

Eceline susamış eşek, çiftçinin ekmeğini yer.

Ekici, yazın gölge kovalarsa kışın çanağı donar.

Ekmeğini başkasının çantasına koyarsan, ekmeği minnetle yemeğe başlarsın.

El atına binen tez iner.

Elinde kılıç olsa da içinden Allah korkusu çıkmasın

Endişeli olana dünya dar gelir.

Eski dost, dizginlenmiş at gibidir.

Eski düşmandan, dost olmaz.

Eşeğe gücü yetmez, semeri döver.

Eşek, bir defa çamura saplansa bir daha o yerden geçmez.

Eşyayı, ihtiyacın olmadığı zaman sakla (İğbi ıl hece çağle lı melik lezıme).

Evini çevrele çocuğunu korur (Seyic darık, u ihmi ızğarık).

F

Fenallığı yapana dilden ziyade iyi amelinle öğüt ver.

G

Geç kalanın mazereti hazırdır.

Gelin ata binmiş ya kısmet ya nasip demiş (Il ğarus hiye ğel faras, ıtkıl ye kısme, ye nasip).

Gelin, ilk ayında nazlı bebek, ikinci ayında azılı böcek, üçüncü ayında yılan-ı engerek olurmuş.

Gezmelere gitmeyen, havadis bilmez.

Gizlenen bir gün mutlaka açığa çıkar.

Gözüne batan demiri görmez, başkasının önündeki iğneyi görür.

Güvenme varlığa düşersin darlığa.

Güzel gün, güneşin ışıltısından bellidir.

Güzel güzeldir, uykudan uyandığında da; çirkin çirkindir, her gün yıkansa da.

H

Habbe kubbe yapılmaz.

Haberi küçük çocuklardan al.

Hançer yarası iyileşir, dil yarası iyileşmez.

Hastalıklı koyun, çeşmenin ağzından su içer.

Havlayan köpek ısırmaz (Kelp li avvi mo i ız).

Havuç, zor ile yerden çıkarılır.

Hayır, gelseydi ondan, kuş alırdı onu buradan (İkünkenfiyu hayr, ken ti yışkulu ittayr)

Her elin soğan doğraması ayırdır.

Her keklik kendi tepesinde öter.

Her koyun, kendi bacağından asılır.

Her şey aslına döner.

Her yüz vadinin başı bir vadi, her yüz sözün başı bir sözdür.

Hırsız ve arsızlar, herkesi kendileri gibi zanneder.

Horoz ölür, gözü çöplükte kalır (Dik imut tipke aynu fil izbele).

I

Isıramadığın eliöp.

İ

İnsana ne gelirse dilinden gelir.

İshal dana, pisliğini sürüye de bulaştırır.

İşlerin hassas olmazsa, kalbin mutlaka vesvese verir sana.

İyi bizi bulmaz, kötü de gidip bizi bırakmaz (Il meleh mo i keffine, u ıl harab moy roh i helline).

İyi horoz yumurtasında iken öter.

İyi karşılayan en açık muhabbetlidir.

İyiliği iyi huylarınla göster.

İyiliği yaparsan ört, sana iyilik yapılırsa onu herkese söyle.

İyilik boşa gitmez.

İyilik eden sonunda anılacaktır ve düştüğünde bir dayanak bulacaktır.

İyilik edersen kime iyilik edeceğini bil; iyiliğin o vakit makbule geçer.

K

Kader geldiğinde, gözler kör olur.

Kalbin temiz değilse, keşiş ol, şeyh ol faydası yoktur.

Kapıyı çalmazsan, karşılık bulamazsın.

Keçiler arttı, süt azaldı (Kısır ıl ğanem, u kel ıl halip).

Kedinin kuyruğuna basarsan seni tırmalar.
 Kelin ilacı olsa, önce başına sürer.
 Kendi ağzın değil; seni başkası övsün.
 Kendi başını kendi elinle kaşımasan rahatlamaz (Lı mo ıthık rasık bı idık mo yıbred Ifvedık).

Kendi içerde, çıkırığının kıcı dışarıda kalmış.
 Kendi köpeğine taş atan, komşusununkine iki taş atar.
 Kendi kusurlarını görmezlikten gelen kişi, tümüyle kusur doludur.
 Kendin ata binip, babanı merkebe bindirme.
 Keşke kurtların olsaydım da, kardeşlerin küçüğü olmasaydım.
 Kıl tane tane sakal olur.
 Kıl tane tane sakal olur.
 Kılıç yarası iyileşir, fakat kötü sözün yarası kapanmaz.
 Kız ana evinde taht, kocaya gidince baht ister.
 Kızım sözüm sana, gelinim sen anla. (Bıntı liki ekıl, kınıntı ismeği).
 Kızını vermek istemeyen, başlığını arttırır.
 Kimse yoğurdum eskidir demez (Ahhet mo ikıl lebeni hamız ve)
 Kin besleyen kişi, samanla ateşi örtene benzer.
 Kin, engerek gibidir ve ikisi de ölüm kusar.
 Kömürcü ile dost olanın, eline kara bulaşır.
 Köpeğe, sahibi için ikram etme.
 Körün istediği iki göz biri eğri biri düz.
 Kötü olana bir şey olmaz.
 Kucağa oturuyor ve sakal yoluyor.
 Kuma, her zaman için acıdır.
 Kurt yaşlanınca köpeklere maskara olur.
 Kurt yese de yemese de zan altındadır.
 Kuş kafasından kavurma olmaz.
 Kuyu suyuna, tedbir gerek.
 Küçükler hata yaparsa, büyüklere de affetmek düşer.

L

Leyleğin ömrü, laklakla geçer.

M

Malını verme ahmağa, kendisinin sanır (Le tığtı melık lıl ehmek, tı hessubu lıhu).

Mertlerin evi altın çeşmesidir.

Meyve, ağacından uzak düşmez.

Misafir, rızkını beraberinde getirir (Il mısefır, cib rızku meğu)

N

Nankörleri yedirip içirme, misafirleri olduğun vakit sana acı sözler işittirirler.

Niyetin üzüm yemek mi, bağcıyı dövmek mi? (Min eklil ğinip ınt ille mın ketlıl nator).

O

Odunun kurdu, kendinden olur (İddüt mil ğud).

Olgun üzüm gibi ol, ezilirse tatlılıktan başka bir şey çıkmaz.

Oynamaya kalkan, omuzları hareketlendirecektir.

Ö

Öküz düşünce, kesecek bıçak çok olur.

Ölmeden önce kimseye ne mutlu deme, adam çocuklarıyla belli olur.
 Ölmeden önce kuvvetine göre dostuna iyilik et.
 Önce koyuna bak, sonra sütünü sağ.

P

Paraya göre, bileme yapılır.
 Pilav yiyen hançeri de göğüsler.

S

Sabanın sapına yapışan el, aç kalmaz.
 Sabır sahibi Mısır'a melik olur.
 Sahibinin hatırı için köpek affedilir.
 Sana zor geleni, başkasından isteme
 Soğan sarımsakla alay etmiş, ikimizde aynınız demiş (İl basale ıt masharıt ğel sume, ket rohi inti ıl hedde u ene sannune).
 Soğan soğandır, ha kırmızı ha beyaz.
 Soylu olandan, soysuz oğlan doğmaz.
 Su içtiğin kuyuya, taş atma.
 Su mayalanır, kahpe uslanmaz (İl may irup, il kehpe mo ittub).
 Su, testide kaldıkça, kokar (İl may lı bek fil küz yinten).
 Süt verip döken olma.

Ş

Şam şekerdir; ama vatan daha tatlıdır.

T

Tavuklar arttıkça yumurta sayısı azalır.
 Tecrübe eden bilir.
 Tembellik, bal yedirmez.
 Testi kırılmış kırılmasına ama ha taş testiye değmiş ha testi taş değmiş ne farkeder.
 Testi her seferinde sağ dönmez çeşmeden (İl carra kıs sağ, mot red seğ meğel ayn).
 Tok olan, aç olanın halinden anlamaz.

Ü

Üzüntülerin en büyüğü, önceliklere olan pişmanlıktır.

V

Vadinin boş yerinde tilki kraldır.

Y

Yalan ile iman aynı yerde durmaz.
 Yerden olan yere döner.
 Yeşerecek ot taşın altında kalmaz.
 Yılandan zehir eksik olmaz.
 Yılanın yavrusu, zehirsiz olmaz.
 Yüzü güzel olana doyulur, huyu güzele doyulmaz.
 Yüzünü yıka, kimin öpeceği belli olmaz, avlunu da temiz tut, kimin ayak basacağı belli olmaz.

Z

Zengine mübarek olsun, fakir sen nerden getirdin (Zengin ımarık, fakir mineylik).
 Zengin horozu bile yumurtlar.

Yukarıda alfabetik sırayla verdiğimiz atasözlerinin 97'si yazılı kaynaklardan, 100 tanesi de Ahmet DEMİR, Yılmaz TAY, Nuray ÇAVUŞOĞLU, Sonay BUCUT, Hülya DEMİR, Mehmet Sait ÇALKA, Fatih TAY, Fatih ACU, Fikriye ACU adlı kaynak şahıslardan derlenmiştir.

B. DEYİMLER

Deyimler, kelimelerin gerçek anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getirdiği kalıplaşmış ifadelerdir.

İki veya daha fazla kelimedenden oluşan bu kalıplaşmış sözler, duygu ve düşüncelerimizi dikkati çekecek biçimde anlatan kelime gruplarıdır.

Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip kelime öbeği: abayı yakmak, aşağıdan almak, bağrına taş basmak, karşı gelmek, nalları dikmek, saman altında su yürütmek, zılgıt vermek (*Korkmaz*, 1992: 43).

Anlatıma akıcılık, çekicilik katan çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan, genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesi, kalıplaşmış sözcük topluluğudur (*Püsküllüoğlu*, 1995: 7).

Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümcedir (*Aksoy*, 1988b: 52).

Aşağıda Mardin ve çevresinde kullanılan 120 deyim alfabetik sıra ile verilmiştir:

A

- Ağzına sahip olmak
- Ağzına yüzüne sürmek
- Aklı başına gelmek
- Aklı başından gitmek
- Aklı kesmek
- Aklı kesmemek
- Ala bula koymak
- Altın dikmek
- Arabanın tekerine taş koymak
- Arabayı yokuşa sürmek
- Arkasından davul çalmak
- Aşağı tükürsen sakal, yukarı tükürsen bıyık
- Ateş pahası
- Ateş püskürmek
- Atın ölümü arpadan olmak
- Ayaklarını kırmak
- Ayak yapmak
- Azıp başını yemek

B

Bağı açık olmak
 Bağına taş basmak
 Baltaya sap olmak
 Baltayı taşa vurmak
 Başa kakmak
 Başına çorap örmek
 Başına bela almak
 Başına kaynar su dökülmek
 Başını kaşımak
 Baştan çıkarmak
 Baştan çıkarmak
 Belaya çatmak
 Besle kargayı oysun gözünü
 Beş parasız kalmak
 Bilgelik taslamak
 Boğaz tokluğuna çalışmak
 Bozuk bağa girmek
 Bozuk para gibi harcamak
 Burnu yere sürtülmek
 Burnundan getirmek
 Burnun sokmak

C

Canını dişine katmak
 Cansız kalmak
 Canını yakmak
 Cebi delik
 Cebinde yılan var
 Cingar çıkarmak

Ç

Çamura batmak
 Çarkı döndürmek
 Çenesi düşmek
 Çenesinin yayı gevşemek
 Çürük laf söylemek

D

Derdine dert katmak
 Dert olmak
 Diline dolamak
 Dilini tutmak
 Dut yemiş bülbül

E

Edepsizlik etmek
 Ekmek elden su gölden
 El etek çekmek
 Eli işte gözü oynaşta olmak
 Eli uzun olmak
 Eline tutuşturmak

Eteğindeki taşları dökmek

F

Fakirin yorganı küçük olur

Falı başına

Feleğin işi karışmak

G

Gaza gelmek

Göbeği bitişik olmak

Göbeğini kaşımak

Göbek atmak

Göz kulak olmak

Gözleri kanlanmak

Gözü fal taşı gibi açmak

Gözüne kara inmek

Gözünü daldan esirgemek

Günyüzü görmek

H

Himaye etmek

Hut (çok yemek yiyen, tüylü bir yaratık) gibisin Maşallah. Çok yemek yiyen kişilere denir.

Horoz tepmiş gibi

Har vurup, harman savurmak

İ

İhya etmek

İşi yokuşa sürmek

İşin çığırından çıkması

İpi mumladı

İpsiz sapsız gezmek

İyi saatte olmak

İyi gözle bakmamak

K

Kara bahtlı olmak

Kandilleri aşağıya indirmek

Kavurmanın huzuru

Kedi gibi dört ayak üzerine düşer.

Kesenin ağzını açmak

Kirişi kırmak

Kötülüğü kendi başına

Körü körüne bağlanmak

Körükle babam, körükle

Kuyruğunu toplayı oturmak

L

Laf çarptırmak

Laf atmak

M

Metelik çıkartmak

N

Ne idiği belirsiz biri

O

Olur, olmaz işlerle uğraşmak

Omuz vermek

R

Rast gele iş yapmak

S

Sıkı sıkıya bağlanmak

Suyu ısınmak

Suyu mayalanmak (uzun süre sabretmek).

Ş

Şuursuzca iş yapmak

Şaftı kaymak

T

Taş atmak

Teyzenin evine göndermek (hapse gönderilmek).

Tepeden tırnağa giyinmek

Tuzsuz ekmek yiyor sanki

Y

Yas tutmak

Yediği ekmeği hak etmek

Yerinden yurdundan memnun olmak

Yüz vermemek

Z

Zeytinyağı gibi üste çıkmak

Yukarıda alfabetik sırayla verdiğimiz, 120 deyim; Süleyman AYKUL, Sühem ÇAVUŞOĞLU, Yılmaz TAY, Nuray ÇAVUŞOĞLU, Sonay BUCUT, Hülya DEMİR, Mehmet Sait ÇALKA, Fatih TAY, Fatih ACU, Fikrîye ACU adlı kaynak şahıslardan derlenmiştir.

C. DUALAR / ALKIŞLAR

Eski Türklerden beri dua kavramı vardır ve kullanılmaktadır. Şamanların kutsal ruhlar için yaptığı ayinlere, insanların günlük hayatlarında, hemen her yerde dualar kullanılmaktadır.

Şükrü Elçin duanın tanımını şöyle yapmıştı: “Dua, insanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddi refah manevi saadetinde yardım ve merhametini istemek üzere, Tanrı’ya yaptığı bir hitap, bir sesleniştir.” der.

Yine dua ilgili olarak: “Dualar; sağlık ve hastalık hallerinde, mahsulün bereketli olmasında, yağmurun yağmasında, tehlike ve felaketin mal ve mülke gelmemesinde; doğumdan ölüme kadarki bazı merasimlerde iyi ve doğru olduğuna inanılan müspet dileklerin ruhi ifadesini dilde kazanır. Eski Türkçemizde “**alkış: ögme**” denilirdi (*Elçin*, 1986: 662).

İnsanların birbirilerine iyi niyetlerini göstermek için kullandıkları söz öbekleridir.

Biz de çalışmamızda Mardin çevresinde insanların dillerinde dolaşan 41 dua derledik ve 41 duanın, 22 tanesinin Arapça karşılığını alfabetik sıra ile veriyoruz.

Allah işini rast getirsin.	(Alla i-cıp şıglık ras).
Allah muradına erdiresin.	(Alla iysey muradık).
Allah yüreğindeki hasreti dindirsin	(Alla- le iyhalli hasra fı kalbık).
Allah seninle beraber olsun.	(Alla i-kün meğık).
Allah çocuklarını bağışlasın.	(Alla i- halli u ledık).
Allah yarını gönlüne göre versin.	(Alla yıgtık vehde şı mın kalbık).
Allah şifa versin selamete kavuştursun.	(Alla i şefık u iykeyyımık bısseleme).
Allah razı olsun.	(Alla yırza geleyk).
Allah’tan hayır görürsünüz ondan.	(Allah i kaşşığ kın ıl hayr).
Allah selamete döndürsün.	(Alla i reccıgık bısseleme).
Allah sizi mutlu kılsın.	(Alla yısgıtıkın).
Allah evini kursun.	(Alla yıgmır beytkın).
Allah büyüğünden korusun.	(Alla ıycır mın agbar).
Allah derdini göstermesin	(Alla le yırvikin derdu).
Allah hakkınızı bırakmasın onda.	(Alla le i halli hakkın gendu).
Allah kazadan beladan korusun.	(Allah i hefızık mınıl kaza vıl bele).
Allah devletimize milletimize zeval vermesin	(Alla le yıgti zeval ılı devlıtne u millıtne).
Allah din ve iman versin.	(Allah yıktık ıddin –u ıllimen).
Allah birini bin etsin.	(Allah iysey vehıdık elf).

Allah tuttuğunu altın etsin.
 Allah ağız tadıyla yedirsın.
 Allah çoluk çocuğuna bağışlasın.
 Allah ne muradın varsa versin.
 Allah yokluk yüzü göstermesin.
 Allah sağlık versin.
 Allah hayırlı geçimler versin.
 Allah evine bereket versin.
 Allah geçim bolluğu versin.
 Allah tatlı dilli, güzel yüzlü hatunlar versin.
 Allah tuttuğunu altın etsin.
 Allah sofranıza Halil İbrahim bolluğu versin.
 Allah emeğini boşa çıkarmasın.
 Anan atan nur içinde yatsın.
 Anan, babana rahmet.
 Bahtın açık ola.
 Bolluk içinde hayat süresin.
 El üstünde yaşayasın.
 Ele, namerde muhtaç olmayasın.
 Hızır yol gösterenin olsun.
 Kem gözlere gelmeyesin.
 Ondan hayırlı haber alırsınız inşallah (Tısmegün haber ıl hayr mınnu inşallah).

Yukarıda verilen 41 dua örneği Hülya DEMİR, Mehmet Sait ÇALKALKA, Fatih TAY, Fatih ACU, Süleyman AYKUL, Seyfettin SAĞLAM adlı kaynak şahıslardan derlenmiştir.

Ç. BEDDUALAR / KARGIŞLAR

Beddualar, insanların uğradıkları kötülöklere, haksızlıklara ve zulümlere karşı insanların içinden geçenleri söylemesi ve gücünün yetmediğı olaylara karşı göstermiş olduğı tepkilerdir. İnsanlar, günlük hayatlarında duaları ve bedduaları sık sık kullanır. Halk arasında ilenme veya lanet etme şeklinde de kullanılmaktadır.

Beddua, duanın aksi zıddı olan la 'net, inkisar, bela ve gazap ifade eden menfi sözlerdir. Farsça 'bed', Arapça 'dua' (çağırma) kelimelerinin birleşmesinden yapılan bu tabiri, en eski Türk kaynaklarından 19. Asra kadarki kültür eserlerimiz sözlüklerimiz çok yaygın **kargış** ve **ilenç** kelimeleriyle karşılanmaktadır (*Elçin*, 1986: 662-663).

Divan-ülügat-it Türk'te dua karşılığı olarak '**algış**' kelimesi; **Kutadgu Bilig**'te, beddua karşılığı olarak da '**kargış**' kelimesi kullanılmaktadır.

Aşağıda Mardin ve çevresine ait olan 35 beddua alfabetik sıra ile verilmiş ve Ahmet DEMİR, Fatih SAĞLAM, Hülya DEMİR, Seyfettin SAĞLAM adlı kaynak şahıslardan derlenmiştir. Ayrıca 8 bedduanın Arapça karşılıkları verilmiştir.

Allah boynunu kırsın.	(Alla yıksır rekbitık).
Allah vursun.	(Allah yı梓bık).
Allah işini rast getirmesin.	(Alla le icib şığlık ras).
Allah canını alsın.	(Yehız cenık).
Allah ocağını söndürsün.	(Allah yıkleğ uceğık).
Başıma, gözüme kurban olasın.	
Başına benim kadar taş düşsün, inşallah.	
Başın bağrın yırtılsın.	
Baykuş evinde ötsün.	(Il- Bume ısseh fibeytık).
Boynun altında kala.	
Boyun posun yıkılsın.	
Burnundan kan gelesice.	
Çenen kopsun.	
Çoluğundan veletlerinden çıka.	
Dermansız hastalıklara kapılasın.	
Ellere düşesin.	

Ellerin ayağın kopsun.
 Gençliğinin hayrını görmeyesin.
 Gözün görmeye.
 Gözlerin çıksın.
 Gidişin olur da dönüşün olmaz (İtruh- u metic).
 Kör şeytandan bul.
 Kem gözlere gel.
 Keskin bıçaklara gelesin.
 Kül düşman başına (İrmade fi rasıl ğıde)
 Ocağına kıran gire.
 Ölü çıksın.
 Ölü kukum kukum koksun.
 Teneşirlere yatasın.
 Topal şeytandan bul.
 Soyun sopun kurusun.
 Sürüm sürüm sürünesin.
 Yaşını yaşayama.
 Yuvan yıkılsın.
 Yuvana baykuşlar tüneye.

D. SAYIŞMACALAR

Mardin ve yöresinde oynanan çocuk oyunlarında ebe ve eş seçmek için söylenen 8 sayışmaca alfabetik sıra ile verilmiştir. Sayışmacalar kaynak şahıslardan derlenmiş ve 2 tanesinin Arapça karşılıkları verilmiştir.

1.

Amma Hasan	(Hasan Amca).
Darap hacer	(Taş attı).
Beynil sıcar	(Ağaçların arasına).
Ferrul hamem	(Kumrular uçtu).
Bakel hacel	(Keklikler kaldı).
Tallik kide	(Bak böyle).
Tallık kide	(Bak şöyle).
La marayt ehhet	(Görmezsen kimseyi).
Huş inip	(Üzüm topla).
Huş huş huş	(Topla topla topla).
	(Fatma GÜZCAN).

2.

Birdirbir.
İkidir iki.
Üçtür üç.
Dörttür dört.
Beştir beş.
Altıım elma.
Yedilim yelme.
Sekizim selme.
Dokuzun dolap.
Onum orak.
Yağlı börek.
Çek bir ayak.
(Sonay BUCUT).

3.

Çık çikalım çayıra,
Yem yerelim ördeğe,
Ördek yemini yemeden,
Çiyyak, miyyak demeden.
Hakkudu, hukkuğu.
Çıktım çıkardım.
Onu oyundan çıkardım
(Nuray ÇAVUŞOĞLU)

4.

Dolapta pekmez
Yala yala bitmez.
Ayşecik cık cık cık.
Fatma cık cık cık cık.
Oğlan sen bu oyundan çık.
(Fikrîye SENÜK).

5.

Mine mine minete
Mine teyser hamete
Tay maşşıt şa'ral il ikveysis
Yid'i la sibeyte
Mine mine minete

(Kim kim kimdir?).
(Kaynanası acaba kimdir?).
(O güzel saçlarını tarayacak.).
(Gençliğine duacı olacak.).
(Kim kim kimdir?).
(Fatih TANIŞ).

6.

O piti piti.
Karemeli sepeti.
Terazi lastikli,
Jimlastik.
Biz size geldik.
Kirlendik.
Pıtı pıtı pıt.
Sen bu oyundan çık.
(Fatih SAĞLAM).

7.

Portakalı soydum
Başucuma koydum.
Ben bir yalan uydurdum.
Duma duma dum.
Kırmızı mum.
(Mesude ÖZTÜRK).

8.

Rikiptu fid dip
Niziltu fi cip
Ciptu zipde min taka

(Ayıya bindim.).
(Kuyuya indim.).
(Dolaptan kaymak getirdim.).
(Fatma GÜZCAN).

E. TEKERLEME

Anonim halk edebiyatının türlerinden biri olan tekerlemeler kalıplaşmış ifadelerden oluşur.

Ses ve sözcük benzerliğinden yararlanılarak oluşturulan yarı anlamlı yarı anlamsız hoş söyleyişli cümleciklere ya da sözlere tekerleme denir (*Yardımcı*, 1998: 60).

Tekerlemeler, bir birine aykırı düşüncelerin, olmayacak durumları bir araya getirip, mantık dışı birtakım sonuçlara varmakla şaşırtıcı bir etki yaratır. Yapısı ve konusu bakımından bu özelliğiyle tekerlemeler, beklemedik hayal oyunlarının boşanıvermesiyle şaşırtmak, eğlendirmek ve keyiflendirmek için başvurulan bir çeşit söz cambazlığıdır (*Duymaz*, 2002: 24-25)

Tekerlemelerde zıt durumlar, olmayacak olaylar, anlamsız ve karışık düşünceler bir araya getirilir.

Ses ve söz benzerliklerinin olması, abartılı söyleyişler çocukların tekerlemeye karşı ilgisini arttırır.

Masallarda, bilmecelerde, halk tiyatrolarında, hikâyelerde vb. birçok türde tekerlemeler karşımıza çıkmaktadır.

Tekerlemeler diğer halk edebiyatı ürünlerinde bulunduğu gibi, en çok masallarda karşımıza çıkmaktadır.

Bunlar masalların başında, ortasında ve dinleyicinin dikkatini arttıracak yerlerde görülür. Pertev Naili Boratav: “Tekerleme, daha çok çocuk geleneklerinde yeri olan bir türdür.” der ve tekerlemeleri dört bölümde inceler:

“1.Masal tekerlemeleri,

2.Oyun tekerlemeleri,

3.Tören tekerlemeleri,

4.Bağımsız söz cambazlığı değerinde tekerlemeler.” (*Boratav*, 2000b: 165-166).

Aşağıda Mardin ve çevresinde söylenen tekerlemeleri Masal Tekerlemeleri ve Oyun Tekerlemeleri başlıkları altında topladık. Yazılı kaynaktan alınmış 1, kaynak şahıslardan derlenen 6 tekerlemeyi alfabetik sıra ile aşağıda veriyoruz.

1. Masal Tekerlemeleri

Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, develer tellal pireler berber iken, ülkenin birinde masal anlatana bir bitle pire varmış. Bunlar masal anlatmaya şöyle başlarırmış:

Gün ve gece boyunca yeri kazmışlar.

Tulum dolusu nohut bulmuşlar.

Demişim, demişim ben de yiyeceğim payım nerede?

Dövdüler, kovdular, dediler: İşte.

Dedim ki: İşte babanız geliyor yolda.

Bakınız çok yorgun. Bir çuval un var sırtında.

Yanında bir kocaman tazı var.

Tazıya gerek ekmek,

Ekmeğe gerek tandır.

Tandıra gerek odun,

Oduna gerek balta.

Balta demircide fakat

Demirciye gerek yumurta.

Tavuk yumurta vermiyor.

Çünkü yemini istiyor.

Yem sandıkta kilitli,

Sandığın anahtarı nerede peki?

İşte bu sandığın anahtarı çok süre önce, yürekli ve hayırsever bir padişahın yönettiği, mutlu insanların çok olduğu bir ülkeymiş (*Helimoğlu Yavuz*, 2002: 84).

“Bir varmış, bir yokmuş...”, “Evvel zaman içinde...”, “Az gittik, uz gittik...” gibi, bunlar masallarda söylenen tekerlemelerden bazılarıdır (Anonim).

2. Oyun Tekerlemeleri

a.

Allah'ımın dağında,
Üç bin balık kışlamış.
Susuzluktan bunalmış.
Kağrı ister kaçamaya

b.

Bir aksacık karınca,
Kırk batman tuz yüklenmiş.
Gâh yongalar, gâh şeker,
Mardin'e gider satmaya.

c.

Cim cim cimeime,
Cimeimeden kime ne?
Biber yedi ağladı.
Gülmekten bayıldı.

ç.

Deve hamama girmiş.
Tana tellaklık eder,
Su sığırı bekçi olmuş,
Nöbet ister çıkmaya.

d.

Kaplı kaplumbağalar,
Kanatlanmış uçmaya.
Kertenkele delirmiş.
İster kırım geçmeye.

e.

Kelebek buğday ekmiş,
Mardin ovasına,
Sivrisinek delirmiş.
Irgat olup biçmeye.
(Sonay BUCUT).

IV. BÖLÜM

MARDİNLİ BİR ŞAİR

A. İbrahim Gürşen KAFKAS

1939 Mardin doğumlu olan Kafkas, orta öğrenimini Diyarbakır-Dicle ilköğretim okulu ve Mardin Lisesi'nde tamamladıktan sonra yükseköğrenimini Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde bitirdi. Çeşitli yerlerde Türkçe öğretmenliğini yaptıktan sonra İstanbul-Kadıköy ilçe Milli Eğitim Şube Müdürüyken emekli oldu.

1985'te İstanbul ili yılın öğretmeni olarak seçilen Kafkas, “Buruk Dizeler”, “Bitmeyen Işık Atatürk” ve “Başöğretmen Atatürk’ün Yıldız Öğretmenleri” adlı üç kitabı Kültür Bakanlığı’nca tüm il kütüphanelerine alındı.

Eserleri

Şiir: Esintiler (1991), Buruk Dizeler (1994), Başöğretmen Atatürk’ün Yıldız Öğretmenleri (1995), Serpintiler (1997).

Tiyatro: Karanlıklar Göz Kırpı (1995), Taş Bitti Yapı Paydos (1996), Umuda Kurşun (1998)...

Mardin Destanı

Mitolojiden almışsın Mardin adını,
Sümer’den, Selçuklu ’ya varan şanını
Osmanlı’dan bugünlere uygarlığını,
Sevgide birleşir çocuk, erkek, kadını

Toprağının her karışığıdır tarihe tanık,
Kale surların serhat beyliğine sanık,

Uğradığın pençe vurur tarihe konuk,
Dünden bugüne açık müzesin Mardin.
Gece gerdanlık, gündüz mezarlık yapın,
Taş evlerin, ayvanların, ya o sütunların,
Tarih dolusu müzen, kale surların,
Kış bir güzel, yazı bir güzelsin Mardin.

Kaleler şehri diye anılırsın Mardin,
Kartel kalen, medreselerinle vardın,
Deyrülzafaranla, kız kalesiyle adın,
Tarih ve kültür cennetisin sen Mardin

Taş evler dantel gibi ilmek ilmek işlenmiş,
Savur çayı, Zinnar ve Cumbaların güzelmiş,
Nusaybin çayın, has bahçelerin gezilirmiş,
Sipahi, bakırcılar, kuyumcularda el işlerin

Sümer'den bugünlere uygarlık beşiğisin,
Oymalı, süslü taş evlerinle sen ne güzelsin,
Geceleri telli gelin, gündüz Tanrı evisin,
Taşının toprağının her yeriyle sen Mardin.

Ezanlar çanlara alaca karanlıkta karışır,
Dara harabeleri, şehidiye seslerine kavuşur,
Medresenden, Meryem anaya ilahiler ulaşır,
Dinlerin, mezheplerin kucaklaştığı Mardin.

Bereket fişkıracak yemyeşil ovanda,
GAP coşkusu sularıyla sana varanda
Akrepler, yılanlar, çıyanlar gidende
Bir şenlik, bolluk olur, senin ovanda

Her an canlanır gözlerimde Mardin
Sessiz, sakın, saygılı insanıyla adın
Yemyeşil ovada kartal bakışlı şahin
İçimde özlem, tüter gözlerimde Mardin

Atalarımızdan aşsın, ana ocağımızsın,
Ezelden ebede, uzanacak varlığımızsan,
Eski Mardin'den yeniye de yol almışsın,
Gönlümüzde umut, içimizde can Mardin.

Mardin'i yaşarım eski geçmiş düşlerde,
Kalede, müzede, kütüphanede, her yerde,
Gezdiğim çevre köylerdeki mesirelerde,
Anlatır türkülerin eski o günleri Mardin.

Mardin'i düşünürüm gençlik özlemimle,
Kaleden gün batımı kesişen gözlerimle,
Gönülde ayrılık, sevgi eker giderde,
O günlerin özlemi gençlik günlerimde.

Dinleriyle, insanlarıyla sen bir mozaiksin
El sanatların, halıcılığın, gümüşünle varsın,
Ezeldendir bereket tanrısıyla barışıklısın
Karakaşlı, kara gözlü insanlarınla Mardin.

İlçelerinle; Derik, Dargeçit, Midyat, Ömerli
Nusaybin, Savur, Kızıltepe, Mazıdağı, Yeşilli,
Her biridir tarihinin dokusundan bereketli,
Dününü bugünlerle zenginleştiren Mardin

Düğünlerin, halayların, ya o türkülerin,
Esmerim, Sabiha, halay tutan gençlerin,
Şölenlerde zılgıt sesleriyle genç kızların.
Kışları yağmurlu, gözü gül kokan Mardin.

Gidenlerin, kalanların sen övüncüsün.
Yüreklerde ışık saçanların gururusun.
Atatürkçü düşüncede aydınlığın yerisin.
Adıyla, şanıyla bir tarihsin sen Mardin.

Türkülerde, şarkılarda, şiirlerde adın.
Tarihin her çağında örülüdür şânın.
Dünü bugünle karıştırmaksa murâdın.
Tüm çağların övüncüsün sen Mardin.

Güneydoğu'da güneş seninle doğar.
Tarihteki akışın doğanla sürer gider.
Paçalı güvercinlerin, ya kokulu narın.
Her mevsimde bir güzelsin sen Mardin.

Üç tarafın ovanla çevrilidir Mardin.
Taş evlerin dantel işli tarihi yerdin.
Mezopotamya uygarlıklarında vardın.
Açık müzenle tarih beldesisin Mardin.

Geçmişin, coğrafyan gezilip görülsün.
Turizme açık, herkese haydi gel desin.
Gelen turist yaşayan tarihi seyretsin.
Gördüklerini yaşamınca unutmasın

Mitolojide varoluşun bir destandır.
Kurulan, yıkılan uygarlığa mekandır,
O günden, bugüne geçen zamandır,
Geçen zaman sana mirastır Mardin.

Bir uçtan, bir uca okuyan çocukların,
Her düzeydedir donanımlı okulların,
Tekniğin, teknolojinin girdiği sınıfların,
Yarınlara umut, pırıl pırıl çocukların.

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne sen,
Demiryolu, karayolu, havayolunla sen,
Zaman tüneline uygarlığı taşıdın sen,
Tarihinle, yapınla bir abidesin Mardin.

Güneydoğu'da tarihin birincisisin,
Asya'dan, Avrupa'ya ipek yolusun,
Kervan yolu, tır yolu, geçit yolusun,
Kartal bakışlı kalenle, sen bir Şahinsin.

Yıldızlı gecede gökyüzündedir adın,
Yazlarda, sonbaharda kurulur tahtın,
Tarihinin akışından bugüne vardın,
Altın harfli yazgılarla koca Mardin.

Kültürde, sanatta, ünlüdür üstatların,
Geçmişini, bugününü yazan aydınların,
Tarihin altın sayfalarındadır övgülerin,
Bütün zamanların canlı tarihi Mardin.

Şair diyor ki; Mardin görkemli şehir,
Sevgi ekerken, saygı biçecek nehir,
Nice değerlerin seni gördüğü devir,
Görkemli tarihinde yaşarsın Mardin.

Bu destanla tüm güzelliklerine vardım,
O güzel doğanı, yapılaşmanı yazdım,
Geçmişini izledim, seninle övündüm,
Seni gördüm, okudum, yaşadım Mardin.

İ. Gürşen Kafkas (Yaşayan Tarih Mardin, 2000: 105-106).

V. BÖLÜM

GEÇİŞ DÖNEMLERİ

A. DOĞUM

Doğum, insanoğlunun olduğu kadar dünya üzerinde yaşamını devam ettiren her canlının varlığını devam ettirebilmesi için gerekli olan olağan üstü bir olaydır. Doğum, her zaman iyiliklerin ve güzelliklerin habercisidir. Bitkilerin doğumu bereketin, hasadın göstergesi; hayvanların doğumu sürülerin çoğalması, ferahlı ve zenginlik; çocuğun doğumu, ailenin mutluluğu, soyun devamı anlamına gelmektedir. Çocuk sahibi olan bireyle, toplumun gözündeki aile olarak değerlendirilmeye başlanır. Anne ve babanın toplum karşısındaki değeri artmaktadır.

İnsanoğlunun doğumunu diğer canlıların doğumundan ayıran, doğum öncesinde, doğum sırasında ve doğum sonrasında görülen gelenekler ve inançlardır. Bu gelenekler ve inançlar halk bilimi açısından birçok folklorik malzemeyi bünyesinde bulundurmaktadır.

Aşağıda Mardin ve çevresine ait olan doğum ile ilgili gelenekler ve inançlar; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası başlıkları altında incelenmiştir.

1. Doğum Öncesi

Mardin ve çevresinde dinin etkisi, insana duyulan ihtiyaçlardan dolayı çocuk sayısı normalden daha fazladır.

Çocuk sahibi olmak isteyenlerde tapınma geleneği devam etmekle birlikte, bu tapınma İslamiyet’le birlikte tek ve bir olan Allah’a yönelse de din dışı uygulamalara da rastlanmaktadır. Yörede çocuk olması için yapılan dini ve din dışı uygulamaları şöyle sıralaya biliriz:

Yörede adak, dilek ve ziyaret yerlerinin bir hayli fazla olduğu bilinmektedir. Yöre halkı tarafından, şeyh, ulama, şehit ve yatır olarak bilinen bu tür yerler kutsal kabul

edilir. “ Hayır Duası” kazanmak, çocuk sahibi olmak için bu ziyaret yerlerinde dualar edilmektedir.

Yörede çocuğu olmayan kadınlar Sultan Şeyhmus, Veysel Karani, Şeyh Davut, Şeyh Ayşık-Meyt, Şeyh Ömer, Elvaniye, Pire Mem türbelerini ziyaret edip dilek dilerler. Orada bulunan ağaçlara çaput ve eşarplarını bağlarlar ve çocuğunun olacağına inanırlar. Dileklerinin olması için, horoz keser, mum yakar ve çevredekilere lokma dağıtırlar. Bunların yanında;

Doktor veya ebeye gidilir,
Allah’a duada bulunulur,
Adaklar adanır,
Tıbbi ve el yapımı ilaçlar kullanılır.
Çocuğu olmayan kadınlar hocaya okutturulur,
Hocaya veya şeyhe muska yazdırılır,

Gününüzde tıbbın ilerlemesi ve Anadolulun en ücra köşesine yayılmasıyla birlikte bu tür yöntemler eski önemini kaybetmiştir. Kırsal kesimlerde halen bu uygulamaları yapan kişiler vardır. Hamle kadınlarda, adet gecikmesi, baş dönmesi, mide bulantısı ve kusma gibi belirtiler ortaya çıkar. Bu durum belli bir süre devam ettikten sonra “aşerme”denilen dönem başlar. Aşerme denilen dönemde hamile kadınlar vakitli vakitsiz canlarının bir şeyler yemek istediğini söylerler. Aşerme sırasında istediği yiyecek ulunmazsa çocuğun vücudunda kadının canının çektiği şeye benzeyen bir iz olacağı, meyve yedikten sonra elini karnına değerse çocuğun vücudunda o yediği nesneye benzeyen bir iz kalacağı inancı vardır.

Aşeren kadın bir yemeğin kokusunu alıp da canı çekerse herhangi bir yerini kaşımamalıdır. Kaşırsa doğuracağı çocuğun aynı yerinde bir leke olacağına inanılır.

Bölgede hamile kadınlar için “yükü”, “gebe”, “üzerli” gibi sıfatlar kullanılmaktadır. Gebelik sırasında kadınlar ağır yük kaldırmaz, yan yatarlar, soğuk yerlere oturmaz, sarsıntı yapacak taşıtlara binmez, hayvanlara pek bakmazlar. Örneğin tavşana bakan bir hamile kadının çocuğunun da kulaklarının uzun olacağı inancı vardır.

Gebe kadın iyi, güzel, sevimli şeylere bakmalı ki doğuracağı çocuk da bu değerleri taşıyın. Hayvanlara bakmamaya büyük bir özen göstermelidir. Örneğin tavşana bakarsa doğacak çocuğun dudağı yukarı kalkık olur.

Bebeğin cinsiyetinin erkek olması hemen hemen her bölgede olduğu gibi Mardin ve çevresinde de önemli bir yer tutmaktadır. Bunun nedeni de soyun devamı içindir. Doğurduğu çocukların hiçbirisi yaşamayan bir kadın, yeni doğacak çocuğun yaşaması için, yedi kapıdan yedi çeşit bez dilenip bu bezlerden çocuğa entari dikmelidir.

Erkek çocukları yaşamayan birinin erkek çocuğu olması halinde yaşaması için yedi yıl boyunca giysilerini başkalarına aldırır ve saçlarını yedi yıl sonra kestiğinde ömür boyu saklar.

Hamile kadınların, gördüğü rüyalar ve yaptığı işler, çocukların cinsiyeti hakkında şu anlamları vermektedir:

Hamile kadının karnı üzerinde dikey siyah bir çizgi şeklinde, bir çizgi bir leke bulunursa, erkek doğuracak demektir.

Hamile kadının karnı sivri olması erkek, yuvarlak olması kız olacağının göstergesidir.

Kadın rüyasında domates ve tavuk görürse doğacak çocuğun kız olacağı; biber, dolma ve yumurta görürse doğacak çocuğun erkek olacağı inancı vardır. Bunlar doğum öncesi inanışlar ve geleneklerdir.

2. Doğum Sırası

İnsan hayatının başlangıcı olan doğum, hamile kadının doğum sancılarının gelmesiyle başlar. Hemen ebeye veya doğum konusunda tecrübeli kişilere haber verilir. Yakılan ateşlerde sular ısıtılır, gebe kadını önceden hazırladığı bebek (bıbbı) bohçası getirilir, erkekler dışarıya çıkarılır ve doğum başlatılır. Doğum sırasında içeriden çocuğu olmayan, daha önce çocuğu ölmüş olan ve hamile kadınlar bırakılmaz. Sancı hamile kadına sızdır diye çıkarılır.

Hamile kadının hazırladığı bebek (bıbbı) bohçasının içerisinde; külot (tıbben), zıbın (ızbuun), fanila (fanera), önlükler (mel'abe), entari (fışten), başlıklar (kimme), cepken (çepkün), patikler, çoraplar, havlular, kundak (kundağ), kundak altı bezleri, kundağın üzerine giyilecek elbise (atlas kumaştan veya ipekten yapılır) bulunmaktadır. Günümüzde bu bohçaya bebek sepeti denilmektedir.

Doğum sırasında eğer kadın çok acı çekerse:

Doğumu yaptıran kişi veya ebe doğumun kolay olması için “el benim elim değil Ayşe-Fatma annemizin eli” diye söyler ve kadın karnına bastırır.

Yeşilli ve yöresinde kadın doğum zorluğu çekiyorsa, müezzine ezan okutturulur, ezanı duyan her Müslüman doğum zorluğu içinde bulunan kadın için dua eder (Farıc-ıl Farac Ezanı) yani doğum yapan kadının feraha, rahata kavuşacağına inanılır. Bunların tamamı yaptırılan doğumun kolay geçmesi ve kötü ruhlardan korunmak içindir.

Doğum gerçekleşikten sonra dünyaya gelen çocuk ciğerlerinin açılması için ağlatılır, eğer çocuk ağlamazsa soğan ve sarımsak koklatılır ve ağlaması sağlanır. Anne ve çocuğu bir birine bağlayan göbek bağı keskin bir bıçak veya makasla kesilir.

Çocuk temizlendikten sonra kundağa sarılır. Bunun için kundak bebeğin gecekondusudur denilmektedir.

Kundağa sarılmayan çocukların ayaklarının eğri olacağı inancı vardır. Kundaklanan bebek genellikle ahşaptan yapılan beşiğine yatırılır. Bebek kundakta kırk gün kalır ve daha sonra kundaktan çıkarılır.

Çocuk doğduktan sonra yakınları tarafından bir tabağın içine çerez, şeker, kuru üzüm, ceviz, bozuk para konur ve çevredekilere dağıtılır. Bu hazırlanan tabağa “**meryem tabağı**”denir.

Çocuk doğduktan sonra kulağına ezan okunması bir gelenektir. Bunu yapan kişi üç namaz vaktinde arka arkaya tam ezan zamanında tekrarlar. Bundan evvel çocuğa meme verilmez. Çocuk yağ ve pekmez ile beslenir. Ad koyma işi evin büyüklerine aittir, onlar istediği bir ismi çocuğa verirler. Çocuğun kulağına üç defa ezan okur ve her seferinde üç defa konulacak olan ismi tekrar eder bu şekilde çocuğun ismi konulmuş olur.

Eskiden ilk defa yıkanan çocuğu tuzlamak adetmiş ama bu gelenek yavaş yavaş önemini yitirmiştir. Tuzlanmasının sebebi etin sert olması ve çok terlemesini önlemek içindir. Anne ve çocuk kırk gün sonra banyo yapar yani banyo için kırkının çıkması beklenir. Bir inanışa göre doğumdan sonra anne yıkanmadığı sürece sütünün daha çok geleceğine inanılır (1967 *Mardin İl Yıllığı*: 69).

Çocuk doğduktan üç ve yedi gün içerisinde göbeği düşer. Çocuğunun göbek bağı düşünce, onu alıp iyi bir yerde saklanır örneğin, okula, camiye veya bir devlet kuruluşunun duvarına konur, çünkü çocuk büyüyünce yapacağı iş ve meslek buna orantılı olduğu kabul edilir. Göbek bağı okula atılırsa öğretmen, hastaneye atılırsa doktor, camiye atılırsa imam olacakları inanılır. Bu inanç bugün hale devam etmektedir. İnanca göre böyle yapılırsa dileğin gerçekleşeceğine inanılır.

Çocuğu doğup yaşamayanlar, çocuklarının yaşaması için, yedi yaşına girinceye kadar kendi evinden elbise giydirmezler. Yedi evden toplanan bez parçalarından elbise yapılarak çocuklara giydirirler. Çocukların elbiselerine mavi boncuk takarlar. Böylece çocuk ölümden, kem gözlerden ve cinlerden korunacağına inanılır. Doğum sırasında yapılan gelenek ve inanışlar bu şekildedir.

3. Doğum Sonrası

Yeni doğum yapmış kadını ziyarete giden kimseler:

Allah bağışlasın,

Allah analı babalı büyütsün,

Hayırlı bir evlat olsun,

Büyük bir iş sahibi olsun,

Sizi kimseye muhtaç etmesin,

Allah size onun derdini göstermesin

Şeklindeki özlerle onu kutlarlar. Doğan çocuk kız ise ve ilk çocuksa, ilk kız çocuğunun nimeti büyüktür şeklinde sözler söylenir.

Doğum sonrasında doğum yapan kadının sarkmaması için karnı kalın bir kumaşla bağlanır.

Tereyağı, pekmez ve un kaynatılıp doğum esnasında oluşmuş olan morarmaların üzerine sarılır, bu morarmaları alır.

Loğusalının sütü gelmezse bol bol süt ve şekerli su içirir.

Doğum yapan kadının ve çocuğun başının üstüne kırmızı bir eşarp bağlanır, kötü ruhlardan korunmak içindir.

Sarı eşarpta çocuğun sarılık olmaması içindir.

Yeni doğum yapan kadın yalnız bırakılmaz, kötü ruhun geleceğine inanılır.

Yeni doğum yapan kadına kırk gün iş yaptırılmaz.

Aynı dönemde doğum yapanların kırkı karışmasın diye anne ve çocuk kırk gün boyunca dışarıya çıkarılmaz. Doğum olan iki evden kimse birbirine gidip gelmez.

Loğusalının kırk gün boyunca mezarının açık olduğu inancı vardır.

Bebeği cin-peri çarpmaması için, kaldığı odada mutlaka bir canlı bulundurulur. Buna imkân olmazsa çocuğun beşiğine iğne veya bıçak yerleştirilir.

Bebeğin yastığının altına bıçak, makas ve ekmek konur; dokunulduğunda korkmaması içindir. Bunun sebebi albastı veya al karısı denen kötü ruhtan korunmak ve onu korkutmak içindir. Bu kötü ruhun bebeğin ve annesinin canını alacağından korkarlar.

Kırkı çıkan anne ve bebeği nazardan korumak için kurşun döktürülür.

Kırkını çıkarmamış bir loğusalı kadının evine başka bir kişi tarafından et getirilmesi uğursuzluk getirileceğine inanılır.

Uyumayan, arsızlık eden bebeğin uyumasını sağlamak için ‘**Morika xere**’ (mavi boncuk) adı verilen sallanan bir boncuk çocuğun kulağına takılır.

Yeni doğan çocuğu, cinlerden ve perilerden muhafaza etmek için büyük bir kalbur alınır. Bebek yedi gün boyunca kalburda kalır, daha sonra ise beşiğe konur. Beşiğe

kondduğunda da bebeğın yanında küçük bir yastığa iğne iliştilir. Bu iğneyi gören cinler ve perilerin korkarak çocuğa yaklaşmayacağına inanılır (1967 *Mardin İl Yıllığı*: 64).

Kırklı çocuğun çamaşırları gece dışarıya serilmez.

Yeni doğan çocuklardan kırkı karışan olursa diğer bebeğın bir eşyası gizlice alınır ve yakılır, kokusu veya dumanı evde ve çevresinde gezdirirler. Bu sayede kölüklerden ve nazardan korunmuş olur.

Boş beşik, çocuğun belinin ağırmasına neden olacağı gerekçesiyle, sallanmaz ve sallandırılmaz.

Çocuğun güçlü olması için minareye çıkartılır.

Çocuk emeklerse misafirin geleceğine inanılır.

Küçük çocuğun ayağının altını öpmek çocuğun gelişmesine engel sayılır.

Küçük çocuğun üzerinden atlamak, çocuğun ömrünü kısaltır inancı vardır.

Konuşması gerektiği halde konuşamayan çocuklar için yedi Ali, yedi de Mehmet adlı kişilerden para toplanıp bebeğın sağ koluna muska gibi bağlanır. Bu bağ çocuk konuşuncaya kadar çözülmez.

Çocuğun çıkan ilk dişi görüldü mü kendisi için buğday ile nohut haşlanıp tepsilerle konu komşuya dağıtılır. Tepsilere madeni para atılır. Böylece çocuğun acı duymayacağı ve dişlerinin madeni nesne gibi sert olacağına inanılır. Bu geleneğe “selike” diş bulguru denir.

Ayrıca çıkan ilk dişi görene çocuğun ailesi tarafından bir hediye verilir.

4. Sünnet

Erkek çocuklar, erkekliğe ilk adımlarını sünnet olmakla atarlar. Sünnet olmak erkekliğin şanındandır sayılır.

Müslüman ülkelerde erkek çocukların sünnet olmalarının gerekçesi, Hz. Muhammed’in sünnetli doğmuş olduğuna inanılmasıdır. Peygambere uymak, O’nun sünnetini devam ettirmek anlamında erkek çocuklar sünnet edilir. Çocuğu sünnet ettirmekle, Hz. Muhammed’ in bedensel bedensel bir özelliği, bu dinden olanlara doğuşlarından sonra kazandırmak istenmiştir (*Örnek*, 1995: 172).

Erkek çocukları, bazen sağlık sebebiyle bezen de acıyı hissetmemek için çocukların kırkı çıkmadan sünnet ettirilir. Eskiden çocuğun göbeği düştüğü sıralarda sünnet ettirilirmiş. Erkek çocuklar genellikle ilkokul çağlarına geldiğinde sünnet ettirilir. Çocuğu sünnet ettirme kararı genellikle aile bireyleri tarafından kararlaştırılır.

Sünnet düğünleri genellikle ilkbahar ve sonbahar mevsimlerinde yapılır. Sünnet tespit edilen bir cuma günü namazdan sonra gerçekleştirilir. Sünneti ya sağlık çalışanlarından biri veya bu işle uğraşan kişiler tarafından gerçekleştirilir. Sünnet olacak çocuk veya çocuklar için günler öncesinden hazırlıklar yapılır. Mardin ve çevresinde uzun yıllardan beri kökleşmiş adet ve örflerden biri de kirvelik (**Kıriv**)'tir. Ailece yakın görüle bir akraba, dost veya tanıdık kirve seçilir. Kirve sünnet yapılırken çocuğu kucığında tutar, ona hediyeler alır ve onun bütün masraflarını karşılar.

Kirve bir yastığın üzerine oturur ve sünnet olacak çocuğu kucasına alır. Sünnet çocuğunun sıçrayan ilk kanı mutlaka kirvenin üzerine sıçramalı, çünkü ilk bahşışı bu şekilde kirvenin alması gerekir. Sünnetçilere bahşış vermek, çocuğun yastığına veya tepsisine altının en büyüğünü koymak kirveye düşer. Kirve olan kişi yaşamı boyunca ailenin bir üyesi yakını ve güvenileni olur. Sünnet çocuğunun kesilen parçası birkaç gün içinde cami veya okula çevresine gömülür, ileride hayırlı bir evlat olması veya iyi bir eğitim alması içindir.

Sünnet yapılacağı gün öğle saatlerinde mevlit okutulur, kurban kesilir **dist** denilen büyük kazanlarda yemekler pişirilir ve gelen konuklara dağıtılır. Gelen misafirler de yanlarında getirdikleri hediyeleri çocuğa verirler. Çocuğa sünnet elbisesi giydirilir ve sünnet çocuğu gezdirilir. Yemeğe katılan kişilere Mardin ve çevresine ait olan süt, un, yağ, şeker ve bazı baharatların da bulunduğu bir çörek dağıtılır. Tarçınlı olan bu çörek çok güzel bir tada sahiptir.

Kirve ve çocuğun ailesi akşam yemeğini yedikten sonra herkes dağılır ve ertesi sabah çocuğun ailesi kirvenin evine yemeğe gider. Giderken de yanın da kirve ve ailesi için hediyeler götürür. Sünnet töreni bu şekilde son bulur ama kirvenin görevi kız isteme, evlenme kısacası ömrünün sonuna kadar devam eder.

Yukarıdaki bilgiler Ahmet DEMİR, Hülya DEMİR, Yılmaz TAY, Seyfettin SAĞLAM, Süleyman AYKUL adlı kaynak şahıslardan derlenmiştir.

B. EVLENME

Geçiş dönemlerinden biri olan evlilik, insan yaşamının bir gerçeği olup doğum ve ölüm arasında yaşanan en önemli olaydır. Belirli bir yaşa gelen, maddi yükümlülüğü kaldırabilecek ve kendini hazır hisseden bir gencin evlenmesi yaşamın doğal ilerleyişinin bir getirisidir. İnsan soyunun devamı, milletlerin bekası için insanların evlenerek bir aile oluşturması zorunludur. Aile kurumu toplumun temelini oluşturur. Ailenin temelleri ne kadar sağlam atılırsa, toplumun yapısı o kadar sağlam olur. Hiç şüphe yok ki bu da evliliğin ne kadar sağlam temellerle atılmış olduğuna bağlıdır (*Gönen*, 2006: 659).

Tarih boyunca Türk toplum yapısında ev, ocak sahibi olmak, evlilik müessesinin kurulmasıyla mümkün olmuş, evlilikle birlikte çocuk sahibi olmak, sosyal varlığımızın ve bütünlüğümüzün günümüze kadar devamını sağlamıştır. Türkçede izdivaç için kullanılan, evlenme veya evlendirme tabirleri, evlenen erkek veya kızın baba ocağından ayrı bir aile meydana getirdiğinin ifadesidir (*Kafesoğlu*, 1993: 216).

Yörede evlendirmeye, yuva kurmak, baş göz etmek, ev bark kurmak, ocak sahibi olmak, ev kurmak gibi tabirler kullanılmaktadır. Mardin’de gerek Müslümanların, gerekse Hristiyanların düğünlerinde benzer birçok özellik göze çarpmaktadır. Bunun sebebi olarak da yöredeki kişilerin uzun bir süre beraber yaşamış olmasındandır.

Mardin ve çevresindeki evlenme adet ve göreneklerini, düğün öncesi, düğün ve düğün sonrası olmak üzere üç başlık altında işlemeye çalıştık.

1. Dünür Gezmesi

Kız beğenilirken, soyunun sopunun bilinmesine, hamarat olmasına, iyi huylu olmasına, görgülü, büyüklerine saygılı, dışarıdaki davranışlarına dikkat eden birinin olmasına önem verilir.

Kadın var basbayağı, kadın var ev dayağı. Atasözüne uygun olarak evlilik için en uygun gelin adayı erkek evi tarafından aranmaktadır. Mardin ve çevresinde evlilik yaşı olarak kızlarda on beş, on altı; erkeklerde ise on sekiz, on dokuzdur. Evlik yaşı, biraz başka bölgelere düşüktür. Eski geleneklerde günümüzde olduğu gibi iki gencin birbirini

tanıyıp, sevdikten sonra evlenmesine nadir rastlanmaktadır. Evlenmeye genellikle oğlanın annesi, babası ve diğer aile büyükleri tarafından kararlaştırılır ve uygun bir gelin adayı aranır. Oğlan tarafı kız evlerini ziyaret ederek uygun bir gelin adayı arar. Bu olaya “**Dünür gezmesi**”, gidenlere de “görücü”denir. “Cebi dolu, koynu hazır.”deyimi bir erkeğin, işini kurduğu, halinin vaktinin iyi olduğu ve evliliğe hazır olduğunu göstermek için kullanılır.

Kız arama işi hamamda da olabilmektedir. Mahalle mahalle dolaşan bohçacı sıfatıyla satış yapan bayan tellallar, ziyaret ettiği evlerden edindiği bilgilere istinaden oğlan tarafının uygun gördüğü nitelikleri sıralayarak kızları anlatır. Bir zamanlar aracı olarak görülen bu tellalların, yörede çok önemli bir işlevi yerine getirdiği muhakkaktır.

Eski dönemler de evlenecek çiftler zifaf gecesine kadar birbirilerini görmezlermiş.

Günümüzde ise yavaş yavaş bu gelenekler önemini kaybetmiştir, erkek kızı uzaktan, çarşıda, mesire yerlerinde, herhangi bir yerde görür ve ailesine bunu söyler.

Kızın da onayını almak suretiyle bu konuda bütün yetkiler ailesine aittir. Bu kurulacak yuvanın sağlam temellere oturması, töreler gereği bu işlevin eksiksiz ve hatasız olması içindir. Çünkü boşanmak veya ayrılmak yörede iyi karşılanmayan, kötü sonuçlara neden olabilecek bir durumdur. Onun için her şeyin ekşiz ve tam yapılması gerekir.

Kız bakma işi erkeğin söyleyeceği veya ailenin uygun gördüğü bir yönde olur. Erkeğin annesi, ablası, teyzesi, halası yakın bir aile dostunun etkili bir bayan üyesi tarafından gerçekleştirilir. Yanlarına abartılı olmadan, bir hediye alarak bir öğleden sonra çay içmeye giderler. Konuşma arasında kızın sözlü olup olmadığı, her hangi bir bağlantısının olup olmadığı söz arasında çitlatılır. Giden kadınlardan biri kızıdan herhangi bir şeysu, çay isteyerek kızın yürüyüşüne, endamına bakar, kalkarken de kız öpülerek ağzının kokup kokmadığına bakılır. Kız tarafındaki kadınlar kararlarını aile büyüklerine sorduktan sonra karar vereceklerini ve kararlarının o zaman belli olacağını söylerler. Büyüklerinin kararı ile kız istemeye gelip, gelmeyeceklerini haber vererek bildirecekler söylerler.

Erkek tarafı, “Her şeyde bir hayır vardır.” “Kısmetse olur.” “İyi düşünün.” “Herkes için hayırlı olur inşallah.” Niyetleriyle ve haber beklediklerini söyleyerek oradan ayrılırlar. Genellikle bu bekleme süresi üç gündür, bu sürede erkek tarafı hakkında bilgi toplanır ve erkek tarafı araştırılır. Üç gün sonunda olumlu veya olumsuz cevapları erkek tarafına bildirilir. Bu sürede verilecek karar erkek tarafından dört gözle beklenir.

Büyük bir merakla haberi bekleyen oğlan tarafı olumlu haberi alınca, oğlan annesi kızı fiilen istemeğe gitmeden önce, kız annesi ile karşılıklı şartları (başlık, takı, çeyiz, vb.) görüşmeğe başlarlar. Burada amaç kız isteme merasimi sırasında herhangi bir problemin yaşanmaması içindir.

2. Kız İsteme

Kız isteme aşamasından önce kız tarafının talep ettiği başlık, takılar, çeyiz vb. ihtiyaçların yazılı olduğu liste erkek tarafına gönderilir. Buna “defter”denir. Erkek tarafı ya olduğu gibi listeyi kabul eder veya bazılarının azaltılmasını ister. Liste üzerinde anlaşıldığında erkek tarafı kızı istemek üzer kızın ailesinin evine gider. Kız istemeye genellikle aile büyükleri anne, oğlan ve aile yakınlarından sözü geçen kimseler gider. Misafirler biraz oturduktan, çaylar, ikramlar bitirildikten sonra aile büyüğünden bir kişi:

“Ziyaret sebebimizi biliyorsunuz. Allah’ın emri, Peygamber Efendimizin kavli ile kızınızı oğlumuza istiyoruz.” diyerek kız isteme işlemini başlatır.

Kız tarafında kendilerine bir düşünme süresi ister ve kararlarını on, on beş güne kadar kendilerine bildireceklerini söylerler. Erkek tarafı gelen habere göre bir daha kız tarafına gider ve kızın babası kararını açıklar: “Allah’ın emri, Peygamber Efendimizin kavli ile kızınızı oğlunuza veriyoruz. Allah sonunu hayır etsin.” diyerek kararlarını bildirirler.

Kız tarafın bu kararı üzerine, erkek tarafını getirmiş olduğu tatlılar misafirlere dağıtılır, ikram edilir. Böylece kız isteme işi bitmiş ve söz kesilmiş olur.

3. Nişan (Şerbet, İmlek).

Sözü kesilen çift, artık evlilik yolunda ilk adımlarını atmış ve sorumluluklarının bilincine yavaş yavaş ermektedirler. Kız ve erkek tarafı nişanın tarihi ve yeri konusunda kız tarafının arzusu istikametinde karara bağlanır. Nişanın tüm mali külfeti erkek tarafına aittir. Nişanın kusursuz ve eksiksiz yapılması için kız tarafı büyük çaba harcar.

Nişanda kız ve oğlan tarafının birbirleriyle bohça değiş tokuşu vardır. Kız tarafı oğlan tarafına, oğlan tarafına bir bohça hazırlar bunlar genellikle gelin ve damadın ihtiyaçlarıdır.

Kız için hazırlana bohçada: iç çamaşırı, elbiseler, çoraplar, yazmalar, manto, makyaj malzemeleri... Gelin kızın ihtiyaçları vardır. Ayrıca kız bohçasına üç dört kilo kelle şeker konur. Kelle şeker nişanda dağıtılacak şerbetin içerisine konur. Ayrıca erkek tarafı şerbet için bir çuval toz şekeri erkek tarafına gönderir.

Erke için hazırlanan bohçada: bir takım elbiselik kumaş, gömlek, kravat, iç çamaşır, çoraplar, mendil, pijama, tıraş takımı... Erkek için gerekli malzemeler vardır.

Nişan töreninin tüm hazırlıkları bitirildikten sonra nişan yapılan yerin tam ortasına iki sandalye konur, gelin ve damat sandalyelere oturtulur. Gelin, damadın parmağına; damat da gelin hanımın parmağına yüzükleri takabilir. Ancak daha çok aileler tarafından kararlaştırılan bir aile büyüğü tarafından takılır. Yüzükler takıldıktan sonra aile büyüklerinin elleri öpülür ve gelen misafirlerle tokalaşırlar ve tebrikler kabul edilir.

Çalgılar çalınır ve oyunlar oynanır, oyunlar kadınlı erkekli olur. Nişan töreninde içine gül esansı katılmış renkli mis gibi şerbet ve “**Bızr-İddey**”denilen kuru yemişler (kavun çekirdeği, karpuz çekirdeği, leblebi...) misafirlere dağıtılır.

Bu nişan törenini bir özelliği de “**defter**”dir. Defter bir nevi erkek tarafının yapması gereken ve daha önceden söz verilenlerin bir dökümüdür. Defter Mardin’de çok önemli bir güç göstergesidir. Deftere yazılanlar biraz abartılarak misafirlere sunulur.

Gelenlerin takılarını takmalarıyla ve tebrik etmeleriyle nişan töreni sona erer.

Nişandan sonra kızın babası dini nikâh kıyılması için oğlanın babasına ısrar eder. Çünkü oğlan ve kızın birbirlerini görmesi uygun olmayacağı hatta günah sayılacağı kabul edilir. Dini nikâh kıyıldıktan sonra damat adayı her fırsat bulduğunda nişanlısını görmeğe gider. Her gittiğinde kızın babasının ve anasının elini öperek saygıda kusur etmemeğe çalışır. Bir müddet oturduktan sonra gitmek üzere kalkar. Dini bayramlar yaklaştıkça bu daha da önem arz eder. Oğlan evi “**Bayramlık**” adı altında bazı giyecek eşyaları ile takılar alarak kız evine götürülür. Bu, gelin eve getirilene kadar devam eder.

Kız ve erkek tarafı müsait oldukları zaman bir araya gelerek düğünün ne zaman yapılacağına karar verirler.

4. Çeyiz Götürme

Düğüne bir hafta kala kızın çeyizi gelenlere sergilenir. Bu arada kız ve erkek tarafından görevlendirilen bir grup kız tarafından belgelendirilir. Bu da ikinci defter belgesidir. Sergilene ürünlerin bir listesidir ve tamamlandıktan sonra erkek tarafına teslim edilir.

Damadın döşeği dikilip tamamlandıktan sonra, ilk çocukları erkek olsun diye, üzerinde bir erkek çocuğa takla attırılır.

Yazılanlar abartılarak ve şişirilerek deftere yazılır. Bu şekilde yazılmasının sebebi kızlarının ne kadar değerli olduğunun göstermek içindir.

Bu defterin hazırlanıp oğlan tarafına verilmesinin bir sebebi de ilerde bir ayrılma olursa karşılamak için bir tür senet olarak kabul edilir.

Çeyiz bir gün önceden veya düğün günü yeni kurulan eve davul ve zurna ile götürülür ailelerin hanımları tarafından serilir. Çeyiz götürülürken gelinin kız kardeşleri, çeyiz sandığının üzerine oturur ve erkek tarafından bahşış ister, buna “**Ser Sındok**” (sandık başı) denir. Bahşış vermeden de çeyiz sandığı, kızlar tarafından verilmez. Çeyiz serildikten sonra eş dost tarafından yeni ev gezilir, böylece çeyiz görücüye tanıtılmış olur.

5. Kına Gecesi

Kız tarafı çeyizi gönderdikten sonra ve erkek tarafı da vaat edilen başlık, giyecek ve takıları teslim ettikten sonra nişan dönemi sona ermiş ve düğün dönemi başlamış olur.

Düğün haftası pazartesi günü başlar, cumartesi sabahı sona erer. Pazartesi günü kız evinde toplanan taraflar eksikleri kontrol eder ve eksikleri giderir.

Düğünün en renkli gecesi kına gecesidir. Salı akşamı küçük kına gecesi denilen gece kız evinde yapılır. Erkek tarafı küçük bir hediye ve kınayla birlikte kız evine gelir, kızın eline ve damadın eline az bir kına yakılır. Esas büyük kına çarşamba akşamıdır. Salı günü bir nevi çarşamba günü yapılacak kınanın bir provasıdır.

Çarşamba gecesi asıl büyük kına yapılır, eş dost ve misafirler bu akşam çağrılır ve çalgıcılar gelenleri eğlendirmek için oyun havası, şarkılar ve türkülerle geceyi renklendirirler. Çarşamba günü kına gecesi erkek evinde yapılır. Gelen misafirlere sigara, mırza (acı kahve), çekirdek, leblebi ve fıstık ikram edilir. Genellikle kadın ve erkekler aynı yerde otur. O gece erkek evinin hazırlamış olduğu kına, gelin evine kalabalık halinde altın hediye ile birlikte götürülür. Götürülürken gelinin evine yaklaşılmaya kadınlar tarafından “**Tılılı**” (Zılgıt) çekilir. Götürülen altın gelinin eline konarak kına yakılır ve oyunlar oynanıp, türküler söylenir.

Bu gece, bu gece,
Oh ne hoş kınalı gece,
Damat evinin mumları,
Ebediyen yaşatacak kumruları.

Götürülen kınanın bir kısmı erkek evine getirilir, damadın serçe ve yüzük parmağına sürülür. Kına gecesi böylece son bulmuş olur.

6. Düğün Yemeği

Perşembe günü gelinin geleceği düğün günüdür. Damat tarafında bir telaş vardır, gerdeğe gireceği yer tespiti yapılır. Gelin adayı için gelinlik hazırlanır. Geline refakat etmek üzere deneyimli biri “yenge”denilen hanım, kız evi tarafından görevlendirilir ve

erkek tarafındaki hazırlıklar incelenir. Damat evinde çalgılı bir eğlence kurulmuş, kurbanlar kesilmiş, etler dağıtılmış ve düğüne gelenlere ikram için bol bol yemekler hazırlanmıştır.

Mardin ve çevresinde düğün yemekleri çok önemlidir. Düğün günü öğle vakti sunulacak olan yemekler, mevlit okunduktan sonra kurulan sofralarda misafirlere dağıtılır. Etli yemekler, pilav ve tatlı olarak da zerde ikram edilir. Düğün sofraları çok kalabalık olur, sofranın büyüklüğü düğün sahibinin şanını ortaya koyar.

7. Damat Tıraşı

Yemekler yendikten sonra akşama doğru damat tıraşına başlanır. Evin avlusuna veya açık bir alana sandalye konur ve damat oturtulur.

Kim paşa, kim paşa?

(Damadın adı)... Paşa!

Tekerlemeleri eşliğinde iki üç berber tarafından yavaş yavaş tekerlemeler, türküler, şarkılar söylenerek damat 2-3 saatte tıraş edilir. Damattan sonra kirvesi ve sağdıç tıraş olur.

8. Gelin Getirme ve Düğün

Damadın tıraşından sonra damat giydirilir ve kız evine gitmeye hazırlanır.

Daha sonra düğün alayı kızın evine doğru yola çıkar maniler, oyunlar oynanarak kız evine varılır. Düğünde “**İşşag Takımı**” (İnce Saz Heyeti) gelir ve düğün alayı kurulur. Düğün alayındaki araçların sayısı düğün sahibinin zenginliği ile ilgilidir. Araçlar çeşitli, renklerdeki havlularla süslenir.

Düğün alayındaki arabalarına mendil ve havlu bağlanır, uğur getireceğine inanılır.

Düğünden önce damadın gelini görmesi uğursuzluktur.

Gelin kapıdan çıkarılmadan, akraba gençlerden biri tarafından kapı tutulur ve erkek tarafından gelenlerden bahşiş ister. Bu geleneğe “**Ber Deri**”denir. Bahşiş olarak da genellikle kol saati hediye edilir.

Gelini, evden gelinin babası veya en yakın akrabalarından birisi dışarıya çıkarır. Sağdıcin (**Hazanbaşı**) elinde gelinin başına dökülmek üzere, damadın cepleri leblebi, çekirdek ve bozuk para doldurulur. Gelin çıktıktan sonra gelinin başından dökülür ve oradakilere dağıtılır. Gelin evden çıkmadan önce bekârlar gelinin ayakkabısının altına isimlerini yazar ve kimlerin adı silinirse onlar evlenir, inancı vardır.

Gelin konvoyu büyük bir neşe ve coşku içerisinde damat evine doğru yol almaktadır. Gelin arabasının önü yolda kesilir ve bahşiş istenir.

Bu arada bazı adetleri de yerine getirilir:

Gelin almak üzere gidilenler aynı yoldan geri gelmezler ve mutlaka başka yoldan gelirler. Gelin konvoyu oğlan evinin önüne gelir. Oğlan tarafı oldukça heyecanlıdır. Artık bütün zorlukların karşılığını alma sırasındır.

Ancak engeller bitmek tükenmek bilmez gelin ile birlikte gelen akrabaları örf adet gereği geline verilmek üzere bir miktar bahşiş almadan gelinin inmesine müsaade etmezler.

Böylece gelin taksiden indirilir. Bir yandan tabancalar ateşlenir, diğer yandan damat leblebi, çekirdek ve parayı gelinin kafasına serper. Yere atılan paralar çocuklar tarafından kapışılır.

Bu arada gelinin eline leblebi, çekirdek ve ufak para dolusu bir küp veya lamba şişesi verilerek duvarda kındırılır. Eğer gelin bir vuruşta testiye kırarsa güçlü, kıramazsa zayıf olduğunun göstergesidir.

Kaynananın bir elinde de Kuran-ı Kerim vardır ve gelin çömleği kırdıktan sonra onun altından eve girer.

Eve girerken gelinin sırtına kaynanası **Çemçe** (Kepçe) ile hafiften vurur. Evine, kendine bağlı olsun diye.

Damada seslenirler:

“Gelin çıkmak istemiyor kendisine ne vereceksin.” diye sorarlar.

Damat kendisine bir hediye verince gelin arabadan, dualar okunarak ve kucağına bir erkek çocuk verilerek indirirler.

Gelini koluna takan damat ilk fırsatta gelinin ayağına basmağa çalışır. Kim kimin ayağına basarsa evin hâkimi o olur inancı vardır. Bu arada damat gelini daha önce hazırlanmış odaya götürür yan yana oturarak tebrikleri kabul eder. Hazırlanan şerbetler karşılıklı olarak damat ve gelin hayatlarını birleştirme maksadıyla bir birlerine bu şerbeti sunarlar.

Dini nikâh töreninde hazır bulunanların hiçbirinin herhangi bir işle meşgul olmamaları gerekir. Elllerinde düğüm olabilecek bir iplik, ağzı kapanır bıçak, birbirine dolanabilecek ince çubuk bulundurmamaya özen gösterilir. Nikâh anında bunlardan biri olur, yani iplik düğüm yapılırsa, bıçağın ağzı o anda kapatılırsa erkeğin zifaf gecesinden başlayarak güçsüz olacağı bir sürece gireceğine inanılır.

Bu gece nikâh kıyılır ve nikâh esnasında herkes çok sessiz olur. Medeni nikâhtan hemen sonra dini nikâh kıyılır.

Ertesi sabah, cuma sabahı kadınlar “**Sabahhiye**”denilen gelin görme merasimine başlar. Gelin kayınvalidenin (**Hame**) ve kayınbabanın (**Hamu**) ellerini öper.

Onlar da yeni geline hediye olarak genellikle altın hediye ederler. Daha sonra süslenir ve bir koltuğa oturur gelenler yeni gelini inceler ve düğünde takamadıkları takıları veya hediyeleri getirip verirler. O gün öğleden sonra yine sofralar kurulur ve yatsıya kadar devam eder.

Pazar akşamı kız tarafı, yeni evli çifti ve damadın ailesin yemeğe çağırır. Gelinin babası kızına takı takar. Böylece düğün merasimi sona ermiş olur.

Yukarıdaki bilgiler; Ahmet DEMİR, Hülya DEMİR, Nuray ÇAVUŞOĞLU, Fatih ACU adlı kaynak şahıslardan derlenmiştir.

C. ÖLÜM

1. Ölüm Öncesi

Şehir nüfusun büyük bir kısmı Müslüman'dır. Bunun yanında Süryaniler ve Yezidiler de nüfus olarak önemli bir yere sahiptir.

Mardinli Müslümanlara ait ölüm adetleri ve inanışları aşağıda yer almaktadır.

Rüyada diş görmek birinin öleceği anlamına gelmektedir.

Bir evde baykuşun ötmesi, o evden birinin öleceğine inanılır.

Bir evin yanında uluyan köpeğin uğursuzluk getireceğine o evden birinin öleceğine inanılır.

Karıncaların bir evin önünde toplandığı görülürse o evden birinin öleceğine inanılır.

Mardin ve çevresinde ölüm adetleri olarak, ölüm döşeginde son nefesini vermek üzere olan kişinin ağzına yakınlar tarafından **Zemzem** suyu damlatılır. Zemzem suyu yoksa normal sudan içirilmeye çalışılır.

Bunun sebebi olarak da ruhun bedeni terk etmesi anında, ağzın kuruması ve bu kuruluştan dolayı meydana gelecek hırıltıyı azaltmaktır. Ayrıca su insanlar için en kutsal nimettir.

2. Ölüm Sonrası

Ölümden hemen sonra ölünün gözleri kapatılır, çenesi eşarp veya bezle bağlanır. Elbiseleri çıkartılır ve teneşire konulduktan sonra karnının üzerine bıçak veya metal bir eşya konur. Çünkü metal bir eşya konulduktan sonra cesedin şişmeyeceğine inanılır.

Ölen kişinin akrabaları, evdeki ölüye ait eşyaları ve giysileri toplayıp saklar. Bu giysiler daha sonra yıkanıp temizlendikten sonra maddi durumu iyi olmayan kişilere giymeleri için verilir.

Ölü yıkanmada üzerine Kuran-ı Kerim okunmaz.

Mardin’de ölü yıkayıcısı olarak belli başlı erkek ve kadınlar vardır. Bunlar ya eve çağrılır ya da caminin gasil hanesinde yıkama işini yaparlar.

Ölünün yıkanacağı suyun çok temiz ve el değmemiş olmasına dikkat edilir. Bu yüzden yıkama suyu, bir akarsudan sağlanmaya çalışılır. Suyun ısıtılmasında da evdeki odunlar kullanılmaz, komşuların getirdiği odunlar kullanılır veya odun satın alınır.

Yıkama suyunun içine bazen “**Kufur**” adı verilen hoş kokulu madde atılır. Yıkama suyu ölüye “**Yendo**” adı verilen kepçe ile dökülür. Ölüyü yıkayanlara “**Gasil**”denir.

Anadolu’nun birçok yöresinde olduğu gibi belli bir yaşa gelen kişiler ölmeden önce cenazesinde kullanılacak olan kefenini, sabunu, zenzem suyunu, havluyu önceden hazırlayıp bir bohçanın içerisinde saklar ve daha sonra bunlar kendi cenazesinde kullanılır.

Ölü yıkanıp kefenlendikten sonra, bir sonraki namaz vaktinde cenaze namazı kılınır ve defnedilmek üzere mezarlığa götürür. Hava karardıktan sonra meydana gelen ölümlerde cenaze defnedilmez, bir sonraki gün toprağa verilir. Hava karardıktan sonra yapılan definlerin uğursuzluk getireceğine inanılır.

Buna karşılık:

Mardin’in Yeşilli ilçesinde ölüm hangi saatte olursa olsun cenaze bekletilmez, birkaç saat içerisinde defnedilir. Geceden ölmüş ise sabaha bırakılmaz, cenaze gece toprağa verilir.

Ölen kişi kadınsa tabutun aynasına bir yazma veya eşarp, erkek ise tabutun üzerine renkli ve el işi (namazlağı, seccade) bir örtü örtülür.

Cenaze namazını kıldırın imam cemaate dönerek:

“Merhum hakkında ne dersiniz, hakkınızı helal eder misiniz?” diye sorar.

Cemaat, yüksek sesle:

“Allah rahmet eylesin, hakkımızı helal ederiz.”der.

Bu üç defa tekrarlanır.

Ölü kazılan mezara konulur. Başının altına ince bir taş konarak yüzü Kible 'ye doğru çevrilir. Hazırlanan taşlarla kabir kapatılarak toprakla doldurulup mezar taşları konur. Daha sonra mezara toprağın iyice yerleşmesi için bir bidon su dökülür.

Ölü defin edildikten sonra imam ölüyü **telkin** etmeğe başlar, telkin edilirken herkes ayağa kalkar. Daha sonra kabir başında Kuran-ı Kerim okumayı bilen ölünün akrabalarından biri kabrin yanında kalarak Kuran-ı Kerim okur. İmam ve cenaze törenine gelenler ölünün akrabalarına teker teker taziyelerini sunar.

Baş sağlığı için gelenler, ölen kişinin yakınlarına:

Başınız sağ olsun.

Allah çocuklarınız başınızdan eksik etmesin.

Allah kalanlara uzun ömürler versin.

Allah dünyayı onun aklına getirmesin.

Büyükleriniz, akrabalarınız, dostlarınız sağ olsun.

Allah sizi onun yerine bağışlasın.

Allah onu cehennem azabından korusun.

Bu herkesin yoludur.

Ağlamakla ölüye günah yağdıracaksınız.

Gibi sözlerle onların acılarına ortak olmaya, onları teselli etmeye çalışır.

Önceki zamanlarda cenazeler tabutla birlikte gömülürmüş, bazı kişiler tabutsuz gömülmeyi vasiyet ederlermiş. Çünkü kıyamet gününde tüm insanlar dirildiğinde tabutla gömülenler sırtlarında tabutla dirileceğine ve bunu taşımak zorunda kalacağına inanılmış.

Eskiden, kişi cuma günü öldüyse kıyamet gününe kadar hesaba çekilmez, inancı hâkim olduğu için ölüyü cumadan cumaya teslim ederlermiş. Örneğın kişi çarşamba günü ölmüş ise cenaze toprağı gömüldükten sonra akrabaları mezarın başında çadır kurarak cuma gününe kadar kabrin yanından ayrılmayıp, Kuran-ı Kerim okurlarmış.

3. Meleklerle Emanet Etme

“**Meleklerle emanet etme**” veya “**Cumaya emanet**” adını taşıyan bu törende emanet bitimine yani cuma gününe kadar gece gündüz dualar edilir, Kuran-ı Kerim okunurmuş. Bu inanışa göre, ölü gömüldükten sonra sorguya gelen sorgu meleklerinin hesap sormalarını geciktirmek ve bunun kıyamete kadar uzamasını sağlamamış.

Gömme işi bittikten sonra, eğer ölü sahipleri **Hımlan** (ölü evine eş, dost ve yakın akrabaların getirmeyi adet saydıkları un, şeker, pirinç, yağ gibi ihtiyaçların getirilmesi geleneğı) kabul etmeyecekse, mezar başında imam veya bu işle uğraşan bir kişi tarafından cemaate:

Ey cemaat; **hatır, devir** vardır, **hımlan** yoktur.

Diye oradaki eş, dost ve yakın akrabalara söylenir.

Hımlan’ın amacı taziye evinin masraflarına ortak olmak, yükü paylaşmaktır.

İnsanların zor günlerinde birbirlerine destek olduğunu gösteren en güzel geleneklerde biridir. Bu gelenek ismi farklı olsa bile Anadolu’nun doğusunda, batısında, her köşesinde vardır.

Hımlan olarak getirilen erzaklardan taziyeye gelen kişilere ikram edilmek üzere bolca yemekler pişirilir.

Bu yemek pişirme olayına da **hımlen** denir.

Mardin’de ölen kişinin akrabaları taziyeye gelenleri evlerinde, taziye çadırlarında veya taziye evlerinde taziye kabul ederler. Taziye çadırları genelde belediye tarafından kurulur, belediyeye ait olan bu çadırlar gayet geniştir. Baş sağlığına gelen

misafirlere çadırların içerisinde yemek verilir. Taziye evleri de belediyeler tarafından yapılır, insanlar taziyeleeri burada kabul eder.

Devir, ölünün gömüldüğü günü takip eden üç akşam boyunca erkekler arasında yapılan anma, ruhuna Kuran-ı Kerim okuma, kalanlara başsağlığı dileme töreni ve **Hatır ziyareti** denilen, taziyege gelişte herkesin oturduktan sonra Fatiha Suresi'ni okuması, okutması ve imamın da Kura-ı Kerim'den sureler aktarması şeklinde süren bir dua sürecidir.

Bu hatır ve devir ziyaretlerinde gelenlere **Mırra** (acı kahve), şeker ve sigara ikram edilir. Şeker ve sigara bir tepsinin içerisinde konularak gelenlere sunulurken mırra, mırracı tarafından dağıtılır.

Mardin'de mırra önemli bir gelenektir. Mırra yapmanın, dağıtmanın ve içmenin bir adabı vardır. Acı kahve olarak da bilinen mırra kulpsuz fincanlarda dağıtılır ve fincanın dibinde iki üç içimlik bir kahve vardır. Fincandaki kahve sallanarak, iki üç seferde bitirilir.

Ölünün sağlığında işlediği kefaretlerin, ömrü boyunca kılmadığı namazların, tutamadığı oruçların kazaları olarak, yalan yere yeminlerinin af edilmesi için, ölü sahiplerinin gücünün yettiği kadar ya da ölünün vasiyetine göre, fakirlere buğday dağıtılır.

Bu geleneğe **ıskat** denir. Iskat geleneğinde orta yere kaplar ya da çuvallar içinde buğday getirilerek konur ve durumu iyi olmayan kişilere bu buğday dağıtılır. Bu yardımlar buğday olarak yapılabileceği gibi buğdayın karşılığı, para olarak da yapılabilir. Iskat geleneğine o kadar önem verilir ki zengin fakir herkes ıskat vermeyi bir zorunluluk olarak kabul eder.

Kadınlar ağıtlar yakarak ağlaşır, ağıt yakma geleneği Mardin'de oldukça yaygındır.

Yakınları tarafından yakılan ağıtlarda daha çok ölen kişinin yaşam öyküsü, beğendiği şeyler, giydiği kıyafetler anlatılır. Kısa bir süre önce yakınıni kaybetmiş olan başka aileler varsa onlar da bu ağıtlara katılarak acılar paylaşılmaya çalışılır.

4. Yas Tutma

Yörede **imadede** denilen **ağıtçı** kadınlar vardır, bu kadınlardan biri ya da ikisi parayla tutularak ağıtlar yaktırılır ve ağlanır.

Yas süresi üç günden kırk güne kadar uzar; bazen de takip eden ilk dini bayrama kadar devam eder. Bu süre ölen kişinin toplumdaki yerine, saygınlığına bağlı olarak uzayıp kısalabilir. En yaygın yas süresi üç gün ile kırk gün olanıdır.

Kadınlar, erkeklere oranla daha uzun süre yaslı kalmaktadır. Yas giyimi genelde siyahtır.

Yas süresince ölü sahipleri; erkekler yaklaşık 15-20 gün sakal tıraşı olmaz.

Cenaze götürülürken evlerinin içinde görüp de ayağa kalkmayanların sakat kalacağına veya felç olacağına inanılır.

Cenazeyi taşıyan arabada ekmek bulundurmanın o arabayı koruduğuna inanılır.

Hava karardıktan sonra yapılan definlerin, uğursuzluk getireceğine inanılır.

Loğusalının kırk güne kadar mezarının açık olduğuna inanılır.

Ölen kişi genç ise annesi kırk güne kadar mezara gidemez, ölen için hayırlı kabul edilmez. Bu olaya **arbin'lik** (kırklık) denir.

Ölen kişi için yüksek sesle ağlanmaz. Çünkü ölen kişinin azap çekeceğine inanılır.

Ölü evinde bir hafta çamaşır yıkanmaz ve yemek yapılmaz.

Ölü taşıyan bir arabanın geçilmesinin günah olduğuna inanılır.

Ölünün başında ağlarken eğer gözyaşının bir damlası ölüye değerse, ölünün öbür dünyada sakat kalacağına inanılır.

Kadınlar 10-15 güne çamaşır yıkanmaz ve kenarı işlemeli, boncuklu olan eşarplarını çıkartıp yerine sade olan eşarplarını takar.

Yas süresince ölü sahibi kadınların renkli elbise giymeleri ayıplanır.

Yas süresince ölü sahipleri evden uzaklaşmaz; yakın komşular radyo, televizyon gibi cihazların sesini ya hiç açmazlar ya da kendilerinin duyacağı kadar açıp kederli ailenin acısına ortak olmaya çalışırlar; o tarihlerde nişanı, düğünü olan komşular ya bu törenleri erteler ya da sesiz yapar.

Eskiden tek erkek çocuğunu kaybeden bazı kadınlar saçlarının bir bölümünü keserlermiş.

5. Şiva Mırı (Ölü Yemeği)

Şiva mırı denilen ölü yemeği (fakirlere dağıtılan akşam yemeği) ölü defnedildikten hemen sonra ya üç gün, ya ilk cuma gününe kadar ya da kırk gün, boyunca verilir. Bu ailenin maddi durumuna göre değişir.

Şayet ölü sahibi fakirse ve her gün yemek çıkartamıyorsa, her cuma camide helva, lokum veya bisküvi gibi şeyler dağıtır.

Üçüncü günün gecesinde mevlit okutulur. Mardin’de mevlit genellikle evlerde veya taziye çadırlarında Arapça olarak okunur. Mevlit okutulmasının amacı cenaze merasiminin bittiğini belirtmektir.

Mevlit esnasında mırra, sigara ve şeker ikram edilir. Mevlit başlayınca, ateşe **harmel** bitkisi ve **mevlit** ağacı atılarak tütsü yapılır. **Buhur** adı verilen ve yakılınca çevreye hoş bir koku veren bu tütsü mevlit okuma esnasında ve yemek yeme sırasında devam eder.

Ayrıca mevlide gelenlere **kuliçe** adı verilen (tarçınlı ekmek veya çörek) dağıtılır. Mevlit ve yemek faslı bittikten sonra ölü sahipleri dış kapıda büyükten küçüğe doğru sıralanırlar.

İçerdeki topluluk sıra ile kederli aile fertleriyle el sıkışıp tekrar başsağlığı dileyerek ölü evinden ayrılırlar.

Kırkınıcı günün akşamı mevlit okunur. Mevlitte, üçüncü günde verilen yemekler tekrar verilir ve yas biter.

Mardin’de ölen kişinin mezarı genellikle bir yıl sonra yaptırılır. Bunun sebebi de toprağın tam olarak yerleşmesidir. Mezarlarda genellikle mermer veya beton kullanılmaz.

Mezar taşları, işlenmiş taşlardan yapılır. Yapılan mezar taşlarında, taş işlemeciliğinin en güzel örnekleri görülmektedir.

Yukarıdaki bilgiler; Ahmet DEMİR, Hülya DEMİR, Yılmaz TAY, Seyfettin SAĞLAM, Fatih ACU, Fikrîye SENÜK, Sonay BUCUT adlı kaynak şahıslardan derlenmiştir.

VI. BÖLÜM

HALK HEKİMLİĞİ VE VETERİNERLİĞİ

İnsanlar, asırlardır kendi hastalıklarını kendileri tedavi etme yoluna gitmişlerdir. Bu tedavileri sırasında bitkilerden, hayvanlardan, taşlardan ve topraktan yararlanarak kendilerine özgü tedavi yöntemleri geliştirmişlerdir. Halk hekimleri eski zamanlarda doktorların görevlerini üstlenmişlerdir.

Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacıyla başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne “Halk Hekimliği” diyoruz (*Boratav*, 1994: 122).

Bu açıdan “hastalık”deyimi de alıştığımızdan geniş bir anlam kapsar. Bununla sadece kişinin sağlık durumundaki aksaklıkları değil, kısırlıktan tutunda nazar deymesı gibi insanlardan gelebilecek kötü etkilere ve tabiat dışı varlıkların (cinler, periler, vb.) sebep olabileceği sakatlıklara kadar türlü bozuklukları anlamak gerekir (*Boratav*, 1994: 122-123).

En önemli ve en meşhur halk hekimi Lokman Hekim’dir. Halk hekimleri doğadan topladıkları malzemelerden ilaçlar yapmışlar ve ellerinden geldiği kadarıyla insanlara yardımcı olmaya çalışmışlardır. Halk hekimlerinin yapmış olduğu bu ilaçlar günümüzde de tıbbın gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Biz de çalışmamızda hastalıkların, yöremizde kullanılan tedavi yöntemlerini kaynak şahıslardan derledik. Derlemeleri İnsan Hastalıkları ve Hayvan Hastalıkları başlıkları altında alfabetik sıra ile veriyoruz.

A. İnsan Hastalıkları

1. Ağız Yaraları: Asf (Mazı) alıç büyüklüğündeki tohumu iyice dövülerek balla karıştırılır ve yenir ağızdaki yaralara, akciğer ülserine, bağırsaktaki iltihaba iyi gelir.

2. Arı, Akrep ve Yılan Sokması: Arı sokmasına karşı, arının soktuğu yere incir ağacının sütü, domates suyu sürülür.

Yılan sokmalarında ağza süt alınarak emilir.

Akrep sokmalarında ağza süt alınarak emiler.

Üzerine sıcak taş veya kaşığın sapı ısıtılarak konur.

3. Bacak Ağrısı: Ağrıyan yere, hamur yapılıp sarılır, mahlep kaynatılıp ağrıyan yere kaynatılan su sürülür.

4. Baş Dönmesi: Kızbara (Kişniş) yeşil veya kuru olarak tüketildiğinde baş dönmesini önlemektedir.

Kişniş ayrıca yemeklerde baharat olarak da kullanılmaktadır.

5. Bebeğin Kulağı Ağrıdığında: Anne kendi sütünü kaşığa koyar ve çocuğun kulağına dökülür.

İnek sütünün içine bir miktar tuz atılır ve çocuğun kulağına damlatılır.

6. Bel Ağrısı İçin: Zeytinyağı, karabiber, kırmızıbiber karıştırılır ve ısıtıldıktan sonra ağrıyan yere bezle sarılır.

7. Böbrek Ağrısı ve Böbrekteki Taşlar: İkşud (mercimek büyüklüğünde tohumları olan sarı renkli otsu bir bitkidir.) Kaynatılıp suyu içildiğinde böbrek ağrılarına ve böbrekteki taşların atılmasına yardımcı olur.

Ayrıca kaynatılan **İkşud** suyu içildiğinde idrar yolları iltihapları ve karaciğer şişkinliğine iyi gelir.

8. Bronşit ve Boğaz İltihabı: Keten tohumu dövülüp sütte bekletilir ve yenilir. Bu karışımbronşite, bağırsak ve boğaz iltihabına iyi gelir.

Bıtım yağı (bıtım bitkisinden elde edilen bir bitki) aç karnına, sabahları bir kaşık tüketildiğinde bronşite ve göğüs ağrılarına iyi gelmektedir.

9. Çıban İçin: Çıbanların olgunlaşması ve patlatılması için ateşte pişirilmiş soğan, rendelenmiş sabun veya lokum kullanılır.

Çıbanların içindeki iltihabın çıkarılması için pekmezden mil yapılarak üzerine konulur.

Olgunlaşmamış apselerin üzerine bir hafta boyunca süte batırılmış bez koyarlar.

10. Diş Ağrısı: Mardin sakızı (**Terğuziye**) çiğnendiği zaman diş ağrısına ve hastalıklarına iyi gelir.

Ağrıyan dişin üzerine tütün veya pamuğa kolonya dökülerek konur, bu sayede ağrı bir süre dindirilir.

11. Eldeki ve Ayaktaki Mantarlar: Ceviz yaprağı kaynatılır ve mantarlı bölgeler bu suyla yıkanır.

Göztaşı nazar değmesin diye kullanılan bir taştır aynı zamanda mantarın tedavisinde de kullanılmaktadır.

12. Göz Ağrısı İçin: Göze anne sütü damlatılır.

Rezen (Ibzor) kaynatılır ve suyuna batırılan pamuk ağrıyan gözün üzerine konur, bu yöntem ağrıyan gözü dinlendirir.

13. Göz Değmesi (Nazar): Harmal (Üzerlik) göz değmesine iyi geldiği söylene üzerlik kapıların girişine veya odanın bir köşesine konur.

Aynı zamanda tuz, soğan kabuğu ve kıyılmış bezlerle birlikte yakıldığında bu dumanın nazarı def edeceği söylenir.

14. Grip ve Soğuk Algınlığı: Nihne (Nane) adlı bitki kaynatılır ve içilir.

Cr'de atlı bitki soğuk algınlığına ve gribe iyi gelir.

15. İshal İçin: Amel olan insanlara acı toz kahve yutturulur. Amel olan insanlara pırpere suyuiçirilir yedirilir.

Amel olan insanları, ateş külünde ısıtılmış kiremit parçasını çaputa koyup üzerine oturulur.

Amel olan insanlara olgunlaşmış ekşi nar zarıyla birlikte yedirilir. Veya sumak suyu içtirilir.

16. Kafadaki Şişlik İçin: Kaşığın sapı ısıtılır ve şişmiş olan yere konur, şiş olan yere demir parçası konur.

Kafa yarılmalarında, yarılı etrafındaki saçlar tıraş edilir ve koyun tüyü yakılarak yara üzerine konulur.

Ezilen (Karza) yere kırmızı et konur.

17.Kadın Hastalıkları: Hılbe (Çemen) kadın hastalıklarında kullanılan bir bitkidir, ayrıca yemeklerde baharat olarak da kullanılmaktadır.

Şarı'l Cıbbar kadın hastalıklarına iyi gelen bir bitkidir.

Nihne pekmez ile kaynatılır ve kadınların loğusa dönemlerinde vücutlarına sürüldüğünde ağrıları keseceği söylenir.

Ayrıca **kızamık, suçiçeği** için pekmez su ile karıştırılır ve verilir.

18. Kalp Rahatsızlığı: Mahlebin kurutulmuş çekirdeği yendiğinde kalp rahatsızlığına iyi geldiği söylenir.

Oğul Otu 2-3 ay süreyle devamlı olarak tüketildiğinde kalp rahatsızlığına ve damar tıkanıklığına iyi gelir.

19. Karın Ağrısı ve Bağırsak Gazı: Papatya çay olarak tüketildiğinde karın ağrısına iyi gelir, bağırsaktaki gazların atılmasını sağlar.

Ayva yaprakları kaynatılır ve çay şeklinde tüketilirse bağırsak enfeksiyonuna baş dönmesine iyi gelir.

Ayrıca ayva yaprağı içen hamile kadınların doğacak çocuklarının güzel olacağına inanılır.

Karın sancılarının giderilmesi için suda nane ve **zater** içirilir.

Papatya kaynatılıp suyu saçlara sürüldüğünde saçları parlatır ve saç dökülmesini önler.

Yensun (Anason) çayı yapılıp içildiğinde karın ağrılarını ve bağırsaktaki gazın giderilmesini sağlar, aynı zamanda bu çayın strese ve uykusuzluğa iyi geldiği söylenmektedir.

20. Kırıklar İçin: Bezin üstüne yumurta akı sürülür ve kırığın üstüne sarılır.

21. Mide Ağrısı: Irkı'l Sus (Meyan Kökü) çiğnenerek yutulduğunda veya suya ıslatılıp bekletildiğinde çıkan su içilir, bu su mide ağrılarına ve mide hazımsızlığına iyi gelir, susuzluğu giderir, mideyi rahatlatır.

Cı'de denilen bitki kaynatılıp içilir.

Mahlep (vişneye benzeyen bir bitki) taze olarak yendiğinde veya likörü içildiğinde mide ağrısını rahatlatır.

Mahlep ayrıca ilaç sanayiinde de kullanılmaktadır.

Terğuziye (Mardin sakızı) sert bir sakızdır, çiğnendiği zaman bu sakızın suyu mide ağrısına iyi gelir.

İşfelleh (Kapari) mide ağrısına, kan dolaşımına iyi gelir.

Midesi ekşimiş insanlar palamut odun külü veya sigaranın külü yutarlar.

Mide sancısı veya yanması için böğürtlen (Ğıllayk) kökü temiz yıkandıktan sonra kaynatılarak çay gibi içilir.

22. Mide Ülseri: Keten tohumu dövülerek, sütle karıştırılır ve içilir mide ağrısına iyi gelir.

Mazı (Asf) alıç büyüklüğündeki meyveleri iyice dövülür, sabahları aç karnına balla karıştırılarak yenir.

23. Öksürük İçin: Nane, ıhlamur, mahlep, kırmızı mahlep kaynatılır ve öksürük için içilir.

Şahveti'l Acuze (siyah koyu yeşil otsu bir bitki)sütle kaynatılır ve içilir. Bitki, çöreklerin üzerine baharat olarak da kullanılmaktadır.

Nihne kaynatılır, suyu içilir, öksürüğe ve soğuk algınlığına iyi gelir.

24. Romatizma: İşfelleh (Kapari) kullanıldığında romatizma ağrılarını dindirir.

Ağrıyan yerlere yünlü bir şeyler sarılır.

Gibbezi (Ebe Gümeci) haşlanan ebe gümeci romatizma ağrılarının olduğu bölgeye konulduğunda ağrıları giderir.

Yeşil olarak tüketildiğinde zihni dinlendirdiğı söylenmektedir.

Romatizmalı hastalara mığilyen suyu sürülür.

Romatizmalı hastalara halk arasında Haşışit II Keyye olarak bilinen ot dövülerek konur. Sonuç olarak konulduğu yerden sarı renkli bir su çıkarak ve iyileşir.

Romatizmalı hastalara  ınar yaprakları kaynatılarak hasta bölgeye sürülür.

Romatizmalı hastalara yabani ot Hıbbese kaynatılarak hastalı bölgeye konulur.

25. Sancı İçin: Cihde otu kurutulup kaynatılır bezin içine konur, suyu sıkılır ve içilir.

ıhlamur kaynatılır ve içilir.

26. Sarılık İçin: Nar suyu, erik suyu ve sumak suyu verilir.

Sarılık hastalığına yakalananlara bol bol sarımsak yedirilir. Başlarına sarı renkte yazma bağlanır, boyunlarına sarı renkte tespih bağlanır.

Sarılık hastalığına su kuşu ( ırşefe) suya batırılarak hastanın üstüne dökülür.

27. Sinüzit: Hıyarı'1 Ihmar (Çağlaya benzer yeşil bir bitki) koklandığı zaman sinüzite ve sarılığa iyi gelir.

28. Şeker Hastalığı: Irkı'1 Li'be (Sarmaşığa benzeyen bir bitki) kökü toprak altından çıkarılır ve kaynatılır, içilir şeker hastalığına iyi geldiği söylenir.

Sı'd taze olarak tüketilen bu meyve şeker hastalığına ve tansiyon düzensizliğine iyi gelir (*Yaşayan tarih Mardin*, 2000: 183-193).

29. Uyuz Hastalığı: Uyuz (Çereb) hastalığına halk arasında zakkum çiçeği olarak bilinen bitkinin yaprak ve dallarını suda kaynatılarak sürülür.

30. Şifalı Su Tedavisi

Yeşilli ilçesinde, vücudunda yara çıkan, romatizmalı olan ve kızamık hastalığına yakalananlar ilçe merkezinin hemen Güney Doğusunda bulunan Şeyh Ayşık – Meyt' e şifalı kaynak suya götürürler. Bu arada giderken bir ekmek biraz tuz ve bir adet soğan götürülür. Orada bulunan kayaya bırakırlar. Kaynak sudan içilir ve hasta bu mekânın havuzunda yüzer. Hasta ve oraya giden kişiler abdest alıp iki rekât namaz kılarak dua ederler.

Uyuz olduğuna inanan bazı kişiler ilçeye 5 km uzaklıkta bulunan Bülbül (**Benabil**) Köyündeki **Ayn –Verde** (Ayn –Cırbe) çeşmesine Çarşamba günü gider. Orada bulunan kaynak suyun önündeki havuza girer, havuzda bulunan balcıktan vücutlarına sürer, on dakika bekledikten sonra kaynak başına gidip temiz suyla yıkanır ve bu vesileyle hastalığından kurtulmuş olur (Ahmet DEMİR).

B. Hayvan Hastalıkları

1. Katır, at ve eşek gibi tek tırnaklı hayvanlara ağır yük yüklendiği için bacaklarında “**indirme**” (Nezzil) olduğu zaman sabun ve sıcak su ile hayvanların ön bacaklarının oynak yerleri güzelce ovulur.

2. Hayvanların sırtında yarayı iyileştirmek için semeri yaraya göre kesilir.

3. Yokuşta çıkan hayvanın nefesi kesilirse burnunda boynuz olmuş demektir. Burnun yanı jiletle kesilip oluşan boynuza çuvaldız batırarak çekilir.

4. Katır, at ve eşeklerin damağında çıkan şişkinlikleri kızdırılmış demir çubukla dağlanarak içine tuz doldurulur, böylece yemeleri sağlanır.

Hayvanlarda tutuklama olduğu zaman su dolu havuza itilerek rahatlamaları sağlanır.

5. Hayvanların bacağı kırıldığı zaman yumurta yakısı yapılarak kırık yere tahta ile birlikte sarılarak sabit kalması sağlanır.

6. Tökezleyen hayvanların nal düşürdüğü, tırnakları uzadığı anlaşılır. Hemen nalbant' a götürülerek tırnakları kesilip yeni nal taktırılır. Ancak nal takılırken çok dikkat etmesi lazım çivileri tırnaklara gelmemesi şarttır aksi halde hayvan yürüyemez.

7. Koyun ve keçiler diken yediği zaman ağızları yara olur bıçakla delinerek siyah kan çıkması sağlanır.

Yukarıdaki bilgiler “Yaşayan Tarih Mardin” adlı yazılı kaynaktan ve Ahmet DEMİR, Hülya DEMİR, Yılmaz TAY, Seyfettin SAĞLAM adlı kaynak şahıslardan derlenmiştir.

VII. BÖLÜM

HALK METEOROLOJİSİ VE TAKVİMİ

A. Halk Meteorolojisi

Yer ile göğün birlikte yaratılmasından bu yana tabiat olayları birbirleriyle uyumluluk göstermiştir. Nitekim yağmurun, karın yağması, rüzgârın çıkmasını; aya, güneşe ve yıldızlara bakılarak tahminde bulunulmuştur.

“Ay ağıllansa ağılın büyüt; gün ağıllansa koyunun güt.” sözü, ayın ve güneşin çevresinden görülen haleden yorumlara varıldığını belirtse gerek, ayın ağıllanması, kışın uzun ve sert olacağına, güneşin ağıllanması da havaların iyi gideceğine, koyunları yaymağa götürmekten korkulmayacağına işaret sayılıyor (*Boratav*, 1973: 118).

Mardin’de hava tahminlerinin bazıları, havadaki değişime, bulutların bulunduğu yön ve durumuna, rüzgârların esme yönüne, yıldızların sıklık ve seyrekliğine, ayın doğup batışına, güneşin doğup batışına vb. durumlara göre halk tarafından tahmin edilebilmektedir. Tahminler genellikle yaşlılar ve çobanlar tarafından yapılmaktadır.

Bu konuyla ilgili yapılan tahminlerin bazıları şöyledir:

Kıble yeli eserse arkasından, yağmur yağacağına,

Şark yeli eserse, iki üç sefer yağmur yağarak ekinlerin ekme zamanı başlayacağına inanılır.

Bunların dışında kışın, bulutların kızarmasının ardından kar yağacağına inanılmaktadır. Ayrıca arıların veya karıncaların çok olması kışın uzun ve sert geçeceğinin göstergesidir.

Ağustos ayında birer hafta arayla, incir ve **sümağın** (sumak) olgunlaşma bulutları çıkar ve meyveleri olgunlaştırır.

Eylül ayında kuru üzüm (**Mıştah**) yapımının başlama bulutu çıkar ve bundan sonra üzüm kurutulmaya başlanır.

Halk meteorolojisi ile ilgili bazı inanmalar ve Arapça karşılıkları şöyledir:

Nisan yağmuru insan ve hayvanı ihya eder (Matar Nisen yihyi ıl insen vıl heyven.).

Mayıs ayı oldu mu ot ne kadar yeşil olursa olsun onu yol (Ayyar ihsıt il haşış lı ken ihyar).

Temmuz sıcağı, suyu çanakta kaynatır (Temmuz yığlı ıl may fıl küz).

Eylül ayı kışın başlangıcı kabul edilip hazırlıklara başlanır (Zıhrayıt eylül ım avveç ıl ikrun)

Aralık ayında evinden dışarı çıkma, deli olma (Kenün kün fı beytık le ütkün mecnün).

Bu tahminlerin büyük bir kısmı, bugün bilimsel olarak yapılan tahminler kadar doğru olabilmektedir. Yöre insanları ekimini, dikimini, ağaçların budamasını, hasadını bu tahminlerle yapmaktadır. İklim şartlarının vereceği olumsuz şartlardan etkilenmeyi en aza indirmek için halk kendi yöntemleriyle bazı hava tahminlerinde bulunmaktadır.

B. Halk Takvimi

Geçmişten günümüze insanoğlu birlikteliğini devam ettirip, karışıklığı önlemek açısından ortak bir zaman kavramı kullanarak günlük işlerini bu şekilde devam ettirmiştir.

Eskiden doğum tarihlerinin tam olarak bilinmediği zamanlarda; koç katım zamanı (mart başı), zemheri (kara kış), harman sonu (eylül), cemreden sonra (nisan ayı), ekinlerin hasadı (temmuz ayı), kuzu kırkımı (temmuz başı) gibi zaman tahminleri kullanılmaktadır. Bunların dışında Hıdırellez ve nevruz da önemli tarihlerdendir.

Hıdırellez, mayıs ayının ilk haftasında kutlanır ve bu günlerde herkes pikniğe veya ziyaret yerlerine gitmektedir. Bu günde gül dilekte bulunularak gül ağacının dallarına ip veya bez bağlanır.

Nevruz, mart ayının üçüncü haftasında kutlanır ve bu günlerde kimse evde durmaz, herkes dışarıya bağa bahçeye gider ve baharın başlangıcını kutlar.

1. Ayların Yöresel Adları

Ikveynin	: Ocak
Izbat	: Şubat
Azar	: Mart
Nisan	: Nisan
Ayyar	: Mayıs
Hzeyren	: Haziran
Temmuz	: Temmuz
Tıbbah	: Ağustos
Eylül	: Eylül
Tışrin	: Ekim
Teşerin	: Kasım
Kenün	: Aralık

2. Mevsimlerin Yöresel İsimleri

Rabı - İl Evvel:	İlkbahar
Azar	: Mart
Nisan	: Nisan
Ayyar	: Mayıs
El – Sayf	: Yaz
Hzeyren	: Haziran
Temmuz	: Temmuz
Tıbbah	: Ağustos
Tışrin	: Sonbahar
Eylül	: Eylül

Tışrin	: Ekim
Teşerin	: Kasım
El – Şita	: Kış
Kenün	: Aralık
Ikveynün	: Ocak
Izbat	: Şubat

3. Rüzgârların Yöresel Adları ve Özellikleri:

Heve Şamli (Samyeli): Güneyden eser. Yaz boyunca esmeye devam eder sebzeleri, çınar ağaçları, ceviz ağaçlarını olumsuz yönde etkiler. Çiçekleri yakar. Tarım ürünlerine büyük ölçüde zarar verir. Yaprakları yumuşak olan bütün ağaçlara çok zararlıdır.

Heve Şemeli: Kuzeyden-Güneye doğru eser. Genelde kasım ayının ortalarında başlar. Kuru soğuk yapar insanların tedbir almaları işaret eder. Çünkü akabinde kar yağacağı bilinir.

Heve Şerki: Doğudan-Batıya doğru eser çok yakıcıdır. Yumuşak ağaçlara aşırı derecede zarar verir, don yapar. Genelde ocak ve şubat aylarında eser.

Heve Ğerbi: Batıdan-Doğuya doğru eser. Nisan ayından başlar Mayıs ve hazirana kadar devam eder. Havası serin olup, meyvelere faydalı, yağmur yağmaması halinde ekinlerin yetişmesinde, başak tutmasında son derece yardımcı olur.

Yukarıda mevsimlerin ve ayların yöredeki isimleri verilmiştir, bu bilgiler Ahmet DEMİR adlı kaynak şahıstan derlenmiştir.

VIII. BÖLÜM

MARDİN HALK MUTFAĞI

İnsanoğlu geçmişten beri varlığını devan ettirebilmek için sürekli yiyecek arayışı içerisine girmiştir. Her bölgenin ve yörenin kendi coğrafi özelliklerine ve insanların yaşayışına uygun olarak gelişen bir yemek kültürü oluşmuştur.

Türk mutfağının zengin yemek çeşitleri arasında önemli bir yere sahip olan geleneksel Mardin yemekleri, zengin çeşitleriyle hem yörenin tarihi ve kültürel mozaığının bir yansımasını yapmakta hem de yöre halkının damak zevkini ayrıntılarıyla gözler önüne sermektedir.

Çeşitli dinlerin ve farklı kültürlerin beşikliğini yapan Mardin'de böyle zengin bir mutfağın bulunması ve bu mutfakta bulunan yemek çeşitlerini tüm yöre halkı tarafından kullanılması yöredeki insanların dayanışmasının, kaynaşmasının ve çeşitli kültürlerin tek bir potada eritilmesinin bir sonucudur.

Yemek, bir kültür olayı olduğuna göre ve kültürün, bir toplumun maddi ve manevi değerlerinin bir toplamı olduğu bilinmektedir. Denilebilir ki yemeklerin arasında da bir toplumun maddi ve manevi değerlerini, kalıntılarını bulunabilmek mümkündür.

Mardin halkı damak zevklerine düşkün olduğu için yemeklerde mutlaka güzel bir görünüme ve tat ararlar. Bunun için yemeğin hazırlanmasına ve sunumuna büyük bir özen gösterirler.

Geleneksel Mardin halk mutfağı; Yemekler, Çorbalar, Tatlılar, Çerezler ve İçecekler başlıkları altında ve yapılarıyla birlikte verilmiştir.

A. YEMEKLER

1. İkbebet (İçli Köfte)

Malzemeler (60 adet için):

- 500 gr kıyma
- Orta büyüklükte 4 baş soğan
- 3 yumurta
- 1 demet maydanoz
- 250 gr ince yarma
- 750 gr ince bulgur
- 50 gr margarin
- 50 gr kişniş
- Bir miktar karabiber, baharat, tuz

Yapılışı: İnce yarma ve ince bulgur, yeterince tuz ile geniş bir kapta su ile ıslatılıp karıştırılarak, bekletmeye bırakılır (en az 30 dakika). Bu arada iç hazırlanır. Soğanlar soyulup, ince ince doğranır. Maydanoz ayıklanıp ince ince kıyılır. Yumurtalar karıştırılıp yağda kızartılır ve bir tabağa alınır. Daha sonra bu yağa doğranan soğanlar atılır, 10 dakika karıştırıldıktan sonra kıyma, baharat, karabiber ve yeteri kadar tuz eklenip kızarmaya devam edilir. 10-15 dakika karıştırıldıktan sonra ateşten alınır, kıyılmış maydanoz eklenip hazır durumda bekletilir.

Bekletilmeye bırakılan ince bulgur ve yarma yoğrulur. Arada bir el tuzlu suya batırılıp, yoğrulma sürdürülür. Daha sonra hamur, ceviz büyüklüğünde bölümlere ayrılır. Tek tek hamurlar elde yumurta şeklinde açılıp içine iç yerleştirilir, ağız kısmı kapatılarak tepsiye dizilir. Bu işlem bittikten sonra orta büyüklükte bir tencereye 3 litre su konup kaynatılır. Su kaynayınca, içine yeteri kadar tuz katılır, hazırlanan köftelerden en fazla 30 adeti suyun içine atılır ve kaynamaya bırakılır. 10 dakika sonra bir kevgirle ve köftelerin parçalanmamasına dikkat edilerek karıştırılır. 2-3 dakika daha kaynatılıp kevgirle suyun içinden süzgece alınır. Kalan köfteler için ateşteki suda aynı işlem yapılır. Köfteler 5 dakika bekletilip süzülmesi sağlanır. Servis tabağına alınmadan önce marul, maydanoz, tere serpiştirilir, sonra köfteler yerleştirilir. Limon ve domates dilimleriyle süslenir.

2. Sembusek (Kapalı Lahmacun)

Malzemeler:

- 1 kg un,
- 500 gr kıyma,
- 1 demet maydanoz,
- Orta büyüklükte 5 adet soğan,
- 3 adet domates,
- 2 adet yeşilbiber,
- 1 bardak zeytinyağı
- Karabiber ve çeşitli baharatlar, Tuz

Yapılışı: 1 kg undan 1 bardak un alınıp, geri kalan una yeteri kadar tuz ve su katılarak yoğrulur ve bekletmeye alınır. Diğer malzemeler kullanılarak içli köftedeki gibi iç hazırlanır. Bekletilen hamur yumurta büyüklüğünde parçalara ayrılıp yuvarlanır, merdane ile ince açılır. Hamurun tahtaya yapışmaması için her seferinde tahtaya bir miktar un serpilir. Daire şeklinde açılan yufka ikiye katlanıp yufkanın yarısına hazırlanan iç malzemeden yeteri kadar yerleştirilir, yarım kalan kısımla kapatılır ve etrafı bıçak ile veya yuvarlak bir tabağın kenarıyla düzgün bir şekilde kesilip tepsiye yerleştirilir. Bu işlem bittikten sonra odun fırınına gönderilir, pişirimi sağlandıktan sonra eve getirilerek servis tabaklarına yerleştirilir. Odun fırını tercih etmeyenler ise sacı ateşte kızdırır, yağa batırılmış bir bezle siler ve Sembusekleri yerleştirerek iki tarafı pembeleşince tabağa alır (Ayrıca ocak üzerinde, yanmaz tabağa her seferinde iki Sembusek için 2-3 damla yağ damlatılarak da kızartılabilir.) Bu arada sertleşmemesi için Sembuseklerin üzeri örtülür. Bütün Sembusekler pişirildikten sonra servis tabağına yerleştirilir. Limon ve tere ile süslenip servis yapılır.

3. I'rok (Aya Köfte)

Malzemeler (60 adet, 6 kişilik):

- 1kg ince bulgur,
- 500 gr çiğ köftelik dana eti,
- 50 gr kişniş,
- Bir miktar kabartma tozu,
- 3 yumurta,
- 500 gr kıyma,
- 4 baş orta büyüklükte soğan,
- 1 demet maydanoz,
- 50 gr margarin,
- Zeytinyağı
- Bir demet tere

Yapılışı: İç malzemenin hazırlanması: Soğanlar soyulup ince ince doğranır. Maydanoz yıkanıp ayıklanır ve ince ince doğranır. Doğranmış soğanlar tavada margarin yağı ile 5 dk. boyunca karıştırılır. Daha sonra soğanın üzerine kıyma et de eklenir ve et renk değiştirene kadar karıştırılır. Bu işlemin sonunda ateşten indirilen bu malzemelere doğranmış maydanoz eklenir.

Hamurun hazırlanması: 1 kg. ince bulgura hafif su serpilip bekletilmeye bırakılır. Bu arada 500 gr çiğ köftelik dana eti dövülür ve hazır hale getirilir. Hazır hale getirilen et bulgura eklenir. Yavaş yavaş bulgura yedirilerek yoğurulmaya başlanır. Daha sonra ise hamura tuz, kişniş, kabartma tozu ve yumurta eklenerek bulgur hamur haline gelinceye kadar yoğurulur.

Hamur, ceviz büyüklüğünde parçalara ayrılır ve yumurta şeklinde ince açılıp içine hazırlanan iç doldurulup kapatılır. Elin ayası içerisinde bastırılır ve tam dolun ay şekli alana kadar elde bir işlem yapılır. Bu işlemin sonucunda köfteler kızgın yağın içerisinde kızartılır. Kızartılan bu köfteler daha önce hazırlanmış ve çeşitli yeşilliklerle süslenmiş tabaklara dizilir ve afiyetle yenir.

Püf noktalar: Hamurun iyice yoğurmalı ve köfteler iyice kızartılmalıdır.

4. Kibe (İşkembe Dolması)

Malzemeler (6 kişilik):

- 3 adet kuzu işkembe,
- 1 kg pirinç,
- 1 kg kuşbaşı et,
- 200 gr doğranmış kuyruk yağı,
- Bir miktar karabiber, Tuz ve Nane

Yapılışı: pirinç ayıklanıp yıkanır, kuşbaşı et yeteri kadar karabiber, baharat, tuz ve nane ekleyip karıştırılarak hazır durumda bekletilir. Temizlenmiş işkembe göz kararı ile 20 cm büyüklükte dikdörtgen şeklinde kesilip hazırlanır. Hazırlanan parçalar ikiye katlanıp üç kenarı beyaz dikiş ipliği ile dikilir. Bir kenarı açık bırakılır. Bu işlem bitirilip bütün parçalar dikildikten sonra, her parçanın açık kalan bir kenarından, hazırlanan iç pilavından işkembenin yarısı doldurulmak sureti ile kapatılıp dikilir. Daha sonra, hazırlanan işkembe dolmaları büyükçe bir tencereye yerleştirilir.

Üstünü örtecek kadar su eklenir. Bir miktar tuz eklendikten sonra tencerenin ağzı kapatılıp yüksek ısıda pişirilir. 30 dk. pişirildikten sonra ateşten alınıp çatala tek tek dolmalar delinir. Bastırılır ve yine tencereye yerleştirilir. Bu işlemi yapmaktaki maksat, iç malzemenin kıvamında pişmesini sağlamaktır. Üstünü örtecek miktarda sıcak su eklendikten sonra 30 dk.daha pişirilir. Son aşamada ise servis tabağına isteğe göre suyla veya susuz alınır ve afiyetle yenir.

5. Hamis

Yapılışı: Oğlak veya kuzu etinden yapılır.

Etler el ayası büyüklüğünde parçalar halinde doğranır. Büyük bir kabın içinde ateşe konur ve tin öz suyu kalıncaya kadar pişirilir. Büyük bir sini üzerine dizilen ve “nane şkeva” denilen sacda yapılan ince ekmeğin üzerine dökülür. En büyük özelliği elle yenmesidir.

6. Kaburga Dolması

Malzemeler:

- 2 kg ağırlığında normal boy 1 adet Kaburga
- 150 gr Pirinç
- 500 gr Kuşbaşı et.
- 50 gr Badem içi
- 20 gr Çam fıstığı
- 50 gr Margarin
- Bir miktar baharat, karabiber, tuz, öğütülmemiş tane baharat
- Bir demet maydanoz

Yapılışı: Kaburganın etrafı beyaz dikiş ipliyle dikilip bir kenarı açık bırakılır. Kuşbaşı et tavaya konulur, üstünü örtecek kadar su ilave edildikten sonra et orta ateşte pişirilir. Suyunu çektikten sonra daha önce ayıklanan ve yıkanan pirinç üstüne eklenir. Beş dakika kadar karıştırılır. Bu karışımın içine haşlanmış badem içi, çam fıstığı, yeteri kadar baharat, karabiber ve tuz eklenip 10 dk. karıştırıldıktan sonra ateşin üzerinden alınır.

Daha önce hazırlanan iç malzemesi kaburgaya doldurulur ve kaburganın açık kısmı yine beyaz dikiş ipliyle dikilir. Büyükçe bir tencereye margarin konur ve kaburga tencereye yerleştirilir. Kaburganın her iki yüzü de pembeleşinceye kadar kızartılır. Bu işlemin akabinde kaburganın üstünü örtecek şekilde üzerine sıcak su eklenir. Suyun

içine de tane baharat ve tuz eklenebilir. Pişirme sırasında ilk 20 dk.'dan sonra kaburga ters çevrilip diğer yüzün de pişmesi sağlanır. Kaburganın pişirilme süresi ortalama 40 dk. 'tır. Piştikten sonra kaburga tencereden alınıp servise hazır hale getirilir. Üstü ve sağı-solu maydanozla süslenir. Kaburgadan arta kalan suyu da kâselerde çorba olarak takdim edilir.

7. Ebu Ğannuc (Közlenmiş Patlıcan).

Çok iri patlıcanlar bütün olarak fırında veya tandırda pişirilir. Kabukları soyulup iyice dövülür ve yağda kızartılır (kızartırken tercihe göre yumurta da eklenebilir).

8. Dev Şeviti (Ağız Yakan).

Özellikle doğum yapan kadınlar için yapılır. Üç yumurta tereyağında kızartılarak üzerine sulandırılmış iki bardak pekmez eklenir. Bir-iki taşım kaynadıktan sonra, önceden lokma halinde doğranmış bayat ekmek karışıma eklenir. Biraz karıştırıldıktan sonra ateşten indirilir ve servis yapılır. İsteğe bağlı olarak üzerine ceviz serpilebilir.

9. Belloi (Mercimekli Köfte).

İyice pişirilip ocaktan indirilmiş olan kırmızı mercimeğin içerisine, mercimeğin iki katı kadar ince bulgur konulup tencerenin ağzı kapatılır. Yumuşaması için 15 dakika kadar bekletilir. Bir-iki soğan yağda kavrulur, içine salça, pul biber, karabiber konulur, ateşten alınıp bekletilen bulgurun üzerine dökülür, iyice karıştırılır. İnce ince kıyılmış olan maydanoz da eklenip karıştırıldıktan sonra, sıkma yapılır. Yanında ayran iyi gider.

10. Merge

Malzemeler:

- Yarım tandır ekmeği (ekmek taze olmamalı),
- Bir baş orta boy soğan,
- Yarım çay bardağı yağ,
- 2 yumurta,
- Bir kaşık domates salçası,
- 3 su bardağı su.

Yapılışı: Yağda kavrulan soğana sulandırılmış domates salçası eklenerek sulu bir karışım elde edilir. Önceden doğranmış ekmek bu karışıma eklendikten sonra biraz karıştırılarak ateşten alınıp servis yapılır. İsteğe bağlı olarak kızartılmış yumurtada eklenebilir.

11. Kardi

Bu yemek buğday, yağ, nohut, tuz, salça ve yemeğe adını veren “kardi” adlı ot ile hazırlanır. İhtiyaca göre buğday ve nohut sıcak suda yaklaşık yarım saat bekletilir. Kardi az miktarda sıcak suda bekletilen buğday ve nohutta karıştırılıp böylece pişirilir. Piştikten sonra yağ, tuz, salça ve en sonunda karabiber ilave edilip servis yapılır.

12. Avsirk

Malzemeler:

- Yarım tandır ekmeği (ekmek taze olmamalı),
- Yarım çay bardağı tereyağı ya da zeytinyağı,
- 2 yumurta,
- 3-4 diş sarımsak,
- Bir çay kaşığı tuz,
- 4 su bardağı su.

Yapılışı: Yumurta yağda kızartılarak üzerine tuzla dövülmüş sarımsak sulandırılarak eklenir. Bir taşım kaynadıktan sonra doğranmış ekmek eklenir. Biraz karıştırılarak ateşten indirilip servis yapılır.

13. Keçelok

İsteğe göre bir miktar mercimek kaynatılır. Suyu bol tutulur. Yarım saat kaynadıktan sonra mercimekten biraz daha fazla bulgur (şehriyesiz) katılıp kaynatmaya devam edilir. Biraz sulu kalacak şekilde iyice kaynadıktan sonra, az yağda kavrulmuş soğan da katılarak 5 dakika daha kaynatılır ve servise hazır hale getirilir sıcakken yenmesi tercih edilir (Tarihin Tanığı Nusaybin, 2001: 181-185).

B. ÇORBALAR

1. Lebeniyye (Yoğurt ve Yarma Çorbası).

Malzemeler:

- 2 kg süzölmüş yoğurt,
- 500 gr yarma
- Tuz.

Yapılışı: Yarma bir gün öncesinden bekletilir. Süzölmüş yoğurdu büyük boy tencereye koyup üzerine iki litre su eklenip karıştırılır. Kıvamlı ayran halini alıncaya kadar karıştırıldıktan sonra daha önce ayrı bir kapta pişirilen yarma, süzgeçte süzöldükten sonra ayrana eklenir ve orta ateşte pişirmeye bırakılır. İlk elli dakika boyunca çorba tahta bir kaşıkla devamlı surette karıştırılır. Kıvamı alındıktan sonra yani çorba biraz kalınlaştıktan 20 dk. sonra ateşten indirilir. İki saat sonra ise servis yapılır.

Not: Lebeniyye kıvamını alınca mutlaka soğuduktan sonra dolaba konmalıdır. Soğuk bir şekilde servis yapılması daha fazla tercih edilir. Arzuya bağılı olarak üzerine pekmez de dökölebilir. Sarımsak ile yenmesi de tercihler arasındadır.

Püf noktalar: Lebeniyye yapılırken kesinlikle yağlı bir şeyle karıştırılmaması gerekmektedir. Bu, kıvamını bulması açısından önemlidir. Lebeniyyede kullanılan yoğurdun mutlaka koyun yoğurdu olmalıdır. Yoğurt son derece iyi bir şekilde süzölmelidir.

C. TATLILAR

1. Zerde

Malzemeler (6 kişilik):

- 1 kg şeker,
- 2su bardağı pirinç,
- 1kahve fincanı gül suyu,
- 10 gr öğütölmüş tarçın

Yapılışı: Orta büyüklükte bir tencereye 1 lt.su konup kaynamaya bırakılır. Su kaynayınca, pirinç yıkanıp eklenir. 20 dakika boyunca orta ısıdaki ateşte pişirildikten sonra şeker ve gül suyu eklenip, 25 dakika daha orta ısıdaki ateşte pişirilir. Kıvamını aldıktan sonra ateşten indirilir ve kepçe vasıtasıyla kâselere konur. Üzerine de tarçın serpilerek soğumaya bırakılır. Soğuduktan sonra afiyetle yenir (Hülya DEMİR).

Ç. ÇEREZLER

Leblebi, Şekerli Leblebi, Badem, Badem Şekeri, Ibzor, Kabuksuz Kavun Çekirdeği, Karpuz Çekirdeği, Bıtım, Mahlep, Ceviz, Pestil, Cevizli ve Bademli Sucuk (I'kude) ... vb.

D. İÇECEKLER

Mırra (Acı Kahve), Şarap (Kırmızı ve Beyaz), Likör (Üzüm, Mahlep, Bıtım, İşfelleh (Kapari), Ceviz, Badem, Elma, Nar, İncir, Erik), Üzüm suyu, Sumak, Nar Suyu, Meyan Kökü (Süs) (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2001:174)

1. Mırra (Acı Kahve)

Mırra daha çok taziye, düğün, mevlit, doğum, tebrik ve en çok da yas günlerinde ikram edilir.

Yapılışı: Mırra, şekerli kahvelerden gerek yapılış gerekse malzeme ediliş yönünden farklıdır.

Önce iyice kavrulan kahve dibeklerde toz haline getirilinceye dek dövülür. Özel olarak hazırlanmış olan bir güğümün yarısına kadar şerbet doldurulur. Şerbet (kaynatılıp tamamen kahve tortusu, telve haline gelmiş kahvenin bir kere daha arı su ile kaynatılmasından meydana gelen kahverengi su) haline getirilir. Güğümdeki şerbetin içine 2-3 kilo kadar kahve konur ve kaynatılır. Taşmaması için ateşe bir yaklaştırılır bir uzaklaştırılır. Bir müddet bu şekilde kaynatılır. Kahve soğuduktan sonra, dibe çöken çökeltiyle karışmasına meydan vermeden, “**mutbak**”denilen ikinci bir güğüme aktarılır, daha sonra da yarı kaynatılmış olan kahvenin üzerine yeniden şerbet katılır. Bu şerbet yeniden iyice kaynatıldıktan sonra, yine tortusuyla karıştırılmamaya çalışılarak, tekrar mutbağa aktarılır. Şerbetin mutbağa aktarılmasından sonra güğümde kalan tortuya “**tanva**” (telve) denilir.

Mutbak içine aktarılmış olan kaynamış kahve yine taşmasına dikkat edilerek bir müddet daha kaynatılır, sonra kenara çekilir, iyice soğuduktan sonra özel şekilde hazırlanmış çeşitli boylardaki kapalı ve kulplu güğümlerin en büyük olanına doldurulur. Biraz daha soğuduktan sonra ikinci bir güğüme aktarılır. Tekrar aynı işlemten geçtikten

sonra üçüncü bir güğüme boşaltılır. En sonunda büyük boydaki çinko cezveye aktarılır. Cezveye boşaltılan bu kahve pekmez katılığında ve ekşimsi olur. Bu tat ve katılıktaki mırra, içine döküldüğü fincanın kenarını boyayacak hale gelir; acı kahve artık kıvamını bulmuştur demektir.

Mırranın içilişi de yapılışı gibi apayrı bir özellik taşır. Mırrayı ikram eden şahıs elinde hem kahve fincanını hem de kahve ibriğini bulundurur. Sağ elinde ibriği, sol elinde ise özel yapılmış iki fincan taşır. Boynunda fincanları silecek mendiller vardır. Mırra konuklara büyükten küçüğe doğru ikram edilir. Mırra fincanları ters çevrilmiş konilere benzemektedir. Fincanın içine yaklaşık bir-iki metre yudumluk kahve konulur ve bunu alan bunu bir-iki yudumda içer. Kahve, fincanı kendi eksenini etrafında kır beş derece döndürülerek içilir. Kahveyi içen fincanı yere bırakmaz; kahveyi dağıtana verir.

Fincanı yere bırakmak çok ayıptır. Bilinçli olarak fincanı yere bırakmanın bir nedeni olmalıdır; genelde bu neden ev sahibi tarafından sorulur. Bu ya bağışlanma isteğidir ya da önemli bir şey istemenin ifadesidir.

Fincanı elinde tuttuğun süre içerisinde tekrar tekrar mırra doldurulur bunun için fincanı dağıtan kişiye vermen gerekir (*Tarihin Tanığı Nusaybin*, 2001: 163).

Mırranın da Bir Töresi Bir Töreni Vardır

Sordum: Mırra nasıl yapılır?

Söyledi: İyice kavurulan kahve, dibekte un haline gelinceye kadar dövülür.

Özel bir güğümün yarısı şerbet ile doldurulur.

Sordum: Şerbet nedir?

Söyledi: Kaynatıldıktan sonra bütünüyle kahve tortusu haline

Gelmiş kahvenin bir kez daha arı su ile kaynatılmasından

Sonra oluşan kahverengi su...

Sordum: Sonrası?

Söyledi: Sonrası güğüme alınan şerbetin içine

İki-üç kilo kadar kahve konularak bir daha kaynatılır.

Taşmamasına dikkat edilir. Soğumaya bırakılan kahve,

Dibine çöken çökelekle karışmasına meydan verilmeden

“Mutbak” denilen daha küçük bir güğüme alınır.

Üstüne yeniden şerbet dökülür. Bu şerbet yeniden iyice kaynatılır.

Tortusuyla karıştırılmadan “Mutbak”a aktarılır.

İşte bu güğümde kalan tortuya da “Tenva” denir.

Kahve, yine taşmamasına dikkat edilerek bir müddet

Daha kaynatıldıktan sonra kenara alınır. Soğumaya bırakılır.

Ardından kapalı ve sarı kulplu güğümlerin en büyüğüne doldurulur.

Biraz daha soğuduktan sonra, ikinci bir güğüme alınır,
Oradan da üçüncüsüne... Daha sonra büyük boy çinko bir cezveye aktarılır.

Sordum: Tadı nasıldır?

Söyledi: Pekmez katılığında, ekşimsi...

İçine döküldüğü fincanın kenarını boyayacak bir halde...

Sordum: Mırra nerede, nasıl ikram edilir?

Söyledi: Daha çok taziye, düğün, mevlit, doğum,

Tebrik ve yas günlerinde ikram edilir.

Köy odalarında verildiği gibi; çarşıda, kent kahvelerinde de
Tiryakilerinin damağına sunulur.

Sordum: Peki nasıl içilir?

Söyledi: Ayrı bir özelliği vardır. Bilinen kahve gibi yavaş yavaş
İçilirse hemen soğuduğu için tadı kaçır.

Birden içilirse damakta yangın çıkarır.

Sordum: Biriz da ikram ve ikram edeni anlatsan...

Söyledi: İkrancının sağ elinde mırra ibriği, sol elinde ise

Özel bir biçimde yapılmış mırra fincanı bulunur.

Boynunda ya da cebinde fincanları silmek için mendili vardır.

Mırra, yaşı büyükten küçüğe doğru, kişi başına iki kez ikram edilir.

Fincana iki yudumluk mırra konur.

Alan, iki yudumda içmek zorundadır.

Fincan kendi ekseni çevresinde 45 derece döndürülerek

İçildikten sonra sigara tütürülür.

Sordum: Ya bu törene uymayan olursa...

Söyledi: Kahve içildikten sonra fincan yere bırakılmaz.

Bırakan, geleneklere göre cezaya çarptırılır.

Sordum: Ne cezası?

Söyledi: Hane sahibine bir koç, bir tay ya da birkaç kilo kahve alma cezası...

Fincanı yere bırakmak ayrıca ayıptır.

Sordum: Mırrayı herkes ikram edebilir mi?

Söyledi: Herkes ikram edemez.

Her aşiretin, her köyün ileri gelenleri olur.

Bunlara “ağa” ya da “makul” denir.

İşte mırra “ağa” ya da “makul” tarafından,

Yaz ve kış 365 gün içinde her gün verilebilir.

(*Durbaş*, 1998: 110-111).

IX. BÖLÜM

ÇOCUK OYUNLARI

A. ÇOCUK OYUNLARI

Çocuklar, zamanın büyük bir bölümünü oyunla geçirir. Doğumu izleyen günlerde ortaya çıkan oyun ihtiyacı, çocuk büyüdükçe değişerek sürer. Oyun; öğrenme, yaratma, deneyim kazanma, iletişim kurma ve yetişkinliğe hazırlama aracıdır. Oyun sırasında çocuk pek çok şeyi kendi kendine deneyerek öğrenir. Oyun çocuğu geleceğe hazırlayan etkidir. Neşe kaynağı olma, yaratıcılığı geliştirme, başarıyı tanıma fırsatı verme gibi özellikleriyle oyun, çocuğu sosyal hayata hazırlar (*Şimşek*, 2004: 169).

Yöresi ve isimleri farklı olsa bile çocuk oyunlarının işlevleri aynıdır. Çocuklara iyi bir zaman geçirtmek ve onların sosyalleşmesine yardımcı olmaktır.

Aşağıda Mardin ve çevresine ait olan 12 çocuk oyunu alfabetik sıra ile verilmiştir.

1. Âşık (Kab) Oyunları

Çift tırnaklı küçükbaş hayvanların diz kapakları olan âşık (Kab) kemiğiyle oynanan oyunlardır. Bu oyunların geçmişi M.Ö 6000'lere kadar uzanmaktadır. Zağros-Demevand bölgesi, Anadolu-Kültepe, Newala Çori, Mezopotamya ve Trans Kafkasya bölgelerinde yapılan araştırma ve kazılarda çok sayıda âşık kemikleri bulunmuştur. Bunlardan bir kısmı halen müzelerdedir. Genel olarak hayvanın diz kapağından elde edilmesiyle birlikte, maden çağında doğal şekline uygun olarak madenden âşıklar da yapılmıştır. M.Ö 3000'lerde yapılmış olan madeni âşıklar bu oyunun çok sevildiğini, krallar ve üst düzey memurlar ile saray mensupları arasında da oynanmış olduğunu düşündürmektedir.

Bölgemizin yanı sıra ilçemizde de kısa bir zaman öncesine kadar sıkça oynanan âşık (Kab) oyunları çok çeşididir. Kemiğin dört ana yüzü ve iki küçük yüzü vardır. Âşığın altı yüzünden geniş olanların tümsek yüzüne “pık”, çukur olanına “çık” adı

verilir. Kabaca bir dikdörtgenler prizması olarak düşünürsek; dar yüzlerinden düz olan tarafa “ker”, (S) şeklinde oyuk olan tarafa “mır”, dikine duruştaki yüzüne “kotk” adı verilir. Oyunun kendine özgü kuralları vardır. Xeze, qotke, sırk, hille, zirkut, xar u kab, kela, tuşe xorti, berkefk, tirke değişik şekillerde oynanan zevkli, zihin ve beden jimnastiği yaptıran âşık (kab) oyunlarıdır.

2. Bello (Çelik- Çomak)

5-6 kişilik bir grupla oynanır. Çelik-çomak olarak bilinen oyundur. İki taş yan yana konulur. 25cm boyundaki bir çubuk iki taşın üzerine konur. Diğer grup elemanları arka arkaya dizilir. Taş üzerindeki çubuk fırlatılır. Çubuk havada yakalanırsa diğer grup ebe olur, yakalanmazsa çubuk kenarından vurularak havaya kaldırılıp taşa doğru fırlatılır. Çubuk taşlara değerse söz konusu grup sayı almış olur. Oyun böylece devam eder (Sonay BUCUT).

3. Çırre (Kovalamaca)

Oyun açık alanda iki grup arasında oynanır. Ebe olan takımın diğer takım oyuncularının tümünü yakalaması esasına dayalı olarak oynanır. Bütün oyuncular yakalanınca diğer takım ebe olur. Ancak rakip takım oyuncularından biri, ebe takımından iki oyuncu arasından geçtiği takdirde, yakalanan bütün oyuncular serbest kalır (Sonay BUCUT).

4. Çukli Oyunu

Masa büyüklüğünde, toprağı nemli bir alanda 2-10 kişi ile ikişerli, üçerli, dörderli... gruplar halinde oynanır. Oyunu oynamaya karar verenler toprağı nemli ve en az masa genişliğinde bir alan tespit ederler. Bu tespitten sonra hangi grubun önce oynayacağı kura ile belirlenir. Her oyuncunun elinde “Çukli” adı verilen çubuklar bulunur. Daha önceden ucu sivriltilmiş olan çuklileri her oyuncu, karşılıklı olarak çember içine alınmış nemli toprağa saplamaya çalışır. Diyelim ki, birinci grubun birinci oyuncusu çuklisini nemli toprağa saplayamadı; ikinci grubun birinci oyuncusu, belirlenen esaslar dâhilinde hem rakip oyuncunun saplanamamış çuklisini yerinden oynatacak, hem de kendi çuklisini saplamaya çalışacaktır. Bunu başaran oyuncu karşı oyuncunun çuklisine sahip olur. Eğer birinci grubun birinci oyuncusu çuklisini nemli

toprağa saplayabilmişse ikinci grubun birinci oyuncusu bu kez saplanmış olan çukliyi hem devirmeye ve hem de kendi çuklisini toprağa saplamaya çalışır. Bunu başaran oyuncu karşı oyuncunun çuklisine sahip olur ve bir atış daha yapma hakkını elde etmiş olur. Oyuncu saplanmış çukliyi devirmeyip sadece kendi çuklisini sapsa oynama hakkını kaybetmez. Ardından atış yapacak oyuncu, saplanmış olan çuklileri devirir. Aynı hamle ile kendi çuklisini toprağa sapsa devirdiği çuklilere sahip olur. Oyun bu kurallar dâhilinde zevkle devam eder (Süleyman AYKUL)

5. Damdamina

3-5 kişiyle oynanan bir oyundur, oyuna başlamadan önce sayışmaca yapılır ve en son kim kalırsa o eğilir ve diğerleri onun üzerinden aşağıdaki tekerlemeyi söylerler:

Bir bir damdeme,
İkide iki ormanda tilki,
Üçtür üç sana yedireyim bir dürüm.
Dörtte dört, üstünü ört.

Beşte beş mendil koyma, (Birinci kişi ebenin sırtına mendili koyar ve diğerleri düşürmen atlarlar.

Altıda altı mendil alma, (Birinci atlayan kişi mendili ebenin üzerinden alır.).
Yedide yedi ceviz kırma, (Ebenin sırtından atlayan onun sırtına vurur.).
Donkişot'un attan inişi,
Onda on ninemin gözlükleri,
On birde on bir sek sek,
On ikide on iki uçakta neler var.

Oyuncular toplanır ve kendi aralarında bir soru ve cevap kararlaştırırlar, ebeye sorarlar cevabı bilirse başka biri onun yerine geçer, bilemezse oyuna devam edilir. Oyun bu şekilde devam eder (Fatih ACU).

6. Hılluke

Eller diz üstünde, sincap yürüyüşüyle yarışa girilir. Öne atılanlar “Hılluke dıkım nakım / Bevil ka xwe qul nakım / Xızeme te ranakım / Heta bire xwe bı zavakım” (Hılluke yaparım yapmam / Burnumu deldirmem / Hızmayı taktırmam / Ağabeyimi ev-

lendirinceye kadar) tekerlemesini söyler, belirlenen noktaya kadar yarış devam eder; ilk ulaşanlar birinci, ikinci ve üçüncü seçilirler.

7. Hingulisk (Yüzük)

Genellikle büyüklerin akşamları oynadıkları bu oyun 8-10'ar kişilik iki grup arasında ve kapalı alanda oynanır. İki grup karşılıklı tek sıra halinde bağdaş kurarak otururlar. Ebe grup başkanı, yüzüğü gizlice arkadaşlarının kucaklarında dolaştırarak birine bırakır. Karşı grup yüzüğü bulmak için, diğer grup elemanlarına boş ya da dolu olduğunu söyler. Boş dediği eleman dolu çıkarsa, karşı taraf bir sayı alır. Eğer yüzüğün kimde olduğunu bulurlarsa, yüzük kendi takımlarına geçer. Oyun bu şekilde sürer ve bir takımın 21 sayısına ulaşması ile sona erer (Seyfettin SAĞLAM).

8. İlç

Yumuşak zeminde ucu sivriltilmiş azami 50-60cm boyunda sopalarla oynanır. Oyuncular sopalarını zemine saplar, diğer oyuncular zemine saplı sopayı hedef alarak kendi sopasını saplamaya ve diğer sopaları sökmeye çalışır. Sökülen sopa söken kişinin olur. Oyun böylece devam eder.

9. Kaluç Oyunu

Basket sahası genişliğinde düz bir alanda 3-10 kişi ile oynanır. Oyun için 2-3cm kalınlığında “Kaluç” adı verilen yassı taşlar ile tabanı düz koru biçimindeki “Gok” adı verilen bir taş bulundurulur. Gok taşı sabit ve düz bir taşın üzerine yerleştirilir. Bu taştan oyuncuların atış durumuna göre 5-10 metre uzakta düz bir çizgi çizilir ve oyuncular bu çizgi doğrultusunda dizilirler. Sırayla ellerindeki kaluçları gok taşını yerinden oynatmak, fırlatmak amacıyla atmaya başlarlar. Kalucunu gok taşına atıp goku vuramayan ve kalucu en uzağa giden oyuncu gok bekçisi olur. Gok bekçisi bir taraf, diğer bütün oyuncular bir taraf olarak oyun başlar. Bekçi, “başında beklenen anne” anlamı yüklenilen gokun başında bekler, diğer oyuncular sırayla goku yerinden oynatmak-fırlatmak için çizgiden kaluçlarıyla goka vurmaya çalışırlar. Ceviz büyüklüğündeki gok taşının yerinden oynatılması ve uzaklara fırlatılması durumunda gok bekçisi bunu alıp yerine koymaya mecburdur. Gokun yerine konulması süresinde oyuncular gokun çevresindeki kaluçlarını alıp, ebe tarafından yakalanmamak için

çizgiye doğru kaçarlar. Çizgiye yetişemeyen oyuncu ayağını kalucunun üzerine koyarak kaçmak için fırsat kollar. Gok bekçisi gok taşını yerleştirdikten sonra sınır çizgisine yetişememiş oyuncuları vurmaya çalışır. Atılan kaluçlarla gok taşının vurulmaması durumunda kaluçlar gok bekçisi tarafından koruma altına alınır. Bu arada vurulmamak şartıyla oyuncular kaluçlarına ayak değdirmek için, gok bekçisini sağdan ve soldan sıkıştırmaya çalışırlar. Bu sıkıştırma anında kalucuna vurulmadan basan ve çizgiye doğru kaçma fırsatı bulamayan oyuncu da kaçmaması için gok bekçisi tarafından gözetlenir. Bekçinin dalgınlığından yararlanıp kalucuyla çizgiyi geçen olursa gok taşını vurma ve kaluçları esir durumundaki arkadaşlarını kurtarma hakkını elde eder. Oyuncu gok taşını vurup uzaklara atarsa kaluçları esir durumundaki oyuncular kaçma fırsatı elde eder. Ayrıca kalucuna ayak basıp kaçamamış oyuncu, kalucunu ayağının ucuna yerleştirerek havaya fırlatıp yere düşürmeden eline alabilirse, goka yeniden vurma hakkını elde eder. Eğer bu arada kalucu yere düşerse gok bekçisi onu vurmaya çalışır. Oyuncu da ona yakalanmamak için kaçar. Bu oyuncu için sınır yoktur. Bekçi (goku yerinde durduğu sürece) bu kaçağı vuruncaya kadar kovalayabilir. Bekçi tarafından yakalanan (el değdirilen) oyuncu gokun yeni bekçisi olur. Oyun bu kurallar çerçevesinde yoruluncaya bıkcıncaya kadar devam eder.

10. Kaşo

Meşe ağacından yapılan top ve sopalarla oynanır. Sopalar bastona benzer ve uçları toparlak olur. 5-6 kişilik iki gruba oynanır. 15-20cm çapında bir çukur hazırlanır. Ebe olan grup topu sopalarla çukura koymaya, diğer grup ise engellemeye çalışır. Top çukura girdiğinde diğer grup ebe olur.

11. Prey Oyunu

Geniş bir alanda 4-10 kişi ile ve iki grup arasında oynanır. Oyuncular oyundaki yeteneklerine eşit biçimde iki gruba ayrılırlar. Oyun yerinin ortasına yassı, normal büyüklükte ve “Helk” adı verilen taş konulur. Bu taşı bekleyecek olan grup kura ile tespit edilir. Bu gruptan biri ayağıyla helm taşına basar, öteki arkadaşları karşıt grup elemanlarını taşa değdirtmemek için onları kovalar. Helm taşını savunanların amacı, karşıt gruptaki arkadaşlarının üzerlerine ellerini değdirmek, onları oyun dışı bırakmak, bu şekilde oyunu kazanmaktır. Karşıt grubun amacı ise, savunulan helm taşına oyun

öncesi belirlenen sayı kadar ayak değdirmek, bunu yaparken vurulmamaktır. Gruplar amaçlarına ulaşmak için sürekli hareket halinde bulunurlar.

Taşı bekleyen gruptan biri karşıt gruptan birinin üzerine helk taşına basmadan elini değdirirse, o oyuncu oyun dışı kalır. Bu şekilde herkes vurulursa veya oyun dışı kalırsa, oyunu helk taşını savunan grup kazanmış olur. Karşı grup hiçbir engelle karşılaşmadan helk taşına belirlenen sayı kadar ayak basarsa, oyunu bu grup kazanmış olur.

12. Tuşte

7-8 kişilik iki grupla oynanır. Bir nokta belirlenir ve bir grup ebe olur, diğer grup saklanır. Ebe grup, diğer grup elemanlarını bulmaya ve yakalamaya çalışır. Şayet ebe olmayan gruptan bir kişi belirlenen noktaya ayağını koyarsa ve yakalanmazsa, bir sayı kazanır. Oyun böylece devam eder (*Tarihin Tanığı Nusaybin*, 2001: 176-180).

X. BÖLÜM

HALK OYUNLARI

Halk oyunlarının kökeni insanlık tarihi kadar eski olmakla birlikte halk oyunlarının tarihini, yerleşik hayatla tanışan ilkel insanların toplu halde yaşamaya başlaması ve bu insanların, kendilerini yöneten bir takım sihirli güçlere ve tanrılara saygı gösterisinde bulunmak için yaptıkları danslara kadar götürebiliriz.

Tarihi, böyle eski medeniyetlere kadar götürülebilen halk oyunları, bir toplumun kültürel yapısını ortaya çıkarmakla Halk bilim çalışmalarına ışık tutma görevini üstlenmektedir.

Mardin halk oyunları, düğünlerde, bayramlarda, özel günlerde ve her türlü törenlerde oynanır. Düğün törenlerinde törene katılanlar belli yerlerde toplanırlar. Bu yerler, nişan için kız evi; düğün için ise erkek evidir. Törenin yapılacağı yere gelen konuklar, düğün sahibi tarafından karşılanır ve törenin bitiminde de uğurlanır. Ancak bu karşılama ve uğurlama töreni halk oyunları ile yapılır ve bu oyunlar karşılamada farklı, uğurlamada farklı özellikler göstermektedir.

Karşılama, oyunun akışının hızla başlayıp yine hızla biten oyundur.

Ağılama, ağır bir tavırla yavaş hareketlerle oynana bir oyundur.

Uğurlamada ise oyun yavaş başlayıp hızlı biter.

Tüm halk oyunları seyirci karşısında oynanır. Oyunun oynandığı ortam, bazen bir evin avlusu, bazen bir oda, bazen de bir düğün salonu olabilir. Oynanan halk oyunlarında ekip başı oyunu yönetir ve komutlarıyla oyuncularını yönlendirir.

Oyunlar genellikle türkölüdür. Günümüzde halk oyunları, Davul, Zurna, Klarnet, Tulum, Tef, Kaval, Dilsiz Kaval, Kabak Kemeçe ile oynanır. Şehir merkezinde ise Cümbüş, Darbuka, Zilli Tef, Bağlama ve Koto eşliğinde oynanır.

Mardin halk oyunları, düğünler ve nişanlar haricinde, bayramlarda, asker uğurlamada, festivallerde ve çeşitli devlet törenlerinde de oynanır. Köylerde oynanan halk oyunları genellikle özel günlerde oynandığı için bayramlık diye tabir edilen en yeni ve temiz, “Sandıktan” diye tabir edilen, giysiler giyilerek oynanır.

Halk oyunları oynandığı zaman, iyi bilenler oyun grubuna katılınca diğerleri çekilir ve bunları seyre başlar. Mardin halk oyunlarında kültürü oluşturan özellikler sadece güzel sanatları dallarının bir göstergesi değil, yaşamın kendisidir.

Mardin halk oyunlarından bazılarını oynama şekillerini aşağıda veriyoruz.

Berivan: Süt sağma olayını anlatır, ağır bar havasındadır.

Cirane: Komşu aşkını anlatır, ağır bar havasındadır.

Keçikani: Bu oyun genç kızların oynadığı, sevginin, dostluğun ve birlikteliğin anlatıldığı oyundur.

Mamır: Sevgiyle ağıtı anlatır. Bar havasındadır.

Bişaro: Bağ bozumunu anlatan bir oyun olmakla birlikte coşkuyu ve sevinci ifade eder. Kadın ve erkeklerin birlikte sergiledikleri bir oyun türüdür. Bazen de ayrı oynanır.

Segavi: Sevgi ve coşkunun ifadesidir.

Cenbeli Ağa: Üzüntüyü ağıt şeklinde sergileyen bir oyundur. Bar havasındadır.

Hınne: Kına yakma olayını anlatan bir oyun olmakla birlikte; kına gecelerinin vazgeçilmez oyunudur.

Bablekan: Kuyudan su çekme olayını anlatır.

Kemalım: Ataya duyulan sevgiyi, bağlılığı anlatır. Bar havasındadır.

Çeçani: Memleket özlemini anlatır.

Üç Kırma: Üç kırmayla oynanan bu oyun sadece erkeklerin oynadığı bir oyundur. Ağır bar havasındadır.

Meryemi: Aşk ve sevgiyi anlatır. Bar havasındadır.

Lorke: Güzelliği coşkuyla anlatan bir oyundur.

Himalaye: Coşkuyu anlatan bir oyundur.

Çepikli: Şiddet ve sevgiyi, jest ve mimiklerle uyumlaştıran bir oyundur.

Koçere: Şehirden yaylaya çalışmak için gidenlerin mevsim sonunda, işlerini bitirip ayrılacakları sırada, kendi aralarında, yaylalarda yaşadıklarını taklit ederek oynadıkları oyundur.

Haftano: Giyinme ve kuşanma olayını anlatır.

Dik Oyun: Toplumsal yaşamın disipline yönünü anlatan bir oyundur.

Raksıl Havanım: Elit tabaka hanımlarının bir araya geldiklerinde oynadıkları ve birlikteliği yansıtan bir oyundur. Ağır bar havasındadır.

Rihane: Oyun, adını reyhan çiçeğinden almıştır. Oyunun özü, çiçeğin büyüüp yayıldıkça etrafa saçtığı muhteşem ve ferahlatıcı kokusunun etkisi, insanoğlunun raks etmesini sağlamıştır. Ağır bar havasında olup, erkek oyunudur. Mardin düğünlerinin vazgeçilmez oyunlarından olan Reyhane'ye Atabarı adı verilmektedir.

Mardin Çiftetellisi: Bayan oyunu olmakla birlikte coşkulu bir oyundur.

Mardin Halayı: Sevgi ve aşkı anlatır. Oyun bar havasındadır.

Malaya: Birlikteliği anlatır. Oyun bar havasındadır.

Oğuzlu: Aşkın yüceliğini anlatır.

Ondörtlü: Sevgi ve aşkı anlatır.

Semra: Aşkın yüceliğini anlatır. Ağır bar havasındadır.

Kemanbazo: Ayrılığı ve ayrılığa karşı duyulan sitemi anlatır.

Sabiha: Mardin'de yaşanan ve sonu evlilikle biten ölümsüz bir aşkın öyküsüne dayanan bu oyun, ağır bar havasındadır.

Hat Matar (Yağmur Yağdı): Mardin'de yağmur yağdığında şehrin kazandığı ayrı bir hava anlatılır.

Zeyzo: Umutsuz bir aşkın seven erkek için oluşturduğu hayal kırıklığı ve yaşanan acıyı anlatan bir oyun olup ağır bar havasındadır.

Esmerim: Esmer tenli güzellerin anlatıldığı coşkulu bir havadır.

Dizo: Coşkuyu anlatır.

Botani: Birlik duygusunun sevgiyle kazandığı coşkuyu anlatır.

Carıtsu: Testiyle çeşmeden su taşıma olayını anlatır.

Çepikli: Coşkulu bir oyun havasıdır.

Güle: Divan edebiyatında sevgiliyi anlatan, bülbülü deli eden aşkı anlatır.

Govend: Özlemi dile getiren bu oyun halay niteliğindedir.

Şevko: Ağır bar havasında olan bu oyun da özlemi anlatır.

Haddino: Birlikteliği ifade etmektedir.

Semra: Bu oyun da aşk ve sevgiye duyulan özlemi ifade etmektedir.

Hırpani: Aşk acısının bireyde uyandırdığı bir takım duyguları figürleştiren bir oyun olup; ağır bar havasındadır.

Torivan: Bar havasında olup sevgi üzerine kurulan bir havadır.

Hurse: Karadeniz horonunu andıran bir oyun olmakla değişik melodi ve biraz farklı figürlerle oynanır.

Kosari: Birlikteliği ifade eder.

Beyni't Develi: Aşk ve sevgiyi anlatan coşkulu bir oyundur.

Mardin oyunlarındaki temel figürler, Çömelip doğrulma ve titreme olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Çömelip doğrulma ise iki şekildedir:

1) Bağlı Çökme: Eller bağlı olarak çökülür.

2) Bağısız Çökme: Eller açık olarak çökülür.

Halk oyunlarında kullanılan diğer figürler arasında bulunan el vurma ve dönme figürlerinde ise bazı şekiller vardır. El vurma şekli tekli ve toplu olarak iki şekilde; dönme figürlerinde ise kerteli dönme, toplu dönme ve ek dönme şeklindedir.

Halk oyunlarında bayanlara karşı son derece nazik davranılır. Toplu olarak oynanan oyunların hemen tümünde bay ve bayanlar beraber oynar. Yörenin en çok oynanan halayda, halay çemberi diye tabir edilen bir daire meydana getirilir. Oyunun akışına göre de bu daire bazen ayrılarak yarım daire özelliğini alır. Halayların en önemli özelliği, mutlak anlamda birlikteliği simgelemesi ve kolektif bir anlayışı ön plana çıkarmasıyla canlı bir figür halinde yardımlaşma kompozisyonu çizmesidir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 120-124).

XI. BÖLÜM

MARDİN AĞZINDAN KELİMELELER

Bir dilin zenginliği o dil içerisinde kullanılan kelimelerin çokluğuyla ilgilidir. Amacımız elimizden geldiği kadar yaşayan ve kullanılan kelimeleri ortaya çıkarmak ve yok olmasını engellemektir. Aşağıda Mardin ve çevresinde kullanılan Arapça kelimeler ve Türkçe karşılıkları verilmiştir. Derlediğimiz aşağıdaki kelimeleri Kelimler ve Fiiller başlıkları altında alfabetik olarak veriyoruz.

A. KELİMELELER

1. Kelimeler

Abuk: Baba

Aflatun u Afrid: Afacan, haylaz

Ahval: Şaşı

Ammo: Amca

Armle: Dul Kadın

Başörti: Eşarp

Beden: Beden, Vücut

Belle: Mercimekli Köfte

Bello: Çocuk

Beyt: Ev

Beni: Üzüm sucuğu

Carap: Uyuz

Cideri: Çiçek Hastalığı

Cof Cof Ehir: Beşini oyuncu

Cof Ehir: Dördüncü oyuncu

Cofal: İkinci oyuncu

Çeppün: Cepken

Deey: Verem

Dek: Dövme

Des: Oyunun bir bölümü
Dimmeli: Ur
Ebü Saraf: Sarılık
Ehir: Üçüncü oyuncu
Ekle: Kanser
Evvel, Val: Birinci oyuncu
Fanera: Fanila
Fenös: Gemici feneri
Fentüne: İdare lambası
Feşüşş: Gevşek
Fisten: Entari
Geleşen: Pislik
Gevrike: Saç Kıran
Hafas: Kızarıklık
Hale: Hala
Halibu Redi Ve: Sütü bozuk
Hame: Kaynana
Hamu: Kayınbaba
Haraç: Bir nevi vergi
Harir: İpek
Hasbe: Kızamık
Hatun: Hanımefendi
Hatırcak: Demir
Hazanbaşı: Sağdıç
Hıkkaye: Hikâye
Hımmam: Banyo
Ibbara: Sokak
Ihfaz: Kundak altı bezleri
İhtiyariin: Yaşlılar
İkmarçi: Kumarcı
İmşemme'a: Mumlu bez
İmzevvec: Yeni evliler

Irğaye: Bilye
Isted: Usta
Itfaeye: Ocak
Ittaşe: Egzama
Izbuun: Zıbın
İhsane: Köftelik Bulgur
İm Ca'bar: Yamru-yumru
İmmik: Anne
İskaki: Sokak çocuğu
İsmeyt: Bulgur
Kabır: Mezar
Kahvacağı: Kahve ocağı
Kam Iddes: Oyun bitti
Karaçi: Çingene
Keel: Pul
Keli: Kavurma
Kı'ade: Bebek için lazımlık
Kındağ: Tülbentler, Havlular, Kundak
Kınnap: İp
Kızbara: Kışniş
Kimme: Başlıklar
Kirip: Sağdıç
Kolenç: Sancı
Köti Nefer: Berbat kişi
Leben: Yoğurt
Libs Ü Kesiim: Giyim kuşam
Loko: İşsiz, güçsüz gezen kişi
Matbağ: Mutfak
Matoye: Sapan
Mel'abe: Önlükler
Merken: Çömlekten yapılmış kazan
Meyden: Meydan

Mırra: Acı kahve

Mıstah: Üzüm

Mot: Ne

Nemes: Çil

Papur: Vapur

Riih: Romatizma

Sale: Öksürük

Sikren A'mi: Kör sarhoş

Sirkeci: Sarhoş

Sümak: Sumak

Şat Fe: Nezle

Şefşiğ: İri dikiş

Şer İyye: Şark Çıbanı

Şıllat: Geveze

Şilletiyn: Gevezeler

Tahhara: Tuvalet

Tanbora: Tambur

Tanva: Telve

Tibben: Külöt

Tünneyhiyye: Yok

Tüz: Mahalli bir oyun

Valiyye: Oyun

Veled İzğayyır: Kız-Erkek Çocuklar

Veled Lahiik: Gençler

Verki: Kız

Veter: Kiriş, Tel

Vırrıke: İshal

Viç Keme Viç İl Cece: Tavuk suratlı

Yan: Sedir

Yendo: Kepçe

Zemberiye: Yastık

Zırıra: Kuma

2. Fiiller

Addid: Ağlatmak

Alın Dikmek: Altın hediye etmek

Ferrit:Iskalamak

İbrüde: Üşümek

Kameçtüik: Yakalarsam

Kemmile: Tamamla

Kıl: Söyle

Lakkih: Yakıştırma

Lathalliye Naksan: Eksik bırakma

Levlik: İşsiz, boş gezinmek

Masat: Olmadı

Mezak: Alay Etmek

Netten: Pis koku çıkarmak

Tolaz: İpsiz sapsız gezmek

Yıksevhü: Tepeden tırnağa giyinmek

XII. BÖLÜM

HALK GİYİM KUŞAMI VE ZİYNET EŞYALARI

A. HALK GİYİMİ

Yüzyıllar boyunca bir görgü kuralı olarak giyim, insanların üzerinde inanılmaz etkisi olan, insanları keyiflendiren ve ayrıcalıklı kılan bir kültür unsurudur. İnsanlar için güzel giyinmek bir moral kaynağıdır. İnsanların giyimlerinde etkili olan mevsimlerdir ve bundan dolayı da Mardin’de insanların giyimleri mevsime göre farklılık göstermektedir.

Mardin halkı, eski örf ve adetlerine bağlı olmakla birlikte toplum olarak zamanın yaşayış tarzına uymasını bilmektedir. Yakın zamanlara kadar kırsal kesimde erkeklerin giydikleri maşlah ve başlarına sardıkları poşu gittikçe önemini yitirmektedir. Günümüzde ise halkın büyük bir bölümü modern giysileri giydikleri göze çarpmakla birlikte kırsal alanlarda ise bu oranın düştüğü görülmekte ve geleneksel giysilerine devam ettikleri kaydedilmektedir. Mardin'deki geleneksel giyim ve ziynet eşyalarını şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Geleneksel Bayan Giysileri

Giyimlerin başında, baş bağlamasını açıklayacak olursak; dağ ve ova köylerinde farklılık arz eden kadınların baş bağlama şekli şöyledir:

Dağ köylerinde kofi ve tor olarak adlandırılan bağlama şeklinde, tas biçiminde olan kofinin dik durmasını sağlamak için tenekeden veya tahtadan yapılmış malzeme kullanılır. Tarın üzerine fes geçirilir. Bu feslerin değişik şekilleri olmakla birlikte; birinci kısmı örüklü, diğerleri ise saç bağı şeklinde çok sayıda siyah iplerin aşağıya doğru sarkması şeklinde olan kâfi türleridir. Yaşlılar kısa, gençler ise uzun saçaklı ibrişim kullanılır. Ovadaki köylerde kullanılan baş bağlama şekli ise; dağdaki köylere

göre başa bağlanan poşu renklidir. Kadınlar evlendikten sonra başlarına bürman veya şifondan yapılan beyaz renkli eşarp yerine kullanılmaktadır. Bu bağlama şeklini bütünleyen en önemli özellik kullanılan takılardır. Alın ve kulakları süsleyen altın gümüş veya penes adı verilen liralara kullanılmaktadır. Bu liralara, ketenden veya kadifeden yapılmış zemin üzerine dikilir.

Mardin’de bayanların giydiği geleneksel halk giysilerini şu şekilde sıralayabiliriz.

Fistan: Bütün köylerde kadınların karakteristik giyim tarzının önemli bir parçasıdır. Renk olarak beyaz veya krem renklidir. Model olarak: Yuvarlak yaka, 20cm'lik bir yırtmaç ve ayak bileklerine kadar uzanan düz kesimden oluşur. Üzerinde, gümüş-altın ince telleri veya renkli nakış iplikleriyle çeşitli desenler işlenebilir.

Zıbun: İç gömleğin üzerine giyilen, elbisedir. Helezonik bir takım şekillerle altın, gümüş ve inci ile işlenebilir, Düz ve yırtmaçlı olmak üzere ikiye ayrılır. El işi dokuma tekniğiyle yapılan kumaşlar: Hame, bürümcek, ipek, sırmalı ipek, ipek kadife, keten kadife türündedir. Düz elbise: Yuvarlak yaka, 20cm'lik bir yırtmaç ve ayak bileklerine kadar uzanan düz kesimden oluşur.

Düz elbise:yuvarlak yaka 20 cm bir yırtmaç ve ayak bileklerine kadar uzanan düz kesimden oluşur.

Yırtmaçlı Elbise (Üç etek): Düz elbiseden ön tarafı yakadan itibaren aşağıya kadar açık, yan tarafların belден aşağıya kadar yırtmaçlı oluşu özelliğiyle ayrılır.

Çorap: İşlemeli ve işlemesiz olmak üzere ikiye ayrılır. Diz altına kadar el emeğiyle yünden örülür,

Çarık: Deriden yapılan ucu sivri ve yine deriden bağcıkları olan bir çeşit ayakkabıdır.

Kundura: Deriden yapılan düz “bağcaksız, genellikle 3 cm yükseklikte bir topuğa sahip muhtelif renkleri olan bir çeşit ayakkabıdır. Gençler genellikle sivri

burunlu kundura renk ise kırmızı ve beyaz renklisini tercih ederken, yaşlılar kahverengi veya siyah renklisini kullanırlar.

Kıpkap (Takunya): Tahtadan yapılan üzeri gümüş telkari işlemeli, sade veya altın-inci işlemeli türleri bulunan rahat bir ayakkabı modelidir. Genellikle yeni evli kadınların hamamda giydikleri bir ayakkabıdır.

Kalaş Kundura: Kadınların özel günlerde giydikleri bir ayakkabı türüdür.

Para Kesesi: Kadife kumaştan, hame veya ketenden yapılan ve paraların muhafazası görevini yapar. İşlemeli ve işlemez şekilleri vardır.

Marhame (Mendil): Uçları iğne oyalı ve üstü nakışlı, kemere takılan büyük mendildir. Düğün ve bayramlarda; simli, altın, gümüş tel işlemeli mendiller kullanılır. Mendil genelde ipek, şifon veya keton (ince keten) kumaşından yapılır.

Sıdriye (Önlük): Kadınların iş yaparken belden aşağı taktıkları, elbiselerini koruyan bir çeşit önlüktür. Sık dokunur, işlemleri olanları da vardır (İşlemeli olanlar gelinler içindir.)

Fota (Hamam Örtüsü): Kadınların hamama giderken göğüs hizasından itibaren vücutlarına sardıkları kumaştır. Hame ve ipekten yapılır (İpek olanını gelinler kullanır.)

Don: Bol paçalı ayak bileklerinde büzgü olan, tek düğmeli bir iç giyimdir. Kesinlikle görülmez.

Kuşak: Buna uçkur da denir. Lastik görevindedir. İki ucunda işlemler vardır.

2. Geleneksel Erkek Giysileri

Erkek Başlıkları: Mardin ve çevresinde erkeklerin giydikleri başlıklar, kofi, poşu, fespoşu, fes ve poşu olmak üzere dört türdür.

Poşunun sarıldığı başlık kumaştan yapılmış fes ve deve tüyü, tiftikten yapılmış külâh olarak bilinir. Poşunun başta sabit kalması için e'gal denilen camadanı takılmıştır. Poşu ise, beyaz renkli olup uçları gergefle işlenmiş kare şeklinde bir örtüdür.

Fes:Koyu kırmızıdır ve arkadan püskülleri vardır. Püskülsüz olanı da vardır.

Dergi: Erkeklerin alttan ve üstten giydikleri giysi olmakla birlikte beyaz renkli olarak dokunan kıtandan yapılır. Dergi, şalvarın aynısıdır.

Kıras: Dizlerden üç dört parmak kadar sarkan, aynı dergi gibi kıtandan yapılan entaridir. Buna eski dilde zebun adı da verilmiştir. Sıfır yaka ve tek düğmelidir. Üzerine siyah işlemeli yelek giyilir. Kışın ise Haşo denilen pamuktan yapılmış, dikişleri baklava dilimi modelli olan bir tür ceket giyilir. Günümüzde de halen kullanılan giysilerdendir.

Şalvar-Yelek: Geleneksel giysilerin en önemlileri arasında bulunan şalvar ve yelek günümüzde de köy ve mezraların vazgeçilmez giysileri arasında yerini korumaktadır. Günümüzde terzilerin ve fabrikaların ürettiği şalvar ve yelek, gabardin kumaştan yapılmasına özen gösterilmektedir. Ayak bileğinden diz kapaklarına kadar dar ve fermuarlı; üst kısmı ise geniş ve üstü cepken yelek ile birlikte hamiden yapılmış çizgili kumaş veya düz beyaz pamuklu -keten kumaş, yakalı gömlek giyilir. Şalvarın bağ kısmına, üst üste birkaç kez sarılmış kumaş oturtulur. Kuşağın arasına kabuklu olan meşin taşıyıcıları sıkıştırır. Kuşağın sol tarafına mendil yerleştirilir.

Entari-Aba-Mintan: Gri veya hâki renkte kıtandan yapılan entari, önü açık ve ayakuçlarına kadar uzanmaktadır. Renk olarak genellikle beyaz, mor veya çizgili modeller seçilir. Hâkim yakalı kollar düğmesizdir. Aba ise ayaklara kadar uzun olmakla birlikte genellikle yakasız olur. Mintan ise yakasız, uzun kollu erkek gömleği olup, genellikle açık renkli olarak diktirilir, cekete benzer.

Kuşak: İbrişimden dokunarak yapılan kuşak, 2-3 metre uzunluğunda, 30-40 cm genişliğinde olup bele, şalvar kemerinin üstüne dolanır. Genellikle beyaz veya kırmızı renktedir.

Palto: Gocuk adı da verilen paltonun içi genellikle tüylü olup; renk olarak ise genellikle koyu renkler tercih edilir.

Uçkur: Patiskadan veya yapağından yapılır, şalvara takılır ve lastik görevindedir.

Para Kesesi: Meşinden ya da ketenden yapılan para kesesi günümüzde artık yerini cüzdana bırakmış olmakla birlikte halen para kesesinde parasını muhafaza eden ihtiyarlar vardır. Ağızdan bir ip geçirilerek büzülür, meşinden olanların ağzına çıtıpıt dikilir.

Mendil: Dört köşesi telle veya renkli iplerle işlenen mendil, genellikle beyaz rengi tercih edilir.

Çorap: İşlemeli ve işlemez olarak ikiye ayrılan çoraplar, diz altına kadar olup el emeğiyle yapılır. Genellikle yünden veya yapağından örülür.

Çarık: Deriden yapılan çarık, bir tür bağcıklı ayakkabıdır.

Mes: Mest diye de bilinen mes, deriden yapılmakla birlikte kışın lastik ayakkabıların içine giyilir. Siyah rengi seçilir.

Kundura: Deriden yapılan kundura ise düz, bağciksız bir şekilde yapılan bir çeşit ayakkabıdır. Eskiden giyilen lastik ayakkabılara karşı daha modern bir şekilde yapılan kunduralar günümüzde de tercih edilmektedir.

B. GELENEKSEL ZİYNET EŞYALARI

Mardin ve çevresinde, yıllardan beri süre gelen ziynet eşya geleneği günümüzde de devam etmekle birlikte, giysileri tamamlayan aksesuar olarak ziynet eşyaları kullanılmaktadır.

Mardin halkı, özellikle genç kızların taktığı altın ve gümüş takıları genellikle düğünlerde, derneklerde, özel gün ve gecelerde bu ziynet eşyalarını takarlar. Bunun içindir ki Mardin'de Kuyumculuk ve Gümüşçülük sanatı bir hayli gelişmiştir. Mardin'de kadınların olduğu gibi, erkeklerin de bir takım ziynet eşyası kullandığı görülmekte, ancak erkeklerin kullandığı ziynet eşyaları altın ve gümüş haricindeki ziynet eşyalarıdır. Mardin halkı ziynet eşyalarını giyimi tamamlayan bir aksesuar olarak kullanmaktadır.

Mardin'de kullanımı yaygın olan erkek ve kadın ziynet eşyalarını şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Kadın Ziynet Eşyaları

Altın Bilezik: Anadolu bayanlarının vazgeçilmez takılarından olan bilezik, Mardin'de, burmalı, çift burmalı, baklava ve düz çeşitleri bulunmakla birlikte genellikle burmalı çeşidi tercih edilmektedir.

Beşi Birlik: Beş Cumhuriyet altınının birleştirilmesiyle oluşan bir çeşit kolyedir. Yörede genellikle yeni evlenecek gelinin babası tarafından, damat evinden istenen altın budur.

Kordon: Altın zincirden oluşan zincir, yörenin yeni gelinler için damat evinden istenen altınlardandır. Boyu yarım metreden üç metreye kadar olabilen kordonlar, Mardinli bayanların vazgeçemediği takılardandır.

Bu takıların haricinde son yıllarda set halinde de takılar kullanılmaktadır. Setin içerisinde gerdanlık, bileklik (Sannira) yüzük, küpe ve bazen de halkadan oluşmaktadır.

Kolyelerde de çeşitli figürler kullanılmakla beraber, güneş, kalp, Haç, Kuran-ı Kerim, Ayete'l Kürsi, Marcircıs gibi modelleri kullanılmaktadır.

Bunların dışında halhal, manşet düğmesi, kemer, tarak vb. takılar da kullanılmaktadır.

Daha önce de söylediğimiz gibi Mardin'de kuyumculuk kadar, gümüşçülüğün de geliştiğini ve bu yönde yapılan el sanatlarının halkın zevkine sunulmaktadır. Özellikle gümüş kolyeler, yüzükler, bileklikler ve halhallar insanların zevkine sunulmaktadır. Altın ve gümüşün yanında, Mardin halkının kullandığı bir diğer değerli maden ise Akik taşıdır. Akik taşı halk arasında önemli bir yere sahip olmakla birlikte bazı hastalıklara (Guatr, Sinir, Sara...vb.) iyi geldiği inancı vardır. Bu nedenledir ki akik taşlı ziynet eşyaları da Mardinlilerin takıları arasında önemli bir yere sahiptir.

2. Erkek Ziyet Eşyaları

Bayanların kullandığı ziyet eşyalarına bakıldığında, erkek ziyet eşyalarının daha az ve daha sade olduğu görülmektedir.

Mardin erkeklerinin takı olarak kullandığı en önemli ziyet eşyası hiç şüphesiz yüzüktür. Altın ve gümüş çeşitleri olan erkek yüzüklerin özellikle taşlı çeşitleri tercih edilmektedir. Yine akik taşı, erkek yüzüklerinde önemli bir fonksiyona sahiptir.

Kama ve hançerler kuşak altında taşınmaktadır. Kamalar narin ve küçüktür, hançer ise daha büyüktür ve iki çeşidi vardır:

1-Kuşak hançeri,

2-Koltuk altı hançeri.

Mardin erkeklerinin pek çoğunun ellerini süsleyen bir diğer aksesuar ise hiç şüphesiz tespihtir. Otuzüçlük tespihler, yapıldığı hammaddeye göre çeşitlilik göstermekle birlikte, imamelerinde bulunan püskülleriyle göze hitap etmektedir. Tespihlerin, Kehribar, Oltu (Erzurum) Taşı, Boğa gibi çeşitleri bulunmaktadır. Özellikle Kehribar taşlı tespihler önemsenmektedir (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 124-130).

XIII. BÖLÜM

HALK İNANMALARI

A. HALK İNANMALARI

İnsanlar ilkçağlardan beri doğaüstü varlıkların gücüne inanmışlardır. Şu an ki yaşadıklarını ve gelecekte yaşayacaklarını doğaüstü güçlerin yönlendirdiğine inanmışlardır. Zamanla, insanlar yaşamlarını yönlendiren bu olayları inanış haline getirmişlerdir. Ve bu süreç kuşaktan kuşağa aktarılan halk inanışları adıyla toplumun kültürel bir yanını oluşturmuştur.

Halk inanmaları toplumun kabul ettiği ilahi dinin hükümleri ve öğretileri dışında kalan; fakat halk arasında yaygın bir şekilde yaşatılarak bir sonraki nesle aktarılan inanmalardır. Toplumlar hayatlarını derinlemesine etkileyen, adet, inanç ve geleneklerini yeni bir dine veya kültüre girdiklerinde bırakmazlar ve yine dinin, kültürün özelliklerine eski adet, inanç ve geleneklerine uydurmaya çalışırlar. Halk inanışları toplumsal hayatımızda teknik gelişmelerden, evlenmeye, doğuma, ölüme, sosyal hayatımıza kadar her türlü etkinlikte yer almaktadır (*Kılıç*, 2001: 415)

Türk kültürünün bir parçasını oluşturan bu halk inanışlarının doğruluğu ya da yanlışlığı tartışılır bir konudur.

Bu inanışların temelinde Türkler arasındaki eski inanışların ve Şamanizm'in etkisi oldukça fazladır.

Türk kültüründeki halk inanışları yöresel değişiklikler göstermektedir. İşte Mardin ili de bu bütünlük içerisinde kendi bünyesinde barındırdığı ve günümüze kadar getirdiği çeşitli dinlere ve inançlara sahip insanlar sayesinde bir halk inanmaları çeşitliliği oluşturmuştur. Mardin ili ve çevresinde halk arasında yüzlerce yıl, binlerce yıl öncesinden günümüze kadar gelen ve insanımızın günlük hayatında son derece önem taşıyan Mardin kültürüne özgü halk inanmalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kurşun Dökme

Kötü niyetli kişilerin bakışlarından ve nefeslerinden, etkilendiklerine kanaat getirilen

kişiler genelde Çarşamba günleri kurşun döken ocaklı insanlara götürülür. Ocaklı tabir edilen kişi ateşte erittiği kurşunu hastanın başı üstüne su dolusu bir tabağa döker. Suda patlayan kurşun çeşitli şekiller alır. Bu üç sefer tekrarlanır. Kurşun suyun içinde toplanmışsa kişinin iyileşeceği kabul edilir. Eğer toplanmamışsa gelecek Çarşamba günü tekrar edilir. Kurşunu döken kişi suyun içindeki kurşunun şekillerine göre yorumlar yapmağa başlar ve hastanın şifa bulacağına inanılır (Ahmet DEMİR).

2. Kurtağzı Bağlama

Bu inanca göre sürüden ayrılan hayvanlar gece ahırlarına dönmediği anlaşıldığında kurtlar boğazlamasın diye bu işle ilgilenen kişiye başvurulur. Bu başvuru alan kişiler ocaklı olarak kabul edilir. Ocaklı olan bu kişi eline bir adet bıçak alır üzerine bazı dualar okuyarak, bıçağın ağzı kapatılır. Bıçağın ağzı açılmayınca kadar kurdun ağzı açılmayacağına inanılır (Yılmaz TAY).

3. Göbek Düşmesi

Göbeğinin düştüğünü inanan kişi veya kişiler bu işle ilgilenen ailelere başvurur. Bu ailede göbeği çeken kimse hastayı kapıya yakın bir yerde sırt üstü yatırarak göbeğinin düşüp düşmediğini kontrol eder. Bu kişi elini yumarak hastanın göbeğini hafif hafif bastırır eğer hastanın göbek damarı kaymışsa atmağa başlar böylece göbeğin düştüğü anlaşılır.

Bu arada hasta kişinin ayakları bir sırıkla birlikte kapıya bağlanır. Hastanın boynundan tutularak kendisini sıkıması söylenir. Besmele çekerek hastadan habersiz boynu çekilerek göbeğin yerine geldiği kabul edilir. Bazı köylerimizde de göbeği düşenler şu şekilde tedavi ettirilir. Göbeği düşen kişi sırt üstü yatırılır. Bir ufak şişe veya bardak alınır, bunun içine yakılmış bir kâğıt parçası atılarak hemen göbeğin üstüne bastırılır. Biraz bekledikten sonra bardak alınarak göbek çekme işlemi tamamlanmış olur. Yörede bu işleme **kuru hacim** denir.

4. Nazarlık Taşımak

Mahlep ağaçlarında çıkan dalların çatal kısmı, kaparın yer altındaki kökü, dağdağan dalı, çiftli badem çekirdeği ile içinde göz bulunan mavi boncuk vs. bir bezin arasına konularak omuzlara asılarak bunlarla nazardan korunacaklarına inanılır.

5. Tütsülemek

Yörede nazara karşı korunma yollarından biriside genelde sıcak memleketlerde yetişen ve uzunluğu 50 cm geçmeyen ve yörede **Harmal** (üzerlik) adı ile tanınan bir bitkinin tohumları toplanıp kurutulur. Bu bitki birçok yerde de satılmaktadır. Bu bitkinin tohumlarına üçgen şekli verilir ve evin duvarına asılır. Nazardan kuruyacağına inanılır.

İnsanlar ateş küreğinde bu bitkiyi yakar, üstüne biraz tuz ve sağan kabuğu da ekler ev tütsüler. Böylece evin ve ev bireylerinin nazardan korunacağına inanılır.

Eğer nazarı degeceğine inanılan şüpheli şahıslar varsa isimleri söylenip harmal tohumları ezilerek ateşe atılır. Ve dumanında durulur. Böylece nazardan uzaklaşılır (Süleyman AYKUL).

6. Bel Kayması (Berke)

Belin incinmesi veya herhangi bir ağırlık kaldırmak sonucu belde başlayan ağrıların tedavisinde, kişi yüzükoyun yatırılarak ağrıyan bölgeye ocaklı kişi tarafından bastırılır sonra evde yapılan çörekler fakir kişilere dağıtılır. Böylece ağrıların son bulacağına inanılır.

7. Muska ve Hamail

Yörede nazara karşı korunmak için, muska veya hamail yazdırıp, hastanın üzerinde taşınması sonucu şifa bulacakları inancı hâkimdir. Günümüzde bile muska ve hamail birçok kişi tarafından yapılmaktadır. Muskanın bal mumu ile mumlayıp üçgen şekli verilerek bir ip ile kişinin boynuna asılır veya çengeli iğne ile omuza asılır. Hamail ise kola bağlanır. Hamaili taşıyan kişiye kurşunun işlemeyeceği inancı vardır (Seyfettin SAĞLAM).

8. Sıkcane (Yeni Yıl)

Yeni yılı kutlamak için 5-10 yaşlarındaki çocuklar, her yılbaşı gecesinde (14 Ocak yılbaşı olarak kabul edilir) tanınmamak için dedelerinin, babalarının, annelerinin elbiselerini giyer, yüzlerine karalar sürer veya maskeler takar, gruplar halinde evleri dolaşarak yeni yılı tebrik ederler. Ev sahibi “Sıkcane geldi” ya da “Kırdke sesale geldi”deyip onları sevinçle karşılar. Bu arada çocuklar evdekilere bu geceye özel şarkıyı koro halinde söyler, ellerindeki def, darbuka ve tenekelerle ritim tutmaya çalışırlar. Ev sahipleri çocukları boş göndermemeye özen gösterirler. Evdeki meyve ve yiyeceklerden ikram ederler. Bu şekilde toplanan yiyecekler, tebrikleşme bittikten sonra, çocuklar arasında paylaşılır.

9. Buka Barane (Yağmur Gelini)

Özellikle yağmurun yağmadığı temmuz-ağustos aylarında, yağmurun yağması için çocuklarca düzenlenen bir törendir. Çocuklar, bu tören için tahtadan yapılmış “Buka Barane” (Yağmur gelini) adı verilen kuklayı beraberlerinde götürürler. Ev ev dolaşıp, kuklalarını oynatarak, bugüne özel tekerlemelerini söylerler. Ev sahipleri çocukların bulgur isteğini (istek tekerlemede geçer) severek yerine getirirler. Yağmurun yağması amaçlı törenlerine devam etmek üzere ayrılan çocukların ardından, ev sahipleri su dökerler (*Tarihin Tanığı Nusaybin*, 2001: 164).

10. Kara ve Kırmızı Çarşamba / Nevruz

Her yıl mart ayının birinci çarşambası kara, ikinci çarşambası ise kırmızı olarak adlandırılır ve anılır.

Lud, Ad, Semud, Nuh vb. kavimlerin bu günlerde felakete uğradıklarına inanılır. Bu nedenle halk bu iki günü uğursuz gün sayar ve bu doğrultuda anmalar yaparlar.

Bugünkü takvime göre mart ayının ikinci çarşambasında Lud kavminin üzerine gökten taş yağmış ve her taraf kan gölüne dönmüştür. Halk bu çarşambaya kırmızı sıfatını ekleyerek “Kırmızı Çarşamba” demiş ve böylece günün anlam ve önemini kuvvetlendirmiştir. Özellikle kadınlar ve inanan bazı erkekler, bu günleri kazasız belasız atlatmak için evden dışarıya, kıra, bağa veya ırmak kenarında bir yere giderler. Bu günlerde ayrıca kutsallığına inanılan yerler ziyaret edilir.

Gerçekte ise bu günler dini inançlarını Zerdüştlükten alan Yezidiler tarafından kutlanan üç dini bayramlardan ikicisidir. Kara Çarşamba (Çarşemba Reş) şubat ayının son haftasındaki çarşambadan başlar ve mart ayının ilk çarşamba gününde biter. Daha kutsal kabul edilen Kırmızı Çarşamba ise (Çarşemba Sor) nisan ayının ilk çarşambasıdır. Bu günde herkes en güzel giysilerini giyer, yemekler yapılır, yumurtalar rengârenk boyanır; o gün kapalı alanlar uğursuz sayıldığından açık alanlarda şenlikler tertiplenir, halaylar çekilir. Dargınların da barıştığı bu günle ilgili inanişe göre, Tanrı dünyayı altı günde yaratmış ve yedinci günü (çarşambayı)istirahate ayırmıştır. Bu günün taşıdığı anlamlardan biri de, baharın gelmesi ve her şeyin uyuşukluktan kurtularak tekrar canlanma zamanı olmasıdır.

Bu bayram Yezidi köylerinde yakın bir zamana kadar diğer dinlere mensup insanların da katılımıyla görkemli ve çok renkli biçimde kutlanırdı. Son zamanlarda Yezidilerin Avrupa'ya göç etmeleriyle bu günler eskisi gibi kutlanmamaktadır (*Tarihin Tanığı Nusaybin*, 2001: 165).

11. Dek (Dövme)

Halkımız arasında “Dak”, “Dek” ya da “Nekş” gibi adlarla anılan dövme geleneği, Güneydoğu’da birçok il ve ilçede görülmektedir. İlçemizde de yaygın olan dövme genellikle alnın ortasına, iki kaş arasına gerdana, göğse, kollara, burnun sivri ucuna ve üst tarafına çeşitli şekillerin çizilmesiyle yapılır. Bir miktar çıra isine doğum yapmış ve çocuğu kız olan bir kadının sütü karıştırılarak ana malzeme hazırlanır. Yapılacak şekil doğrultusunda, iğne ucuyla sık sık dürtülerek vücudun ilgili bölümünde nokta kanamalar oluşturulur. Kanatılan yere sözünü ettiğimiz ana malzeme (ilaç) ekilir. Birkaç hafta sonra yara iyileşir. Ve istenilen dövme mavi renk biçiminde meydana çıkar. Bu şekil ömür boyu çıkmaz; dövmeler kadınların ebedi makyaj süsleri olur. Erkeklerde dövmeye daha az rastlanır (*Tarihin Tanığı Nusaybin*, 2001: 163).

12. Günlerle İlgili Halk İnanmaları

Ateşe su dökerek söndürmek doğru değildir; çünkü ateş kutsal sayılır.

Ayak tabanının kaşınması bir yere gidileceğine haberdur.

Cuma ev temizlemek günahıdır.

Cuma namazına kadar dikiş dikilmez, yama yapılmaz uğursuzluktur.

Çarşamba günü banyo yapılmaz, banyo yapılırsa aileden birinin sakatlanacağına inanılır.

Çarşamba günü banyo yapmak günahtır.

Çarşamba günü tırnak kesilmez uğursuzluktur.

Evde huzursuzluk olur diye, Cuma akşamları ev süpürülmez.

Geç yürüyen bir çocuğun tez yürümesi için Cuma günü camide Kuran okunurken evin etrafında yedi kere döndürülür.

Pazar günü çalışmak uğursuzluktur.

Perşembe günü ölünün ruhuna yemek verilmezse, ölünün kabirde aç kalacağına inanılır.

Salı günü işe başlanırsa bitmezmiş.

Salı günü çamaşır yıkanmaz, işlerin aksi gideceğine inanılır.

13. Geceyle İlgili Halk İnanmaları

Akşam ev süpürmek günahtır. Meleklerin kovulacağına inanılır.

Akşam ısıklık çalınmaz, şeytanın geleceğine inanılır.

Akşam tırnak kesmek, günahtır.

Akşam yatarken sağdan yatılır, kalkarken de sağdan kalkılır.

Akşamları kimseye süt ve süt ürünleri verilmez; verilirse hayvana bir zarar geleceğine inanılır.

Akşamleyin aynaya bakmak uğursuzluktur.

Akşamleyin bıçakla oynamak uğursuzluktur.

Bir odanın veya evin süprüntüsü geceleyin dışarı atılmaz çünkü o evin hayır ve bereketinin azalacağına inanılır.

Gece evden dışarıya çöp atılması, sofraya bezi silkelenmesinin uğursuzluk getireceğine inanılır.

Gece dışarıya sıcak su dökülmesi, uğursuzluk sayılır. Bunun sebebi de orada bulunan cinlerin yanıp sakat kalabileceği ve sonra da bunların, o evdekilerden intikam almak için musallat olacağına inanırlar.

Geceleyin mezarlığa girilmez, dua edilmez; zira geceleyin mezarlıklar hâli değildir.

Geceleyin sakız çiğnenmez, zira o sakızın ölümlerin eti olduğuna inanılır.

Geceleyin tırnak kesilmez, kesilirse hayırsız alametler olur.

Hamur yoğurulurken yere bir parça hamur düşerse, o akşam bir misafir gelecek demektir.

14. Hayvanlarla İlgili İnanmaları

Baykuş görülürse uğursuzluk demektir.

Baykuş ötüşü uğursuzluktur. Baykuşu gören kişinin evinin virane olacağına inanılır.

Beyaz kelebek uğur sayılır.

Bir evde baykuşun ötmesi, o evden birinin öleceğine inanılır.

Bir eve siyah kelebeğin girmesi, kötü bir şeylerin olacağının habercisidir.

Bir evin yanında uluyan köpeğin uğursuzluk getireceğine o evden birinin öleceğine inanılır.

Biri rüyasında kuş görürse birinin öleceğine inanılır.

Devetüyünün çocuk yastığının altına konulması, uğur sayıldığı gibi yaramaz çocukların uslanacağına inanılır.

Evde otururken kelebek gelir ışığın etrafında dolanırsa bu, oturan kişilerce “bir şeyin müjdesini veriyor” şeklinde yorumlanır.

Kaplumbağa öldürülürse uğursuzluk getireceğine inanılır.

Kargaların öterek uçmaları uğursuzluk sayılır.

Karıncaların bir evin önünde toplandığı görülürse o evden birinin öleceğine inanılır.

Karıncaların evin içine girmesi o eve kalabalık bir misafirin geleceğini gösterir.

Kedi, köpek, at, tavuk gibi hayvanların sürekli olarak bağırmaları, felaket olacağının bir habercisi olduğuna inanılır.

Köpeğin uluması pek hayırlı sayılmaz.

Kurbağanın siğil çıkaracağına inanılır ve bu yüzden el sürülmez.

Kuşun birinin üzerine pislemesi uğur sayılır.

Kuş yuvasını bozmanın herhangi bir felakete yol açacağına inanılır.

Ölü bir kaplumbağa kabuğunun evin dışına asılırsa nazarın uzaklaşacağına inanılır.

Siyah kedi görmek uğursuzluktur.

Yolculuk esnasında tavşan veya tilki ile karşılaşılması, tavşanın uğursuzluk, tilkinin uğurlu olduğuna inanılır.

Yolumuza çıkan bir kara kedinin veya siyah tüylü köpek uğursuzluk sayılır.

Yol üzerinde kaplumbağa veya tavşana rastlamak uğursuzluk sayılır.

15. Ölümle İlgili Halk İnanmaları

Bir evin bahçesinde ağaç varsa kesilmez, kesilirse evden birinin öleceğine inanılır.

Cenaze götürülürken evlerinin içinde görüp de ayağa kalkmayanların sakat kalacağına veya felç olacağına inanılır.

Cenazeyi taşıyan arabada ekmek bulundurmanın o arabayı koruduğuna inanılır.

Hava karardıktan sonra yapılan definlerin, uğursuzluk getireceğine inanılır.

Loğusalının kırk güne kadar mezarının açık olduğuna inanılır.

Ölen kişi genç ise annesi kırk güne kadar mezara gidemez, ölen için hayırlı kabul edilmez. Bu olaya **arbin'lik** (Kırklık)denir.

Ölen kişi için yüksek sesle ağlanmaz. Çünkü ölen kişinin azap çekeceğine inanılır.

Ölen kişinin üzerine bıçak veya metal eşya konur yoksa ölünün şişeceğine inanılır.

Ölü evinde bir hafta çamaşır yıkanmaz ve yemek yapılmaz.

Ölü taşıyan bir arabanın geçilmesinin günah olduğuna inanılır.

Ölü yakını erkekler 10-15 gün tıraş olmaz, olursa uğursuzluktur.

Ölü yakını kadınların, yas bitmeden işlemeli eşarp veya renkli elbise giymesi uğursuzluktur.

Ölünün başında ağlarken eğer gözyaşının bir damlası ölüye değerse, ölünün öbür dünyada sakat kalacağına inanılır.

Rüyada diş görüldüğünde birinin öleceğine inanılır.

Yas süresince, ölü sahibi kadınların renkli elbise giymeleri ayıplanır.

16. Mübarek Kişiler, Gün ve Gecelerle İlgili İnanmalar

İki bayram arası gelin alınmaz.

İki dini bayram arasında nikâh kıyılmaz. Bu nikâhın uğur getirmeyeceğine inanılır.

Ziyaret kabul edilen bir yerden herhangi bir nesnenin alınıp götürülmesi, uğursuzluk ve günah sayıldığı gibi felaketlere neden olabileceğine inanılır.

Çocuk sahibi olmak isteyenler, Şeyh olduğuna inandıkları mezarları, evliya türbelerini ziyaret edip, onlara adak adar, dilek diler ve onlardan yardım isterler. Orada bulunan ağaçlara çaput bağlayarak, kurban nezir ederek çocuk dilemek ve yardım istenmektedir.

Kabir ziyaretine gidilince sema ve yıldızların göreceği bir yerde bir gün önceden bırakılan su kapları mezara götürülüp serpilmesinin sevap olduğuna inanılır.

17. Rüya ile İlgili İnanmalar

Rüyada asker görmek çok uğurludur.

Rüyada diş görmek ölüm demektir.

Rüyada birinin öldüğünü görmek, onun ömrünün uzayacağına delalettir.

Hamile kadın rüyasında domates veya tavuk görürse çocuğun kız olacağına inanılır.

Hamile kadın rüyasında biber, dolma veya yumurta görürse çocuğun erkek olacağına inanılır.

18. Mevsimlerle Doğa Olaylarıyla İlgili İnanmalar

Baharda yağan nisan yağmurunun saçları uzatacağına inanılır.

Güneş ve ay tutulmalarında teneke veya tencereler çalınır. Zira güneşin veya ayın tutulmasının sebebi, ejderhanın onların üzerine oturması manasına gelir ki, teneke veya tencere ile gürültü çıkarılırsa ejderhanın korkup kaçacağına inanılır.

Karakarganın çok olması, kış mevsiminin ağır geçeceğinin göstergesidir.

Tabiat ananın kıştan topladığı enerjiyle yeşil bir örtüye kavuştuğu hafta olduğu için, bu haftaya uyanış anlamına gelen “**Hassıt marane**” (Uyanma Haftası) denmiştir. Hicri takvime göre mart ayının üçüncü haftasıdır. Hafta boyunca piknik yapılır.

Nisan ayında yenen ciğerin sağlık getirdiğine inanılır.

Nisan ayında yağan yağmurun saçları uzatacağına inanılır.

Nisan ayı 12 ay içinde ‘gelin’ olarak bilinir. Bu nedenle nisan ayında gelin alınmaz ve düğün yapılmaz.” Bu ayda alınan gelini nisan ayı kendisinden üstün görmez” inancı yaygındır (Yezidilerin inancı).

Yağmurun fazla yağarak zarar verecek duruma gelmesi, sonucunda dışarıya yağmurun altına bir demir (**hatircek**) parçası atılarak yağmurun kesileceğine inanılır.

Yıldız kaydığı zaman birinin öldüğüne inanılır.

19. Seyirme İle İlgili İnanmalar

Göz seğirmesi eve bir misafir geleceğinin habercisidir.

Sağ kulak çınlarsa, bizi bir düşmanın, sol kulak çınlarsa bir dostun andığına yorumlanır.

Sağ gözün seğirmesi iyiye, sol gözün seğirmesi kötüye yorulur.

Sağ elin kaşınması para geleceğini, sol elin kaşınması para gideceğini gösterir.

20. Hamilelik, Doğum ve Bebeklerle İlgili İnanmaları

Aşeren kadın bir yemeğin kokusunu alıp da canı çekerse herhangi bir yerini kaşımamalıdır. Kaşırsa doğuracağı çocuğun aynı yerinde bir leke olur.

Bebegi cin-peri çarpmaması için, kaldığı odada mutlaka bir canlı bulundurulur. Buna imkân olmazsa çocuğun beşiğine iğne veya bıçak yerleştirilir.

Bebegin yastığının altına makas ve ekmek konur; dokunulduğunda korkmaması içindir.

Bebegin ilk tırnakları kesilmeden önce parmakları dayısının cebine sokulur, böylece hırsızlık yapmayacağına inanılır.

Bebek kırk gün boyunca yalnız bırakılmaz.

Bebek kırkı çıkana kadar kundaklanır, yoksa çocuğun ayaklarının eğri olacağına inanılır.

Bebek kırkı çıkmadan evden çıkarılmaz, uğursuzluktur.

Bebek ve annesine kırkı çıktıktan sonra nazardan korumak için kurşun dökülür.

Boş beşik, çocuğun belinin ağrmasına neden olacağı gerekçesiyle, sallanmaz ve sallandırılmaz.

Çocuğun çıkan ilk dişi görüldü mü kendisi için buğday ile nohut haşlanıp tepsilerle konu komşuya dağıtılır. Tepsilere madeni para atılır. Böylece çocuğun acı duymayacağı ve dişlerinin madeni nesne gibi sert olacağına inanılır.

Çocuğu doğup yaşamayanlar, çocuklarının yaşaması için, yedi yaşına girinceye kadar kendi evinden elbise giydirmezler. Yedi evden toplanan bez parçalarından elbise yapılarak çocuklara giydirirler. Çocukların elbiselerine mavi boncuk takarlar. Böylece çocuk ölümden, kem gözlerden ve cinlerden korunacağına inanılır.

Çocuğunun göbek bağı düşünce, onu alıp iyi bir yerde saklanır örneğin, okula, camiye veya bir devlet kuruluşunun duvarına konur, çünkü çocuk büyüyünce yapacağı iş ve meslek buna orantılı olduğu kabul edilir. Göbek bağı okula atılırsa öğretmen, hastaneye atılırsa doktor, camiye atılırsa imam olacakları inanılır. Bu inanç bugün hale devam etmektedir. İnanca göre böyle yapılırsa dileğin gerçekleşeceğine inanılır.

Çocuğun güçlü olması için minareye çıkartılır.

Çocuk emeklerse misafirin geleceğine inanılır.

Doğurduğu çocukların hiçbiri yaşamayan bir kadın, yeni doğacak çocuğun yaşaması için, yedi kapıdan yedi çeşit bez dilenip bu bezlerden çocuğa entari dikmelidir.

Erkek çocukları yaşamayan birinin erkek çocuğu olması halinde yaşaması için yedi yıl boyunca giysilerini başkalarına aldırır ve saçlarını yedi yıl sonra kestiğinde ömür boyu saklar.

Gebe kadın iyi, güzel, sevimli şeylere bakmalı ki doğuracağı çocuk da bu değerleri taşısin. Hayvanlara bakmamaya büyük bir özen göstermelidir. Örneğin tavşana bakarsa doğacak çocuğun dudağı yukarı kalkık olur.

Hamile kadının karnı üzerinde dikey siyah bir çizgi şeklinde bir çizgi bir leke bulunursa, erkek doğuracak demektir.

Hamile kadının deve etinin yemesi halinde, 12 aya kadar doğum yapmayacağına inanılır.

İkiz doğuran kadının bel ağırlı birinin beline basması hastaya iyi gelir.

Kırkını çıkarmamış bir loğusalı kadının evine başka bir kişi tarafından getirilmesi uğursuzluk getirileceğine inanılır.

Konuşması gerektiği halde konuşamayan çocuklar için yedi Ali, yedi de Mehmet adlı kişilerden para toplanıp bebeğin sağ koluna muska gibi bağlanır. Bu bağ çocuk konuşuncaya kadar çözülmez.

Korkan çocuğun korkusunun giderilmesi için, ocaktan olduğu bilinen bir kişiye götürülerek yumruğu veya ayak parmakları ile çocuğun kasıklarını bastırır. Böylece çocuğun korkusunun yok olacağına inanırlar.

Küçük çocuğun ayağının altını öpmek çocuğun gelişmesine engel sayılır.

Küçük çocuğun üzerinden atlamak, çocuğun ömrünü kısaltır.

Loğusalı bir kadının evine definden dönen birinin gelmesi uğursuzluk getirileceğine inanılır.

Sivri karınlı gebelerin erkek doğuracağına inanılır.

Uyumayan, arsızlık eden çocuğun uyumasını sağlamak için ‘Morika xere’ (mavi boncuk) adı verilen sallanan bir boncuk çocuğun kulağına takılır.

Yeni doğan çocuğu, cinlerden ve perilerden muhafaza etmek için büyük bir kalbur alınır. Bebek yedi gün boyunca kalburda kalır, daha sonra ise beşiğe konur. Beşiğe konduğunda da bebeğin yanında küçük bir yastığa iğne iliştilir. Bu iğneyi gören cinler ve perilerin korkarak çocuğa yaklaşmayacağına inanılır (1967 *Mardin İl Yıllığı*: 64).

Yeni doğum yapan kadın yalnız bırakılmaz, kötü ruhun geleceğine inanılır.

Yeni doğum yapan kadına kırk gün iş yaptırılmaz.

Yeşilli ve çevresinde ateş ile oynayan çocukların altını ıslatacağına inanılır.

Yeşilli ve yöresinde kadın doğum zorluğu çekiyorsa, müezzine ezan okutturulur, ezanı duyan her Müslüman doğum zorluğu içinde bulunan kadın için dua eder (Farıc-ıl Farac Ezanı) yani doğum yapan kadının feraha, rahata kavuşacağına inanılır.

21. Diğer Halk İnanmaları

Açık bırakılan makasın dedikodu nedeni olacağına inanılır.

Ateşin ‘tısss’ diye ses çıkarması, birilerinin orada hazır bulunanlar aleyhinde bir şeyler konuştuğuna yorumlanır.

Ateşin normal yanarken yıldız şeklinde kıvılcımlar çıkarması ve bu kıvılcımların oradakilerin birine doğru kayması kişinin kısmetinin açık olmasına yorumlanır.

Ayak tabanının kaşınması, bir yere gidileceğini gösterir.

Ayakta yemek yemenin günah olduğuna ve o yenen yemeğin şeytanın karnına gittiği ve kişinin asla doymayacağına inanılır.

Aydınlık getireceği inancıyla, gelin damat evine gelirken, damadın annesi tarafından geline ayna tutulur.

Bardaktaki çayın üst kısmında çay kırıntıları varsa, uzak yerlerden misafir gelecek demektir, kırıntılar kalınsa gelecek misafir iri yarı, ince ise zayıftır denilir.

Bıçağın elden ele dolaştırılması uğursuzluktur.

Bir çay bardağında uzun bir çay çöpü olursa uzun bir misafirin, kısa bir çöpün çay bardağının yüzeyine çıkarsa kısa bir misafirin geleceğine inanılır.

Biri uzun yola çıktığında arkasından su dökülür.

Birine süpürgeyle vurmak çok günahtır.

Bulaşıklar bekletilmeden yıkanır, şeytanın onları yaladığına inanılır.

Burnun kaşınması bir haberin geleceğine inanılır.

Büyü yapılan aile balık başını yakıp eve asınca büyüden kurtulacağına inanılır.

Büyü yapılan kişiye kurşun dökülür ve büyüden kurtarılır.

Çamaşırı ters giyenin hamamda donu kaybolurmuş.

Çorapla yatmak uğursuzluktur.

Damadın döşeği dikilip tamamlandıktan sonra, ilk çocukları erkek olsun diye, üzerinde bir erkek çocuğa takla attırılır.

Dini nikâh töreninde hazır bulunanların hiçbirinin herhangi bir işle meşgul olmamaları gerekir. Elllerinde düğüm olabilecek bir iplik, ağzı kapanır bıçak, birbirine dolanabilecek ince çubuk bulundurmamaya özen gösterilir. Nikâh anında bunlardan biri olur, yani iplik düğüm yapılırsa, bıçağın ağzı o anda kapatılırsa erkeğin zifaf gecesinden başlayarak güçsüz olacağı bir sürece gireceğine inanılır.

Dolap kapağının açık bırakılması dedikoduya sebep olacağına inanılır.

Düğün alayındaki arabalarına mendil ve havlu bağlanır, uğur getireceğine inanılır.

Düğünde gelinin damadın ayağına basması uğursuzluktur.

Düğünden önce damadın gelini görmesi uğursuzluktur.

Ekmek parçası yere düşerse ve alınmazsa uğursuzluk olacağına inanılır çünkü ekmek kutsal sayılır.

Ekmeğin çöpe atılması, rızıkların daralmasına ve o kişinin fakirleşeceğine inanılır.

Elden kayan bir sabunun eve misafir geleceğine delalet ettiğini söylenir.

Elinde siğil bulunan kişilerin ellerine okunmuş ip bağladığında bu siğilden kurtulacağına inanılır.

Elinde siğil olan kişi herhangi bir evden biraz tuz çalarsa ellerindeki siğillerin iyileşeceğine inanılır.

Elleri koyunda bağlamak uğursuzluktur.

Erkekler sakız çiğnemez, bıyıkları eğri çıkar.

Evde misafirin bulunduğu bir anda evi süpürmek misafire “kalk git” demektir. Bunun için misafirlerin olduğu bir anda ev içi süpürülmez ve süpürtülmez.

Evin dış cephesine nal asılırsa evin nazardan koruyacağına inanılır.

Ev yapılırken temeline kurban kanı akıtılır. Çünkü evi nazardan ve olası felaketlerden kuruyacağına inanılır.

Gelin baba evine mutsuz olarak döner inancıyla, gelin adayı aynı sokaktan iki kez geçirilmez.

Eve girerken gelinin sırtına kaynanası **çemçe** (kepçe) ile hafiften vurur. Evine, kendine bağlı olsun diye.

Gelinin gelinliğinin, çevrede mutlu bir hayat sürdüğü herkesçe bilinen biri tarafından kesilmesine ve dikilmesine özel önem gösterilir.

İki kişinin arasından geçmek uğursuzluktur.

İkinci ile akşam namazı arasında yatılmaz, yatıldığı zaman deli olma ihtimalinin olduğuna inanılır.

Kadınların sokakta erkeklerin yolunu keserek önünden geçmesi uğursuzluk sayılır.

Kapı girişlerine oturulmaz, şeytanın çarpacağına ve kısmetin kapanacağına inanılır.

Kesilen tırnakların yere atılması ve üzerine basılması basan kişinin dedikodusunun yapılacağına inanılır.

Kesilen saçların ulu orta yerlere atılmamasını, atıldığı takdirde, saç sahibinin amansız bir hastalığa yakalanacağına inanılır.

Kırılan bir bardağın veya tabağın bir belayı savdığı inancı vardır.

Kırık bir aynanın uğursuz olduğuna inanılır.

Kırık tarağın cepte gezdirilmesinin uğursuzluğu ve kısmetsizliği getireceğine inanılır.

Konuşulurken, temenni edilirken hapsirilirsa o işin olacağına dalalettir.

Kulağımızın çınlaması birinin bizim hakkımızda konuştuğunu gösterir.

Merdiven altından geçmek uğursuzluktur.

Misafire isteksiz ikramda bulunmakla evin bereketini kaçıracağı inancı vardır.

Mutlu ve tatlı günler geçirsin diye gelinin yorganının üzerine yüksekçe bir yerden şeker dökülür.

Nazar değmesin diye mavi boncuk takılır.

Nazar değmesin diye yüze kara sürülür.

Nazara karşı evlerin girişine hayvan kafası asılır.

Nazarı degecek kişinin bir eşyası gizlice alınır.

Sadakası olsun ve başına gelebilecek herhangi bir belayı def etmeye yarar inancıyla, gelinin annesi tarafından gelin ayakkabısına bir miktar para konulur. Damat evine varınca, o para sadaka olarak birine verilir.

Saçı taradıktan sonra tarağı yere atmak uğursuzluktur.

Siyah elbise giymek günahtır.

Sol ayakla eve girmek uğursuzluktur.

Terlik ters dönerse uğursuzluk olacağına inanılır.

Ters duran bir ayakkabı uğursuzluktur.

Ters duran bir ayakkabı uğursuzluk getirir, derhal üzerine tükürülüp düzeltilmelidir.

Tuvalette konuşmak günahtır.

Tuzun dökülmesi iyi değildir; öbür dünyada kirpiğimizle toplayacağımıza inanılır.

Tuvalette tükürülmez, tükürülürse, insanın ölmeden önce içirilen suyun o tükürükten olacağına inanılır.

Sarımsak bulunan bir yere cinlerin gelemeyeceği inancı vardır.

Yanmış, kömür olmuş ekmeği yemenin zenginlik getireceğini inanılır.

Yatan birinin veya bebeğin üzerinden atlanmaz, günahıdır.

Yatırı ziyaret eden biri, dileğinin kabul edilip edilmediğini anlamak için, beraberinde getirdiği ufak bir taşı yatır taşlarına sürter. Taş yatır taşına yapışırsa bu, dileğin kabul edilmiş olduğuna yorumlanır.

Yemek yenirken sol el yere konulmaz, şayet konulduğu takdirde şeytanın, o insanla birlikte yediğine inanılır.

Yemek yerken gırtlığa kaçan bir kırıntının hıçkırığa neden olması halinde, aileden birinin o kişiyi andığı veya o aileden birinin aç, olduğuna yorumlanır (*Yaşayan Tarih Mardin*, 2000: 141-143).

Yerdeki ekmeği kaldırmayan ve basan kişinin kör olacağına inanılır.

Yerdeki sidiğin üzerinden atlamanın kısmeti kapatacağına inanılır.

Yere dökülen çamaşır suyunun veya sabunlu suyun üzerinden atlamanın uğursuz olduğuna inanılır.

Yola çıkan birinin ardından su dökmek sağlıklı bir şekilde geri dönmesi içindir.

Yıldızları saymak uğursuzluktur.

Yukarıdaki bilgiler “Yaşayan Tarih Mardin, 1967 Mardin İl Yıllığı, Tarihin Tanığı Mardin” adlı yazılı kaynaktan ve Ahmet DEMİR, Hülya DEMİR, Yılmaz TAY, Seyfettin SAĞLAM, Nuray ÇAVUŞOĞLU, Fatih ACU, Fikrîye SENÜK, Sühem ÇAVUŞOĞLU, Süleyman AYKUL adlı kaynak şahıslardan derlenmiştir.

SONUÇ

Her millet, kendine ait olan kültür yapısı ve gelenek görenekleriyle diğer milletlerden ayrılır. Zengin bir kültür yapısı ve geçmişiyle bu ayrıcalığın farkında olan milletlerden bir tanesi de Türk milletidir. Anadolu, tarihi boyunca birçok millete ev sahipliği yapmış ve birçok kültürün buluşma noktası olmuştur. Bunun için Anadolu'nun doğusundan batısına birçok farkı gelenek ve görenekle karşılaşmamız mümkündür. Bütün bu kültürlerin buluşma noktası hepsine birden Türk kültürü denilmesidir.

Geçmişten bu yana yaşatılmaya çalışılan ve bu kültür hazinesini gelecek nesillere taşınmak için verilen mücadelelerin tamamı aslında, Türk kültürünün korunması adına verilen çabalardır.

Türk halk edebiyatı ürünleri, kültürümüzün ve millet olma temelimizin en önemli kaynaklarında birisidir. Çünkü geçmişteki insanların sevinçlerini, kederlerini, yaşayış tarzlarını, gelenek ve göreneklerini vb. daha adını sayamadığımız birçok özelliği bu kaynaklardan öğrenmekteyiz. Teknolojinin gelişmesi ve insanlar arasındaki ilişkilerin zayıflaması, anlatmaya dayalı bu ürünlerin korunmasını ve kalıcılığının sağlanmasını giderek zorlaştırmaktadır.

Mardin Folkloru adını verdiğimiz bu çalışmada ulaşmak istediğimiz asıl hedef, kaybolmaya yüz tutmuş olan kültürel ürünleri belgelemek ve gelecek kuşakların bunlardan faydalanmasını sağlamaktır. Bu yüzden derlenen malzemelerin bazılarını yöredeki kullanıma şekilleriyle verdik. Yazıya geçirilirken yöredeki kullanımına bağlı kalınmıştır.

Folklor ürünleri durağan değerler değil, insanların yaşamı gibi sürekli yenilenen ve değişen bir yapıya sahiptir.

Derleme kadar önemli olan bir şeyde değerlendirmedir. Kaynak şahıslarla yapılan birebir görüşmelerden hareketle şu sonuçlara varabiliriz:

Çalışmalar sırasında bize en çok yardımcı olan kişiler orta yaştaki kadınlar ve erkekler olmuştur. Derlemeler genelde ileri yaştaki insanlarla yapılır ama bizim çalışma sahamızda yaşı ileri olanların birçoğu Türkçe bilmemektedir. Biz de derlemelerimizi genellikle orta yaşlı kişilerle yaptık.

Yapmış olduğumuz çalışma neticesinde, bölgede zengin bir kültür hazinesi olduğu gördük. Biz de bu hazinenin küçük bir kısmını belgeleyerek Türk kültürü içindeki hak ettiği yere ulaşmasını amaçladık. Mani, türkü, ninni, ağıt ve masalları genellikle orta yaştaki ve yaşlı kadınlardan; halk hekimliği, takvimi ve meteorolojisi gibi konuların orta yaşlı erkekler tarafından anlatıldığı görülmüştür.

Sonuç olarak, Anadolu zengin halk edebiyatı ürünleriyle yoğrulmuştur. Bu ürünler zaman geçirilmeden kaynaklardan toplanmalı, Türk kültürüne kazandırmalı ve gelecek kuşakların bunlardan faydalanmasını sağlamalıyız. Biz de yapmış olduğumuz bu çalışmayla, Türk kültürüne ve gelecek nesillere bir şeyler bırakabilirsek ne mutlu bize ve bizim gibi bu uğurda çalışanlara.

KAYNAKÇA

- AKALIN, L. Sami (1954), *Erzurum Bilmeceleri*, İstanbul.
- AKSOY, Ömer Asım (1988a), *Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul.
- AKSOY, Ömer Asım (1988b), *Deyimler Sözlüğü*, İstanbul.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2002b), *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*, Ankara.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2002a), *Taşeli Masalları*, Ankara.
- ALPTEKİN, Coşkun (1991), “*Artuklular*”, T.D.V İsl. Ansk. C.3, İstanbul.
- BAYRAM, Mehmet Abid (2003), “*Timur'un Mardin'deki Büyük Hezimet*”, *Mardin'de Kapari*, Ankara.
- 1967 *Mardin İl Yıllığı*, Ankara.
- 1973 *Mardin İl Yıllığı*, Ankara.
- BORATAV, Pertev Naili (1988), *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, İstanbul
- BORATAV, Pertev Naili (1994), *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (2000b), *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul
- ÇALKA, Mehmet Sait (2004), *Kültür Kurumlarıyla Mardin*, Yayımlanmamış Lisans Tezi, Manisa.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1982), *Türk Ninniler Hazinesi*, İstanbul.
- ÇELEBİOĞLU, Amil- Yusuf Ziya ÖKSÜZ (1979), *Türk Bilmeceler Hazinesi*, İstanbul.
- DURBAŞ, Refik (1998), *Taşın ve İnancın Şiiri Mardin*, İstanbul.
- DUYMAZ, Ali (2002), *İrfanı Arzulayan Sözler, Tekerlemeler*, Ankara.

ELÇİN, Şükrü (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara.

ERGİN, Muharrem (1999), *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul.

Genç Adım Bilim Kültür ve Edebiyat Dergisi, Y:2, S.1, 27

GÖNEN, Sinan (2006), “*Dede Korkut Hikâyelerinden Günümüze Yansıyan Evlilik Adetleri*”, *Saim Sakaoğluna Armağan*, Konya.

GÖYÜNÇ, Nejat (1991), *16. yy’de Mardin Sancağı*, Ankara.

GÜZEL, Abdurrahman; Ali TORUN (2003), *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara.

HELİMOĞLU YAVUZ, Muhsine (2002), *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri*, Ankara.

İSLAM Ansiklopedisi (1979), “*Sünnet*”, C.XI, İstanbul.

KAFESOĞLU, İbrahim (1993), *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul.

KAFESOĞLU, İbrahim (1993), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul.

KAYA, Doğan (1999), *Anonim Halk Şiiri*, Ankara.

KILIÇ, Doğan (2001), “*Isparta Yöresi Halk İnançları*”, *Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi*, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara.

ÖRNEK, Sedat Veyis (1995), *Türk Halk Bilimi*, Ankara.

ÖZBEK, Mehmet (1981), *Folklor ve Türkülerimiz*, İstanbul.

ÖZTÜRKATALAY, Latif (1995), *Mardin ve Mardinliler*, İstanbul

PARMAKSIZOĞLU, İsmet (1993), *İbn Batuta Seyâhat-nâmesi'nden Seçmeler*, İstanbul.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (1995), *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Ankara.

SAKAOĞLU Saim – Ali Berat ALPTEKİN (2005), *Türk Halk Edebiyatı (Ders Notları)*, Konya

SAKAOĞLU, Saim (1992a), *Efsane Araştırmaları*, Konya.

SAKAOĞLU, Saim (1992b), *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Konya.

SAKAOĞLU, Saim (2002), *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*, Ankara.

SAKAOĞLU, Saim (2004), *101 Anadolu Efsanesi*, Ankara.

ŞİMŞEK, Esmâ (1993), *Kadirli ve Osmaniye Ağıtları*, Antakya.

ŞİMŞEK, Tacettin (2004), *Çocuk Edebiyatı*, Erzurum.

Tarihin Tanığı Nusaybin (2001), Nusaybin.

Türkçe Sözlük (2005), Ankara.

YALGIN, Ali Rıza (1993), *Cenup'ta Türkmen Oymakları I*, Ankara

Yaşayan Tarih Mardin (2000), Mardin Valiliği, İstanbul.

Yurt Ansiklopedisi (1983), *Türkiye İl İl Dünyü Bugünü Yarını, Mardin maddesi*.
İstanbul.

YÜCESOY, Betül (2003), “Yola çıktım Mardin'e Türküsü ve Hikâyesi”*Genç Adım Bilim Kültür ve Edebiyat Dergisi*, Y:2, S. 1, 14

KAYNAK ŞAHISLAR

Derleme çalışmalarının belli bir kapasiteye ve olgunluğa ulaşabilmesi için kaynak şahıslarla işbirliği yapılması gerekir. Bizim çalışmamızda da bizimle işbirliği yaparak bu çalışmanın ortaya çıkmasında, en az benim kadar emeği olan kaynak şahıslarımızın, hepsine sonsuz teşekkür ederim.

Aşağıda kaynak şahısların listesi verilmiştir. Bu listede kaynak şahısların isim ve soy isimleri, doğum yeri ve tarihleri, verdiği ürünler vardır. Kaynak şahıs listesi alfabetik sırayla verilmiştir.

Kaynak Kişi : Ahmet DEMİR
Doğum Yeri : Yeşilli
Doğum Tarihi : 1963
Öğrenim Durumu : Üniversite Mezunu
Verdiği Ürünler : I.A.1.a, I.B.2.b, I.D.2.a, XIII.1, halk inanmaları, halk meteorolojisi ve takvimi, halk hekimliği ve veterinerliği, bilmeceler, atasözleri, beddualar, geçiş dönemleri.

Kaynak Kişi : Ahmet TAY
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1975
Öğrenim Durumu : Üniversite Mezunu
Verdiği Ürünler : I.D.2.b

Kaynak Kişi : Arif İLHAN
Doğum Yeri : Yeşilli
Doğum Tarihi : 1973
Öğrenim Durumu : İlkokul
Verdiği Ürünler : Maniler

Kaynak Kişi : Fatih ACU
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1980
Öğrenim Durumu : Lise Mezunu
Verdiği Ürünler : II.C.3 halk inanmaları, atasözleri, deyimler, dualar, geçiş dönemleri, çocuk oyunları

Kaynak Kişi : Fatih TANIŞ
Doğum Yeri : Yeşilli
Doğum Tarihi : 1979
Öğrenim Durumu : Lise Mezunu
Verdiği Ürünler : I.B.2.ç, III. D.5

Kaynak Kişi : Fatih SAĞLAM
Doğum Yeri : MARDİN
Doğum Tarihi : 1979
Öğrenim Durumu : Üniversite Mezunu
Verdiği Ürünler : III.D.6, beddualar

Kaynak Kişi : Fatih TAY
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1980
Öğrenim Durumu : Lise Mezunu
Verdiği Ürünler : atasözleri, bilmece, deyimler, dualar

Kaynak Kişi : Fatma GÜZCAN
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1969
Öğrenim Durumu : İlkokul
Verdiği Ürünler : III.D1.8

Kaynak Kişi : Fikriye ACU
Doğum Yeri : Yeşilli
Doğum Tarihi : 1981
Öğrenim Durumu : Lise Mezunu
Verdiği Ürünler : II.C.10, atasözleri, deyimler

Kaynak Kişi : Fikriye GÜLER
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1975
Öğrenim Durumu : İlkokul
Verdiği Ürünler : II.C.8

Kaynak Kişi : Fikriye SENÜK
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1981
Öğrenim Durumu : İlkokul
Verdiği Ürünler : II.Ç.3, III. D.4, halk inanmaları

Kaynak Kişi : Hülya DEMİR
Doğum Yeri : Yeşilli
Doğum Tarihi : 1965
Öğrenim Durumu : Ortaokul
Verdiği Ürünler : II.C.2.7, II.Ç.1, halk hekimliği ve veterinerliği, halk mutfağı, halk inanmaları, bilmece, atasözleri, deyimler, dualar, beddualar, geçiş dönemleri

Kaynak Kişi : İdi TANIŞ
Doğum Yeri : Yeşilli
Doğum Tarihi : 1950
Öğrenim Durumu : Okuma yazma bilmiyor
Verdiği Ürünler : I.B.1.b

Kaynak Kişi : İsmail Hakkı PEKİNCİ
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1970
Öğrenim Durumu : Ortaokul
Verdiği Ürünler : I.A.1.ç

Kaynak Kişi : Mehmet Sait ÇALKA
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1979
Öğrenim Durumu : Üniversite Mezunu
Verdiği Ürünler : I.A.1.f, I.B.4.b.c, I.Ç.1.3 maniler, bilmece, atasözleri, deyimler, dualar

Kaynak Kişi : Muhammed FATİH
Doğum Yeri : Kızıltepe
Doğum Tarihi : 1976
Öğrenim Durumu : Üniversite Mezunu
Verdiği Ürünler : I.B.1

Kaynak Kişi : Muharrem TAŞ
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1982
Öğrenim Durumu : Lise Mezunu
Verdiği Ürünler : I.A.1.c

Kaynak Kişi : Mesude ÖZTÜRK
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1978
Öğrenim Durumu : Lise Mezunu
Verdiği Ürünler : III.D.7, maniler

Kaynak Kişi : Nuray ÇAVUŞOĞLU
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1981
Öğrenim Durumu : Lise Mezunu
Verdiği Ürünler : II.C.9, II.Ç.2.5, III.D.3, halk inanmaları, bilmece, atasözleri, deyimler, geçiş dönemleri

- Kaynak Kişi** : Seyfettin SAĞLAM
Doğum Yeri : Yeşilli
Doğum Tarihi : 1977
Öğrenim Durumu : Üniversite Mezunu
Verdiği Ürünler : XIII.6.7, halk hekimliği ve veterinerliği, halk inanmaları, dualar, beddualar, geçiş dönemleri, çocuk oyunları
- Kaynak Kişi** : Sonay BUCUT
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1979
Öğrenim Durumu : Lise Mezunu
Verdiği Ürünler : II.C.4.6, II.Ç.6, III.D.2, III.E.2.1.2.3.4.5.6, maniler, atasözleri, deyimler, geçiş dönemleri, çocuk oyunları
- Kaynak Kişi** : Sultan KUDAD
Doğum Yeri : Yeşilli
Doğum Tarihi : 1970
Öğrenim Durumu : Üniversite Mezunu
Verdiği Ürünler : I.B.2.a, bilmece
- Kaynak Kişi** : Sühem ÇAVUŞOĞLU
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1982
Öğrenim Durumu : İlkokul Mezunu
Verdiği Ürünler : II. C.1, halk inanmaları
- Kaynak Kişi** : Süleyman AYKUL
Doğum Yeri : Mardin
Doğum Tarihi : 1976
Öğrenim Durumu : Üniversite Mezunu
Verdiği Ürünler : I.B.3.a, I.D.1b, IX.4, XIII.3.4.5, deyimler, dualar, geçiş dönemleri, halk inanmaları, çocuk oyunları
- Kaynak Kişi** : Şenay TANIŞ
Doğum Yeri : Yeşilli
Doğum Tarihi : 1979
Öğrenim Durumu : Lise Mezunu
Verdiği Ürünler : I.B.1.a
- Kaynak Kişi** : Yılmaz TAY
Doğum Yeri : Yeşilli
Doğum Tarihi : 1977
Öğrenim Durumu : Üniversite Mezunu
Verdiği Ürünler : I.D.1.a, XIII.2, halk hekimliği, halk inanmaları, geçiş dönemleri, deyimler, bilmece, atasözleri

RESİMLER*Mardin'den Bir Görünüm**Beyaz Su*

Mardin Kalesi Giriş Kapısı

Mardin Kalesi ve Şehirden Bir Görünüm

Mardin Kalesinden Şehrin Görünümü

Şahkulu Bey Konağı

Dara Su Sarnıcı

Mardin Postanesi ve Mimari Yapı

Şehirden Görünümler

Bakırcılar Çarşısından Bir Görünüm

Deyrü'l Umur Manastırı

Şehrin Görünüşü

Kasımiye Medresesi

Mardin Mezarları

Meşhur Mardin Güvercinleri

Dara Harabeleri

Mardin Sokakları

İçli Köfte ve Sembusek

Kaburga Dolması

Mardin Haritası

